

Rafiq Yusifoglu

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

XX cild

Bakı-2025

Redaktor:

Zahid Xəlil

Rafiq Yusifoğlu. Seçilmiş əsərləri, XX cild. Bakı, ADPU nəşriyyatı, 2025. – 512 səh.

Azərbaycan Respublikasının Əməkdar mədəniyyət işçisi, görkəmli şair, ədəbiyyatşünas, Prezident mükafatçısı, “Qızıl kəlmə”, “Qızıl qələm”, “Vətən”, “Araz”, “İlin ən yaxşı kitabı” və s. mükafatların laureatı, filologiya elmləri doktoru, professor Rafiq Yusifoğlunun “Seçilmiş əsərləri”nin iyirminci cildinə onun tədqiqat əsərləri – dissertasiyalar barədə rəsmi oponent rəyləri, Əliağa Kürçaylı haqqında monoqrafiyası, son vaxtlar yazılan məqalələri və 2023-2025-ci illərdə qələmə alınan şeirləri daxil edilmişdir.

© $\frac{194755842}{1957(H)2025}$ - Qrifli nəşr

© **Rafiq Yusifoğlu**

TƏDQIQAT ƏSƏRLƏRİ, ONLARIN MƏZİYYƏT VƏ NÖQSANLARI

“Anar nəsrində tale və zaman kataklizmləri axarında dəyişən və dəyişməyən insan”

Xalq yazıçısı Anarın yaradıcılığı istər mövzu və problematika, istərsə də bədii sənətkarlıq baxımından tədqiqata, elmi araşdırmaya zəngin material verir. Elə buna görə də ayrı-ayrı illərdə görkəmli yazıçının yaradıcılığına həsr olunmuş xeyli sayda tədqiqat əsəri, dissertasiyalar yazılmışdır. Bu, bir tərəfdən, material bolluğu baxımından iddiaçının işini asanlaşdırırsa, digər tərəfdən yeni elmi qənaətlərə gəlmək istəyini reallaşdırmaq istər-istəməz çətinlik törədir. Lakin Pərvin Ələmdar qızı Nurəliyevanın filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün yazdığı “Anar nəsrində tale və zaman kataklizmləri axarında dəyişən və dəyişməyən insan” adlı dissertasiyasını oxuyanda aydın olur ki, iddiaçı özündən əvvəlki tədqiqat əsərlərindən bəhrələnsə də, günün tələblərinə uyğun şəkildə Anarın yaratdığı müxtəlif çeşidli insan surətlərinin xarakterlərinin necə açılmasını lazımi səviyyədə əsaslandırma, ümumiyyətlə, Anarın yaradıcılığı haqqında sanballı bir dissertasiya yarada bilməmişdir.

Yazıçının sovet dövründə qələmə alınan müxtəlif janrlı hekayə, povest və romanlarını, o cümlədən “Bayram həsrətində”, “Keçən ilin son gecəsi”, “Taksi və vaxt”, “Mən, sən, o və telefon”, “O gecənin səhəri”, “Gürcü familiyası”, “Molla Nəsrəddin-66”, “Molla Nəsrəddin-86”, “Yaxşı padşahın nağılı”, “Gecə yarısında hadisə”, “Dantenin yubileyi”, “Əlaqə”, “Ağ liman”, “Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi”, “Sizsiz”, “Həyatım ağrıyır” və s. əsərlərini iddiaçı-

nın yeni milli ideologiya baxımından yenidən tədqiqata cəlb etməsi maraqlı elmi qənaətlər irəli sürməyə zəmin yaratmışdır. Pərvin Nurəliyeva Anarın yaradıcılığındakı təkamül, inkişaf yolunu onun əsərlərinə istinadən inandırıcı arqumentlərlə əsaslandırmağa çalışmış və əsasən buna nail olmuşdur. Ədəbi materiala yeni dövrün tələbləri prizmasından yanaşma tədqiqatın məziyyət göstəricisinə çevrilir. Anarın müstəqillik illərində yaranan “Vahimə”, “Qırmızı limuzin”, “Otel otağı”, “Ağ qoç, qara qoç”, “Yay gecəsinin rəyası”, “Göz muncuğu” və s. əsrlərinin təhlili də lazımı səviyyədədir. Elə buna görə də Pərvin Nurəliyevanın dissertasiyası Anarın yaradıcılıq yolu haqqında dolğun elmi təsəvvür yaradır. Sovet hakimiyyəti illərində yazılan əsərlərin yeni ideologiya baxımından dəyərləndirilməsi, eləcə də müstəqillik dövründə yaranan əsərlərin ilk dəfə sistemli şəkildə araşdırmaya cəlb olunması dissertasiyanın məziyyətini artırır, onun elmi yeniliyini şərtləndirən amilə çevrilir.

Araşdırma zamanı Pərvin Nurəliyevanın təkcə Anarın bədii əsərlərinə deyil, eyni zamanda onun yaradıcılığı haqqında istər ölkəmizdə, istərsə də Rusiya və Türkiyədə yazılmış çoxsaylı tədqiqat əsərlərinə, məqalə və monoqrafiyalara, eyni zamanda yazıçının ədəbiyyat, sənət haqqında mülahizələrinə istinad edilməsi, digər bir tərəfdən də iddiaçının yazıçı ilə şəxsi tanışlığı, sıx-sıx ünsiyyəti dissertasiyanın dəyərini, elmi tutumunu əhəmiyyətli dərəcədə artıran vasitəyə çevrilmişdir.

Dissertasiya işinin birinci fəslində Anar nəsrinə XX və XX1 əsr Azərbaycan ədəbiyyatı kontekstində araşdırmaya cəlb olunur. Bu fəsildə tədqiqatçı ədəbiyyat tariximizdəki zəngin bədii materiala istinadən Anar nəsrinin özünəməxsusluğunu müəyyənləşdirməyə çalışır və əsasən öz istəyinə nail olur. Özünəməxsusluq digər yazıçıların əsərləri ilə müqayisə zəminində açılır, yazıçının bənzərsiz ədəbi üslubu haqqında maraqlı fikir və mülahizələr irəli sürülür. “Anar

nəsrində yeni insan konsepsiyası. Tənhalıq fəlsəfəsi” bölümündə müəllifin əsərlərində yaradılan irili-xırdalı bədii obrazlar müqayisəli şəkildə təhlil olunur. Pərvin Nurəliyeva doğru nəticəyə gəlir ki, yazıçının qəhrəmanları həm də dövrün, zamanın, mühitin təklədiyi insanlardır. Çoxsaylı əsərləri müqayisə edərək müəyyən elmi qənaətlərə gəlməsi iddiaçının ümumiləşdirmə bacarığından, bədii əsəri dəyərləndirmə səriştəsindən, ədəbi zövqündən xəbər verir ki, bu da tədqiqatçı üçün çox vacib şərtlərdəndir.

Dissertasiyanın “Anar nəsrində insan xarakterləri tale və zaman müstəvisində” adlanan ikinci fəslində yazıçının yeni dövr yaradıcılığı elmi araşdırmaya cəlb edilir, konkret insan surətlərinə istinadən müasirlərimizin, xüsusən müstəqillik dövrü insanının xarakterində özünü biruzə verən yeni cəhətləri üzə çıxarmaq meyli özünü göstərir. İddiaçı Anarın müxtəlif janrlı və bədii strukturlu əsərlərinə istinadən onun nəsrində yeni dövr insanının iç dünyasının nə şəkildə açılmasını şərh etməyə çalışır və öz məqsədinə nail olur. Araşdırıcı “Göz muncuğu” romanını Anarın yaradıcılığında yeni mərhələnin başlanğıcı hesab edir.

Dissertasiyanın strukturu aydınca göstərir ki, iddiaçı Anarın yaradıcılığında insan və zaman problemini düzgün istiqamətdə araşdırmaya cəlb etmiş və bunun da nəticəsində müəyyən elmi qənaətlərini formalaşdırma bilmişdir. Elə buna görə də Pərvin Ələmdar qızı Nurəliyevanın dissertasiyası Anarın yaradıcılığına həsr olunan xeyli sayda tədqiqat işləri sırasında daha dolğun, informasiya bolluğu ilə seçilən bir tədqiqat işi kimi dəyərlidir.

Anarın yaradıcılıq nümunələri təhlil olunarkən onun əsərlərində ənənədən, dünya, klassik, XIX və XX əsrin əvvəllərində yaranan Azərbaycan ədəbiyyatından, eləcə də folklorlardan yaradıcı şəkildə bəhrələnmənin ön plana gətirilməsi də işin elmi tutumunu xeyli dərəcədə artırır, görkəmli yazıçının yaradıcılığındakı təkamül, inkişaf yolunu

izləmək, onun fərdi yaradıcılıq üslubunu daha dəqiq meyarlarla müəyyənləşdirmək imkanı yaradır. Hiss olunur ki, iddiaçı ədəbiyyat tariximizi də, problemlə bağlı nəzəri ədəbiyyatı da yaxşı bilir və Anarın əsərlərini məhz ümumi ədəbiyyatımız kontekstində təhlil etməyi bacarır.

Məlumdur ki, Anarın yaradıcılığı istər mövzu və problematika, istərsə də janr və üslub baxımından çoxşaxəlidir. Onun bütün əsərlərini bir dissertasiya həcmində istənilən səviyyədə əks etdirmək o qədər də asan məsələ deyildir. Lakin Pərvin Ələmdar qızı Nurəliyeva əsasən bu işin öhdəsindən gəlməyi bacarmış, ədəbiyyatımızın görkəmli nümayəndəsi, onun yaradıcılıq yolu haqqında sanballı bir tədqiqat əsəri yarada bilmişdir.

Pərvin Nurəliyevanın “Anar nəsrində tale və zaman kataklizmləri axarında dəyişən və dəyişməyən insan” əsəri haqqında tövsiyə səciyyəli, işin elmi dəyərinə elə də xələl gətirməyən bəzi qeydlərimizi həm müəllifin, həm də dissertasiya şurası üzvlərinin nəzərinə çatdırmaq istəyirəm.

1. İddiaçının uzun müddət mətbuatda işləməsi onun fikrini aydın, səlist, səliqəli, ödcülü-biçili şəkildə təqdim etməsinə zəmin yaratmışdır. Elə bunun nəticəsidir ki, dissertasiyada üslubi cəhətdən nöqsanlı cümlələrə rast gəlmirik. Bu, yaxşı cəhətdir, ancaq bəzi səhifələrdə publisistik üslubun elmi üslubu üstələməsi də, fikrimizcə, iddiaçının məhz jurnalistlik fəaliyyətindən qaynaqlanır.

2. Bəzən aksiom kimi təqdim edilən elmi tezlərin şərhinə ehtiyac duyulur. Məsələn: dissertasiyanın elmi yeniliyində əsərin “müasir elmi-nəzəri prinsip” əsasında yazıldığı vurğulanır və məlum olmur ki, bu müasir elmi-nəzəri prinsip nədir? Yaxud, “Anarı öz nəsildəşlərindən fərqləndirən yaradıcılıq özəlliklərinə də kifayət qədər yer verilir” tezisi lazımi səviyyədə əsaslandırılmadığından məlum olmur ki, nədir bu sənətkarlıq özəllikləri?

3. Bəzən hər şeyi əhatə etmək istəyindən doğan icmal-

çılıq elmi təhlillərin meydanını daraldır. İddiənin özünün də qeyd etdiyi kimi onun “60-cı illər ədəbiyyatının tarixçəsinə daha əhatəli toxunulması” istər-istəməz bu məsələ ilə bağlı ayrı-ayrı tədqiqatlarda deyilənlərin başqa şəkildə təkrarına gətirib çıxarır. Fikrimizcə, 60-cılar ədəbiyyatı haqqında bu qədər ətraflı bəhs etməyə ehtiyac yox idi. Bunun əvəzinə ayrı-ayrı əsərlərin təhlilini daha da genişləndirmək olardı.

4. İddiəçi vurğulayır ki, Anarın istər nəsri, istərsə də dramaturgiyası haqda sanballı dissertasiyalar yazılıb, müəlliflər elmi dərəcələrə layiq görülüblər. Sonra o, Nurlana Əliyeva, Zakirə Əliyeva, Fidanə Musayeva, Təranə Əzimli, Xanımana Manafli, Sədət İldırımzadə kimi ədəbiyyatşünasların adını çəkir. Lakin müəllif mövzunun işlənmə dərəcəsinin icmalını verərkən, eləcə də təhlillər zamanı Anar haqqında yazılan dissertasiyalardan çox məqalələrə, müəllif haqqında yaranan müxtəlif səpkili kitablara istinad edir. Fikrimizcə, tədqiqat işlərinə istinad daha dolğun elmi nəticələrə gəlməyə zəmin yarada bilərdi.

5. Dissertasiyanın elmi aparaturası zəngindir, lakin yaxşı olardı ki, AAK-ın tələblərinə uyğun şəkildə son dövrlərdə nəşr olunan sanballı əsərlərdən daha çox elmi mənbə kimi istifadə olunaydı. Məsələn, Yaşar Qarayevin sovet dövründə 1979, 1988-ci illərdə nəşr olunan kitablarından, məqalələrindən yox, onun 2015-2016-cı illərdə Ədəbiyyat İnstitutu tərəfindən hazırlanıb nəşr edilən seçilmiş əsərlərinin 5 cildliyindən istifadə etmək daha məqsədəuyğun ola bilərdi.

Əksəriyyəti tövsiyə səciyyəli bu qeydlər sanballı bir tədqiqat işinin elmi dəyərini heç də azaltmır. Ümid edirik ki, əsərin monoqrafiya variantının yenidən nəşrə hazırlanması zamanı müəllif bütün bu deyilənləri nəzərə alacaq, görkəmli yazıçı haqqında tədqiqat işini daha da zənginləşdirəcək, təkmilləşdirəcəkdir.

27 iyun 2017-ci il.

“Molla Nəsrəddin” jurnalı və klassik irs”

“Molla Nəsrəddin” jurnalı keçmiş həyatımızın bəzi yaramaz cəhətlərinin islahında, dövrün bir sıra qlobal problemlərinin cəsarətlə gündəmə gətirilməsində, xalqımızın yeni tipli milli-mənəvi dəyərlərinin formalaşmasında əvəzsiz xidməti olan bir mətbuat orqanıdır. Onun səhifələrində işıq üzü görən lətifələr, felyetonlar, satirik şeirlər, karikaturalar tərəqqipərvər ziyalılarımızın, jurnalın aparıcı əməkdaşlarının cəmiyyət, sosial münasibətlər, xalqın taleyüklü problemlərinin satirik, yumoristik inikasında mühüm rol oynamışdır. Ən əsas məsələlərdən biri də budur ki, müxtəlif janrlı bu əsərlərin hamısı eyni məqsədə, amala xidmət etmək missiyasını ləyaqətlə yerinə yetirmişdir. Bu baxımdan tariximizin mühüm bir mərhələsinin öyrənilməsində “Molla Nəsrəddin” müxtəlif istiqamətli tədqiqat işinə gen-bol material verən bir jurnalıdır. Bu məsələlərlə bağlı müxtəlif yönlü xeyli araşdırılmalar aparılsa da, “Molla Nəsrəddin”də çap olunan əsərləri yeni milli ideologiyanın tələbləri, bu günümüzün realıqları baxımından yenidən araşdırılmaya cəlb etmə zərurəti ortaya çıxmışdır. Bu baxımdan, Fatma Ramiz qızı Hüseynovanın filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim etdiyi “Molla Nəsrəddin” jurnalı və klassik irs” adlı dissertasiya işinin mövzusu aktualdır. Müəllifin bu qənaəti şübhə doğurmur ki, “Molla Nəsrəddin” jurnalı bir tərəfdən günün aktual problemlərini üzə çıxarmaq, onları tənqid süzgəcindən keçirmək baxımından səciyyəvidirsə, digər tərəfdən bu materiallar klassik irslə, onun poetik sistemi ilə əlaqədar olaraq ciddi ədəbi təbəddülat sayılmalıdır.

Dissertasiyanın strukturu: giriş, fəsillər, yarımfəsillər, nəticə və ədəbiyyat siyahısı tədqiqat işinin elmi istiqaməti haqqında ilkin təsəvvür yaradır. Hiss olunur ki, iddiaçı Ali Attestasiya Komissiyasının tələblərinə maksimum dərəcədə

əməl etməyə çalışmışdır. Yaxşı cəhətdir ki, qoyulan problemlərin məntiqi ardıcılıqla şərh əsas mövzunun açılmasına zəmin yaradır. Əsəri oxuyanda aydın olur ki, gənc tədqiqatçı “Molla Nəsrəddin” jurnalında ayrı-ayrı illərdə dərc olunan müxtəlif janrlı, müxtəlif məzmunlu bütün əsərlər haqqında məlumata malikdir. Material bolluğu içərisindən özünə lazım olan, problemin birbaşa şərhinə imkan verən səciyyəvi nümunələri seçib araşdırmaya cəlb etmək, dəyərləndirmək, ümumi fikrə, qənaətə gəlmək cəhdi öz nəticəsini vermiş və “Molla Nəsrəddin” jurnalı ilə bağlı maraqlı, faktlarla zəngin bir tədqiqat işi yaranmışdır.

Dissertasiyanın birinci fəslə müəllifin öz ifadəsiylə desək, “karikaturaları, ironiyalı səhnələri, lətifələri bol olan” “Molla Nəsrəddin” jurnalında folklor ənənələrinə həsr olunmuş, xalq gülüşü ilə Molla Nəsrəddin gülüşünün ortaq və fərqli məqamları, ifadə üsulları faktlara istinadən məntiqi ardıcılıqla şərh olunmuşdur. Bu fəsil “Molla Nəsrəddin” jurnalında klassik irsə münasibət məsələsinin şərhinə müəyyən mənada elmi zəmin hazırlamışdır. Gənc tədqiqatçı klassik irsə münasibəti şərtləndirən amilləri çoxsaylı nəzəri ədəbiyyata, eləcə də “Molla Nəsrəddin”də dərc olunan ədəbi materiala istinadən şərh etməyə çalışmış və əsasən öz məqsədinə nail olmuşdur.

Üçüncü fəsildə “Molla Nəsrəddin” jurnalının yeni üslubların, yeni janrların meydana gəlməsində nə kimi rol olmasından bəhs olunur, molla-nəsrəddinçilərin qələmindən çıxan əsərlərə, çoxsaylı, çoxjanrlı ədəbi nümunələrə istinadən bu jurnalda gedən müxtəlif məzmunlu lətifələrin, parodiyaların, felyetonların, şeirlərin, sətiraltı mənə daşıyan tapmacaların, hətta karikaturaların ideyasından, məzmunundan, estetik dəyərlərindən bəhs olunur. Şərhlər əsasən qənaət-bəxşdir, iddiaçı ümumiləşdirmə aparmığı, ədəbi materialı tədqiqat istiqaməti baxımından dəyərləndirməyi bacarır. Elmi arqumentlər inandırıcı təsir bağışlayır.

Məndə məmnunluq doğuran cəhətlərdən biri də gənc tədqiqatçının problemlə bağlı nəzəri ədəbiyyatı yaxşı mənimsəməsidir. Xüsusən, rus ədəbiyyatşünaslığındakı lətifə, felyeton, karikatura, satira, yumorla bağlı fikir və mülahizələrdən yeri gəldikcə istifadə əsərin dəyərini artırır, dissertasiyanın elmi aparaturasını zənginləşdirir. İlkin mənbədən Fatmanın özünün elədiyi, sitat kimi verdiyi tərcümələr də pis təsir bağışlamır. Ədəbiyyatşünaslıq elmimizə ana dili ilə bərabər digər dilləri də eyni səviyyədə bilən istedadlı gəncələrin gəlməsi son dərəcə vacib və önəmli bir məsələdir və bizə elə gəlir ki, Fatma Ramiz qızı Hüseynovanın da adını gələcəkdə ədəbiyyatşünaslıq elmimizə töhfə verə biləcək alimlərin sırasına daxil etmək olar. Hazırki mərhələdə isə iddiaçı nəzəri və praktik baxımdan əhəmiyyət kəsb edən, klassik irslə əlaqələri tarixi-struktur baxımdan araşdıran bir tədqiqat əsərini Dissertasiya Şurasının müzakirəsinə təqdim etmişdir və bu münasibətlə onu və elmi rəhbərini təbrik etmək olar.

Fikrimizcə, dissertasiyanın məziyyətləri ilə bərabər onun bəzi nöqsanları, çatışmayan cəhətləri də vardır ki, bu haqda Dissertasiya Şurasının üzvlərinə məlumat vermək istəyirəm.

1. Dissertasiya AAK-ın tələblərinə uyğun şəkildə tərtib olunsa da, bəzi məsələlərin şərhini lazımı səviyyədə deyil. Məsələn, “Mövzunun işlənməsi” bir neçə sətirdən ibarətdir və burada sadəcə olaraq “Molla Nəsrəddin” haqqında yazan ədəbiyyatşünasların adı sadalanır, ancaq nə onların əsərləri haqqında məlumat var (heç olmasa çıxarışda), nə də bu əsərlərdə problemin nə şəkildə qoyulması, çatışan, çatışmayan, deyilən, deyilməyən məsələlər aydın olur. Əslində bu, çox vacib məsələdir. Tədqiqatçı fikrini əsaslandırmalıdır ki, məndən əvvəl “Molla Nəsrəddin” haqqında tədqiqat işi aparılan klassik irs məsələsinə münasibət bildiriblərimi, bildirməyiblərimi və mənim bu istiqamətdə araşdırmalarım

hansı boşluğu doldurmaq ehtiyacından yaranıb. “Tədqiqatın elmi yeniliyi” adlı bölmədə də lüzumsuz yerə yenə həmin ədəbiyyatşünasların adları sadalanır. Fikrimizcə, elmi yeniliyin nədən ibarət olması daha geniş və tutarlı arqumentlərlə şərh olunmalı idi. Əsərin özündə elmi yenilik görünür, informasiya səciyyəli müvafiq bölmədə isə bu məsələdən çox öləri bəhs olunur.

2. Klassik irs deyəndə istər-istəməz ədəbiyyat tariximizdə klassiklik statusu qazanan görkəmli yaradıcı şəxsiyyətlər və onların əsrlərin sınağından çıxmış, indi də öz ideya-məzmun, bədi-estetik dəyərlərini itirməyən əsərləri canlanır. Fatma Hüseynovanın “Molla Nəsrəddin” jurnalı və klassik irs” adlı dissertasiya işini oxumağa başlayanda mənə elə gəldi ki, iddiaçı “Molla Nəsrəddin”də çap olunan əsərlərdə klassik ənənələrin nə şəkildə davamı və inkişafını, molla-nəsrəddinçi şairlərin, turalım, konkret olaraq Sabirin Məhəmməd Füzulinin şeirlərinin bədi formasından istifadə edərək necə yeni məzmunlu parodik əsərlər yaratmasını müqayisəli şəkildə təhlil edərək elmi qənaətlərə gələcək. Lakin əsəri bütünlükdə oxuyub qurtarandan sonra mənə aydın oldu ki, tədqiqatçı təhlillərini başqa istiqamətdə aparıb. “Tədqiqatın predmeti” bölməsində iddiaçının özünə haqq qazandırmaq üçün yazdığı cümlələrdən aydın oldu ki, o, “klassik irs” deyəndə “Dədə Qorqud”, “Koroğlu”, Aşiq Ələsgər poeziyasını, “Molla Nəsrəddin” lətifələrini nəzərdə tutur və fikrimizcə, bu yetərincə mübahisəli, həllini tapmayan məsələdir. Çünki təkcə bizdə yox, digər xalqların da ədəbiyyatşünaslıq elmində folklor, xalq yaradıcılığı ayrı, klassik ədəbiyyat isə ayrı mənəni ehtiva edir.

3. Həm fəsillərin, həm də yarım-fəsillərin adında “Molla Nəsrəddin” jurnalı sözlərinin hər dəfə təkrarına lüzüm yox idi (“Molla Nəsrəddin” jurnalı və folklor ənənələri”, “Molla Nəsrəddin” jurnalında xalq gülüşü”, “Molla Nəsrəddin” jurnalında xalq gülüşünün ifadə texnologiyaları”, “Molla

Nəsrəddin” jurnalında klassik yazılı irsə münasibət”, “Molla Nəsrəddin” jurnalında klassik və yazılı irsə münasibəti şərtləndirən amillər”, “Molla Nəsrəddin” jurnalında klassik irs və yeni düşüncə”, “Molla Nəsrəddin” jurnalı əməkdaşlarının klassik irslə əlaqələri: ideya və estetik əsaslar”).

4. “Molla Nəsrəddin” jurnalında çox müəlliflərin əsərləri dərc olunub. Qulam Məmmədlinin “İmzalar” adlı kitabında bu satirik jurnalda müəyyən səbəblərə görə gizli imzalarla çıxış edən müəlliflər haqqında məlumat verilir. Məsələn, “İstot” təxəllüsü mənim babam, Qasım Qasımzadənin müəllimi Nuşirəvan Kərimova məxsusdur. Mətbuatda Qasım Qasımzadənin, Rəşid Quliyevin, Mürsəl Qocayevin, Flora Xəlilzadənin və başqalarının bu imza müəllifi haqqında məqalələri dərc olunub, əsərlərindən bəzi nümunələr təhlilə cəlb edilib. Yaxşı olardı ki, məlum, dəfələrlə təhlil predmeti seçilən mətnlərlə yanaşı, tədqiqata nisbətən az cəlb olunan molla-nəsrəddinçilər haqqında da yığcam məlumat verəydi, yeri gəldikcə problemin şərhli ilə bağlı onların əsərlərinə də müraciət olunaydı. Bu, “Molla Nəsrəddin” jurnalının az tanınan müəlliflərini elmi ictimaiyyətə tanıtmaq da, fikrimizcə, vacib məsələlərdən biridir və ümid edirik ki, Fatma Hüseynova gələcək tədqiqatlarında, əsərin monoqrafiya variantının çapında bu deyilənləri nəzərə alacaqdır.

5. Dissertant fikrini normal şəkildə ifadə etməyi bacarır, lakin bəzən elmi üslubun tələblərindən çox bədii üslubun tələblərinə uyğun ifadələr işlədir. Məsələn: “Jurnal bizim ədəbiyyatımızda “su ayrıcı” kimi dəyərləndirilə bilər”; “bu məqam və nöqtədə açılan yeni cəbhənin klassik irslə əlaqələrinin vəziyyəti” (Dissertasiya, s.3) və s.

Lakin bütün bu deyilənlər işin elmi dəyərinə o qədər də təsir göstərmir.

14 noyabr 2017-cı il.

**“Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbi tənqidinin
ədəbi prosesdə rolu”**

Məlumdur ki, ədəbiyyatşünaslıq elminin ən aparıcı sahələrindən biri də ədəbi tənqiddir və onun əsas vəzifəsi ədəbi prosesi izləmək, yenicə yaranan əsərləri təhlil etmək, onları yüksək peşəkarlıqla dəyərləndirmək, ümumi ədəbi prosesin mənzərəsini yaratmaq, onun inkişaf istiqamətini müəyyənləşdirmək, yazıçıya kömək etməkdən ibarətdir. Bunun üçün tənqidçi ilk növbədə həm yeni milli ideologiya və metodologiyanın tələblərini mükəmməl bilməli, həm nəzəri hazırlığa, həm də bədii təhlil ustalığına malik olmalıdır. Hadisələrə isti-isti qiymət vermək çətinlik törətdiyi kimi, yaranan əsərləri də tələm-tələsik dəyərləndirmək, onların məziyyət və nöqsanlarını həm metodoloji, həm də ədəbiyyatşünaslıq elminin müasir tələbləri baxımından təhlil etmək elə də asan məsələ deyil.

Sovetlər dönəmində ədəbi tənqid ideologiyasının qulluqçusu idi, onun çaldığı hava ilə oynayıb-durmaq məcburiyyətində idi. Xalqımız milli müstəqillik qazanandan sonra senzuranın ləvgi, həyatda olduğu kimi yaradıcılığın da bütün sahələrində verilən sərbəstlik, söz azadlığı ədəbi prosesin istiqamətinə əhəmiyyətli dərəcədə müsbət və mənfi təsirini göstərdi. Tənqid bir tərəfdən rahat fikir söyləmək imkanı qazandı, digər tərəfdən Leninin ifadəsi ilə desək “kaptalistin pul kisəsindən asılı olmağa” başladı, məddahlıqla məşğul oldu... Kim nə deyir desin, bu, günümüzün reallığı idi və təəssüf ki, bu proses indi də bu və ya digər şəkildə davam etməkdədir. Belə bir dövrün ədəbi tənqid materialını saf-çürük etmək, qruplaşdırmaq, məziyyət və nöqsanlarını göstərmək çox çətin məsələdir və tədqiqatçıdan nəzəri hazırlıq, ədəbi materialı dəyərləndirmək ustalığı tələb edir. Aygün Nofər qızı Talibovanın “Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbi tənqidinin ədəbi prosesdə rolu” adlı dissertasiya

işinin mövzusu bu baxımdan aktualdır. Material bolluğu bir tərəfdən işi asanlaşdırırsa, digər tərəfdən tədqiqatçını seçim qarşısında qoyur, çoxsaylı, müxtəlif səviyyəli əsərlər haqqında yazılan məqalələri saf-çürük etmək kimi ağır bir işin öhdəsindən gəlməyə vadar edir. Nəzərə alsaq ki, səviyyəsiz əsərlə səviyyəli əsər haqqında nüfuzlu tənqidçilərimizin yazdığı məqalələrdə təkcə dəyərləndirmə meyarı eyni deyil, çıxarılan nəticələr də oxşardır, bu, məsələni bir qədər də qəlizləşdirir. Bu baxımdan, iddiaçı son dərəcə ağır və məsuliyyətli bir işin altına girmişdir. Təəssüf ki, indi ədəbi tənqid ən çox vəzifəsi, maddi imkanı olanlar haqqında daha çox “ədəbi tərif”lər yazmaqla məşğuldur. Bu barədə dissertantın özü də yazır və doğru qənaətə gəlir ki, qrupbazlıq, sübutsuz-dəlilsiz təriflər ədəbi tənqidi nüfuzdan salır.

Dissertasiyanı oxuyandan sonra belə bir ümumi qənaət yaranır ki, iddiaçı əsasən qarşısına qoyduğu məqsədin öhdəsindən gələ bilməmiş, AAK-ın tələblərinə uyğun bir dissertasiya yazıb alimlik dərəcəsi almaq iddiasına düşmüşdür. Tədqiqatçının müstəqillik dövrü ədəbi tənqidini xalqımızın ictimai-siyasi, fəlsəfi fikir tarixi ilə vəhdətdə öyrənmə cəhdi, eləcə də ara-sıra fikirlərini əsaslandırmaq üçün tənqidçilərlə polemikaya girməsi təqdirəlayiqdir. Bu mülahizələr qətiyyənlə şübhə doğurmur ki, hər hansı konkret müəllif və əsər bəzi tənqidçilərin əsərlərində şişirdilib gözə soxulursa, təriflənirsə, ertəsi gün həmin ehtirasla da tənqidə məruz qalır.

Dissertasiyanın strukturu: giriş, fəsillər (1.”Ədəbi proses anlayışı: strukturu və əsas komponentləri”; 2.”Ədəbi proses və tənqidin yeni meyar axtarışları”; 3. “Mətbuat, tənqid və ədəbi proses”), yarım-fəsillər (“Sənətkar şəxsiyyəti və ədəbi proses”; “Bədii əsər, tənqidçi və oxucu”; “Estetik meyar və bədiilik amili”; “Tənqidçi şəxsiyyəti və ədəbi proses”; “Mətbuat və ədəbi tənqid”; “Estetik meyarın formalaşmasında ədəbiyyatşünaslıq və ədəbiyyat nəzəriyyəsinin rolu”) nəticə və ədəbiyyat siyahısı tədqiqat işinin elmi

istiqlaməti haqqında ilkin təsəvvür yaradır. Aydın olur ki, məsələnin bu şəkildə qoyuluşu mövzuya, onun elmi mahiyyətinin açılmasına tamamilə uyğundur. Ədəbi prosesin mahiyyəti, onunla ədəbi tənqidin qarşılıqlı dialektikası əsasən düzgün istiqamətdə izlənilir. Bir-birini məntiqi ardıcılıqla tamamlayan bölmələrdə ədəbi prosesdə tənqidin rolu məsələsi diqqət hədəfində saxlanılır. Təhlil zamanı həm nəzəri ədəbiyyata, həm bədii əsərlərə, həm də onlar haqqında yazılan məqalələrə istinad olunur.

Ümumiyyətlə, ədəbi tənqidin mahiyyəti, onun hansı ehtiyacdən yaranması, inkişaf mərhələləri haqqında yığcam icmal verilir, tənqidimizin görkəmli nümayəndələrinin, onların əsərlərinin adları çəkilir, keçmişlə indinin əlaqəsi, ədəbi tənqidin özündə belə varislik prinsipinin nə şəkildə olması məsələsi təhlilə cəlb edilir. Məhz bunun nəticəsində ədəbi tənqidin keçdiyi ziqzaqlı inkişaf yolu haqqında müəyyən elmi təsəvvür yaradılır. Hiss olunur ki, Aygün Nofər qızı Talıbova görkəmli tənqidçilərin əsərlərini oxuyub əxz etdiyi üçün təhlillər zamanı onların fikir və mülahizələrindən istifadə etməyi bacarır, məziyyət və nöqsanlar haqqında danışırkən iddiaçının arqumentləri inandırıcı təsir bağışlayır. Bundan başqa, iddiaçı ədəbi tənqid və ədəbi proseslə bağlı nəzəri ədəbiyyata da müraciət edir, onlara istinadən fikir və mülahizələrini əsaslandırmağa çalışır və əsasən məqsədinə nail olur.

Əlbəttə, ideal elmi iş yazmaq o qədər də asan məsələ deyil. Bu baxımdan yanaşdıqda Aygün Nofər qızı Talıbovanın “Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbi tənqidinin ədəbi prosesdə rolu” adlı əsərində də müəyyən mübahisəli məqamlar və qüsurlar vardır. Bir rəsmi opponent kimi həm iddiaçının, həm də dissertasiya şurasının üzvlərinin diqqətinə bəzi məsələləri çatdırmaq istəyirəm.

1. Dissertasiya AAK-ın tələblərinə uyğun şəkildə tərtib olunsada, bəzi məsələlərin işlənmə dərəcəsi yüksək səviyyə

yədə deyil. Mövzunun aktuallığının daha geniş şərhinə və daha ciddi elmi arqumentlərlə əsaslandırılmasına ehtiyac duyulur. Bu fikri ənənəvi girişdə verilən digər bölmələrə də bu və ya digər şəkildə aid etmək olar. Məsələn, “Tədqiqatın metodları” (əksər dissertasiyalarda bu “Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsasları” kimi təqdim edilir) adlandırılan bölmədə müqayisəli tarixi metdodun, Heydər Əliyevin nəzəri fikirlərinin metodoloji əsas kimi götürülməsi qeyd olunan sonra Kamal Talıbzadədən tutmuş Təyyar Salamoğluna qədər 14 ədəbiyyatşünasın adı çəkilir. Fikrimizcə, bu, düzgün deyildir. Tanınmış ədəbiyyatşünaslarımızın mövzu ilə bağlı fikir və mülahizələri zərurət olarsa, burada yox, əsərin işlənmə dərəcəsi adlanan bölmədə verilməli idi.

2. Fikrimizcə, dissertasiyanın adı “Müstəqillik dövründə ədəbi proses və ədəbi tənqid” olsa, daha elmi səslənərdi. Çünki təəssüflə demək məcburiyyətindəyəm ki, müasir ədəbi tənqid ədəbi prosesə təsir etmək, onu istiqamətləndirmək gücündə deyil. Digər tərəfdən, bölmələrin biri “Estetik meyarın formalaşmasında ədəbiyyatşünaslıq və ədəbiyyat nəzəriyyəsinin rolu” adlanır. Yeri gəlmişkən bu bölmənin adında da dəqiqləşmə aparılmalıdır. “Ədəbiyyatşünaslıq və ədəbiyyat nəzəriyyəsi” sözlərinin həmcins üzvlər kimi işlədilməsi düzgün deyil. Ədəbiyyatşünaslıq deyəndə elə nəzəriyyə də, ədəbiyyat tarixçiliyi də, ədəbi tənqid də nəzərdə tutulmurmu?

3. Dissertasiyanın ikinci fəslı “Ədəbi proses və tənqidin yeni meyar axtarışları” adlanır. Elmi şərhələr yerli-yerində olsa belə, yeni meyarların nədən ibarət olması tam şəkildə aydın olmur... Bəzən tezislər havadan asılı qalır, həm ədəbi material, həm də ona ədəbi tənqidin nə şəkildə münasibət bildirməsi daha ətraflı elmi şərhini gözləyir. Doğrudur, əsərdə ədəbi proses, ədəbi tənqid və nəzəriyyənin qarşılıqlı dialektikası ilə bağlı fikir və mülahizələr irəli sürülür, lakin

“olmalıdır” yox, “necədir” sualına cavablar axtarılsa, daha dolğun elmi nəticələrə gəlib çıxmaq mümkün idi.

4. Dissertasiyanın elmi aparatı zəngindir. Lakin iddiaçı bəzən sitat gətirərkən, onu götürdüyü mənbəyi yox, ilkin mənbəyi göstərir. Belə çıxır ki, bu sitatı özü tərcümə eləyib. Məsələn: Məşhur Danimarka yazıçısı Seren Kirkeqor yazırdı ki, insanlar arasında başa düşülməyən şair olmaq-dansa, donuzlar tərəfindən başa düşülən donuzotaran olmaq daha yaxşıdır (90,18). Ədəbiyyat siyahısından belə görünür ki, iddiaçı ilkin rus mənbəyinə istinad eləyib. Halbuki belə deyil.

14 noyabr 2017-ci il.

“Bəxtiyar Vahabzadənin poemaları”

Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin çoxşaxəli yaradıcılığı istər mövzu və problematikasına, istərsə də bədii sənətkarlıq məziyyətlərinə görə tədqiqata həmişə zəngin material verdiyindən, onun yaradıcılıq yolu haqqında dissertasiyalar, monoqrafiyalar, elmi məqalələr yazılmış və indi də bu iş davam etdirilməkdədir. Yeganə Sabir qızı Hüseynovanın filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim etdiyi “Bəxtiyar Vahabzadənin poemaları” mövzusunda dissertasiya işi göstərir ki, görkəmli şairin yaradıcılığına maraq bu gün də azalmamışdır.

Poema Azərbaycan ədəbiyyatının, o cümlədən də Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığı üçün son dərəcə səciyyəvi bir janrdır. 50-60-cı illərdə bu janra bütün SSRİ məkanında, o cümlədən də Azərbaycanda maraq çox güclü olmuş, poema, onun strukturu, növləri, janr xüsusiyyətləri geniş müzakirə predmetinə çevrilmişdir. Bu müzakirələrə rəvac verən isə sözsüz ki, o dövrdə yaranan ədəbi materiallar, poemalar olmuşdur. Bəxtiyar Vahabzadənin poemaları əlli, atmış, yetmişinci illərdə həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət

baxımından diqqəti cəlb edən ədəbi faktlara çevrilmişdir. Necə deyərlər, bu görkəmli şairin yaradıcılığında poema “Dostluq”, “Aylı gecələr”, “Toxucu qız”, “Əbədi heykəl”dən “Gülüstan”a, “Leninlə söhbət”dən “Şəhidlər”ə kimi mövzu və problematika baxımından ziqzaqlı bir inkişaf yolu keçmişdir. İddiaçı öz tədqiqatında məhz bu yolu izləməyi, Bəxtiyar Vahabzadənin poemalarının məziyyət və nöqsanlarını müasir milli ideologiyanın və ədəbiyyatşünaslığın tələbləri baxımından araşdırmağı qarşısına məqsəd qoymuş, şairin poema yaradıcılığının elmi mənzərəsini yaratmağa çalışmış və əsasən öz məqsədinə nail olmuşdur.

Dissertasiya ənənəvi giriş, üç fəsil (“Poema Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığının ifadə forması kimi”; “Bəxtiyar Vahabzadənin poemalarında cəmiyyətin problemlərinin təsviri”; “Bəxtiyar Vahabzadənin poemalarında ictimai-siyasi hadisələrin inikası”), altı bölmə (1.1. “Poema janrı və onun Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında yeri”; 1.2. “Bəxtiyar Vahabzadənin poemalarının janr, mövzu, problematika müəyyənliliyi”; 2.1. “Bəxtiyar Vahabzadənin poemalarında insan və zaman”; 2.2. “Mənəvi-əxlaqi problemlərin təsvirində vətəndaş mövqeyi”; 3.1. “Poemalarda ictimai konflikt və xarakter problemi, 3.2. “Poemalarda milli istiqlal mübarizəsinin poetik salnaməsi”), nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. İşin strukturu həm AAK-ın tələblərinə uyğundur, həm də dissertasiyada tədqiqatın hansı istiqamətdə aparılması haqqında təsəvvür yaradır. Hiss olunur ki, iddiaçı Bəxtiyar Vahabzadənin poemalarını müxtəlif yön və rakurslardan dəyərləndirməyə çalışmışdır. Şairin müxtəlif səpkili poemaları əsərdə məqbul səviyyədə dəyərləndirilmiş, ümumiləşdirilmələr aparılmış, qənaət-bəxş elmi nəticələr çıxarılmışdır.

Dissertasiyanı oxuyanda aydınca görünür ki, iddiaçı Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılıq nümunələrini, xüsusən poemalarını diqqətlə oxuyub təhlil etmiş, ümumiləşdir-

mələr aparmış, nəticə çıxarmış, həm də fikir və mülahizələrini əsaslandırmaq üçün şair haqqında yazılan çoxsaylı məqalələrdən, monoqrafiyalardan, eləcə də poema, onun janr xüsusiyyətləri ilə bağlı nəzəri ədəbiyyatdan yetərincə bəhrələnməyi bacarmışdır. Bu baxımdan yanaşdıqda, dissertasiyanın elmi aparaturası zəngindir. İddiaçı həm rus nəzəri fikrində, həm də Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında “janrlar janrı” hesab edilən poema, onun strukturu, tipləri, janr xüsusiyyətləri ilə bağlı yazılmış əksər ədəbiyyatdan xəbərdardır və onlardan yaradıcı şəkildə bəhrələnməyi bacarmışdır.

Bəxtiyar Vahabzadənin poemaları sayca da çoxdur, sanbalca da digər şairlərin əsərlərindən əhəmiyyətli dərəcədə seçilir. Yaşadığı dövrün elə bir aktual problemi yoxdur ki, şair həmin mövzuda əsər yazmamış olsun. Bəxtiyar Vahabzadənin poemalarının hamısı yüksək sənət nümunəsi olmasa belə, onun bu janrda yazdığı müxtəlif mündəricəli əsərlərində əmək, istehsalat, müharibə, ictimai-siyasi, mənəvi-əxlaqi problemlərin bədii əksi diqqətəlayiq səviyyədə olmuşdur. Şair lirik, fəlsəfi şeirlərdə tam genişliyi ilə əhatə edə bilmədiyi problemlərin poema janrında bədii həllini verməyə çalışmış və nəticədə ədəbiyyat tariximizi əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşdirə bilmişdir. Yeganə Hüseynova öz tədqiqatında məhz bu məsələlərin elmi mənzərəsini yaratmağa çalışmış və Bəxtiyar müəllimin poemaları haqqında dolğun elmi təsəvvür formalaşdırabilmişdir.

Doğrudur, Bəxtiyar Vahabzadənin poemalarının heç biri demək olar ki, ədəbi tənqidin diqqətindən kənar qalmamış, ayrı-ayrı problemlərin şərhinə həsr olunan tədqiqat işlərində digər əsərləri ilə bərabər onun poemaları da lazımı səviyyədə təhlil olunmuşdur. Lakin Yeganə Sabir qızı Hüseynovanın dissertasiyasında ilk dəfədir ki, Bəxtiyar Vahabzadənin poemaları küll halında tədqiqata cəlb edil-

mişdir. Mən bilirəm ki, Bəxtiyar Vahabzadənin poemaları əvvəllər də dissertasiya mövzusu kimi təsdiq olunmuşdu. Xatırladım ki, Bakıdakı 211 nömrəli məktəbin müəllimi Kamil Haqverdiyev hələ yetmişinci illərdə bu mövzuda dissertasiya işi üzərində işləyirdi. Ancaq doğrusu, onun bu tədqiqat işini başa çatdırıb-çatdırmaması haqqında məlumatım yoxdur. Görünür, Yeganə xanım onun da arzularını reallaşdırma bilmişdir.

Hər bir dissertasiya işi kimi Yeganə xanımın tədqiqatında da bəzi mübahisəli məqamlar, çatışmayan cəhətlər də vardır.

1. Məlumdur ki, B.Vahabzadə şairlikdən əlavə, həm də şeir tədqiqatçısı idi, sənət müəllimi hesab elədiyi S.Vurğun haqqında doktorluq dissertasiyası yazmışdı. Düzdür, Hikmət Ziyanın “Qatlayıb dizinin altına qoyar, alim Bəxtiyarı şair Bəxtiyar” fikirlərini Bəxtiyar müəllim özü razılıqla, təbəssümlə qarşılarmışdı, lakin bu mütləq nəzərə alınması faktıdır ki, Bəxtiyar Vahabzadə poetik nümunələri özünəməxsus bir tərzdə şərh eləməyi bacaran bir ədəbiyyatşünas idi. Ona görə də təhlillər zamanı onun sənət müəllimi Səməd Vurğunun poema ənənəsini nə şəkildə davam və inkişaf etdirməsi məsələsi diqqət hədəfində saxlanılsa, Bəxtiyar müəllimin özünün poema haqqında fikir və mülahizələrinə nəzər salınsa, onun özünün təhlil mexanizmindən istifadə olunsa, daha yaxşı elmi nəticələrə gəlmək mümkün idi. Biri var Bəxtiyar Vahabzadənin əsərlərini rus ədəbiyyatşünaslarının poema janrı haqqında nəzəri müddəalarına istinadən tədqiq edəsən, biri də var ki, nəzəriyyə ilə praktikanı paralel şəkildə davam və inkişaf etdirən müəllifin öz fikir və mülahizələrinə əsaslanasan.

Yeri gəlmişkən bir məsələni xatırlatmaq istəyirəm. Ötən əsrin axırlarında, daha dəqiq desək iki mininci ildə Bəxtiyar müəllim təsadüfən bizim “Göyərçin” jurnalının redaksiyasına gəlmişdi. Onunla şeir, sənət haqda xeyli söhbətləşdik.

Poema haqda təzə çıxmış monoqrafiyama vərəqlədi və mənə gözləmədiyim bir sual verdi: “Oğul, sənə elə gəlmirmi ki, poema bir janr kimi artıq öz ömrünü başa vurub?” Bu sualı XX əsr poemasının ən kamil nümunələrini yaradan bir insandan eşitmək mənim üçün çox təəccüblü idi. Görünür, müstəqillik illərində şairin bu janra müraciət etməməsinin əsas səbəbi elə bu imiş... Xatırladıram ki, Bəxtiyar Vahabzadə ən yaxşı poemalarını, hətta “Şəhidlər”i də sovet hakimiyyəti illərində yazmışdı.

2. Klassik poemalar haqqında yazılanlara istinaddansa, şairin müasirləri, tutalım N.Xəzri poemaları haqqında yazılan nəzəri fikrə üstünlük verilsə, müqayisələr aparılsa daha yaxşı olmazdı? S.Vurğunun da, M.Müşfiqin də, N.Xəzrinin də poemaları tədqiq olunub... Bu şairlərin yaradıcılıqları arasında müəyyən oxşarlıqlar və fərqlərin üzə çıxarılması üçün analoji müqayisələr pis olmazdı. Eyni mövzuda N.Xəzri necə yazıb, S.Vurğun necə yazıb, B.Vahabzadə necə yazıb, onu müasirlərindən fərqləndirən nə idi? O biri şairlərin poemalarının tədqiqində məsələ necə qoyulub, biz necə qoyuruq, yanaşmada fərq varmı, yoxmu?

Qeyd elədiyimiz kimi, dissertasiyanın elmi aparaturası zəngindir, lakin buna baxmayaraq, rus ədəbi-nəzəri fikrində janr haqqında söylənilən, nəzəri ədəbiyyatda yetərincə şərhini tapan fikir və mülahizələri həmin ardıcılıqla təkrar verməkdənsə, Bəxtiyar Vahabzadənin poemalarının təhlilinə daha geniş yer ayrılarsa, daha yaxşı olardı. Poemalar həddindən artıq olduğu üçün onlar ya sənətkarlıq, ya da mövzu baxımından təhlil edilsə, icmalçılıqdan yaxa qurtarmaq mümkün idi. Bir poemadan bir-iki cümlə, bir-iki abzas, yaxud 2-3 səhifə yazıb digər əsər haqqında da həmin ardıcılıqla danışmaq istər-istəməz təsvirçiliyə gətirib çıxarır.

3. Mütləq şəkildə istinad olmasa da, B.Vahabzadə haqqında bütün kitabların, məqalələr məcmuəsinin, konfrans

materiallarının adı heç olmasa ədəbiyyat siyahısına düşsə yaxşı olardı. Məsələn, Ağəddin Mansurzadənin “Mən Bəxtiyaram” kitabı, ADPU-da şairin 90 illiyinə həsr olunmuş Respublika elmi konfransının materialları və s. mövzunun işlənmə dərəcəsi adlı bölmədə nə qeyd olunan “bəzi məcmuələrdə şairin poemaları epizodik şəkildə tədqiq olunur” fikri ilə razılaşıırıq, nə də bu qənaətlə: “Üstəlik, bu tədqiqatların, məcmuələrin tərtib edildiyi və məqalələrin yazıldığı dövrdən sonra şairin bir çox poemalarının yazılması və onların araşdırmadan kənarında qalması problemin işlənilməsini bir daha zəruri edir.” B.Vahabzadənin əsərləri ayrıca tədqiqat predmeti seçilməsə belə, onun ən əsas, səciyyəvi poemaları ayrı-ayrı sənətkarlıq komponentləri baxımından yetərincə tədqiq olunub. İkincisi, dissertasiyada Müstəqillik illərində yazılan bircə əsərin, “İstiqlal”ın adı çəkilir. Soruşulur: Bəs “Bir çox poema” hansıdır? Dissertasiyanın 131-ci səhifəsində oxuyuruq “İstiqlal” poeması 1999-cu ildə qələmə alınıb. Bu cümlə isə 133-cü səhifədənir: “Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığında bəhs etdiyi istiqlalın poetik səlnaməsinin son duracağı “Şəhidlər” poemasıdır” - necə son duracaq ola bilər ki, o 1990-cı ildə yazılıb, “İstiqlal” isə 1999-cu ildə? Digər tərəfdən, sonuncu cümlənin üslubi qüsuru da göz qabağındadır.

4. Bölmə adları bir az dəqiqləşmə tələb eləyir. Məsələn: “Bəxtiyar Vahabzadənin poemalarında cəmiyyətin problemlərinin təsviri” – Şairin elə bir poeması varmı ki, orada cəmiyyətin problemləri öz əksini tapmamış olsun? O mənada ki, hətta məişət probleminin özü belə cəmiyyətlə əlaqəlidir.

Bəzi cümlələrdə ifadə nöqsanları vardır. Məsələn, “İşin elmi yeniliyi” adlanan bölmə bu cümlə ilə başlayır: “Dissertasiya işi Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında ilk dəfə olaraq elmi-nəzəri cəhətdən tədqiq olunur, filologiya

üzrə fəlsəfə doktorluğu səviyyəsində araşdırılır.” Araşdırılan dissertasiya işi deyil, Bəxtiyar Vahabzadənin poemalarıdır.

Ümid eləyirik ki, tədqiqatın monoqrafiya variantı nəşrə hazırlanarkən bütün bu deyilənlər nəzərə alınacaqdır.

18.01.2018

“Mirzə İbrahimovun ədəbi-tənqidi görüşləri”

Sovet dövründə yaşayıb yaradan, öz əsərləri, düşüncə tərzi ilə ictimai mühitə yeni bir ab-hava gətirməyi bacaran görkəmli nasir, dramaturq, publisist, tənqidçi, ədəbiyyat tarixçisi, nəzəriyyəçi alim Mirzə Əjdər oğlu İbrahimovun çoxşaxəli ədəbi və elmi irsinin müxtəlif aspektlərdən araşdırılması olduqca vacib bir məsələdir. Hələ ədibin sağlığında onun əsərlərinin elmi araşdırmalara cəlb olunması, haqqında monoqrafiyalar, dissertasiyalar yazılması təsadüfi səciyyə daşıyırdı. Çünki Mirzə İbrahimov elə hərtərəfli biliyə malik, günün nəbzini tutmağı, keçmişdən yaradıcı şəkildə bəhrələnməyi bacaran, gələcək üçün yazıb yaradan bir yaradıcı şəxsiyyət idi ki, əsərləri hər baxımdan tədqiqat üçün zəngin material verirdi. Onun əsərlərinin adı belə rəmzi səciyyə daşıyırdı. “Gələcək gün”, “Böyük dayaq”, “Pərvanə” adlarının sətiraltı mənasında ədibin gələcəyə inamla addımlamaq üçün keçmişə, xalqa, onun tarixinə, klassik ədəbiyyatına, folkloruna, mədəniyyətinə arxalanmağın, xalq işinin pərvanəsi olmağın vacibliyini düşünməsi qənaətlərinin izlərini görmək, bu vətənpərvər insanın qəlbinin dərinliyindəki arzuları sezmək mümkündür. Mirzə müəllimin tərcümeyi-halı ilə, əsərləri, tədqiqatları, ümumiyyətlə zəngin ədəbi-elmi irsi ilə tanışlıqdan sonra qənaətimizdə qətiyyənlə yanılmadığımızı düşünürük.

Müstəqillik dövründə Mirzə İbrahimovun əsərlərini yeni milli ideologiya baxımından araşdırılmağa çəlb olunması da təsadüfi səciyyə daşımır. Həmin nöqteyi-nəzərdən bu gün elmi müzakirəyə təqdim edilən “Mirzə İbrahimovun ədəbi-tənqidi görüşləri” dissertasiyası da maraqlıdır, faktlarla, elmi arqumentlərlə zəngindir. Əsər Mirzə İbrahimovun fəlsəfi-estetik, ədəbi-tənqidi, elmi-nəzəri görüşləri haqqında hərtərəfli elmi təsəvvür yaradır. Hiss olunur ki, iddiaçı Mirzə İbrahimovun bədii və elmi əsərlərini diqqətlə oxuyub mənimsəmişdir. Ədibin elmi yaradıcılığı haqqında yazılan irilixirdalı bütün əsərləri: məqalələri, monoqrafiyaları, dissertasiya işlərini diqqətlə oxuyan, hansı məsələnin, problemin nə şəkildə araşdırıldığını öyrənən Vüsələ Roma qızı Nəsibova bu əsərlərdən nəzəri qaynaq kimi yetərincə bəhrələnməyi bacarmış, həm həmin tədqiqatlara, həm də ədibin öz əsərlərinə istinadən yeni fikir və mülahizələr söyləməyə çalışmış, Mirzə İbrahimovun elmi-nəzəri irsi haqqında dolğun təsəvvür yaradan uğurlu bir dissertasiya işi yaza bilmişdir.

Ənənəvi giriş, üç fəsil (1.“Mirzə İbrahimov klassik Azərbaycan ədəbiyyatının tədqiqatçısı kimi”; 2.“Mirzə İbrahimov və “Molla Nəsrəddin” ədəbi məktəbi”; 3.Mirzə İbrahimov və müasir ədəbi proses”), səkkiz yarım fəsil (1.1. Qədim və orta əsrlər Azərbaycan poeziyasına aid tədqiqlər; 1.2. Realist və maarifçi ədəbiyyatın tədqiqi; 2.1. Cəlil Məmmədquluzadə irsinin öyrənilməsi: “Böyük Demokrat”; 2.2. Satirik poeziya məktəbi haqqında; 3.1. Poeziya haqqında; 3.2. Bədii nəsrin problemləri; 3.3. Teatr və dramaturgiya məsələləri; 3.4. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi, tənqid və ədəbiyyat-şünaslıq məsələləri), nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarət olan bu tədqiqat işi AAK-n tələblərinə uyğun şəkildə tərtib olunmuşdur. Dissertasiyanın strukturu tədqiqatın əsasən düzgün istiqamətdə aparılmasından xəbər verir. Bu isə öz növbəsində Mirzə İbrahimovun bütün ədəbi-tənqidi məqalə-

lərini, monoqrafiyalarını tədqiqata cəlb etmək imkanı yaradır.

Dissertasiyanı oxuyanda həm tədqiqatın istiqaməti, əhatə dairəsi, həm də təhlilə göstərir ki, iddiaçı əsasən qarşısına qoyduğu məqsəd və vəzifələrin öhdəsindən gələ bilmiş, informasiya tutumu ilə zəngin bir elmi əsər yarada bilmişdir.

Ədəbiyyatşünas Mirzə İbrahimovun kimlər haqqında yazması, kimlərin əsərlərini tədqiqata cəlb etməsi həm onun səviyyəsi, tarixi şəxsiyyətlərə, sənət əsərlərinə münasibəti, ədəbi meyarları haqqında ilkin təsəvvür yaradır, həm də ədəbi-nəzəri görüşlərinin hansı əsərlər əsasında formalaşmasından xəbər verir: Xaqani, Məhsəti, Nizami, Nəsimi, Füzuli, Şah İsmayıl Xətai, Molla Pənah Vaqif, Qasım bəy Zakir, S.Ə.Şirvani, M.F.Axundzadə, Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Ələkbər Sabir, Məhəmməd Hadi, Nəriman Nərimanov, Ə.Haqverdiyev, N.Vəzirov, A.Şaiq, H.Cavid, C.Cabbarlı, S.Vurğun, S.Rüstəm, R.Rza, M.Şəhriyar, S.Rəhimov, Ə.Vəliyev, M.Hüseyn, Əbülhəsən, İ.Şıxlı, B.Vahabzadə və başqalarının əsərləri haqqında elmi-nəzəri fikir söyləyən Mirzə İbrahimovun bu müəlliflərin əsərlərini ümumdünya ədəbiyyatı kontekstində təhlilə cəlb etməsi, eyni zamanda dünya klassikləri haqqında yazdığı tədqiqatlar onun elmi-nəzəri səviyyəsi haqqında az söz demir. Yaxşı cəhətdir ki, bütün bu cəhətlər gənc tədqiqatçının diqqətindən kənar qalmır və məhz bunun nəticəsində Mirzə İbrahimovun ədəb-nəzəri görüşləri haqqında dolğun elmi təsəvvür yaratmağa nail olur.

Dissertasiya işinin elmi aparatı zəngindir. Bu, işin nəzəri, eləcə də praktik əhəmiyyətini xeyli dərəcədə artırır. Belə ki, əsəri oxuyarkən həm Mirzə İbrahimovun öz əsərləri, həm də onlar haqqında yazılan məqalələr, monoqrafiyalar, dissertasiyalar haqqında dolğun təsəvvür yaranır. Elmi informasiyanın dəqiqliyi şübhə yaratmır. Elə buna görə də

dissertasiyadan həm tədqiqatçılar, həm də müəllim və tələbələr etibarlı bir elmi mənbə kimi bəhrələyə bilərlər.

Ümumiyyətlə, dissertasiya işi Mirzə İbrahimovun ədəbi-tənqidi görüşləri haqqında sistemli, əhatəli bir tədqiqat əsəridir. İddiaçının faktlara istinadən gəldiyi elmi qənaətlər maraqlı və inandırıcıdır. Ancaq bununla belə əsərdə bəzi mübahisəli, birmənalı qarşılanmayan məsələlər var ki, bunları həm iddiaçının, həm də dissertasiya şurasının üzvlərinin diqqətinə çatdırmaq istəyirəm.

1. Fikrimizcə, həm Mirzə İbrahimovun ədəbiyyatşünaslıq sahəsində yaratdığı əsərlərin çoxluğu, həm onların ayrı-ayrı, bir-birindən fərqli ədəbi-nəzəri problemlərə həsr olunması, həm də mövzu ilə bağlı elmi qaynaqların bolluğu bütün bu məsələləri bir fəlsəfi doktorluğu dissertasiyasında tam əhatə etmək çətinliyi yaradır. İddiaçının hər şeyi əks etdirmək cəhdi isə istər-istəməz icmalçılığa aparıb çıxarır. Digər tərəfdən bu, elmi təhlil və polemika meydanını daraldır.

2. Ayrı-ayrı fəsillərin adından sonra yığcam girişə ehtiyac duyulur. Bu, həm problem haqqında ümumi təsəvvür yaratmaq baxımından əhəmiyyətlidir, həm də fəsil daxilində qoyulan problemlərə, yarım-fəsillərə keçid funksiyasını yerinə yetirərdi. Yarım-fəsillərdən sonra yığcam nəticə təhlillərin ümümləşdirilməsi baxımından vacibdir. Başqa sözlə desək, hər fəslin özünün yığcam girişinin və nəticəsinin olması dissertasiyanın strukturunu mükəmməlləşdirməyə imkan yarada bilərdi.

3. Qeyd etdiyimiz kimi dissertasiyanın strukturu əsasən qənaətbəxşdir. Lakin birinci fəsildə Mirzə İbrahimovun folklorla bağlı araşdırmalarının tədqiqinə ayrıca bir bölmə ayrılrsa, daha yaxşı olardı. Xatırladım ki, iddiaçının bu məsələyə həsr olunan məqalələri də çap olunub: “Mirzə İbrahimov və aşiq yaradıcılığı”, “Mirzə İbrahimov və folklor”.

4. Avtoreferatda müəllifin öz məqalələrini qaynaq kimi göstərməsini məqbul saymıram. Həm burada təvazökarlıq hissi arxa plana keçir, həm də müəllifin özünün özündən sitat gətirməsi bir az qeyri-ciddi görünür. Bilmirəm, bu, yeni əsasnaməyə uyğun belədir, ya yox, ancaq necə olur-olsun, bunu düzgün saymıram. Uzaq getməyə, elə ustad ədəbiyyatşünasımız Mirzə İbrahimov hansı tədqiqatında özü özündən sitat gətirib? Digər tərəfdən, avtoreferatın 13-cü, 19-cu və 20-ci səhifələrində verilən qaynaq, məqalə adı həm də sonda müəllifin çap olunan əsərlərinin siyahısında verilir. Avtoreferatın 20-ci səhifəsində verilən qaynağın adında olan orfoqrafik səhv mənə dəyişikliyinə səbəb olur. “Nəsir” əvəzinə “nəsir” sözü. Yeri gəlmişkən, kiçik texniki qüsurlar olsa da, bir məsələni də elə burda xatırlatmaq istəyirəm. Dissertasiyada birinci fəslinin ikinci bölümü “Realist və maarifçi ədəbiyyat” adlanırsa, avtoreferatda bura bir “tədqiqat” sözü də əlavə edilib: “Realist və maarifçi ədəbiyyatın tədqiqatı”.

5. Dissertasiya da, avtoreferat da bu cümlə ilə bitir: “Hazırkı tədqiqat Mirzə İbrahimovun elmi və ədəbi tənqid yaradıcılığının başlanğıcı olub, daha geniş araşdırmalara ehtiyac olduğunu göstərir.” İddiaçının dissertasiya daxilində istinad etdiyi, haqqında söhbət açdığı əsərlər göstərir ki, bu qənaət düzgün deyildir. Əslində bu gün müdafiəyə çıxarılan tədqiqat işi başlanğıc deyil, hələ ədibin sağlığında başlanan işin yeni tarixi şəraitdə davamıdır...

6. Fikrimizcə, dissertasiya işində Mirzə İbrahimovun ədəbi görüşlərinin öz bədii əsərlərinə nə dərəcədə təsiri məsələsinin şərhinə də yığcam şəkildə yer ayırmaq əsərin elmi dəyərini artırır, nəzəriyyə ilə praktikanın qarşılıqlı dialektikasını müəyyənləşdirməyə yardımçı olardı. Belə olsa, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi “başlanğıc” sözündən xoşu gələn iddiaçı yeni istiqamətli tədqiqatın başlanğıcını qoya bilərdi.

Əlbəttə, bu iradların əksəriyyəti tövsiyə səciyyəlidir və Mirzə İbrahimovun elmi irsi haqqında əhatəli, informasiya ilə zəngin tədqiqat işinin dəyərində o qədər də xələl gətirmir. Ümid edirik ki, gənc və istedadlı tədqiqatçı gələcək araşdırmalarında deyilənləri nəzərə alacaq, təsvirçilikdən çox elmi dərinliyə daha çox üstünlük verəcəkdir.

05.09.2021

“Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında poema janrının inkişafı və xüsusiyyətləri”

Müstəqilliyimizin özü danılmaz bir fakta çevrildiyi kimi bu illərdə araya-ərsəyə gələn müxtəlif ədəbi növlü, müxtəlif janrlı bədii əsərlər də həyatımızın yeni mərhələsini əks etdirən ədəbi faktlar kimi maraq doğurur, onları həm yeni ideologiya, müstəqillik dövrü, həm də müasir dünya ədəbiyyatının nəzəri-estetik prinsipləri baxımından araşdırmaq, tədqiq etmək, dəyərləndirmək zərurəti yaradır. Bu baxımdan dissertasiya işinin mövzusu çox aktualdır.

Dissertasiyanı, eləcə də onun avtoreferatını vərəqləməyə başlayanda istər-istəməz Azərbaycan poemasının görkəmli yaradıcılarından biri, müstəqillik ideyalarının oyanmasında, təbliğində müstəsna xidmətləri olan Xalq şairi, akademik Bəxtiyar Vahabzadə ilə “Göyərçin” jurnalının redaksiyasında olan görüşümüzü xatırlamalısınız.

Sovet hökumətinin qılıncının dalı da, qabağı da kəsən bir vaxtında yazılsa da, mənim fikrimcə, müstəqillik dövrünün ilk poeması hesab edilə bilən “Gülüstən”in müəllifinin poema janrı ilə bağlı fikirləri çox önəmli idi. Mənim professor Yaşar Qarayevin elmi redaktorluğu altında 1998-ci ildə çap edilən “Azərbaycan poeması: axtarışlar, perspektivlər” kitabım təzəcə çap olunmuşdu. Həmin kitabı Bəxtiyar müəllimə təqdim elədim. Vərəqləyib xoş sözlər söylədi, ədəbiyyat və sənət haqqında, müasir ədəbi proseslə bağlı maraqlı və səmimi bir söhbətimiz alındı. Birdən gözləmədi-

yim halda Bəxtiyar müəllim məndən soruşdu: “Oğul, sənə elə gəlmirmi ki, poema bir janr kimi öz aktuallığını itirib?” Mənə qəribə gəldi ki, bu sualı başqa adam yox, məhz poema janrının görkəmli yaradıcılarından biri verir. Özü də “janrın öz əhəmiyyətini itirməsi” qənaətinə gələn adam “Şəhidlər” poemasını təzəcə yazıb çap etdirmişdi. Necə deyərlər, “Şəhidlər” müstəqillik dövrünün ilk poemalarından biri idi. Ruh şad olsun Bəxtiyar müəllimin.

Gülnar Qasımlının “Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında poema janrının inkişafı və xüsusiyyətləri” əsərini oxumağa başlayanda Bəxtiyar müəllimin həmin sualın başqa variantı yarandı ağımda. Öz-özümə soruşdum ki, görəsən müstəqillik illərində poema bir janr kimi öz özəlliklərini saxlaya bilibmi, onu əvvəlki illərin poemalarından istər mövzu və problematika, istərsə də struktur, bədi sənətkarlıq baxımından nə fərqləndirir? Dissertasiya işini oxuduqca yeni dövrdə yaranan poemalar haqqında ilkin və dolğun təsəvvür yarandı məndə və bu qərara gəldim ki, iddiaçı tədqiq etdiyi dövrdə yaranan əsərlərin böyük əksəriyyətini oxuyub, ümumiləşdirmələr aparmaq yolu ilə müstəqillik dövründə yaranan poemaların ədəbiyyat tarixçiliyi nöqtəyi-nəzərindən elmi mənzərəsini yaratmağa çalışıb və əsasən öz məqsədinə nail olub. Janrın xüsusiyyətləri, strukturu ilə bağlı istər rus, istərsə də Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında yaranan əksər tədqiqatlardan bir mənbə kimi bəhrələnməsi, qəbul edilmiş nəzəri prinsiplər əsasında yeni dövrdə yaranan poemaları tədqiqata cəlb etməsi işin əsas məziyyətlərini şərtləndirən ən aparıcı amil kimi diqqəti cəlb edir.

Nəzəri, metodoloji istiqamətin düzgünlüyü iddiaçının poetik mənə elmi yanaşmasına, ümumiləşmələr aparmasına zəmin yaradıb. Üç fəsil, altı yarım fəsildən ibarət olan dissertasiya işinin strukturunu əsasən qənaətbəxş hesab etmək olar. Tədqiqat əsərində elmi informasiyaların, ədəbi fakt-

ların bolluğu ədəbiyyat tarixçiliyi baxımından dissertasiyanın elmi dəyərini xeyli dərəcədə artırır. Müstəqillik illərində yaranan çoxsaylı poemaların hamısının axtarılıb tapılması, siyahısının tərtib edilməsi, həm əsərlərin, həm də onlar haqqında yazılan məqalələrin, resenziyaların oxunması, qruplaşdırılması, sistemləşdirilməsi o qədər də asan məsələ deyil. Təqdir olunası haldır ki, iddiaçı bu çətin işin öhdəsindən gələ bilmiş, müyyən bir tarixi dövrdə yaranan əsərlər haqqında dolğun elmi təsəvvür yarada bilmişdir. Müəllif özü də qeyd etdiyi kimi əsərdə yüzdən çox şairin 240-dan artıq poeması bu və ya digər şəkildə təhlil süzɡəcindən keçirilmişdir. Bu qədər əsəri nəinki təhlil etmək, hətta onları oxumaq belə çox zəhmət tələb edən məslədir ki, müəllif bir araşdırıcı kimi bu zəhmətə qatlaşmış, janrın ümumi mənzərəsi haqqında təsəvvür yarada bilmişdir. Özlüyündə bu, müstəqillik illərində poema janrına marağın artmasını göstərmək baxımından maraqlı faktdır. Ancaq bir cəhət var ki, məsələ təkcə sayda yox, sanbaldadır. Yaxşı ilə pisi seçib ayırmaq, onların məziyyət və nöqsanlarını lazımı səviyyədə açıb göstərə bilmək isə araşdırıcının öz elmi potensialından, poetik duyumundan, ümumiləşdirmə və dəyərləndirmə qabiliyyətindən asılıdır.

Dissertasiyanı oxuduqca onun müəllifinin təkcə tədqiq elədiyi dövrün poemaları yox, klassik ədəbiyyatımızdan üzü bəri yaranan rəngarəng ədəbi strukturlu bütün poemalar haqqında da zəngin biliyə malik olması aydınlaşır. Bundan başqa janrın tədqiqinin elmi mənzərəsini yaratmaq, hər bir araşdırıcının zəhmətini qədirşünaslıqla dəyərləndirmək cəhdi də təqdirəlayiqdir. Bu baxımdan əsərin elmi-praktik əhəmiyyəti xüsusi vurğulanmalıdır. Əsərin elmi aparaturası lazımı səviyyədədir. Müəllifin mövzu ilə bağlı ən mötəbər mənbələrə istinadı tədqiqatın istiqamətini müəyyənləşdirən amilə çevrilir.

Ümumiyyətlə götürsək, Gülnar Vaqif qızı Qasımlının “Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında poema janrının inkişafı və xüsusiyyətləri” adlı tədqiqat əsərinin gələcəkdə həm araşdırıcıların, həm ədəbiyyat həvəskarlarının, kitabxana işçilərinin, həm də müəllim və tələbələrin tez-tez istinad eləyəcəyi bir qaynağa çevriləcəyi şübhə doğurmur.

Əlbəttə, hər bir dissertasiya işində mübahisə doğuran məqamların, müəyyən çatışmazlıqların olması da istisna deyil. Bu baxımdan bəzi fikir və mülahizələrimi həm iddiaçının, həm də dissertasiya şurası üzvlərinin diqqətinə çatdırmaq istəyirəm.

1. Ənənəvi girişin “Tədqiqatın obyektini və predmetini” hissəsi bu cümlə ilə başlayır: “Tədqiqatın obyektini müstəqillik dövründə qələmə alınmış poemalar, predmetini isə məqsəd və vəzifələrə uyğun olaraq bədii örnəklərlə bağlı tədqiqat və təhlillər təşkil edir.” Bu cümlədən belə çıxır ki, iddiaçı poemaları yox, onlar haqqında yazılan məqalələri, monoqrafiyaları araşdırmağı qarşısına məqsəd qoyub. Halbuki, dissertasiyanın özü də göstərir ki, əslində bu belə deyil. Dissertasiyanın ümumi məzmunundan da bəlli olur ki, təhlil zamanı poemalar haqqında yazılan məqalələrə, resenziyalara istinad olunsa da, əsas tədqiqat predmeti poemaların mövzu və problematikasındakı, eləcə də bədii strukturdakı yeniliklərin öyrənilməsidir.

2. Ədəbiyyat həyatın bədii əksi olduğundan, ilk fəsildə müstəqillik dövrünün yığcam tarixi mənzərəsini vermək, yeni tipli əsərlərin məhz burdan qaynaqlandığını əsaslandırmaq üçün elmi dəyərini xeyli dərəcədə artıra bilərdi.

3. Təhlil zamanı poemaların özündən çox onlar haqqında yazılan məqalələrə istinad olunur. Əsərlərdən gətirilən nümunələr isə əsasən bədiilikdən uzaq miyanə misralardır. Ən doğru, inandırıcı elmi mülahizələrin, qənaətlərin ən sə-

ciyyəvi mətndən qaynaqlandığı şübhəsizdir. Ümid edirik ki, gənc tədqiqatçı gələcəkdə bu deyilənləri nəzərə alacaqdır.

4. Hər şeydən, bütün əsərlərdən danışmaq cəhdi istər-istəməz tədqiqatın istiqamətini icmalçılığa yönəldir. Hər əsər haqqında danışmaq, onlara münasibət bildirmək elmi tədqiqat üçün məqbul variant deyil. Bundansa dissertasiyada qoyulan problem baxımından nəzəri mülahizələri əsaslandırmağa daha çox material verən əsərlər geniş təhlil olunmalı idi. Bu mövzuda yazılan digər poemaların adlarını çəkməklə də kifayətlənmək olardı.

5. Dissertasiyanın adı “Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında poema janrının inkişafı və xüsusiyyətləri”dir. İstər mövzu və problematika yeniliyini, ənənəvi mövzuda məsələnin nə şəkildə qoyuluşunu, istərsə də janrın yeni inkişaf xüsusiyyətlərinin öyrənilib obyektiv elmi qənaətə gəlmək üçün ən yaxşı vasitə müqayisəli bədii təhlildir. Yaxşı olardı ki, heç olmasa ən aparıcı müəlliflərin – B.Vahabzadənin, N.Xəzrinin, N.Həsənzadənin, F.Qocanın sovet dövründə yazılan poemaları ilə müstəqillik illərində yazılan əsərlərinin müqayisəsi zəminində yeniliyin, inkişafın nə şəkildə olub-olmaması müəyyənləşdiriləydi.

6. Dissertasiyada aydın, səlis dildə yazılsa da, bəzən üslubi cəhətdən nöqsanlı, yüngül redaktəyə ehtiyacı olan cümlələrə də rast gəlmək mümkündür. İddiaçıya kömək məqsədiylə bu tipli cümlələrin, ifadələrin yanında karandaşla işarələr qoymuşuq.

Avtoreferat dissertasiyanın strukturu, tədqiqatın istiqaməti haqqında elmi təsəvvür yaradır. İddiaçının mövzu ilə bağlı 30 məqaləsinin, bir monoqrafiyasının çap olunması onun zəhmətsevərliyindən xəbər verir. Həmin məqalələr və monoqrafiya dissertasiyanın mövzusunə uyğundur.

02.12.2021

**“Mirzə Məhəmməd Axundovun
həyat və yaradıcılıq yolu”**

Ayrı-ayrı dövrlərdə, ayrı-ayrı regionlarda yaşayıb-yaradan elm və mədəniyyət xadimlərinin həyat və yaradıcılığının ümumi ictimai həyatımız, mədəniyyətimiz və ədəbiyyatımız kontekstində öyrənilməsi olduqca vacib məsələdir. Gənc yaşlarından Gəncə Şəhər Gimnaziyasında ədəbiyyat və şəriət müəllimi işləyən, ardıcıl surətdə siyasi fəaliyyətlə məşğul olan, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin parlament üzvü, “Difai” təşkilatının üzvü kimi səmərəli fəaliyyət göstərən, eyni zamanda bədii yaradıcılıqla məşğul olan, ədəbiyyatın ayrı-ayrı janrlarında qələmini sınayan, şerlər, səhnə əsərləri, felyetonlar, məqalələr yazan Mirzə Məhəmməd Axundov kimi bir ziyalının həyat və yaradıcılığı tədqiqat üçün zəngin material verir. Bu baxımdan Aygün Mədət Qızı Əhmədovanın müdafiə şurasına təqdim edilən dissertasiya işinin mövzusu olduqca aktualdır. Həm də o baxımdan ki, əsərdə elm aləminə az məlum olan bir insanın – Mirzə Məhəmməd Axundovun həyat və yaradıcılığı ilk dəfədir ki, müasir ədəbiyyatşünaslıq elminin və yeni milli ideologiyanın tələbləri baxımından sistemli şəkildə araşdırılır, tədqiqat predmetinə çevrilir.

Dissertasiya elmi informasiya ilə zəngindir. Əsəri oxuyanda pedaqoq, publisist, şair, dramaturq, tərcüməçi, ədəbiyyat tarixi və teatr tənqidi sahəsində xüsusi fəallıq göstərən Mirzə Məhəmməd Axundovun şəxsiyyəti, onun çoxşaxəli yaradıcılığı, pedaqoji fəaliyyəti haqqında dolğun elmi təsəvvür yaranır.

İşin ümumi strukturu qənaətbəxşdir və tədqiqatın düzgün istiqamətdə aparılmasından xəbər verir. Fəsillərdə (I fəsil: “Azərbaycanda üsuli-cədid məktəbləri və Mirzə Məhəmməd Axundov”; II fəsil: “Mirzə Məhəmməd Axundovun

bədii yaradıcılığı”; III fəsil: “Mirzə Məhəmməd Axundovun publisistik yaradıcılığı”) və yarımfəsillərdə (1.1. Ədibin dövrü, ailə mühiti; 1.2. “İlk yaradıcılıq addımları”; 2.1. “M.M.Axundov Mollanəsrəddinçi şair kimi”; 2.2. “Dramaturqun pyeslərində ailə-məişət mövzusu”; 3.1.” M.M.Axundovun elmi-nəzəri publisistikası”; 3.2.”Mənəvi-aşınmaların tənqidi və vətənpərvərliyin vəsfi”) qoyulan problemlər bir-birini tamamlayır. Araşdırmanın bu istiqamətdə aparılması Aygün Əhmədovanın gəldiyi elmi qənaətlərə, çıxardığı elmi nəticələrə zəmin hazırlayır. İddiaçı zəngin faktlara istinadən M.M.Axundovun həyatının, ictimai və pedaqoji fəaliyyətinin bütün məqamlarını əks etdirməyə, onun həm ictimai fikir, həm mədəniyyət, həm də ədəbiyyat tariximizdə yerini elmi şəkildə müəyyənləşdirməyə çalışır və əsasən öz məqsədinə nail olur.

Dissertasiya işi təkcə filoloji yox, eyni zamanda həm tarixi, həm də pedaqoji əhəmiyyət kəsb edir ki, bütün bunlar Mirzə Məhəmməd Axundovun çoxşaxəli yaradıcılığı, fəaliyyəti haqqında bitkin təsəvvür yaradır. İddiaçı M.M.Axundovun həyatı və yaradıcılığı ilə bağlı heç bir önəmli faktı diqqətdən qaçırmamağa, onları sistemli şəkildə təqdim etməyə çalışır və əsasən buna nail olur. Zəngin faktlar həm işin elmi dəyərini, həm də onun praktik əhəmiyyətini artırır. Mövzu ilə bağlı yüzdən artıq elmi qaynaqdan istifadə tədqiqat işinin elmi aparaturasını zənginləşdirir.

Dissertasiya işi AAK-ın tələblərinə uyğun şəkildə tərtib olunmuşdur. Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar dissertasiya boyu qənaətbəxş şəkildə əsaslandırılmışdır. Hiss olunur ki, iddiaçı həm Mirzə Məhəmməd Axundovun yaradıcılıq nümunələrini, həm də onun haqqında yazılan irili-xırdalı bütün tədqiqat işlərini, məqalələri diqqətlə oxuyub mənimsəmişdir. Müəllif elmi qaynaqlardan lazımı şəkildə bəhrələnməyi bacarmış, yeri gəldikcə bu və ya digər şəkildə onlara öz münasibətini də bildirmişdir.

Doğrusu, həmişə regionçuluğun əleyhinə olan bir insan olsam da, o cəhət də mənə maraqlı göründü ki, Gəncə Dövlət Universitetinin “Azərbaycan və dünya ədəbiyyatı” kafedrasında hazırlanan bu tədqiqat işində məhz Gəncə ictimai-siyasi, elmi-pedaqoji, ədəbi mühitində yaşayıb yaradan bir insanın yaradıcılıq yolu elmi araşdırmaya cəlb edilib. Məncə, bu həm də müəyyən mənada, mənəvi borc məsələsidir. Bu baxımdan iddiaçının qədirşünaslığı mənim xoşuma gəldi.

Ümumiyyətlə götürsək, Aygün Mədət Qızı Əhmədovanın dissertasiya işi Mirzə Məhəmməd Axundovun həyat və yaradıcılığı haqqında dolğun təsəvvür yaradır. Lakin əksər tədqiqat əsərlərində olduğu kimi bu dissertasiya işində də müəyyən çatışmazlıqlar vardır. Onların bəzilərini həm iddiaçının, həm də dissertasiya şurasının üzvlərinin diqqətinə çatdırmaq istəyirəm. Ancaq bəri başdan deyim ki, iradların bəziləri tövsiyə səciyyəlidir.

1. Müəllifin hər hansı bir əsərin məzmununu danışmağa çox meyl etməsi, bədii mətnlərdən uzun-uzadı statlar götürülməsi, hətta dramatik əsərdə iştirak edənlərin hamısının adının ayrı-ayrı sətirlərdə verilməsi istər-istəməz müqayisəli, problemlər üzrə təhlilin meydanını daraldır. (Bax:s.51, 67). Bədii əsərlərin təhlili zamanı müqayisələr aparılsa, daha inandırıcı elmi qənaətlərə gəlmək mümkün olardı. Təhlil “Sonrakı peşmançılıq səmərə verməz” (1910) və “Yaşına - yaşına çıxdı ocaq başına” (1916) əsərləri o dövrdə həmin mövzuda yazan N.Vəzirovun, Ə.Haqqverdiyevin əsərləri ilə müqayisə olunsa, maraqlı elmi qənaətlər üzə çıxarıla bilər. O necə yazıb, bu necə yazıb, eyni, oxşar hadisələrə o yazıçının münasibəti necə olub, bu yazıçının münasibəti necə olub? Fərdi yaradıcılıq üslubu özünü nə şəkildə göstərmişdir və s.

2. Bəzən paraqraflardakı başlıqlarla daxilə olan mətn bir-birinə uyğun gəlmir. Məsələn, ikinci fəslin “M.M.Axun-

dov mollanəsrəddinçi şair kimi” adlı birinci bölümündə müəllifin şeirləri yox, dram əsərləri təhlil edilir. Yaxud, üçüncü fəslin “Mirzə Məhəmməd Axundovun elmi-nəzəri publisistikası” adlı birinci bölümündə müəllifin şeirlərinin təhlili ön plana gətirilir.

3. Mövzu ilə bağlı tədqiqatlar aparan alimlərin fikirlərindən istifadə olunsada, ətraflı şəkildə onlara tənqidi münasibət bildirilməyib, polemikaya o qədər də yer verilməyib.

4. Üçüncü fəslin ikinci paragrafı “Mənəvi-aşınmaların tənqidi və vətənpərvərliyin vəsfi” adlanır. Fikrimizcə, poetik əsərlərə məxsus “vəsf” sözü burada yerinə düşmür və tədqiqatın məlum paragrafındakı mətni oxuyanda aydın olur ki, əslində burada vəsfdən söhbət getmir.

5. Müəllifin bəzən irəli sürdüyü ümumi elmi tezislər havadan asılı qalır. Məsələn, “1897 və 1908-ci illərdə yeni təlim-tədris metodlarına cavab verən dərslilər yazıb çap etdirmişdir. Gənc pedaqoqun həmin dərsliləri Azərbaycan məktəblərində uğurla sınaqdan çıxmışdır” cümlələrindən sonra həmin dərslilərin konkret adları çəkilsə, daha yaxşı olar, fikir konkretləşərdi.

6. Dissertasiyada şeir nümunələri verilərəkən bəzən mənbə göstərilməmişdir (Səh.75, 76, 77, 78 və s.).

Əlbəttə, bu deyilənlər informasiya ilə zəngin tədqiqat işinin elmi dəyərini azaltmır. Avtoreferat dissertasiyanın strukturu, tədqiqatın istiqaməti haqqında elmi təsəvvür yaradır. İddiaçının mövzu ilə bağlı çap edilən 11 məqaləsi dissertasiyanın mövzusuna uyğundur.

05.03.2022

**“Azərbaycan ədəbi tənqidinin tarixində
sosialist realizminə elmi baxışlar”**

Əvvəlcədən onu deyim ki, iddiaçının eyni mövzuda ikinci dəfə müdafiə etmək məcburiyyətində qalması, çəkdiyi əzab-əziyyət, sıxıntı ürəyimdə istər-istəməz əsərə bir qədər humanist meyarlarla yanaşmaq arzusu doğurmuşdu. Lakin dissertasiyanı oxuduqdan sonra mənə aydın oldu ki, heç güzəştə getməyə ehtiyac belə yox imiş. Ona görə ki, müasir ədəbiyyatşünaslıq elminin, AAK-n tələblərinə uyğun şəkildə yazılmış bu dissertasiya işi həm mövzunun aktuallığı, həm də onun işlənmə dərəcəsi haqqında dolğun elmi təsəvvür yaradır. Əsərdəki elmi informasiya bolluğu, iddiaçının ayrı-ayrı vaxtlarda yazılmış monoqrafiyaları, məqalələri oxuyub səriştəli şəkildə sistemləşdirmək bacarığı, qarşısına qoyduğu son dərəcə mühüm sənətkarlıq problemlərini ümumiləşdirib elmi nəticə çıxarmaq qabiliyyəti xoşuma gəldi. Hələ tədqiqatçının ailə qayğıları bir yana, rayonda yaşaya-yaşaya, məktəbdə müəllim işləyə-işləyə vacib elmi qaynaqlardan bu səviyyədə bəhrələnməyi bacarması məni sözün yaxşı mənasında təəccübləndirdi. Lakin Kamilə xanımın elmi rəhbərinin kimliyini biləndə, professor Təyyar Salam oğlu Cavadovun ədəbi tənqidin problemləri ilə bağlı neçə-neçə sanballı dissertasiya işinin rəhbəri olmasını xatırlayanda mənə hər şey aydın oldu. “İşi gördürənlə görə yaradır” qənaətinin doğruluğuna bir daha inandım. Tədqiqat istiqamətinin əvvəlcədən plan-prospektdə doğru-düzgün şəkildə müəyyənləşdirilməsinin iddiaçıya nə şəkildə kömək etməsi göz qabağındadır. Əslində əsərin elmi yeniliyi də məhz burdan qaynaqlanır.

Dissertasiyanın strukturu mövzuya tamamilə uyğundur. Əsər giriş, üç fəsil və nəticədən ibarətdir. Əsas razılıq doğuran cəhət budur ki, araşdırma zamanı qarşıya qoyulan mühüm problemlər dissertasiya işində əsasən qənaətbəxş

şəkildə öz elmi şərhini tapa bilməmişdir. İddiaçı Kamilə Əliyeva Azərbaycan ədəbi tənqidinin sovetlər dönmündəki təsnifatını vermək, mərhələ və yarımmərhələlərin ictimai-siyasi proseslər zəminində formalaşmasını əsaslandırmaq, sosialist realizminin bir yaradıcılıq metodu kimi ayrı-ayrı dövrlərdə necə təzahür etməsini izləyib şərh etmək və sair bu kimi mühüm məsələlərin öhdəsindən gəlməyi bacarmışdır.

Ənənəvi giriş, üç fəsil (1. "XX əsrin 20-30-cu illərində proletar ədəbiyyatını formalaşdırmaq uğrunda mübarizə və ədəbi tənqidin yeni yaradıcılıq metodlarına dair axtarışları"; 2. "40-50-ci illər və 50-ci illərin birinci yarısı Azərbaycan ədəbiyyatında sosrealist metod və ədəbi tənqid"; 3. "50-ci illərin birinci yarısından sonra tənqidi düşüncənin sosialist realizmi yaradıcılıq metoduna ideoloji və sənət həqiqətləri prizmasından yaşamları"), altı yarımfəsil (1.1. "20-30-cu illərdə tənqidin yaradıcılıq metodunun siyasi-ideoloji kontekstdə dərk"; 1.2. "Tənqidin ictimai-məfkurəvi amillərlə bədiiliyi bir araya gətirmək cəhdləri. Sosialist realizmi yaradıcılıq metoduna verilən tələblər"; 2.1. "40-cı illərin birinci yarısında ədəbi tənqidin sosialist realizminin bədii inikas imkanlarını genişləndirmək cəhdləri"; 2.2. "40-cı illərin ikinci yarısından 50-ci illərin ortalarına qədərki mərhələdə siyasi rejimin ədəbiyyat siyasəti. Sosrealizmin ideoloji məzmununun qüvvətləndirilməsi və ədəbi tənqidin üzərinə qoyulan vəzifələr"; 3.1. "Yeni keyfiyyət mərhələsində (50-ci illərin ikinci yarısı və 60-80-ci illərdə) sosrealist metod və ədəbi tənqid"; 3.2. "Milli müstəqillik dövrünün ədəbi tənqidində sosrealist ədəbiyyata yaşamların tipologiyası"), nəticə və ədəbiyyat siyahısı AAK-n tələblərinə uyğun şəkildə tərtib olunmuşdur. Dissertasiyanın strukturu tədqiqatın əsasən düzgün istiqamətdə aparılmasından xəbər verir.

Tədqiqat işindəki informasiya bolluğu, iddiaçının problemlə bağlı əksər nəzəri qaynaqlardan xəbərdarlığı onun uzun illərdən bəri bu dissertasiya üstündə işləməsindən xəbər verir. Kamilə Əliyevanın elmi qənaətlərini əsaslandırmaq üçün rus ədəbiyyatşünasları ilə yanaşı Ə.Nazim, M.Quliyev, H.Zeynallı, C.Əfəndizadə, B.Çobanzadə, M.K.Ələkbərli, O.Həsənov, M.Arif, M.C.Cəfərov, Ş.Salmanov, Y.Qarayev, Ş.Alışanov, N.Şəmsizadə kimi peşəkar tənqidçi və ədəbiyyatşünasların, eləcə də nüfuzlu söz sahibi olan şair və yazıçılardan C.Cabbarlı, M.Rzaquluzadə, M.Hüseyn, S.Vurğun, M.İbrahimov, S.Rəhimov və başqalarının fikir və mülahizələrindən bəhrələnməsi, yeri gəldikcə onlara münasibət bildirməsi əsərin məziyyətlərini şərtləndirən əsas amillər sırasındadır. İddiaçının problemlə bağlı bəzi tədqiqat işlərindən – Seyfulla Əsədullayevin “Sosialist realizminin tarixiliyi, nəzəriyyəsi və tipologiyası”, Şamil Salmanovun “Müasir Azərbaycan tənqidinin təşəkkülü və inkişaf meylləri”, A.Əfəndiyevin “Azərbaycan ədəbiyyatında sosialist realizminin ərafəsi və təşəkkülü” əsərlərindən bəhrələnməsi də işin elmi tutumunu artırır.

Ümumiyyətlə, dissertasiya işinin elmi aparaturasının zənginliyi, oradakı informasiya bolluğu işin nəzəri, eləcə də praktik əhəmiyyətini xeyli dərəcədə artırır. Elə buna görə də əsərdən həm tədqiqatçılar, həm də müəllim və tələbələr etibarlı bir elmi mənbə kimi bəhrələyə bilərlər.

Ümumiyyətlə, dissertasiya işini qənaətbəxş hesab etmək olar. Lakin əsərin məziyyətləri ilə bərabər, onda nöqsanların, müqayisəli məqamların, çatışmayan cəhətlərin olması da gözləniləndir. Bu baxımdan bəzi məsələləri həm iddiaçının, həm də dissertasiya şurasının üzvlərinin diqqətinə çatdırmaq istəyirəm.

1. Əslində yaradıcılıq metodu, o cümlədən də sosialist realizmi ədəbi tənqiddən daha çox ədəbiyyat nəzəriyyəsinin predmetidir. Ona görə də dissertasiyanın adı istər-istəməz

mübahisə predmetinə çevrilə bilər. Fikrimizcə, mövzu “Azərbaycan ədəbi tənqidinin tarixində” yox, “Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında” sosialist realizminə elmi baxışlar” şəklində olsa, dissertasiyanın məzmununa daha çox uyğun gələrdi.

2. Dissertasiya işinin mövzu ilə bağlı saysız-hesabsız tədqiqatlar, partiya dövlət sənədləri, məqalələr, konfrans, simpozium materiallarına istinadən, özü də istər-istəməz ümumittifaq ədəbi prosesi kontekstində ətraflı şərh etmək, bütün bu məsələləri bir fəlsəfə doktorluğu dissertasiyasında əks etdirmək çox çətindir. Bu məsələlərin geniş elmi şərh üçün bir yox, bir neçə doktorluq dissertasiyası yazmaq zərurəti ortaya çıxır. Materialın, elmi və bədii faktların çoxluğu, hər şeydən danışmaq cəhdi istər-istəməz tədqiqatı bir qədər elmi dərinlikdən uzaqlaşdırır, iddiaçını icmalçılıq etmək zorunda qoyur. Ona görə də bəzən təsvirçilik elmi şərhləri üstələyir.

3. Sitatlar bolluğu dissertasiyada baş alıb gedir. Bu, problemlə bağlı ümumi mənzərəni canlandırırsa da, iddiaçının məlumat bolluğundan xəbər versə də, tədqiqatçının məsələ ilə bağlı öz arqumentli mülahizələrini istər-istəməz sıxışdırır, polemika meydanını daraldır. Görkəmli ideoloqlardan, nəzəriyyəçilərdən gətirilən sitatlar bəzən ilkin mənbələrdən yox, mövzu ilə bağlı digər əsərlərdən götürülür.

4. Növbəti iradımız müəyyən mənada “Daldan atlan daş topuğa dəyər” məsələni xatırladır, lakin fikrimizcə, həm fəsillərin, həm də bəzi yarım fəsillərinin adı çox uzundur, onları redaktə etmək, bir qədər yığcamlaşdırmaq daha yaxşı olardı.

5. Bir məsələni diqqətə çatdırmaq istəyirəm. Əslində bu tövsiyyə səciyyəli irad digər dissertasiya işlərinə də aiddir. Bir neçə dəfə bu məsələni qaldırısam da, nədənsə ona aydınlıq gətirilməyib. Ayrı-ayrı fəsillərin adından sonra yığcam girişə ehtiyac duyulur. Bu, həm problem haqqında

ümumi təsəvvür yaratmaq baxımından əhəmiyyətlidir, həm də fəsil daxilində qoyulan problemlərə, yarımfəsillərə keçid funksiyasını yerinə yetirərdi. Yarımfəsillərdən sonra yığcam nəticə təhlillərin ümümləşdirilməsi baxımından vacibdir. Başqa sözlə desək, hər fəslin özünün yığcam girişinin və nəticəsinin olması dissertasiyanın strukturunu mükəmməlləşdirməyə imkan yarada bilərdi.

Göründüyü kimi, bu iradların əksəriyyəti tövsiyə səciyyəlidir və sosialist realizmi ilə bağlı əhatəli, informasiya ilə zəngin tədqiqat işinin dəyərinə o qədər də xələl gətirmir. Ümid edirik ki, iddiaçı gələcək araşdırmalarında deyilənləri nəzərə alacaqdır.

15.05.2022

“Xanımana Əlibəylinin yaradıcılığı”

Son illərdə ədəbiyyatımızın spesifik bir sahəsi olan uşaq ədəbiyyatının tədqiqinə marağın artması təqdirəlayiq bir cəhətdir. Bu mənada Səadət Ağakışiyevanın bənzərsiz uşaq yazıçısı Xanımana Əlibəylinin yaradıcılıq yolunun tədqiqinə həsr etdiyi dissertasiya işinin mövzusu aktualdır. Həm dissertasiyanın strukturu, həm də müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar tədqiqatın düzgün istiqamətdə aparılmasından xəbər verir. Hiss olunur ki, iddiaçı həm Xanımana Əlibəylinin müxtəlif janrlı yaradıcılıq nümunələrini, həm də onun haqqında yazılan irili-xırdalı bütün məqalələri diqqətlə oxuyub mənimsəmişdir. İddiaçı Xanımana Əlibəylinin həyatı, ədəbi mühiti haqqında müəyyən elmi təsəvvür yaradandan sonra müxtəlif rakurslarda onun əsərlərini təhlil edir, yazıçının bəhrələndiyi yaradıcılıq qaynaqlarını müəyyənləşdirməyə, əsərlərinin mövzu və problematikasını, ideya-məzmun özəlliklərinin, məziyyət və nöqsanlarını ədəbi faktlara istinadən şərh edir, əsasən, qənaətbəxş elmi nəticələrə gəlməyə nail olur. Xanımana Əlibəylinin yaradıcılıq nümunələrinə istinadən uşaq

ədəbiyyatının məqsəd və vəzifələri ilə bağlı iddiaçının fikir və mülahizələri də maraqlıdır.

Dissertasiyanın ayrı-ayrı fəsilləri və yarımfəsillərində tanınmış uşaq yazıçısının rəngarəng janrlarda yazdığı əsərlər təhlil süzgəcindən keçirilir, iddiaçı ədəbi faktlara istinadən Xanımana Əlibəylinin əsərlərinin ideya-məzmun özəlliklərini müəyyənləşdirməyə çalışır və əsasən məqsədinə nail olur. Dil, üslub, bədii sənətkarlıq məsələlərinin şərhinə xüsusi yer ayrılması dissertasiya işinin elmi dəyərini artıran vasitəyə çevrilir.

Dissertasiya elmi informasiya ilə zəngindir. İddiaçı tədqiq etdiyi sənətkarın həyatı və yaradıcılığı ilə bağlı heç nəyi diqqətdən kənar saxlamır, ən kiçik təfərrüatı, faktı belə araşdırmaya cəlb edir.

İşin ümumi strukturu qənaətbəxşdir və əsərin məzmunu haqqında dolğun təsəvvür yaradır. Fəsillərdə (I fəsil: “Xanımana Əlibəylinin həyatı və yaradıcılığının qaynaqları”; II fəsil: “Xanımana Əlibəylinin uşaq şeirlərinin mövzu və janr xüsusiyyətləri”; III fəsil: “Xanımana Əlibəylinin epik əsərləri və dramaturji fəaliyyəti”; IV fəsil: “Xanımana Əlibəyli yaradıcılığının poetik-üslubi səciyyəsi”) və yarımfəsillərdə (1.1. “Həyatı, ədəbi mühiti və yaradıcılıq yolu”; 1.2. Folklor və klassik ədəbiyyat bədii yaradıcılığının qaynaqları kimi”; 2.1. “Uşaq şeirlərinin mövzu dairəsi və ideya-məzmun rəngarəngliyi”; 2.2. “Uşaq şeirlərinin janr əhatəsi”; 3.1. “Epik əsərlərində uşaq dünyası ilə bağlı diqqət çəkən mənəvi-əxlaqi və ədəbi-estetik məsələlər”; 3.2. “Xanımana Əlibəyli uşaq dramaturgiyasının ustası və yaradıcısı kimi”; 4.1. “Uşaq dili və uşaq poetik ruhunun bədii təqdimat üsulları”; 4.2. “Bədii təsvir və bədii ifadə vasitələrindən istifadə”) qoyulan problemlər bir-birini tamamlayır. Araşdırmanın bu istiqamətdə aparılması Səadət Arif qızı Ağakışiyevanın gəldiyi qənaətlərə, çıxardığı elmi nəticələrə zəmin hazırlayır. Çıxarılan elmi nəticələr məhz buradan qaynaqlandığı üçün inandırıcı təsir bağışlayır. Xanımana Əlibəy-

linin yaradıcılıq yolunun ümumi elmi mənzərəsinin yara-
dılması iddiaçının başlıca uğuru hesab edilə bilər.

Zəngin faktlar həm işin elmi dəyərini, həm də onun
praktik əhəmiyyətini artırır. Mövzu ilə bağlı yüzdən artıq
elmi qaynaqdan istifadə tədqiqat işinin elmi aparaturasını
zənginləşdirir.

Dissertasiya işi AAK-ın tələblərinə uyğun şəkildə tərtib
olunmuşdur. Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar disserta-
siya boyu qənaətbəxş şəkildə əsaslandırılmışdır. Müəllif
elmi qaynaqlardan lazımı şəkildə bəhrələnməyi bacarmış,
yeri gəldikcə bu və ya digər şəkildə onlara öz münasibətini
də bildirmişdir.

Ümumiyyətlə götürsək, Səadət Arif qızı Ağakışiyevanın
dissertasiya işi Xanımana Əlibəylinin həyat və yaradıcılığı
haqqında dolğun təsəvvür yaradır. Lakin əksər tədqiqat
əsərlərində olduğu kimi bu dissertasiya işində də müəyyən
çatışmazlıqlar vardır. Onların bəzilərini həm iddiaçının, həm
də dissertasiya şurasının üzvlərinin diqqətinə çatdırmaq
istəyirəm. Ancaq bəri başdan deyim ki, iradların bəziləri
tövsiyə səciyyəlidir.

1. Fikrimizcə, tədqiqat təkcə Azərbaycan yox, o dövrün
Ümumittifaq ədəbi prosesi kontekstində aparılsa, daha dol-
ğun, əhatəli elmi qənaətlərə gəlmək mümkün olardı. Tuta-
lım, Sergey Mixalkov, Korney Çukovski, Aqniya Barto,
Mirvarid Dilbazi, Teymur Elçin və başqaları ilə Xanımana
Əlibəyli yaradıcılığındakı ortaq və fərqli məqamları müəy-
yənləşdirməyə çalışmaq maraqlı elmi qənaətlərə gəlməyə,
yazıcının poetik üslubunun bənzərsizliyini üzə çıxarmağa
zəmin yaradardı. Eyni mövzuda digər yazıçılar necə yazırdı,
Xanımana Əlibəyli necə yazıb və sair bu kimi sualların
cavabını axtarmaq işin elmi tutumunu xeyli dərəcədə artır-
ma bilərdi.

2. Dissertasiyanın dörd fəsildən ibarət olmasına ehtiyac
yox idi. Elə məsələlər var ki, onları eyni bölmədə təhlil

etmək mümkün idi. Məsələn, dissertasiyanın ikinci fəslinin ikinci bölümü “Uşaq şeirlərinin janr əhatəsi” adlanır və cəmi on səhifəlik bu bölmədə bircə janrdan, təmsildən söhbət gedir. Ümumiyyətlə, janrlardan söhbət fikri var idisə, bir fəsildə, yaxud bir bölmədə X.Əlibəylinin yaradıcılığındakı ümumi janrlardan bəhs etmək daha yaxşı olardı.

3. Xanımana Əlibəyli haqqında yazılan məqalələrdən dissertasiya boyu xeyli sitatlar gətirilsə də, müəllif nədənsə polemikaya girişməyə çəkinir, əsasən deyilənlərə şərik olmaq yolunu seçir. Fikrimizcə, bədii mətndən və onun haqqında deyilənlərdən qaynaqlanan polemika hər hansı bir məsələdə tədqiqatçının elmi mövqeyini göstərməyə daha tutarlı zəmin yarada bilər.

4. “Xanımana Əlibəyli uşaq dramaturgiyasının ustadı və yaradıcısı kimi” bölməsinin adında dəqiqləşmə aparılsa, yaxşı olardı. Əvvəla, “dramaturgiyanın ustadı” ifadəsi dəqiq deyil. İkincisi, Xanımana Əlibəyлідən əvvəl də uşaqlar üçün xeyli sayda səhnə əsərləri yaradılıb. “Xanımana Əlibəyli uşaq dramaturgiyasının yaradıcısı kimi” yox, “yaradıcılarından biri kimi” təqdim edilsə, daha dəqiq olardı. Ümumiyyətlə bölmənin adı sadə şəkildə “Xanımana Əlibəylinin dramaturgiyası” da ola bilər.

5. Təhlillər zamanı Xanımana Əlibəyli yaradıcılığına sevgi və məhəbbət hiss olunur. Bu, bir tərəfdən çox yaxşıdır. Lakin bu münasibət iddiaçını tutarlı tənqidi fikirlər söyləməkdən uzaqlaşdırır.

Ədəbiyyat siyahısı əsasən normaldır, yazıçı haqqında çoxsaylı məlumatları üzə çıxarmaq baxımından əhəmiyyət kəsb edir. İddiaçının kitablardan, tədqiqatlardan, dərsliklərdən, çap olunan məqalələrdən əlavə, arxiv materiallarından da istifadə etməsi yaxşı cəhətdir və əsərin informasiya bazasını daha da zənginləşdirir.

06.06.2022

“Müstəqillik dövrü Lənkəran ədəbi mühiti”

Məlumdur ki, ayrı-ayrı regionlardakı ədəbi mühitin öyrənilməsi ilə bağlı xeyli sayda tədqiqat işi yaranmış, dissertasiyalar müdafiə edilmişdir. Nərmin Hamlet qızı Məmmədovanın “Müstəqillik dövrü Lənkəran ədəbi mühiti” adlı dissertasiyası işi də həmin əsərlərdən biridir. Əlbəttə, mühit şəxsiyyətin formalaşmasında ən əsas amillərdən biridir. Lakin hansı mühiddə, hansı şəhərdə, kənddə yaranmasından asılı olmayaraq əsl ədəbiyyat region tanımır, onda bəşəri duyğular öz əksini tapır. Ancaq bu da danılmaz həqiqətdir ki, ayrı-ayrı məkanlarda yaşayan yazıçıların əsərlərinin tədqiqi ədəbiyyatımızın mənzərəsi haqqında ümumi təsəvvür yaradır. Bu isə dissertasiyanın mövzusunun aktuallığını şərtləndirən ən aparıcı amillərdəndir. O mənada ki, o mühiddə yaranan ədəbiyyatla bu mühiddə yaranan ədəbiyyatın oxşar və fərqli cəhətlərinin tədqiq olunub üzə çıxarılması maraqlı elmi qənaətlərə gəlməyə zəmin yarada bilər.

Müstəqillik dövrü ədəbiyyatımıza yeni reallıqlar, yeni mövzular gətirib. Ayrı-ayrı regionlarda Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin şöbələrinin yaradılması istər-istəməz paytaxtdan uzaqda yaşayıb-yaradan qələm sahiblərinin yaradıcılığına diqqəti də artırıb. İstər Yazıçılar Birliyinin qurultayqabağı məruzələrində, istərsə də Ədəbiyyat İnstitutunun “Ədəbi proses”lə bağlı illik icmallarında əyalətdə yaşayıb yaradan yazıçıların əsərlərini izlənilməsi, onlara ilkin dəyər verilməsi təqdirəlayiq cəhətdir. Digər tərəfdən internet əsri əyalət anlayışını da istər-istəməz arxa plana keçirir.

Konkret olaraq iddiaçının əsərinə gəldikdə isə Nərmin Hamlet qızı Məmmədovanın “Müstəqillik dövrü Lənkəran ədəbi mühiti” adlı dissertasiya işi AAK-n tələblərinə uyğun şəkildə yazılmışdır. Əsərin ümumi strukturu əsasən qənaətbəxşdir. Ənənəvi giriş, üç fəsil, nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarət olan dissertasiya işi Lənkəran ədəbi mühitində

yaranan əsərlərin mövzu və problematikası, janr xüsusiyyətləri haqqında dolğun elmi təsəvvür yaradır. Fəsillərdə (I fəsil: “Müstəqillik dövrü Lənkəran ədəbi mühitinin mövzu və janr əlvanlığı”; II fəsil: “Müstəqillik dövrü Lənkəran ədəbi mühitinin əsas simaları”; III fəsil: “Müstəqillik dövrü Lənkəran ədəbi mühitində klassik məclis ənənələri”) və yarım fəsillərdə (1.1. “İctimai-siyasi hadisələrin poeziyada inikası və lirik növün mövzu və janr özünəməxsusluğu”; 1.2. “Bədii nəsrin spesifik xüsusiyyətləri”; 1.3. “Publisisitika”; 1.4. “Uşaq ədəbiyyatı”; 2.1. “Mirhaşım Talışlı yaradıcılığı və klassik şeir ənənələrinin təzahürü”; 2.2. “Elşad Səfərlinin poeziyası və sonet janrının inkişafı”; 2.3. “Məsudi Dövrənin yaradıcılığında qürbət motivləri və xalq ruhuna yaxınlıq”; 2.4. “İltifat Salehin sərbəst şeir yaradıcılığı”; 3.1. “Fövcül–füsəha” ədəbi məclisinin Lənkəran ədəbi mühitinə təsiri”; 3.2. “Ziya” ədəbi məclisi və gənc yazarlar”) qoyulan problemlər bir-birini tamamlayır. İddiaçının konkret bədii mətnlərə istinadən gəlidiyi elmi qənaətlər əsasən qənaət-bəxşdir.

Əsəri oxuyanda aydın olur ki, Lənkəranda yaşayan qələm adamlarını da bütün Azərbaycan yazıçılarını düşündürən problemlər düşündürür. Mövzu və problematika eynidir. İctimai-siyasi lirika, təbiət təsvirləri, sevgi lirikası, dini-fəlsəfi mövzulu poetik nümunələr Lənkəranda yaşayan şairlərin də həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. Müstəqillik illəri üçün daha səciyyəvi olan mövzuların demək olar ki, hamısında Lənkəran şairləri və yazıçıları əsərlər yazmışlar. Qarabağ müharibəsi, Aprel döyüşləri, 20 Yanvar hadisələri, müstəqillik ideyalarının təbliği kimi vacib məsələlər Lənkəran yazıçılarının da əsərlərinin cövhərinə, mayasına hopmuşdur. Tədqiqat işinin ayrı-ayrı bölmələrində bu məsələlər təhlil süzgəcindən keçirilir, iddiaçı ədəbi faktlara istinadən ümumiləşmələr aparır, öz fikir və mülahizələrini əsaslandırmağa çalışır və əsasən məqsədinə nail olur.

Nərmın Məmmədovanın araşdırma zamanı əsərlərin mövzu və problematikası ilə yanaşı, bədii mətnlərin janr xüsusiyyətləri, sənətkarlıq məsələləri, ayrı-ayrı şairlərin fərdi yaradıcılıq üslubu ilə bağlı məsələləri də diqqət mərkəzində saxlaması təqdirəlayiqdir. Hər bir qələm adamının özünə-məxsus mövzuları olduğu kimi, onlara daha çox uğur qazandıran ədəbi janrları da varlığı faktlara istinadən şərh olunur. Əgər Mirhaşım Talışlı yaradıcılığı üçün klassik şeir ənənələri, Məsudi Dövrənin əsərləri üçün folklor janrları, Elşad Səfərli üçün sonet daha çox önəmlidirsə, İltifat Salehin yaradıcılığı üçün sərbəst şeir daha səciyyəvidir. Lənkəran şairlərinin əsərlərindəki heca, əruz vəznı, sərbəst şeir haqqında ayrıca söhbət açılması da yaxşı cəhətdir.

İddiaçı Lənkəran ədəbi mühitinin aparıcı simalarının əsərlərinə istinadən bu məsələyə aydınlıq gətirməyə çalışır və əsasən məqsədinə nail olur. Şair və yazıçıların çap olunan əsərləri, onlar haqqında yazılan məqalələr diqqətlə araşdırılır. Dissertasiyanı oxuduqda müstəqillik dövründə Lənkəran ədəbi mühitində yaranan əsərlərin statistikası, həm də onların bədii keyfiyyətləri, məziyyət və nöqsanları bu və ya digər şəkildə göz önündə canlanır. Hiss olunur ki, tədqiqatçı gücü çatan səviyyədə Lənkəranda yaşayıb-yaradan şair və yazıçıların yaradıcılıqları haqqında dolğun təsəvvür yaratmağa, ta qədim dövrdən müasir günümüzədək ədəbi mühiti formalaşdıran əsas amilləri göstərməyə çalışır. Dissertasiya informasiya bolluğu ilə diqqəti cəlb edir.

Əlbəttə, hər bir dissertasiya işində mübahisə doğuran məqamların, müəyyən çatışmazlıqların olması da istisna deyil. Bu baxımdan bəzi, əksəriyyəti tövsiyə səciyyəli fikir və mülahizələrimi həm iddiaçının, həm də Dissertasiya Şurası üzvlərinin diqqətinə çatdırmaq istəyirəm.

1. Fikrimizcə, dissertasiyada yaradıcılıqları tədqiqat predmeti seçilən Lənkəranda yaşayan nasir və şairlərin əsərləri ümumi Azərbaycan ədəbiyyatı kontekstində tədqiqata

cəlb olunsaydı, daha sanballı elmi qənaətlərə gəlmək mümkün olardı. Çünki Lənkəran təcrid edilmiş bir mühit deyil. Orada yaşayan şair və yazıçıların əsərləri də müntəzəm olaraq ədəbi orqanlarda dərc edilib və edilməkdədir.

2. Məlumdur ki, konkret ədəbi mühitdə yaranan əsərlər ayrı-ayrı tədqiqat işlərində araşdırmaya cəlb edilib. Yaxşı olardı ki, müqayisəli təhlilə aparılaydı. Turalım Gəncə, Naxçıvan, İrəvan ədəbi mühitində yaranan əsərlərlə Lənkəran ədəbi mühitində yaranan əsərlər arasında hansı oxşar və fərqli cəhətlər mövcuddur sualının cavabı ədəbi mühit anlayışının mahiyyətini daha dərindən anlamağa kömək edə bilərdi. Əlbəttə, bu çox çətin məsələdir və ayrıca tədqiqat mövzusu ola bilər. Lakin fikrimizcə, paralellər gətirməklə müəyyən elmi qənaətə gəlmək mümkün idi.

3. Dissertasiya üslubi cəhətdən ağırlıq gətirən məqamlar var. Bəzən ifadə baxımından nöqsanlı, redaktəyə ehtiyacı olan cümlələrə də rast gəlmək mümkündür. Əsər boyu təkrarlar baş alıb gedir. Turalım, “Lənkəran ədəbi mühiti” sözünün dönə-dönə təkrarlanmasına ehtiyac yox idi. Onsuz da aydındı ki, hansı ədəbi mühitdə yaranan əsərlərin mövzu və problematikasından söhbət açılır.

4. “Mövzunu aktuallığı və işlənmə dərəcəsi”ndə oxuyuruq: “Bölgə ədəbi mühitlərinin tədqiqatı olduqca mühim əhəmiyyət kəsb edir. Bu günə kimi bir çox ədəbi mühitlər tədqiq olunmuş, müxtəlif yönümlü araşdırmalar aparılmışdır.” Əvvəla, “Bölgə ədəbi mühitinin tədqiqatı yox, tədqiqi” daha dəqiq olardı. Digər tərəfdən, mühit tədqiq olunmur, o mühitdə yaradıcılığı formalaşan yazıçıların əsərləri tədqiq edilir.

5. Dissertasiyada adları ədəbi ictimaiyyətə o qədər də məlum olmayan xeyli sayda müəllifin adının çəkilməsi, onların əsərlərinin tədqiqata cəlb olunması bir tərəfdən yaxşıdır. Lakin hamıdan danışmaq istəyi istər-istəməz təhlillərin elmi dəyərini azaldır. Yaxşı oldardı ki, ikinci fəsildə olduğu

kimi digər fəsillərdə də ən səciyyəvi əsərlərin təhlilinə daha geniş yer veriləydi. Belə olsa, Lənkəranda yaşayan aparıcı yaradıcı simaların əsərlərinin ümumi ədəbi prosesimizin zənginləşməsində yeri və rolunun nə dərəcədə olmasının elmi mənzərəsi daha aydın görünərdi.

6. Yaxşı cəhətdir ki, dissertasiya boyu “Fövcül-füsəha”dan “Ziya” ədəbi məclisinədək yaradıcı mühitin formalaşmasında az-çox iştirakı olanların əksəriyyətinin adı çəkilir. Lakin nədənsə Lənkəranda ədəbi mühitin formalaşmasında xüsusi xidmətləri olan, ölkə səviyyəsində tanınan Şəkər Aslan, Vaqif Hüseynov kimi şairlər unudulub. Doğrusu, saysız-hesabsız müəlliflər sırasında onların adlarını görməyəndə təəccübləndim. Əgər söhbət ədəbi mühitin formalaşmasından gedirsə, bu insanların da yaradıcılığı haqqında heç olmasa yığcam məlumat vermək lazım idi.

Əlbəttə, bu deyilənlər, böyük zəhmət bahasına araya-ərsəyə gələn, Lənkəran ədəbi mühitində yazıb yaranan şair və yazıçıların əsərlərinin mövzu və problematikası, janr xüsusiyyətləri, bədii sənətkarlıq məsələləri ilə haqqında dolğun təsəvvür yaranan tədqiqat işinin elmi dəyərini azaltmır.

Avtoreferat dissertasiyanın strukturu, tədqiqatın istiqaməti haqqında elmi təsəvvür yaradır. İddiaçının mövzu ilə bağlı 21 elmi məqaləsinin çap olunması onun zəhmətsevərliyindən xəbər verir. Həmin məqalələrin hamısı dissertasiya mövzusunə uyğundur.

18.08.2022

**“60-80-ci illər Azərbaycan poeziyasında
Nazim Hikmət ənənəsi”**

Diisertasiya işi son dərəcə aktual, eləcə də icrası olduqca çətin bir mövzuya həsr olunmuşdur. Ümumiyyətlə, ənənə və novatorluq kimi mürəkkəb bir məsələnin ayrı-ayrı yazıçı və şairlərin əsərlərinə istinadən araşdırılması, dəqiq elmi qənaətə, nəticəyə gəlmək Xəzərdə Volqanın, Kürün, Arazın, Həkərinin, Bərgüşadın suyunu bir-birindən fərqləndirmək qədər çətin bir işdir. Bu məqamda böyük rus tənqidçisi Belinskinin Puşkindən əvvəlki rus poeziyasını böyük ehtirasla axan dağ çaylarına, Puşkin yaradıcılığını isə bu çaylardan yaranan bir dəryaya bənzətməsi fikri yadıma düşür. Məhz həmin meyarla yanaşdıqda mütləq yox, nisbi həqiqətlər ortaya çıxarmaq mümkündür. Ancaq yaxşı cəhətdir ki, bizim Sumqayıt Dövlət Universitetində doktorant olduğu vaxtdan tanıdığım, istedadına, qabiliyyətinə, zəhmətsevərliyinə güvəndiyim gənc bir tədqiqatçı – Aqil Zabil oğlu İslamlı əsasən bu çətin işin öhdəsindən gəlməyi bacarmışdır. Müəllifin elmi rəhbərinin görkəmli ədəbiyyatşünas olmaqdan əlavə incə ruhlu şairliyi də dissertasiyanın tədqiqat istiqamətinə, tutarlı elmi qənaətlərə gələ bilməsinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edə bilmişdir.

Dissertasiya Nazim Hikmətin müxtəlif zamanlarda və zəminlərdə formalaşan bənzərsiz yaradıcılıq yolu, onun qabaqcıl ənənələrindən yaradıcı şəkildə bəhrələnən Azərbaycan şairlərinin poetik üslubu, düşüncə tərzini, ədəbi məramı haqqında dolğun təsəvvür yarada bilir ki, bunu həm iddiaçının, həm onun elmi rəhbərinin, həm də SDU-nun Azərbaycan və xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrasının uğuru hesab etmək olar.

Tədqiqatın ümumi səciyyəsi, mövzunun aktuallığı, işlənmə dərəcəsi, məqsəd və vəzifələri, elmi yeniliyi yığcam şəkildə əsaslandırılıb. Müdafiəyə çıxarılan elmi müddəalar

qənaətbəxşdir, əsər boyu bu və ya digər şəkildə öz elmi şərhini tapır. İşin strukturu tədqiqat istiqaməti haqqında ilkin elmi təsəvvür yaradır.

Təcrübə göstərir ki, axtarışların elmi istiqaməti əvvəlcədən düzgün qurulanda araşdırmalar daha tutarlı elmi qənaətə gəlməyə, mövzunun dolğun elmi dərkinə zəmin yaradır. Bu baxımdan iddiaçının müdafiəyə təqdim elədiyi tədqiqat işi də istisna deyil. Dissertasiyanın əsas məzmunu üç fəsil və yeddi yarım fəsildə öz əksini tapıb. Fəsillər (I fəsil. “1960-80-ci illər Azərbaycan poeziyasının əsas inkişaf təmayülləri”; II fəsil. “Nazim Hikmət və Azərbaycan poeziyasında yeni poetik düşüncə konsepsiyası”; III fəsil. “Azərbaycan poeziyasında Nazim Hikmət üslubu”) və yarım fəsillər (1.1. “Azərbaycan şeirində Nazim Hikmət ənənəsinin formalaşması”; 1.2. “1960-cı illər Azərbaycan şeiri poetik ənənədə mərhələ kimi”; 2.1. “Poetik düşüncənin ifadə imkanlarının müxtəlifliyi və zənginliyi”; 2.2. “Nazim Hikmət və Azərbaycanda modernist şeir texnikası” ; “3.1. “Azərbaycan şeirinin dil və üslubunda yeni poetik ənənə”; 3.2. “Nazim Hikmətə həsr edilən şeirlərdə ənənənin saxlanılması”; “3.3. “Güney Azərbaycan poeziyasında Nazim Hikmət ənənələri”) məntiqi çəkildə bir-birini tamamlayır və yekun elmi qənaətə, nəticəyə gəlməyə zəmin yaradır. Fəsillər və yarım fəsillərdə qoyulan problemlərin poetik mətnə istinadən ardıcılıqla elmi şərhə əsasən qənaətbəxşdir.

Dissertasiya boyu doktorantın təhlil qabiliyyəti, poetik duyumu, bədii mətni dəyərləndirmə, qaynaqlardan lazımı şəkildə bəhrələnmə, müqayisələr aparmaqla elmi nəticələr çıxarma bacarığı aydınca hiss olunur. İddiaçı Azərbaycan poeziyasında sərbəst şeirin maraqlı nümunələrini yaradan Rəsul Rza, Fikrət Qoca, Ələkbər Salahzadə, Fikrət Sadıq, Vaqif Səmədoğlu, Arif Abdullazadə, İsa İsmayilzadə, Ramiz Rövsən, Çingiz Əloğlu, Tofiq Abdin poeziyasına Nazim Hikmətin poetik üslubu prizmasından yanaşır,

müqayisələr aparır, elmi qənaətlərini əsaslandırmağa çalışır və əsasən öz məqsədinə nail olur. Eyni zamanda heca vəznində yazan Hüseyn Arif, Nəriman Həsənzadə, Məmməd Araz, Məstən Günər, Müsa Yaqub, Vilayət Rüstənzadə, Hüseyn Kürdoğlu, Ağa Laçınlı, Məmməd Aslan, Məmməd İsmayıl, Nüsrət Kəsəmənli, Vaqif Bəhmənli və başqalarının yaradıcılıq nümunələri də bu və ya digər şəkildə tədqiqatə cəlb edilir. Ancaq yaxşı olardı ki, hecə yazan şairlərimizin əsərlərindən çox sərbəst şeir yazan, üslubu və ədəbi məramı Nazim Hikmətə daha yaxın olan şairlərimizin yaradıcılıq nümunələrinə istinad olunaydı. Bu, problemin dərinəndən araşdırılması baxımından əhəmiyyət kəsb edən, elmi şərhin əhatəliliyinə zəmin yarada bilərdi.

Yaxşı, təqdir olunması cəhətdir ki, Nazim Hikmət ənənələrinin Azərbaycan poeziyasında nə şəkildə davam və inkişaf etdirilməsi ümumi: həm quzey, həm də güney ədəbiyyatımızın ədəbi faktlarına istinadən aparılır, namərd əllərlə coğrafi baxımdan zorla parçalanan xalqımızın düşüncə, mədəniyyət birliliyinin təcəssümü kimi təqdim olunur. Üstəlik Nazim Hikmət ənənələrindən bəhrələnmənin sətirləti mənasında böyük türk dünyasının birliyi məsələsi adamı duyğulandırır və qürurlandırır.

Əlbəttə, hər bir dissertasiya işində mübahisə doğuran məqamların, müəyyən çatışmazlıqların olması da istisna deyil. Bu baxımdan bəzi fikir və mülahizələrimi həm iddiaçının, həm də dissertasiya şurası üzvlərinin diqqətinə çatdırmaq istəyirəm.

1. İşin ümumi strukturu normaldır, mövzunu bütün detalları ilə araşdırmağa imkan verir. Lakin fikrimizcə, hər bir fəslə ümumi girişin və nəticənin yazılması daha dolğun elmi təsəvvür yarada bilərdi. Fəsil adı elə havadan asılı fəsil adı olaraq qalır, detallı problemlərlə əlaqələndirilmir.

2. Mövzunun işlənmə dərəcəsi ümumi sözlərlə verilir, bu sahədə tədqiqat aparan ədəbiyyatşünasların adı çəkilsə

də, onların əsərlərinin adları həmin bölmədə yoxdur. İddiyanın dissertasiyasından əvvəl bu mövzuda olan tədqiqat işlərinin məziyyət və nöqsanları yığcam şəkildə xatırladılmalı, heç olmasa, çıxarışlarda bu əsərlərin adı göstərilməli idi.

3. Ümumən çıxarılan elmi qənaətlər yaxşıdır, lakin bəzən bu tezislərin faktlara istinadən yerindəcə yığcam şərhinə ehtiyac duyulur. Məsələn: “Nazim Hikmətin 50-ci illərdə yazdığı şeirləri də indi otuz il əvvəlki şeirlər deyildi, yeni texnoloji elementlərlə zənginləşmişdi” (s.18) – Nə idi bu yeni texnoloji elementlər?; “...o, heca şeiri ilə sərbəsti “can bir qəlbə” (?) birləşdirməyə nail oldu” (s.22) – Necə? “...ədəbi taleyi həmin məqama təsadüf edən şair qaçılmaz şəkildə sözün dünyaya və insana münasibətindən, insan ömrünün içində qazandığı mənələrdən və əsasən mənələri gerçəkliyə qaynaq edən metafizik təmasdan danışmalı olur (s.37) – nədir “mənələri gerçəkliyə qaynaq edən metafizik təmas”? və s. Yaxud, “Nazim Hikmət bütün dünyada tanınırdı və onun poeziyasına hər yerdə istinadlar edilirdi” (s.35) tezisi havadan asılı qalır, bu fikri təsdiqləyən bir elmi mənbə – qaynaq göstərilmir.

4 Bəzi mülahizələrlə razılaşmaq olmur, mübahisəli məqamlar üzə çıxır. Məsələn, dissertasiyanın 10-cu səhifəsində yazılır. “Ənənə yeni yol deməkdir”. Əslində bu belədir, müəllif nəyə əsasən bu qənaətə gəlir? Məlumdur ki, ənənə keçmişlə bağlıdır. Türklərin “gələnek” sözü “ənənə”nin daha yaxşı qavranılmasına zəmin yaradır. Tutaq ki, Nazim Hikmətin bir zaman yeni, novator olan yaradıcılıq təcrübəsi ondan sonra gələn yazıçıların əsərlərinə nə dərəcədə təsir edə bilmişdir?

5. Kitabiyat Nazim Hikmətin yaradıcılığı, çap olunan əsərləri, barəsində yazılan kitablar, məqalələr haqqında dolğun təsəvvür yaradır, ancaq bəzi əsərlərin adlarının bura daxil edilməsi unudulub. Tutaq ki, şairin Bolqarıstanda çap

olunan 8 cildlik bütün əsərlərinin adına bu siyahıda rast gəlmədim. Yaxud Anarın 2015-ci ildə çap olunan 968 səhifəlik “Kərəm kimi” monoqrafiyasının adı da kitabiyatda yoxdur.

6. Dissertasiyanın 37-ci səhifəsində Əli Kərimin yaradıcılığı haqqında yazan müəllif kiçik bir nüansı bilərəkdənmi, bilməyərəkdənmi qarışdırır. “Onun (Əli Kərimin – R.Y.) “Üçüncü simfoniya” poemasında sənətin, yeni şeirin hansı məqamlara diqqət etməli olması məsələsi qabardılır.” – Əli Kərimin “Üçüncü simfoniya” yox, “Üçüncü atlı” poeması var. Haqqında bəhs edilən əsərin adı isə “İlk simfoniya”dır.

7. Nazim Hikmət ənənələrindən yaradıcı şəkildə bəhrələnən, şeirləri tədqiqata daha çox material verə bilən Çingiz Əlioğlu, Vaqif Cəbrayılzadə, Eldar Baxış kimi şairlərin əsərlərinin təhlilinə daha geniş yer verilməsi yaxşı olardı.

Əlbəttə, bu deyilənlər, böyük zəhmət bahasına araya-ərsəyə gələn, Nazim Hikmətin, eləcə də Azərbaycan poeziyasında onun sınaqdan çıxmış poetik ənənələrini bu və ya digər şəkildə davam və inkişaf etdirən şairlərin həyat və yaradıcılığı ilə bağlı yeni informasiyalarla zəngin tədqiqat işinin elmi dəyərini azaltmır.

11.05.2023

“Azərbaycan maarifçi-realist nəsrində (1890-1920-ci illər) islama münasibətin tipologiyası”

Məlumdur ki, müstəqil Azərbaycan Respublikasının bərpası həyatımızın bütün sahələrində olduğu kimi ədəbiyyat tariximizə də yeni dövrün reallıqları, milli ideologiyanın, metodologiyanın meyarları baxımından yanaşmaq, müasir elmin nəzəri-estetik prinsipləri əsasında araşdırma aparmaq, elmi qənaətlərə gəlmək imkanı vermişdir. Həmin nöqtəyindən nəzərdən yanaşdıqda bu gün dissertasiya şurasının müzakirəsinə verilən tədqiqat əsərinin mövzusu da çox aktualdır, konkret bir dövrün ədəbi məhsulları əsasında yeni elmi nəti-

cələr çıxarmağa imkan yaradır. Əsəri oxuduqca aydınca görünür ki, dissertasiya işi müasir ədəbiyyatşünaslıq elminin, Ali Attestasiya Komissiyasının tələbləri əsasında yazılmışdır. Girişdə mövzunun aktuallığı və öyrənmə dərəcəsi, tədqiqatın məqsədi və vəzifələri, müdafiəyə çıxarılan müddəalar, əsərin elmi yeniliyi və s. yığcam şəkildə öz əksini tapmışdır və əsər haqqında ilkin elmi təsəvvür yarada bilir. Üç fəsil (I. “Azərbaycan maarifçi-realist nəsrində (1880-1920-ci illər) İslama münasibətin tipologiyası probleminin tədqiqi məsələləri”; II. “Maarifçi-realist nəsrə müəllif dünyagörüşü və İslam dəyərləri”; III. “Bədii nəsrə qəhrəman tipologiyası İslama münasibət kontekstində”) və altı yarım fəsildə (1.1. XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində ictimai, ədəbi-mədəni və tənqidi düşüncədə İslama münasibət; 1.2. Azərbaycan sovet ədəbiyyatşünaslığında “maarifçi-realist nəsrə İslama münasibət” probleminə elmi baxışların təkamül prosesi; 2.1. XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərinin (1890-1920) maarifçi nəsrində müəllif dünyagörüşündə İslami dəyərlərin yeri; 2.2. “XX əsrin 20-ci illərinin nəsrində müəllifin maarifçi dünyagörüşündə dinə tənqidi münasibət meyli və onun ideoloji əsasları”; 3.1. “XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində (1890-1920) dini dünyagörüşü müəlliflə müəllifin rüporu kimi çıxış edən maarifçi qəhrəmanı birləşdirən orta qəhrəmlərdən biri kimi” ; 3.2. “20-ci illərin nəsrində İslami dəyərlərə münasibət qəhrəman tipologiyası kontekstində”) qoyulan problemlər, ədəbi əsərlərə, eləcə də onlar haqqında yazılan tədqiqat səciyyəli kitablara, monoqrafiyalara, məqalələrə istinadən aparılan elmi təhlillər əsasən qənaətbəxşdir, əsərin ümumi strukturu haqqında elmi təsəvvür formalaşdırır. Hiss olunur ki, iddiaçı tədqiq etdiyi dövrdə yaranan ayrı-ayrı janrlı bütün nəsr nümunələrini, eləcə də onlar haqqında ayrı-ayrı dövrlərdə yazılanların hamısını oxumuş, tədqiqat boyu yeri gəldikcə bütün məsələlərdən danışmağa, mövzuya uyğun şəkildə ədə-

bi faktlardan bəhrələnməyə çalışmışdır. Nəticədə sanballı, elmi informasiya ilə zəngin bir tədqiqat əsəri meydana gəlmişdir.

Ayrı-ayrı dövrlərdə dinə, o cümlədən də islama münasibət məsələsinin ədəbi faktlara, bədii əsərlərə, elmi-publistik məqalələrə istinadən geniş şəkildə şərhli tədqiqat işinin elmi dəyərini xeyli dərəcədə artırmış, bu məsələ ilə bağlı tarixi mənzərənin elmi panoramını yaratmaq cəhdi göstərmişdir. Bu qədər zəngin faktların hamısını mövzuya uyğun şəkildə ümumiləşdirib elmi qənaətlərə gəlməsi iddiaçının həm zəhmətsevərliyindən, həm də ədəbi faktları ümumiləşdirib elmi nəticə çıxarmaq bacarığından xəbər verir.

Ümumiyyətlə, Məhrux Əfsərağa qızı Dövlətzadənin “Azərbaycan maarifçi-realist nəsrində (1890-1920-ci illər) islama münasibətin tipologiyası” adlı dissertasiyasında ədəbiyyat tariximizin konkret mərhələsinin yeni ideologiya baxımından öyrənilməsi təqdirəlayiqdir. İşin ümumi məzmunu onu deməyə əsas verir ki, əsərin həm elmi, həm praktik əhəmiyyəti vardır. O dövrün ədəbi prosesinin ən aparıcı simalarından olan S.M.Qənizadə, N.Nərimanov, İ.Musabəyov, Ə.Haqverdiyev, T.Şahbazi, S.Hüseyn, B.Talıblı, C.Cabbarlı və başqalarının mövzuya uyğun yaradıcılıq nümunələri əsasında araşdırma aparılması on doqquzuncu əsrin son, iyirminci əsrin ilk illərinin ədəbi prosesinin ümumi mənzərəsini yaratmaq, ayrı-ayrı janrlı əsərlərin mövzu və problematikasını müəyyənləşdirmək imkanı verir. İddiaçının fikirlərini əsaslandırmaq üçün bədii mətnlə yanaşı onlar haqqında ayrı-ayrı vaxtlarda yazılan ədəbi-tənqidi yazılara istinad, ictimai-siyasi və ədəbi-mədəni mühiti nəzərə alması tədqiqat işindəki elmi arqumentlərin inandırıcılığına zəmin yaradır.

Ümumiyyətlə, dissertasiya işini qənaətbəxş hesab etmək olar. Lakin əsərin məziyyətləri ilə bərabər, onda nöqsanların, müqayisəli məqamların, çatışmayan cəhətlərin olması

da gözləniləndir. Bu baxımdan bəzi məsələləri həm iddiaçının, həm də dissertasiya şurasının üzvlərinin diqqətinə çatdırmaq istəyirəm.

1. Bizə elə gəlir ki, “tipologiya” termini nəzəri problemə daha çox uyğundur və yeni istiqamətdə şərhlər tələb edir. Bu dissertasiyanın ümumi məzmunundan isə aydınca görünür ki, iddiaçı “tipologiya” deyəndə həmin dövrdə yaranan nəsr əsərlərinin janrlarını, onların spesifik xüsusiyyətlərini nəzərdə tutmur. Tədqiqata cəlb olunan dövrdə yaranan əsərlərə sosializm dövründə, ondan əvvəlki və sonrakı dövrlərdə ədəbiyyatşünasların hansı prinsiplərlə dəyər verməsi məsələsinin şərhinə daha çox üstünlük verilir. Ona görə fikrimizcə, dissertasiyada “tipologiya” termini elə də dominantlıq kəsb eləmir. Əgər mövzuda tipologiya sözü ön plandadırsa, onu araşdırma boyu daha sanballı arqumentlərlə şərh etməyə ehtiyac var idi... Dissertasiyanın adı “Azərbaycan maarifçi-realist nəsrində (1890-1920-ci illər) islama münasibət” olsa idi, əsərin elmi məzmununa zərər qədər də xələl gəlməzdi.

2. Dissertasiyada bədii əsərlərin özündən çox, onlar haqqında yazılan məqalələrin şərhinə, təhlilinə daha geniş yer verilir. Başqa sözlə desək, araşdırma tənəsübü nəsrin özündən çox ədəbi tənqidin xeyirinədi. Azərbaycan realist nəsrinin özündən çox, ədəbi tənqid materiallarını diqqətdə saxlamaq istər-istəməz iddiaçını əsas məsələnin şərhindən uzaqlaşdırır, bədii əsərlərin təhlili arxa plana keçir. Digər tərəfdən ədəbiyyatşünaslıq elminin bütün problemlərinə arasıra, bu və ya digər dərəcədə münasibət bildirmək istəyi iddiaçının ümumi səviyyəsindən, biliyindən xəbər versə də, icmalçılığa aparıb çıxarır.

3. XIX əsrin son, XX əsrin ilk illərində dini mövzuya münasibətin formalaşmasında nisbətən daha əvvəlki illərdə yaranan əsərlərin, M.F.Axundov, S.Ə.Şirvani ənənələrinin təsiri məsələsinin şərhinə yığcam yer verilsə, elə həmin

dövrə yaşayan M.Ə.Sabirin “Sahibi imanəm, a şirvanlılar! Mən də müsəlmanam, a şirvanlılar!” deyimi xatırlansa pis olmazdı.

4. Fikrimizcə dissertasiya işindəki əsas nöqsan ədəbi qaynaqlardan istifadə ilə əlaqəlidir. Əvvəlcə bu mənə adicə bir qüsür kimi göründü. Sonra gördüm ki, bu qüsür bir növ “sistemli” şəkildədir. Hər hansı bir yazıçının, tənqidçinin, araşdırıcının fikirlərindən sitat gətirilir, qarşısında kod yazılır. Koda əsasən bu fikirlərin elmi qaynağını müəyyənləşdirmək istəyəndə qəribə bir mənzərə ilə üzləşirsən. Məsələn, 14-cü səhifədə Xeyrulla Məmmədovdan (22), 16-cı səhifədə R.Əliyevdən (24), 21-ci səhifədə H.Zərdabidən (41), 22-ci, 30-cu səhifələrdə N.Nərimanovdan (33), 23-cü səhifədə Ə.Hüseynzadədən (23), 24-cü, 27-28-ci səhifədə S.M.Qənizadədən (25, 23), 31-32-ci səhifədə F.Köçərlidən (71) və i.a gətirilən sitatların heç biri ilkin mənbədən götürülməyib. Nəinki nəzəri ədəbiyyatdan, hətta ədəbi nümunələrdən gətirilən sitatlar da dediyimiz qaydadadır. Məsələn: 25 və 26-cı səhifədə N.Nərimanovun “Bahadır və Sona” (33), 67-68-ci səhifədə S.M.Qənizadənin “Qurban bayramı” (27), 89-cu səhifədə C.Cabbarlının “Aslan və Fərhad” (50) və s. sitatları ilkin mənbədən deyil. Hətta “Qurani-Kərim”dən gətirilən sitatlar da müqəddəs kitabdan yox, başqa mənbədən götürülüb.

Ümumiyyətlə, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı çox dolaşlıq və nöqsanlıdır. Hətta buraya mövzuya aid olmayan əsərlərin adının salınması təəccüb doğurur. Məsələn, İ.Əfəndiyevin “Geriye baxma, qoca”, “Üçatlan” və sair əsərlərin ədəbiyyat siyahısına nə üçün salınması anlaşılmır.

41-ci səhifədə oxuyuruq: “V.Məmmədov “Nəriman Nərimanov” monoqrafiyasında “Pir” povestinə verdiyi yığcam təhlildə yazır: “Pir” islam dininin, onun xadimlərinin, caduların və müqəddəs ocaqların ifşasına həsr edilmiş klassik nəsr əsərlərimizdəndir.” Fikir davam eləyir və biz

V.Məmmədovun kimliyini bilmək istəyi ilə ədəbiyyat siyahısındakı 17-ci sıraya baxırıq və məlum olur ki, sitat Cəlil Məmmədquluzadənin yubileyi münasibətilə 2019-cu ildə çap olunan məqalələr məcmuəsindən götürülüb.

5. Dissertasiyada sitatlardan çox istifadə olunub, mövzu ilə bağlı digər tədqiqatçıların fikirləri iddiaçının öz mülahizələri ilə müqayisədə daha çox görünür. Ciddi, arqumentli polemikaya daha çox yer ayrılısa, işin dəyərini xeyli dərəcədə artırma bilərdi.

6. Ayrı-ayrı fəsillərin adından sonra yığcam girişə ehtiyac duyulur. Bu, həm problem haqqında ümumi təsəvvür yaratmaq baxımından əhəmiyyətlidir, həm də fəsil daxilində qoyulan problemlərə, yarım fəsillərə keçid funksiyasını yerinə yetirərdi. Yarım fəsillərdən sonra yığcam nəticə təhlillərin ümümləşdirilməsi baxımından vacibdir. Başqa sözlə desək, hər fəslin özünün yığcam girişinin və nəticəsinin olması dissertasiyanın strukturunu mükəmməlləşdirməyə imkan yarada bilərdi. Fəsillərin adı havadan asılı qalır sanki... Paraqrafların hər birində “XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərinin (1890-1920)” sözlərinin təkrarına ehtiyac yoxdur. Ona görə ki, söhbətin hansı dövrdən getməsi dissertasiyanın adından məlumdur.

Bizə elə gəlir ki, bütün göstərdiyimiz tövsiyə səciyyəli iradlar, mübahisəli məqamlar dissertasiyanın ümumi məzmununa, iddiaçının gəldiyi elmi nəticələrə xələl gətirmir. Ümid edirik ki, iddiaçı əsərin monoqrafiya variantının çapa hazırlayanda, eləcə də gələcək araşdırmalarında deyilənləri nəzərə alacaqdır.

12.12.2023

**“Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında sosial-
psixoloji roman (Əlabbas, Azad Qaradərəli, Aslan
Quliyev)”**

Dissertasiyanın mövzusu aktualdır. Ona görə ki, sosial-psixoloji problemlərin bədii ədəbiyyatda inikası və onun ədəbiyyatşünaslıq elminin müasir tələbləri baxımından elmi şərhli bütün dövrlərin ədəbiyyatı üçün olduqca vacib məsələlərdir. Dövr, zaman dəyişdikcə həm bu problemlərin bədii əksi, həm də onun yeni metodologiya, ideologiya baxımından araşdırılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Nəsr, xüsusən də onun aparıcı janrı olan roman insanların həyatındakı, məişətindəki, düşüncə tərzindəki dəyişiklikləri daha geniş planda əks etdirmək imkanı verir. Bu baxımdan iddiaçının araşdırmalarını əsərləri indiyəcən sistemli şəkildə tədqiqatə cəlb olunmayan qələm sahiblərindən Əlabbas, Azad Qaradərəli və Aslan Quliyevin romanları əsasında aparması təqdirəlayiqdir. Həm də o baxımdan ki, bu müəlliflər son dövrün ədəbi prosesində fəal iştirak edən, tez-tez çap olunan qələm sahibləridir. Müasirlərimizin həyatı, onların gündəlik qayğıları və problemləri bu müəlliflərin əsərlərində bu və ya digər şəkildə öz əksini tapmış, müstəqillik dövründə yaşayan insanların bədii obrazını yaratmaq, onların daxili dünyasını, xarakterini, psixoloji durumunu əks etdirmək cəhdi göstərilmişdir.

Yeni insanın bədii obrazını yaratmaq nəsr əsərlərinə də istər-istəməz yeni ab-hava gətirmişdir. Bu tipli əsərlərin araşdırılması tədqiqatçından xüsusi səriştə tələb edir. Hiss olunur ki, iddiaçı həm problemlə bağlı nəzəri ədəbiyyatdan, həm dünya, həm də milli ədəbiyyat nümunələrindən xəbərdardır. Araşdırmanı məhz ümumdünya, eləcə də Azərbaycan ədəbiyyatı kontekstində aparmaq cəhdi işin elmi dəyərini xeyli dərəcədə artıran bir vasitəyə çevrilir. İşin ümumi strukturu qənaətbəxşdir, qoyulan problemin düzgün istiqə-

mətdə araşdırılmasına əsas verir. Elmi rəhbər, müasir ədəbiyyatımızın səriştəli tədqiqatçılarından biri olan AMEA-nın müxbir üzvü, filologiya elmləri doktoru Tehran Əlişan oğlu Mustafayevin istiqamətverici dəsti-xətti aydınca hiss olunur. Burada istər-istəməz xalqın “İşi görünlə gördürən yaradır” qənaəti yada düşür.

Dissertasiyanın strukturu mövzuya tamamilə uyğundur və düzgün elmi qənaətlərə, nəticələrə gəlməyə zəmin yaradır. Dissertasiyanın ayrı-ayrı fəsiləri (I.“Azərbaycan ədəbiyyatında sosial-psixoloji roman”; II.“Müstəqillik dövrü sosial-psixoloji romanlarında Qarabağ mövzusu”; III.“Sosial-psixoloji romanda üslub müxtəlifliyi”), həm də hər fəslin mahiyyətini açan yarım-fəsilər (1.1. “Sosial-psixoloji romanın təşəkkül tarixindən”, 1.2. “Sosial-psixoloji romanda ictimai mühitə etiraz motivləri”, 1.3.”Yadlaşmış cəmiyyətin bədii ifşası”, 1.4. “Sosial şəxə qarşı mənəvi mübarizə”; 2.1. “Müharibə və ədəbi qəhrəman problemi”, 2.2. “Müharibə romanı”nda insan və cəmiyyət ağrıları, 2.3. “Sosial-psixoloji romanlarda “ədalətsiz müharibə”yə etiraz və mübarizənin təsviri”; 3.1. Müasir romanda sosial-psixoloji realizm, 3.2. “Sosial-psixoloji romanda modern və post-modern ünsürlər”, 2.3. “Sosial-psixoloji romanlarda “ədalətsiz müharibə”yə etiraz və mübarizənin təsviri”) qoyulan problemin məntiqi ardıcılıqla elmi şərhindən xəbər verir. Düzdür, bütün problemlər eyni səviyyədə şərh olunmayıb, ayrı-ayrı sənətkarlıq problemlərinin təhlilinin həcm tənəsübündə də fərq hiss olunur, ancaq bütün bunlara baxmayaraq, ümumi nəticəni qənaətbəxş hesab etmək olar.

Dissertasiyada bütün bu məsələlər həm nəzəri ədəbiyyata, həm ədəbiyyat tarixinə, həm də tədqiq olunan dövrün bədii mətnlərinə istinadən məntiqi ardıcılıqla şərh olunur. Qoyulan problemlərin elmi şərhini bir-birini tamamlayır, düzgün elmi qənaətlərə gəlmək imkanı yaradır. Dissertasiyanı oxuyanda tədqiq olunan dövrün ədəbi-elmi mənzərəsi göz

önündə canlanır. Hiss olunur ki, tədqiqatçı qoyulan problemlə bağlı çoxlu sayda bədii və elmi ədəbiyyatdan xəbərdardır. Elmi aparatı da əsasən qənaətbəxş hesab etmək olar. Çıxarılan elmi nəticələr qoyulan problemlərin elmi şərhindən qaynaqlanır. İstər giriş, istər nəticə AAK-ın tələblərinə uyğun şəkildə yazılmışdır.

Avtoreferat dissertasiyanın ümumi məzmunu haqqında təsəvvür yaradır. Müəllifin çap olunan məqalələri dissertasiyanın məzmununa uyğundur.

Ancaq əksər tədqiqat işlərində olduğu kimi Günel Ələkbərovanın yazdığı əsərdə də müəyyən çatışmazlıqlar, nöqsanlar vardır ki, bunu da təbii sayırıq. Ümid eləyərəm ki, gənc tədqiqatçı əsərin monoqrafiya variantını çapa hazırlayanda mənim və digər opponetlərin dediklərini nəzərə alacaq, əsərin daha da təkmilləşdirilməsi üçün səy göstərəcəkdir.

1. Digər dissertasiyalardan fərqli olaraq iddiaçının hər fəslə ümumi giriş yazmasını (bir və ikinci fəsillərdə) təqdir etmək olar. Ancaq təəssüf ki, iki-üç cümlədən ibarət bu girişlər fəsilə qoyulan problemin mahiyyətini dolğunluqla əks etdirə bilmir.

2. Tədqiqatın, elmi araşdırmanın niyə məhz bu yazıçılarının – Əlabbasın, Azad Qaradərəlinin və Aslan Quliyevin əsərlərinə istinadən aparılması lazımı səviyyədə əsaslandırılmayıb. O dövrdə yaşayıb yaradan digər müəlliflərin eyni mövzuda yazılan romanlarına istinadən müqayisəli təhlilərə geniş yer verilsə, daha sanballı elmi nəticəyə gəlmək olardı.

3. Nəsr konflikt və xarəktersiz təsəvvürə gəlmir. Hər dövrün özünəməxsus mənəvi-əxlaqi münəqişələri və öz qəhrəmanları olur. Əsərdə bu məsələlərin elmi şərhinə geniş yer verilsə, sosial və psixoloji durumun daha sınaqdan çıxmış meyarlarla açılmasına zəmin yaradardı. Çünki qəhrə-

manların daxili durumu, onların sosial və mənəvi keyfiyyətlərinin açılması məhz bunu tələb edir.

4. Polemika o qədər də hiss olunmur.

5. Sosial-psixoloji romanın mahiyyəti həm nəzəri ədəbiyyata, həm bədii mətnlərə istinadən daha sanballı arqumentlərlə əsaslandırılıla bilər. Bizdə problemin elmi şərhə yetərli olmasa da, rus ədəbiyyatşünaslığında bu məsələ ilə bağlı xeyli tədqiqat işləri, məqalələr vardır. Onlara müraciət işin həm elmi dəyərini xeyli dərəcədə artırır, eləcə də elmi-nəzəri aparatı zənginləşdirə bilər.

Ayrıca hiss olunur ki, iddiaçı həm dünya, həm Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının problemlərindən xəbərdardır. Elə təkcə haqqında söhbət açılan müəlliflərin, onların əsərlərinin adı iddiaçının mütaliə dairəsinin genişliyindən xəbər verir. Müstəqillik dövrü ədəbiyyatımızın qoyulan problemlər, konkret yazıçıların romanlarına istinadən şərh, müəllifin ümumiləşdirmə, elmi qənaətlərə gəlmək bacarığı qənaətbəxşdir. Əsər həm də onun müəllifinin zəhmətsevərliyindən xəbər verir.

Maraqlı, yeni elmi informasiyalarla zəngin bir əsər araya-ərsəyə gətirdiyinə görə həm müəllifi, həm də onun elmi rəhbərini təbrik edirəm. Əslində bu təbrikdən elə mənim özümə də pay düşür. O baxımdan ki, ali təhsilin hər iki pilləsində Günel Xasıyevaya, indi Əskərova soyadı daşıyan iddiaçıya dərs demişəm. Bir gənc müəllim kimi onun öz üzərində daim işləməsi, imtahan verərək məktəb direktoru səviyyəsinə yüksəlməsi, son dərəcə faydalı bir işlə məşğul olması, eyni zamanda rayonda yaşaya-yaşaya tədqiqat işi aparmağa da vaxt tapması, dissertasiya yazması onun zəhmətsevərliyindən xəbər verir.

12.04.2024

“Azərbaycan sərbəst şeirin təşəkkülü, inkişaf mərhələləri və problemləri”

Mövzu son dərəcə əhatəli və aktualdır. O baxımdan ki, Azərbaycan poeziyasında heca, əruz vəznli poetik nümunələrlə yanaşı sərbəst şeir formasında yazılan əsərlər, şeirlər, poemalar həmişə çoxluq təşkil edib. Sərbəst formada yazılan əsərlər öz mövzu və problematikası, bədii xüsusiyyətləri, sənətkarlıq məziyyətləri ilə də həmişə diqqəti cəlb edib, elmi araşdırmalar predmetinə çevrilib. İlk nəzərdə sərbəst şeir heca və əruza nisbətən daha sonrakı dövrün ədəbi hadisəsi kimi görünsə də, əslində sərbəst şeirin tarixi də çox qədimdir, ən azı “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarındakı poetik nümunələrin sərbəst formada olması bu qənaətə gəlməyimizə əsas verir. Azərbaycan ədəbiyyatında sərbəst şeirin hansı səbəbdən yaranması, təşəkkülü, inkişaf yolu, mərhələləri, folklor və dünya ədəbiyyatı ənənələrindən bəhrələnməklə poeziyamızda tam vətəndaşlıq hüququ qazanması, ədəbi qəliblərdən şüurlu şəkildə xilas olmağın məzmunu əhəmiyyətli dərəcədə təsiri məsələlərinin araşdırılması olduqca vacibdir. Sərbəst şeirin strukturunda sərbəstlik olsa da, əsrlərdən bəri formalaşan, yeni məzmun, yeni fikir naminə qranitləşən ədəbi meyarlara etinasızlıq göstərilərsə də, bu tərzdə yazmaq bir növ “qaydasız döyüşü” xatırlatsa da, ədəbi nümunələrdən aydınca görünür ki, sərbəst şeirin özünün də qanunauyğunluqları, ahəngdarlığı, ritmi vardır. Əgər belə olmasa heç ona şeir də deyilməzdi... Mövzunun aktuallığını şərtləndirən də yeni tipli şeirin özünəməxsus poetikasının, qanunauyğunluqlarının öyrənilməsidir əslində. Sərbəst şeirin fikrin ifadəsini rahatlaşdırmaq, əngəl və maniələrdən, qəliblərdən çıxarmaq ehtiyacından yaranması şübhəsizdir. Bu tipli şeirlər yazan şairlərin ədəb-nəzəri görüşləri, sərbəst şeir haqqında fikir və mülahizələri də bunu deməyə əsas verir.

Hansı bədii formada yazılmasından asılı olmayaraq şeir şeir olmalıdır. Misraların həm məna tutumu, həm də onun təqdimat üsulları bədii sənətkarlıq baxımından diqqəti cəlb etməlidir. Şeirin şeirliyi təkcə onun formasında yox, deyilən fikirlərin şairənəliyində, onun insan qəlbini, ruhunu, düşüncəsini ehtizaza gətirməsində, poetikliyindədir. Səciyyəvi sərbəst şeirin hər birinin özünəməxsus quruluşu, ritmi, ahəngi, vəzn və qafiyə sistemi vardır ki, nəinki başqa şairlərin, hətta həmin müəllifin özünün digər şeirlərində belə bu cizgilər təkrarlanmır ki, bu da birbaşa sərbəst şeirin spesifikasi ilə əlaqəlidir. Tutaım, eyni ölçüdə tikilən geyimlər eyni ölçülü insanların bədəninə uyğun gəlirsə, heç bir sərbəst şeirin “geyimi” – təqdimat forması digəri üçün yararlı deyil. Hər bir məzmun forma ilə birlikdə doğulur. Tədqiqat zamanı ümumi cəhətlərlə bərbər, bütün bunları nəzərə almaq lazım gəlir. Şeir haqqında fikir söyləyən araşdırıcıda təkcə nəzəri biliyin yox, həm də poetik duyumun olması onun tədqiqat işinin dəyərini artıran ən vacib məsələlər sırasındadır.

İddiaçı Gültəkin Ağacan qızı Əliyeva öz elmlər doktorluğu dissertasiyasında Azərbaycan sərbəst şeirinin təşəkkülü, inkişaf mərhələləri və problemləri haqqında geniş, əhatəli, sistemli məlumat vermək qərarına gəlib və əsasən öz məqsədinə nail olub, zəngin, müxtəlif bədii üslublu ədəbi nümunələr əsasında sərbəst şeirin təşəkkülü, inkişaf problemləri, özünəməxsus poetikası haqqında dolğun elmi təsəvvür yarada bilib. İstər nəzəri ədəbiyyatdan, istərsə də rəngarəng poetik strukturlu əsərlərdən bəhrələnməklə öz fikir və mülahizələrini əsaslandırmağa çalışıb. Tədqiqatın ümumdünya sərbəst şeiri kontekstində aparılması, yeri gəldikcə xarici şairlərin və nəzriyyəçilərin əsərlərinə istinad, müqayisələr zəminində fikir və mülahizə irəli sürmək cəhdi dissertasiyanın həm məsələsini, həm də elmi arqumentlərin nəzəri tutumunu əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirmək imka-

nı yaradıb. İddiaçı həm ədəbi materialı, həm nəzəri ədəbiyyatı yaxşı bildiyi üçün fikir və mülahizələr irəli sürərkən çətinlik çəkmir.

Düzdür, sərbəst şeirin nəzəri məsələləri ilə bağlı fikir və mülahizələr az deyil, bu tipli şeirlər yaradan şairlərin yaradıcılığı haqqında yaranan ayrı-ayrı tədqiqat əsərləri də mövcuddur. Ancaq Gültəkin Əliyevanın dissertasiyasının elmi yeniliyini şərtləndirən ən əsas cəhətlərdən biri də sərbəst şeirin təşəkkülü dövründən bu günümüzədək yaranan ən önəmli əsərlərin ilk dəfə ümumi şəkildə elmi mənzərəsini yaratmaq cəhdinin göstərilməsidir. Ümumiyyətlə götürsək, iddiaçı qarşısına qoyduğu problemləri əsasən lazımi səviyədə həll etməyi bacarmış, sərbəst şeirin keçdiyi inkişaf yolu haqqında dolğun elmi təsəvvür yarada bilmişdir.

İşin ümumi strukturu sistemli elmi araşdırmaya, elmi qənaətlərə gəlməyə imkan verib. Ənənəvi giriş, dörd fəsil (1. "Sərbəst şeirin nəzəri problemləri və poetika məsələləri"; 2. "Azərbaycan sərbəst şeirinin təşəkkül problemləri"; 3. "Sərbəst şeirdə fərdi poetik üslubların formalaşması"; 4. "Müstəqillik ərafəsi və dövrü sərbəst şeir problemləri"); on iki yarım bölmədə (1.1. "Sərbəst şeirin yaranma tarixi, inkişaf yolu nəzəri kontekstdə"; 1.2. "Azərbaycan sərbəst şeir poetikasının problemləri"; 1.3. "Azərbaycan sərbəst şeirinin mərhələ təsnifatı"; 2.1. "Azərbaycan sərbəst şeirinin ilkin axtarışları"; 2.2. "Azərbaycan sərbəst şeirinin formalaşma problemləri"; 2.3. "Azərbaycan sərbəst şeirinin Rəsul Rza mərhələsi"; 3.1. "Sərbəst şeirin inkişafında forma və məzmun vəhdəti"; 3.2. "Azərbaycan sərbəst şeirində yeni istiqamətlər və təmayüllər"; 3.3. "Azərbaycan sərbəst şeirində Əli Kərim üslubu"; 4.1. "Azərbaycan sərbəst şeirində assosiativlik və çoxsəslilik"; 4.2. "Müstəqillik ərafəsi və dövrü sərbəst şeirin yeni mərhələsi kimi"; 4.3. "Sərbəst şeirdə modernizm və postmodernizmin təzahürü") qoyulan problemlər zəngin ədəbi faktlara, bir-birindən fərqli üslubda

yazılan poetik nümunələrə istinadən ardıcılıqla şərh olunur və çıxarılan elmi nəticələr bir-birini tamamlayır. İstər nəzəri problemlərin qoyuluşu, istərsə də elmi şərhlər iddiaçının həm nəzəri hazırlığından, həm də ədəbi materialı dəyərləndirib ümumiləşdirmə aparmaq, elmi qənaətlərə gələ bilmək qabiliyyətindən xəbər verir. Dissertasiyada qarşıya qoyulan problemlərin elmi şərhə əsasən qənaətbəxşdir, müəllifin ədəbi mətni duyma, seçib qruplaşdırma, nəzəri qaynaqlardan bəhrələnmə səriştəsi haqqında müəyyən təsəvvür yaradır. Sözsüz ki, belə mükəmməl strukturlu tədqiqat əsərinin araya-ərsəyə gəlməsində iddiaçının elmi məsləhətçisi filologiya elmləri doktoru, professor Bədirxan Balaca oğlu Əhmədovun xidmətləri az deyildir. O mənada ki, elin qənaətinə görə işi görənlə gördürən yaradır.

Dissertasiyanın informasiya tutumu da zəngindir. Belə ki, əsəri oxuyanda sərbəst şeir nümunələrinin harada, kimlər tərəfindən yaradılması, sərbəst şeirlə bağlı nəzəri ədəbiyyatda ayrı-ayrı vaxtlarda, ayrı-ayrı ölkələrdə, ayrı-ayrı insanlar tərəfindən söylənilən fikir və mülahizələr icmal şəklində olsa da, nəzərə çarpdırılır. Bu məlumatlar əsərin praktik əhəmiyyətini xeyli dərəcədə artırır. Dissertasiyanın dili normaldır, əsasən elmi-publisistik üslubdadır. Müəllif ədəbi və nəzəri ədəbiyyata istinadən fikir və mülahizələrini söyləyərkən çətinlik çəkmir, faktlara əsasən məntiqi ardıcılıqla ümumiləşdirmələr aparmağı bacarır.

Bir də təkrarlamayı lazım bilir ki, qoyulan problemlər və onların nəzəri həlli qənaətbəxş təsir bağışlayır. O baxımdan ki, fəsillər, yarım-fəsillərdə qoyulan problemlər bir-birini tamamlayır və lazımı elmi nəticələr çıxarmağa zəmin yaradır. Fikrimizcə, əsər təkcə ədəbiyyat tarixi yox, həm də nəzəriyyə indeksinin tələblərinə uyğundur. Çünki burada ədəbi mətnlərin təhlilindən daha çox sərbəst şeirin ümumi nəzəri problemlərindən bəhs olunur.

Ümumilikdə götürdükdə dissertasiya son illərdə yaranan əhəmiyyətli tədqiqat əsərlərindən biri kimi dəyərləndirilə bilər. Ona görə ki, uzun illərin səmərəli axtarışları nəticəsində meydana gələn bu tədqiqat işində Azərbaycan sərbəst şeirinin təşəkkülü, inkişaf mərhələləri və problemləri haqqında dolğun elmi təsəvvür yaranır.

Lakin əksər dissertasiyalarda olduğu kimi bu tədqiqat işində bizim fikrimizcə bəzi çatışmayan cəhətlər, mübahisəli məqamlar var. Onu iddiaçının, eləcə də dissertasiya şurasının üzvlərinin diqqətinə çatdırmaq istəyirəm.

1. Azərbaycanda ayrı-ayrı tarixi mərhələlərdə dövrün tələbi ilə sərbəst şeirin yeni istiqamətdə inkişafına A.Rembo, P.Eluar, F.T.Marinetti, T.S.Eliot, İ.Bexer, E.Verxarn, V.Uitmen, Ş.Bodler, P.Neruda, V.Nezval, R.M.Rilke, V.Mayakovski, N.Hikmət və başqalarının bu və ya digər dərəcədə təsiri istisna deyildir. Lakin unutmamalıyıq ki, bu adları çəkilən sənətkarlara qədər də bizim zəngin sərbəst şeir ənənəmiz mövcud idi. Necə deyirlər, “dişdən qabaq dodaq olmuşdur”. Bu mənada Azərbaycan sərbəst şeirinin qaynağı, qida, həvəsləndirmə mənbəyini təkcə xaricdə yox, həm də “Kitabi Dədə Qorqud” dastanındakı şeir nümunələrində axtarmaq, müqayisələr zəminində bu fikirləri əsaslandırmaq elmi nəticələrə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərə bilərdi.

2. Şeiri şeir eləyən onun ritmi, ahəngdarlığıdır. Ahəng ritm yaradan ən əsas məsələlərdən biri vəzndirsə, digəri qafiyədir. Əruz bazalı, heca bazalı sərbəst şeirlərin bir-birinə oxşar və fərqli cəhətləri nədən ibarətdir? Poetik nümunələrə istinadən bu sualların cavabının axtarılmasına daha çox yer verilməli idi. Qafiyənin sərbəst şeirdə yeri və rolu haqqında da söhbət açmaq üçün elmi dəyərini artırmaq bilərdi. Şairlərin özlərinin bu məsələyə münasibəti, tutalım R.Rzanın “Kanonları dağıdaq” məqaləsi ilə onun özünün

yaratdığı ədəbi nümunələr arasında yaxınlığı öyrənmək, müqayisələr zəminində nəticələr də çıxarmaq olardı.

3. Müəllifin “Sərbəst şeirin üçüncü mərhələsinin başlanğıcında tək olan R.Rzaya getdikcə yeni sərbəst şeirçilər (?) qoşulur. Ə.Kərim, Ə.Kürçaylı, Ə.Salahzadə, N.Həsənzadə, A.Abdulla, T.Abdin, F.Qoca, A.Abdullazadə, F.Sadıq, R.Rövşən və b. şairlərin yaradıcılığında sərbəst forma aparıcı olur” fikri ilə tam razılaşmaq olmur. O mənada ki, Ə.Kürçaylı, N.Həsənzadənin yaradıcılığında sərbəst şeir heç vaxt aparıcı yer tutmayıb. Əslində Ə.Kərimin, F.Sadıqın, R.Rövşənin poeziyasında da hecalı şeirlər həm kəmiyyət, həm də keyfiyyətcə daha çox üstünlük edir. Bu şairlərin əsərlərindəki sərbəstlik də əslində heca bazalı sərbəstlikdir. Başqa yerlərdə sərbəst şeirə o qədər də aidiyyəti olmayan şairlərin, tutalım S.Sərxanlının şeirlərindən bu və ya digər dərəcədə söhbət açılır, sərbəst şeirləri ilə ədəbi ictimaiyyətin diqqətini cəlb edən Eldar Baxışın mövzu və sənətkarlıq baxımından təhlilə daha maraqlı faktlar verə biləcək əsərlərinin incələnməsi bir yana, bu istedadlı, dünyasını vaxtsız dəyişən şairin adının heç bir siyahıda belə çəkilməməsi təəssüf doğurur.

4. Sərbəst şeirin ən aparıcı nümayəndələrinin, V.Mayakovskinin, Nazim Hikmətin, Rəsul Rzanın, Əli Kərimin, Fikrət Sadıqın, Fikrət Qocanın, Ə.Salahzadənin və b. sərbəst şeirlərinin quruluşunda oxşar məqamlar, fərqli cəhətlər varmı sualının cavabı ədəbi nümunələr əsasında aparılsa, daha maraqlı elmi nəticələr əldə oluna bilərdi.

5. Müasir poeziya, onun yaradıcılıq problemləri, ümumi inkişaf meyilləri ilə bağlı, eləcə də ayrı-ayrı şairlər haqqında xeyli dissertasiyalar yazılaraq müdafiə olunub. Yaxşı olardı ki, monoqrafiyalar, məqalələrlə yanaşı bu ilkin qaynaqlara da yeri gəldikcə istinad olunaydı.

6. İddiaçının istinad elədiyi ”Sənətkar, söz və üslub” (1993) kitabının müəllifi Xalid yox, Xasay Cabbarovdur.

Əlbəttə, bu deyilənlər, böyük zəhmət bahasına araya-rərsəyə gələn, yeniliklər və informasiyalarla zəngin sanballı tədqiqat işinin elmi dəyərini azaltmır. Ümid eləyirik ki, iddiaçı deyilənləri gələcək tədqiqatlarında, əsərin monoqrafiya varını nəşrə hazırlananda nəzərə alınacaqdır.

19.09.2024

“Bəkir Nəbiyevin elmi-ədəbi irsi”

Görkəmli ədəbiyyatşünas, tənqidçi, Əməkdar elm xadimi, Dövlət mükafatı laureatı Bəkir Nəbiyev özündən sonra zəngin irs qoyub gedən alimlərimizdəndir. Onun yaradıcılıq yolunun izlənməsi, əsərlərinin sistemli şəkildə araşdırmaya cəlb olunması son dərəcə vacib bir məsələdir. Ədəbiyyatşünaslıq elmimizin aparıcı simalarından biri olan Bəkir Nəbiyevin yaradıcılıq yolu birbaşa ədəbiyyat tariximizlə bağlı olduğundan, onun elmi-nəzəri irsinin ümumi ədəbiyyatımız kontekstində öyrənilməsi olduqca vacib bir məsələdir. Bu baxımdan doktorant Əsmər Dadaş qızı Hüseynovanın dissertasiya işinin mövzusu aktualdır. Dissertasiyanın strukturu qənaətbəxşdir və alimin əsərlərinə müxtəlif rəqurslardan yanaşib onun məziyyət və nöqsanlarını dəyərləndirmək imkanı verir. Ümumiləşdirmələr, problematik təhlilər görkəmli ədəbiyyatşünasın əsərləri haqqında dolğun təsəvvür yaratmaq imkanı verir. Hiss olunur ki, iddiaçı alimin bir əsərini də diqqətdən kənar qoymamağa çalışmış və nəticədə Bəkir Nəbiyevin ümumi yaradıcılığı haqqında informasiyalarla zəngin, elm-nəzəri, həm də praktik əhəmiyyət kəsb edən bir tədqiqat əsəri yazıb bilməmişdir. Müəllifin fikirlərini əsaslandırmaq üçün həm ümumi nəzəri ədəbiyyatdan, həm də Bəkir müəllim və onun əsərləri haqqında yazılan monoqrafiya və məqalələrdən bəhrələnməsi işin elmi tutumunu əhəmiyyətli dərəcədə artıran bir vasitəyə çevrilmişdir.

İddiaçının tənqidçi təfəkkürünün formalaşmasında mühit və şəxsiyyət amilinin şərhinə xüsusi bölmə həsr etməsi, tənqidin üslub tipologiyasını müəyyənləşdirməyə çalışması, tarixilik və müasirliyə, klassik ədəbiyyatımıza, müharibə, istiqlal mövzusunda yeni elmi münasibətin formalaşmasında Bəkir Nəbiyevin fikir və mülahizələrinə istinadı yaxşı cəhətdir.

Dissertasiyanın başlıca məziyyəti ondan ibarətdir ki, burada Bəkir Nəbiyevin həyatının, ictimai-siyasi və tənqidçilik fəaliyyətinin, ümumiyyətlə yaradıcılıq yolunun ümumi elmi mənzərəsi yaradılır.

Onu da qeyd edirəm ki, dissertasiyanın ilk variantını diqqətlə oxuyub əsərin başlıca nöqsanlarını göstərmişdim. Demək olar ki, əsərin hər səhifəsində aparılan qeydlərə diqqətlə yanaşan iddiaçı öz elmi potensialı səviyyəsində iradları düzəltməyə çalışmış və xeyli iş görmüşdür. Əlbəttə, bütün tələblərə cavab verən ideal tədqiqat işi yaratmaq o qədər də asan məsələ deyildir. Ancaq fikrimizcə, gənc, təcrübəsiz tədqiqatçı üçün əsas odur ki, daim iş üzərində işləsin, axtarışlarını davam etdirdsin. İş prosesində Əsmər Hüseynovanın mədəni, zəhmətkeş, tənqiddən nəticə çıxarmağa çalışan bir insan olduğunu hiss etmişəm və bu, ümidimi artırır ki, iddiaçı müzakirədən sonra da söylənilən digər iradları da aradan qaldıra biləcəkdir.

25.09.2018

**“Süleyman Vəliyevin yaradıcılığında
tarix və müasirlik”**

Süleyman Vəliyev keşməkeşli bir ömür yolu keçən, müharibənin, əsirliyin, represiya illərinin ağrı-acılarını dadan və öz müxtəlif janrlı əsərlərində bunu əks etdirməyə çalışan tanınmış Azərbaycan yazıçılarından biridir. Onun yaradıcılıq yolunun öyrənilməsi təkcə bir yazıcının deyil, həmin dövr ədəbiyyatının ziddiyyətli mənzərəsini öyrənmək

baxımından çox maraqlıdır. Bu nöqteyi-nəzərdən Faiq İmaməliyevin dissertasiya işinin mövzusu son dərəcədə aktualdır. İndiyə qədər Süleyman Vəliyevin yaradıcılığı haqqında nəinki tədqiqat işinin aparılmaması, hətta monoqrafiyaların yazılıb nəşr edilməməsi mövzunun aktuallığını bir az da artırır. Süleyman Vəliyev elə bir qələm sahibi olmuşdur ki, onun yaradıcılıq nümunələri haqqında təkcə respublikamızda deyil, ümumittifaq miqyasında da xeyli maraqlı fikirlər söylənilmişdir. Uzun illərdən bəri Süleyman Vəliyevin əsərlərini, onun haqqında yazılan məqalələri diqqətlə oxuyub qeydlər aparan, yazıçının yaradıcılığının ayrı-ayrı sahələri haqqında məqalələr yazıb elmi jurnallarda nəşr etdirən Faiq Şirinov tədqiqatlarını dissertasiya formasına salaraq mənə təqdim etmiş, tənqidi qeydlərdən sonra əsərin təkmilləşdirilməsi üstündə xeyli iş aparmışdır. İş prosesində onun zəhmətsevərliyi, tənqidləri qəbul eləyib maksimum dərəcədə düzəltmək istəyi öz bəhrəsini vermiş, nəticədə maraqlı bir tədqiqat əsəri araya-ərsəyə gəlmişdir.

Dissertasiya işinin son vairiantını oxuyanda aydınca görünür ki, iddiaçı yazıçının yaradıcılıq bioqrafiyasının heç bir önəmli cəhətini diqqətdən qaçırmamağa çalışmış, həm onun bədii, həm publisistik, memuar səciyyəli əsərlərindən, həm də müxtəlif janrlı yaradıcılıq nümunələri haqqında yazılan məqalələrdən yetərincə bəhrələnməyi bacarmış, nəticədə Süleyman Vəliyevin həyat və yaradıcılığının ən önəmli cəhətlərinin elmi mənzərəsini yaratmağa nail olmuşdur. İddiaçının yazıçının yaradıcılıq yolunu həm Azərbaycan, həm də ümumittifaq ədəbiyyatı kontekstində öyrənməyə çalışması işin xeyirinə olmuşdur.

Dissertasiya işinin strukturu, ayrı-ayrı fəsillərdə və bölmələrdə qoyulan problemlərin şərhı qənaətbəxş səviyyədədir. Bəzi düzəldiləsi mümkün qüsurlər nəzərə alınmazsa, dissertasiyanın girişi, nəticəsi, ədəbiyyat siyahısı AAK-ın tələblərinə uyğun şəkildə tərtib olunmuşdur. Ayrı-ayrı fəsil-

lərdə və bölmələrdə qoyulan problemlərin şərhini bir-birinə tamamlayır və yekun elmi qənaətlər çıxarmağa zəmin hazırlayır.

Birinci fəsil “XX əsr hadisələrinin milli tarix işığında bədii dərkini”, ikinci fəsil “Müasirlik konsepti tarix kontekstində”, üçüncü fəsil isə “Yazıçının yaradıcılıq poetikası” adlanır. Faiq Şirinovun ayrı-ayrı yaradıcılıq problemlərini fəsilələrin, eləcə də dissertasiyanın adı ilə əlaqələndirməyi bacarması yaxşı cəhətdir. Hər bir əsərlərin geniş təhlili olmasa da, polemikaya o qədər yer verilməsə də, mövzuya uyğun yığcam problematik təhlillər qənaətbəxşdir, müəllif öz fikir və mülahizələrini əsaslandırmağı bacarır. İşin ən əsas məziyyəti isə Süleyman Vəliyevin yaradıcılıq yolunun elmi mənzərəsini lazımi şəkildə yaradılmasındadır.

Dissertasiyanın elmi aparatı normaldır. Müəllif mövzu ilə bağlı nəzəri ədəbiyyatdan, eləcə də Süleyman Vəliyevin əsərləri haqqında yazılan məqalələrdən, internet resurslarından bəhrələnməmişdir. Lakin dissertasiyanın məziyyətlərinə baxmayaraq, biz işin qüsursuz olması fikrindən çox-çox uzağıq. Ümid eləyirəm ki, əsərin ciddi elmi müzakirəsindən sonra Faiq Şirinov deyilən irad və nöqsanları öz imkanını daxilində düzəldə biləcəkdir.

18.10.2018

“Sədi Sani Qarabaği əsərlərinin tekstoloji-filoloji tədqiqi”

Çox aktual bir mövzuya həsr olunmuş dissertasiya işinin avtoreferatı mini dissertasiya təsiri bağışlayır və əsərin strukturu, tədqiqatın ümumi məzmunu, araşdırmaların istiqaməti, elmi yenilikləri, çıxarılan nəticələr haqqında dolğun təsəvvür yaradır.

Qədim əlyazmalarımıza müstəqillik, yeni milli ideologiya prizmasından baxış dissertasiya işinin elmi və tarixi

dəyərini qat-qat artıran əsas səbəblərdən biri kimi özünü göstərir. Çünki sovetlər birliyi dönəmində XIX yüzilliyin hadisələrinə və onların inikasını özündə əks etdirən bədii əsərlərə bu şəkildə dəyər vermək mümkün olmazdı. Elmi təhlillər, araşdırmalar XIX əsr Qarabağ ədəbi mühitində sayılıb-seçilən bir insanın arxivlərdə yatıb qalan zəngin ədəbi irsi haqqında elmi ictimaiyyətə dolğun məlumat verir. Bu baxımdan “Sədi Sani Qarabaği əsərlərinin tekstoloji-filoloji tədqiqi” xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Tədqiqat işində Sədi Sani Qarabağının yaşadığı dövrün, mühitin ictimai mənzərəsinin verilməsi, şairin həyat və yaradıcılığı ilə bağlı bir sıra qaranlıq məqamlara aydınlıq gətirilməsi, “Divan”ın müxtəlif nüsxələrinin müqayisəli tekstoloji araşdırmağa cəlb olunması, ayrı-ayrı əlyazma toplularınada, təzkiyələrdə, cümlələrdə, olan nümunələrin elmi prinsiplərlə müəyyənləşdirilməsi dissertantın başlıca elmi uğuru hesab edilə bilər. Bütün bunlar tədqiqat işinin əsas məziyyətini üzə çıxarır, iddiaçının axtarışlarının yekunu kimi razılıq hissi doğurur və elmi əhəmiyyət kəsb edir. Bundan başqa iddiaçı bədii mətnləri təhlil edir, müəllifin yaradıcılığında folklor-dan və klassik ədəbi irsdən bəhrələnmə dərəcəsini araşdırmağa çalışır və əsasən öz məqsədinə nail olur. Sədi Sani Qarabağının əsərlərinin bədii xüsusiyyətlərini öyrənmək cəhdi də təqdirəlayiqdir. Bütün bunlar həm tədqiqatın istiqamətini müəyyənləşdirir, həm də araşdırıcının elmi potensialını, zəhmətsevərliyini, bədii mətn üzərində işləmə bacarığını üzə çıxarır. Məlum olur ki, işin başlıca elmi yeniliyi Sədi Sani Qarabağının “Divan”ının Türkiyədə tapılan yeni əlyazmasının mövcud, indiyə qədər elm aləminə bəlli və haqqında elmi fikir söylənilən mətnləri ilə müqayisəli şəkildə elmi araşdırmağa cəlb edilməsi ilə birbaşa əlaqəlidir.

Dissertasiyanın elmi və praktik əhəmiyyəti böyükdür. Əsər ilk növbədə ədəbiyyat tariximizdəki boşluğu müəyyən

mənada doldurmaq baxımından dəyərlidir. Uzun axtarışlardan sonra araya-ərsəyə gələn bu sanballı, elmi informasiya ilə zəngin olan tədqiqat işi yeni araşdırıcılar üçün qiymətli bir elmi mənbə rolunu da oynaya bilər.

Dissertasiyanın strukturu da fikrimizcə mükəmməldir və Sədi Sani Qarabağının dövrü, mühiti, yaradıcılıq yolu, əsərlərinin məziyyət və nöqsanları, sənətkarlıq xüsusiyyətləri haqqında dolğun elmi təsəvvür formalaşdırma bilər. Çıxarılan elmi nəticələr əsərin ümumi strukturundan qaynaqlanır.

Məlumat üçün onu da qeyd etməyi lazım bilirəm ki, İlahə Xaləddin qızı Vəliyevanı uzun illərdən bəridir tanıyıram. Ona həm bakalavr, həm magistr pilləsində dərslər dediyim müddətdə bu qızın nə qədər istedadlı, qabiliyyətli, zəhmətsevər, məsuliyyətli, işgüzar olması qənaətinə gəlmişəm. Onun doktoranturaya nə cür çətinliklə imtahan verməsinin də, uzunmüddətli elmi axtarışlar aparmasının da, əsər araya-ərsəyə gələndə necə çətin yoldan keçməsinin, jurnalistlik, müəllimlik fəaliyyətinin də şahidi olmuşam. Bütün bunlar İlahənin təkə bir alim kimi yox, şəxsiyyət kimi formalaşmasına da zəmin yaratmışdır. Sevinirəm ki, son dərəcə zəhmətkeş, işgüzar bir insan kimi tanıdığım və dəyər verdiyim İlahə Xaləddin qızı Vəliyeva sanballı bir tədqiqat əsəri yarada bilmişdir.

12 may 2016-cı il.

“Yaşar Qarayevin ədəbi-nəzəri görüşləri”

Sevda Əkrəm qızı Vəliyevanın “Yaşar Qarayevin ədəbi-nəzəri görüşləri” mövzusunda yazdığı dissertasiya işinin mövzusu çox aktualdır. Ona görə ki, görkəmli alim, Azərbaycan Dövlət Mükafatı laureatı, AMEA-nın müxbir üzvü, filologiya elmləri doktoru, professor Yaşar Qarayev ədəbi-nəzəri fikir tariximizdə özünəməxsus yeri və rolu olan bir ədəbiyyatşünas alimdir. Onun çoxşaxəli ədəbi irsi tədqiqat üçün zəngin material verir. Sevda Vəliyeva isə əsasən alimin nəzəri görüşlərini öyrənməyi qarşısına məqsəd qoyub və öz səviyyəsinə uyğun, maraqlı yanaşma tərzilə seçilən bir tədqiqat işi yaza bilib.

Dissertasiyanın girişində işin ümumi xarakteristikası verilib. “Azərbaycan ədəbiyyat tarixinin aktual problemlərinə yeni baxış” adlanan birinci fəsilə Yaşar Qarayevin ədəbiyyat tarixinin dövrləşdirilməsi ilə bağlı nəzəri konsepsiyası şərh olunur. Hiss olunur ki, magistrant tədqiq etdiyi sahəni yaxşı bilir, müstəqil şəkildə düşünmə və dəyərləndirmə qabiliyyətinə malikdir.

Birinci fəslin ikinci bölümündə ədəbiyyatşünas alimin dramaturgiya və bədii nəsrin janr xüsusiyyətləri, poetikası ilə bağlı fikir və mülahizələri ümumiləşdirilmişdir. Bölməni oxuyanda aydın olur ki, magistrantın tədqiqat aparma, fikrini ardıcılıqla izah etmə qabiliyyəti vardır. Demək olar ki, görkəmli ədəbiyyatşünas alimin problemlə bağlı heç bir tədqiqat əsəri, məqaləsi diqqətdən kənar qalmamışdır. Bütün əsərlərin adları çəkilməsə də, araşdırmanın ümumi ruhu belə düşünməyə əsas verir.

Dissertasiyanın ikinci fəslində Yaşar Qarayevin bədii metod problemi ilə bağlı fikir və mülahizələri tədqiqat predmeti seçilir. Alimin maarifçi realizm, tənqidi realizm və sosialist realizminə dair əsaslandırılmış elmi qənaətlərinə münasibət bildirən gənc tədqiqatçı düzgün qənaətə gəlir ki,

Y.Qarayevin bədii metod məsələlərini yenidən sistemli şəkildə işləməsi nəticəsində problemlə bağlı cavabsız qalan bir sıra elmi-nəzəri məsələ öz elmi-nəzəri həllini tapmışdır.

Dissertasiyada Yaşar Qarayevin təkcə realizm yox, romantizmlə bağlı elmi qənaətləri də sistemli şəkildə öz əksini tapmış, iddiaçı alimin ədəbi-nəzəri görüşlərinin əhatə dairəsi haqqında da müəyyən elmi təsəvvür yarada bilmişdir.

Yaxşı cəhətdir ki, magistrant Yaşar Qarayevin yaradıcılığına ümumi Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı kontekstində dəyər verməyə çalışır və əsasən öz məqsədinə nail olur.

Əlbəttə, bu təcrübəsiz bir ədəbiyyatşünasın elmi tədqiqat sahəsində ilk addımları olduğundan, orada nöqsan və qüsurlar, mübahisəli məqamlar tapmaq da çətin məsələ deyildir. Lakin ümumi qənaətimiz belədir ki, Sevda Əkrəm qızı Vəliyeva öz üzərində işləsə, gələcəkdə ədəbiyyatşünaslıq elminizə töhfələr vermək gücündə və bacarığında olan bir istedadlı gəncdir. Konkret olaraq onun “Yaşar Qarayevin ədəbi-nəzəri görüşləri” mövzusunda dissertasiya işi magistr dissertasiyaları üçün qoyulan tələblərə uyğundur və əsəri müdafiəyə buraxmaq olar.

12 may 2016-cı il.

**“Azərbaycan aşiq yaradıcılığının regional xüsusiyyətləri
(Ağbaba – Çıldır aşiq mühiti)”**

Aşiq yaradıcılığı folklorla yazılı ədəbiyyat arasında müəyyən mənada körpü rolu oynayan, həm xalq təfəkkürünün, həm də fərdi yaradıcılıq üslubunun cizgilərini özündə birləşdirən xüsusi bir tədqiqat sahəsidir. Folklor qaynağından bəhrələnən, folklor mühitində formalaşan Aşiq ədəbiyyatının yeni milli metodologiya baxımından araşdır-

maya cəlb olunması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ayrı-ayrı regionlarda formalaşan folklor və aşıq yaradıcılığı onu formalaşdıran mühitin mənəvi mənzərəsini yaratmaq imkanı verir. Ağbaba-Çıldır aşıq mühitinin Çıldır, Qars, Ərzurum, Axıska, Şərayöl, Pasof kimi geniş bir ərazini əhatə etməsi tədqiqat işinin predmetinin genişliyindən, həm də bədii yaradıcılıq nümunələrinin bolluğundan xəbər verir. Zəngin ədəbi nümunələr bir tərəfdən tədqiqatçının işini asanlaşdırırsa, digər tərəfdən material bolluğu xüsusi ümumiləşdirmələr aparıb doğru, düzgün nəticələr çıxarmaq bacarığı tələb edir. Dissertasiya ilə tanışlıq onu göstərir ki, tədqiqatçı ədəbi materiala yaradıcı yanaşmağı, ümumiləşdirmələr aparmağı bacaran səriştəli bir ədəbiyyatşünasdır. İşin elmi dəyərini artıran ən əsas cəhətlərdən biri də ondan ibarətdir ki, Avtandil Məmmədovun özünün şəxsiyyəti, ədəbi zövqü də məhz tədqiq etdiyi ədəbi mühitin özündə formalaşmışdır. Araşdırıcının özünün istedadlı bir qələm sahibi, şair olması da dissertasiya işinə xüsusi bir rəng, çalar bəxş etmişdir. Şeir yaza-yaza ədəbi zövqü də zaman-zaman formalaşan qələm sahibinin şairliyi onun araşdırmalarına da müsbət mənada təsir göstərmiş, ədəbi nümunələri seçib tədqiqata cəlb edərkən müəlif çətinlik çəkməmişdir.

Fikrimizcə, mövzunun aktuallığı, tədqiqatın elmi yeniliyi, əsərin nəzəri-praktik əhəmiyyəti lazımı şəkildə əsaslandırılmışdır. Dissertasiyanın strukturu qənaətbəxşdir və tədqiq olunan ədəbi mühit və onun formalaşdırdığı el sənətkarlarının yaradıcılıq məziyyətləri və nöqsanları haqqında dolğun elmi təsəvvür yaradır. Əsas məsələlərin şərhinə keçməzdən əvvəl iddiaçının Ağbaba-Çıldır aşıq mühitinin tədqiqat tarixindən söhbət açması da qənaətbəxşdir. Bu zaman müəllifin çoxlu sayda və müxtəlif dillərdə nəzəri qaynaqlara istinadı dissertasiya işinin elmi aparaturasını əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşdirir. Əsərdə Ağbaba-Çıldır aşıq mühitinin mədəni-coğrafi arealı və

Azərbaycan aşıq sənətinin inkişafında onun yeri və rolu, özünəməxsusluğu kimi mühüm problemlər öz geniş elmi şərhini tapmışdır. Müəllif ədəbi qaynaqlara istinadən sübut etmişdir ki, Azərbaycan aşıqlarının yaradıcılıq nümunələri digər xalqların aşıq sənətinin də təşəkkül və inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərə bilmişdir. İddiaçının apardığı paralellər, müqayisələr onun elmi qənaətlərinin doğruluğunu təsdiqləyən zəngin ədəbi faktlar kimi elmi əhəmiyyət kəsb edir.

Müəllifin Ağcaqala, Oltu, Tortum və s. bu kimi toponimlərə istinadən Ağbaba-Çıldır aşıq mühitinin Dədə Qorqud dünyası ilə nə qədər yaxından bağlı olması ilə əlaqədar irəli sürdüyü mülahizələri də maraqlıdır.

Dissertasiyanın “Aşıq poeziyasının sosial-tarixi səciyyəsi” adlanan üçüncü fəslində türkçülük məfkurəsinə uyğun şəkildə araya-ərsəyə gələn ədəbi nümunələrin təhlili qənaətbəxş təsir bağışlayır. Sosial-siyasi mövzuda yaranan poetik nümunələrin təhlilində soydaşlarımızın düşmən əhatəsində çəkdikləri məşəqqətli günlər göz önündə canlanır, kafirlərin iç üzü, onların mənfur xisləti səciyyəvi cizgilərlə açılır. Avtandil Məmmədovun özünün də həmin mühitdə yaşaması onun poetik nümunələri daha dəqiq meyarlarla dəyərləndirməsinə zəmin yaratmışdır. Aşıq Üzeyir Fəqiri, Aşıq Zülali, Aşıq Nəsim, Aşıq Reyhani, Aslan Usta, Aşıq Hüseyn Telliöglü, Aşıq İsgəndər Ağbabalı, Aşıq Mövlud İhsani, Bayram Dənizoğlu kimi görkəmli el sənətkarlarının soydaşlarımızın ağrı və acılarını əks etdirən vətənpərvər ruhlu əsərlərinin təhlili elmi əhəmiyyət kəsb edir. İddiaçı doğru qənaətə gəlir ki, türkçülük, milli özünüdərk, vətənpərvərlik kimi məsələlərin aşıq yaradıcılığında həmişə ön planda dayanması tarixi-genetik ənənələrə söykənir. Ən önəmli cəhətlərdən biri də ondan ibarətdir ki, ümumi mühit haqqında yürüdülmüş fikir və mülahizələrlə yanaşı adları ədəbi

aləmdə o qədər də tanınmayan ayrı-ayrı el sənətkarları və onların yaradıcılığı haqqında da ilkin təsəvvür yaradılır.

Üçüncü fəslin “Deportasiya, represiya və soyqırımın bədii inikası” adlanan bölməsi günümüzün reallığı, tarixi faciələrimizin bədii əksi baxımından daha çox maraq doğurur. Burada çar Rusiyasının və Sovet hökumətinin Qars, Axıska, Ağbaba, Ərzurum, Axırkələk və digər ərazilərdə törətdikləri qanlı qırğınlar, represiya və soyqırımı əks etdirən aşiq şeirlərinin təhlili xüsusi tarixi və elmi əhəmiyyət kəsb edir. Müəllif həmin hadisələrin aşiq yaradıcılığında nə şəkildə əks olunmasını araşdırır, tariximizin az öyrənilən sahəsini, zaman-zaman örtbasdır edilən faciələrimizin, xalqımızın başına gətirilən müsibətlərin mahiyyətini açmağa çalışır və əsasən də öz məqsədinə nail olur.

Dissertasiyanın “Estetik dəyərləndirmənin regional özəlliyi” adlanan dördüncü fəslində mövzu və problematika ilə yanaşı bədii sənətkarlıq məsələlərinin şərhinə də yer ayrılması dissertasiyanın elmi dəyərini artırır. Ayrı-ayrı bölmələrdə məhəbbət lirikasından, təriqət və sufi ideyalarının təənnümündən söhbət açılır. Beşinci fəsil “Aşiq ənənəsinin yaşatma və daşıma formaları” adlanır və burada ustad-şagird, dastançılıq ənənələri elmi araşdırma predmetinə çevrilir.

Dissertasiya işinin ümumi strukturu əsərin tədqiqat istiqamətlərinin düzgünlüyü və əhatəliliyi haqqında dolğun elmi təsəvvür yaradır. Hiss olunur ki, müəllif, daha doğrusu, tədqiqatçı elmi əhəmiyyət kəsb edən heç bir problemi diqqətdən kənar saxlamır, bütün məsələlərə öz münasibətini bildirməyə, fikirlərini həm tarixi hadisələrə, həm ədəbi faktlara, həm də həmin mövzuda yazılan tədqiqat əsərlərinə istinadən şərh etməyə çalışır ki, bu da tədqiqat işinin sanbalını, elmi dəyərini əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

Taleyinə el-obasından, dədə-babasının uyuduğu doğma torpaqlardan, ev-eşiyindən ayrı düşmək qədəri yazılan Avtandil İsrafil oğlu Məmmədov ayrı düşdüyü Ağbaba mühitinin bəhrələrini özü ilə miras kimi gətirməyə, onları tədqiq və təbliğ etməyə çalışıb və bunun nəticəsində sanballı bir elmi tədqiqat əsəri yaratmağa nail olub.

28 noyabr 2015-ci il.

“Xalq yazıçısı Elçinin dramaturgiyası”

Müasir ədəbiyyatımızın aparıcı simalarından biri olan Xalq yazıçısı Elçin Əfəndiyevin çoxşaxəli yaradıcılıq nümunələri həmişə ədəbiyyatşünaslıq elmimizin, ədəbi tənqidin diqqət mərkəzində olmuşdur. Müstəqillik illərində dramaturgiya onun yaradıcılığında aparıcı yer tutmuş, Elçin dramaturgiyanın müxtəlif janrlarında maraqlı əsərlər yazıb çap etdirmiş, həm də bu əsərlərin demək olar ki, əksəriyyəti nəinki Azərbaycanda, eləcə də onun hüdudlarından kənarında uğurla tamaşaya qoyulmuşdur.

Seyfəddin Eyvazov öz namizədlik dissertasiyasında məhz Elçinin son dövr yaradıcılığında aparıcı yer tutsa da, indiyədək sistemli şəkildə araşdırılmayan bu sahəni tədqiqat obyektinə seçmiş, yazıçının dram əsərlərini həm mövzu və problematika, həm də bədii sənətkarlıq baxımından elmi şərhə cəlb etməyə çalışmış və əsasən öz məqsədinə nail olmuşdur.

Dissertasiyanın avtoreferatını oxuyanda Elçinin dramaturgiyası haqqında dolğun təsəvvür yaranır. Müəllifin təhlilləri, ümumiləşdirmələr, müqayisələr aparıb fikir söyləmək bacarığı diqqəti cəlb edir. Hiss olunur ki, dissertant təkcə Elçinin dramaturji yaradıcılığı haqqında yox, onun həm nəsr, həm də tədqiqat əsərləri haqqında dolğun elmi təsəvvürə malikdir.

Tədqiqatçının bu fikri qətiyyənlə şübhə doğurmur ki, Elçinin dramaturji irsi də onun bədii nəsrində olduğu kimi insanı bütün yönləri ilə səhnəyə çıxaran, cəmiyyətə təqdim edilən əsərlər səviyyəsində ümumiləşir.

Dissertant əsasən doğru qənaətə gəlir ki, Elçinin "Qızıl", "Qatar yol gedirdi" birləşdirilmiş pyesləri, "Poçt şöbəsində xəyal" adlı dramatik povesti yazıçının yaradıcılığının yeni perspektivlərini müəyyənləşdirməkdə hazırlıq mərhələsi rolunu oynamışdır. Müəyyən fasilələrdən sonra yeni dövr insanının məişətini, arzu və düşüncələrini, xarakterini daha dərinlən açmaq məqsədilə Elçinin dramaturgiyaya üstünlük verməsini və beləliklə də bir sıra maraqlı səhnə əsərləri yarada bilməsini tədqiqatçı inandırıcı arqumentlərlə şərh etməyi bacarır.

İddiaçının Elçin dramaturgiyasının janr xüsusiyyətlərini açmaq cəhdi də təqdirəlayiqdir və müasir ədəbiyyatşünaslıq elminin tələblərinə uyğundur.

Dissertantın Elçinin dram əsərlərini təcrid edilmiş şəkildə deyil ədəbiyyatımızın ümumi inkişaf kontekstində araşdırmağa cəlb etməyə çalışması işin elmi dəyərini xeyli dərəcədə artırır.

Seyfəddin Eyvazovun "Ah, Paris, Paris", "Mən sənə dayanam", "Dəlivanadan dəli qaçıb və yaxud mənim sevimli dəlim" komediyalarında M.F.Axundov, C.Məmmədquluzadə ədəbi ənənələrinin yeni şəraitdə davamı və inkişafını əsaslandırmağa çalışması onun dissertasiyasındakı elmi arqumentlərin inandırıcılığını şərtləndirən amilə çevrilir. Dissertantın Elçinin dramaturji yaradıcılığının özünəməxsusluğunu məhz digər qələm sahiblərinin əsərləri ilə müqayisə zəminində açmaq cəhdi də yaxşıdır.

Dissertasiya AAK-ın tələblərinə uyğun şəkildə tərtib edilmişdir. Girişdə mövzunun aktuallığı, tədqiqatın obyektini, məqsəd və vəzifələri, mövzunun öyrənilmə tarixi, tədqiqatın

elmi yeniliyi və praktik əhəmiyyəti inandırıcı şəkildə öz elmi şərhini tapmışdır.

“Elçin dramaturgiyasının mövzu dairəsi və ideya istiqaməti”, “Elçin dramaturgiyasında konflikt və xarakter”, “Elçin dramaturgiyasının sənətkarlıq xüsusiyyətləri” adlanan üç fəslin hər birində Elçin dramaturgiyasına xas olan önəmli problemlər sistemli şəkildə şərh olunur. Fəsil daxili elmi şərhini tapan sənətkarlıq problemləri məntiqi ardıcılıqla düzüldüyündən, dissertasiyanın ümumi strukturunu zənginləşdirir, onun mükəmməlliyini şərtləndirən amilə çevrilir.

İddiaçının gəldiyi elmi nəticələr dissertasiyanın əsas məzmununu əhatə edən fəsillərdə araşdırılmış sənətkarlıq problemlərinə istinadən çıxarıldığından, qənaətbəxşdir, dissertantın qənaətləri, arqumentləri inandırıcı təsir bağışlayır.

Bəzi müqayisəli məqamlar olsa belə, iddiaçının “Xalq yazıçısı Elçinin dramaturgiyası” adlı tədqiqat əsəri yazıçının dram yaradıcılığının məziyyət və nöqsanlarını özündə dolğun şəkildə əks etdirə bilər. Avtoreferat tədqiqat işi, onun strukturuna haqqında bitkin təsəvvür yaradır. Müəllifin çap olunan məqalələri dissertasiyanın məzmununa uyğundur.

12.05.2008-ci il.

“Azərbaycan jurnalistikasının müasir inkişaf meylləri”

Müstəqillik illərinin Azərbaycan jurnalistikası keçid dövrünün ziddiyyətli məqamlarını, uğur və bədrəmələrini, mövzu və problematikasını, sənətkarlıq axtarışlarını özündə çox dolğun şəkildə əks etdirdiyindən, həmin illərin mətbuatına istinadən həyatımızın rəngarəng problemlərini müxtəlif yönümlərdən tədqiqata cəlb etmək olduqca aktual bir məsələdir. Cahangir Məmmədov öz doktorluq dissertasiyasını məhz bu problemlərin tədqiqinə və təhlilinə həsr

etmiş, çağdaş jurnalistikamızın həyatla birbaşa əlaqəsinin dolğun mənzərəsini əks etdirən sanballı, dəyərli bir tədqiqat əsəri yaratmağa nail olmuşdur.

Aftoreferat dissertasiyanın ümumi məzmunu, onun strukturu, tədqiqatın istiqaməti haqqında dolğun təsəvvür yaradır. Mövzunun aktuallığı, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, elmi yeniliyi, dissertasiyanın nəzəri-təcrübi əhəmiyyəti və s. bu kimi problemlər kifayət qədər inandırıcı argumentlərlə əsaslandırılmışdır. Fəsilərin, eləcə də onların daxilindəki problemlərin adları o qədər uğurlu seçilmişdir ki, təkcə bu adlar, sərlövhələr belə dissertantın həm tədqiqat obyektini, jurnalist təxəyyülünün, jurnalist qələminin məhsulu olan müxtəlif janrlı yazıları oxuyub ümumiləşdirmək, nəticə çıxarmaq qabiliyyətindən, həm də jurnalistikanın nəzəri problemləri ilə bağlı lazımi elmi ədəbiyyatı mükəmməl bilməyindən xəbər verir.

Dissertasiyadakı fəsillərin və fəsildaxili problemlərin adlarına fikir verək: “Jurnalistikaya dair nəzəri baxışların və konsepsiyaların formalaşma prosesi”, “Azərbaycanda yeni jurnalistikaya keçid dönməində mətbuatın funksional xarakteri”, “Nəzəri konsepsiyaların modelləşmə prosesi və onların Azərbaycan jurnalistikasında təzahür formaları”, “Jurnalistika hakimiyyətin əbədi opponenti rolunda”; “Peşə etikasının formalaşması və KİV-in hüquqi bazasının inkişafında yeni mərhələ kimi”, “Əxlaq normaları peşəkarlığın göstəricisidir”, “Kütləvi informasiya vasitələrinin hüquqi tənzimlənməsi inkişafın yeni mərhələsi kimi”, “KİV-in tipoloji sistemi və janrların inkişafında yeni məqamlar”, “İnformasiya janrları və xəbər jurnalistikasında yeni qaydalar sistemi”; “Jurnalistikanın beynəlxalq standartları Azərbaycan KİV məkanında”, “Qaydaların standartlaşdırma prosesi yeni dövr jurnalistikasının başlıca cəhəti kimi”, “Qəzet istehsalatında dünya standartları və Azərbaycan

jurnalistikasında onların yeri”, “Jurnalistin peşə xarakteristikasının yaradıcılığa təsiri”...

Yalnız mətbuatı yüksək peşəkarlıqla izləyən, dünya jurnalistikasının nəzəri problemləri ilə yaxından tanış olan bir tədqiqatçı öz əsərinin strukturunu bu şəkildə qura bilərdi... Əslində bu problemlərin şərhini bir doktorluq dissertasiyası çərçivəsində həll etməyin özü də çox zor bir işdir və tədqiqatçı bu işin öhdəsindən yüksək peşəkarlıqla gəlməyi bacarmışdır.

Cahangir Məmmədovun jurnalistika sahəsində uzunmüddətli işindən, onun nəzəri, pedaqoji fəaliyyətindən xəbərdar olmayanlar belə, bu doktorluq dissertasiyasının avtoreferatını oxuyan kimi hiss edə biləcəklər ki, bu əsər ömrünü jurnalistikaya həsr edən profesional bir tədqiqatçının gərgin axtarırlarının, ədəbi faktı yüksək peşəkarlıqla, həssaslıqla izləyən bir alimin elmi təxəyyülünün məhsuludur.

Dissertasiyanın strukturu, tədqiqatın elmi-nəzəri istiqaməti müasir ədəbiyyatşünaslıq elminin tələblərinə uyğundur, qənaətbəxşdir. Ayrı-ayrı fəsillər və onların daxilində qoyulan problemlər çağdaş Azərbaycan jurnalistikasının dolğun elmi mənzərəsini yaratmağa imkan verir. Çıxarılan nəticələr, elmi qənaətlər məntiqlidir, inandırıcıdır. Müxtəlif çeşidli qəzet-jurnal materiallarının, televiziya verilişlərinin yeni milli metodologiya baxımından saf-çürük edilməsi, araşdırılması tədqiqat işinin müasirliyini, həm də elmi dəyərini artıran ən başlıca amillər sırasındadır. Dissertantın tədqiqat zamanı Azərbaycan jurnalistikasının inkişafında varislik prinsipini izləməsi, onu lazımi şəkildə dəyərləndirməsi, eləcə də dünya jurnalistikasının həm praktik, həm də nəzəri təcrübəsinə istinad etməklə fikir yürütmək cəhdləri təqdirəlayiqdir.

Əlbəttə, bütün tədqiqat əsərlərində olduğu kimi bu dissertasiyada da nöqsanlar tapmaq, ondakı mübahisəli

məqamlar üzərində dayanmaq, opponent mövqeyindən çıxış etmək mümkündür. Lakin bunlar işin ümumi dəyəri ilə müqayisədə zəif arqumentlərdir.

Dissertantın mövzu ilə bağlı çap etdirdiyi altı monoqrafiya, üç dərs vəsaiti, 45 problematik mövzulu jurnal məqaləsi də Cahangir Məmmədovun zəhmətkeşliyi, eləcə də jurnalistikanın bütün sirlərinə, peşə nüanslarına bələdliyi haqqında da az söz demir.

10.04.2008-ci il.

“Mustafa Çəmənlinin yaradıcılığı”

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatının tanınmış nümayəndələrindən biri olan Mustafa Çəmənli məhsuldar bir qələm sahibidir. O, “Xallı gürzə”, “Ölüm mələyi” kimi tarixi romanların, “Fred Asif”, “Mübariz”, “Halallıq”, “Ruqların üsyanı”, “Yaddaş”, “Üçyaşlı əsir” kimi povestlərin, xeyli sayda bədii və sənədli hekayənin müəllifidir. Yazıcının demək olar ki, bütün əsərlərində xalqımızın taleyüklü problemlərinin bədii əksini görürük. Digər tərəfdən, onun müxtəlif janrlı əsərləri bədii sənətkarlıq baxımından da diqqəti cəlb edir və tədqiqat üçün zəngin material verir. Lakin bütün bunlara baxmayaraq onun yaradıcılığı indiyə qədər sistemli araşdırmaya cəlb edilməmiş, haqqında dissertasiya, monoqrafiya yazılmamışdır.

Vaxtilə Mustafa Çəmənlinin əsərlərini bir oxucu kimi oxuyub bəyənən Aynurə Babayevanın illər keçəndən sonra onun yaradıcılığı ilə bağlı tədqiqat işi aparmaq istəyini bir elmi rəhbər kimi razılıqla qarşıladım. Onu yazıçı ilə tanış elədim. Tezliklə gənc tədqiqatçı ilə yazıcının yaradıcı ünsiyyəti öz bəhrələrini verməyə başladı. Mustafa Çəmənlinin əsərləri ilə bağlı xeyli sayda məqalə yazıb çap etdirən Aynurə Babayeva nəzəri ədəbiyyatla tanışlıqdan sonra öz yazılarını sistemləşdirdi, ümumiləşdirmələr apardı və nəti-

cədə maraqlı bir dissertasiya işinin ilk variantı meydana gəldi.

Dissertasiyanın ilk variantı haqqında söylənilən irad və nöqsanları anlaşıqla qəbul etməsi, fəsilər və bölmələr üstündə dönə-dönə işləməsi, nəzəri səviyyəni qaldırmaq, elmi aparaturasını zənginləşdirmək, analoji tədqiqatlardan bəhrələnmə cəhdi, Mustafa Çəmənlinin yaradıcılıq yolunu ümumi ədəbiyyatımız kontekstində dəyərləndirməyə çalışması tədqiqat əsərinin əhəmiyyətli dərəcədə təkmilləşməsinə səbəb oldu.

Aktual bir mövzuda yazılan “Mustafa Çəmənlinin yaradıcılığı” adlı dissertasiya işinin strukturunu elmi cəhətdən doğru hesab etmək olar.

Birinci fəsildə Mustafa Çəmənli əsərlərinin janr xüsusiyyətləri öyrənilir. Yazıçının yaradıcılıq yolunun mərhələləri mövzu və janr spesifikasına görə müəyyənləşdirilir. Sonra yazıçının povest və hekayələri tədqiqata cəlb olunur, ümumiləşdirmələr aparılır. İkinci fəsildə Mustafa Çəmənlinin tarixi hadisələrdən bəhs edən “Xallı gürzə” və “Ölüm mələyi” romanları tarixi roman janrının tələbləri baxımından araşdırmaya cəlb edilir.

Üçüncü fəsildə Mustafa Çəmənlinin yaradıcılıq nümunələri insan, mühit və zaman kontekstində nəzərdən keçirilir. Real həyat hadisələrinin təsvirində xarakterlərin rolu, obrazlar sistemində milliliyin özünəməxsus şəkildə təzahürü və sair kimi problemlərin qoyuluşu və elmi şərh yazıçının yaradıcılığının mövzu və problematikası, sənətkarlıq məziyyətləri haqqında müəyyən elmi təsəvvür yaradır.

Hər üç fəsil və bölmələrdə təhlillər, çıxarılan elmi nəticələr, əsasən, qənaətbəxşdir. İddiaçının fikirlərini əsaslandırmaq üçün ara-sıra bədii mətnə və nəzəri ədəbiyyata müraciəti, fikirlərini tutarlı arqumentlərlə əsaslandırmaq cəhdi, araşdırma zamanı tarixi müqayisəli metoda üstünlük verməsi dissertasiya işinin elmi dəyərini artıran vasitəyə

çevrilir. Əsərin ən əsas elmi məziyyəti ondan ibarətdir ki, bu tədqiqat işində Mustafa Çəmənlinin yaradıcılıq yolu haqqında dolğun elmi təsəvvür yaranır. Yazıçının ədəbi-bədii fəaliyyəti, Azərbaycan ədəbiyyatında onun yaradıcılığının yeri, sənədli nəsrin formalaşmasında əsərlərinin rolu, milli düşüncənin bədii əksi, əsərlərində folklor motivləri, zaman, mühit, insan və sair bu kimi vacib, aktual problemləri araşdırmağı yazıçının əsərlərinə istinadən qarşısına məqsəd qoyan Aynurə Babayeva maraqlı elmi qənaətlərə gəlməyə nail olur. Ümumiləşdirilmiş təhlillər elmi tələblərə cavab verir. Aydınca görünür ki, iddiaçı həm müəllifin qələmindən çıxan hər bir əsəri, həm də onların haqqında yazılan bütün məqalələri diqqətlə oxumuş, heç nəyi diqqətdən qaçırmamağa çalışmışdır. Yazıçı ilə birbaşa ünsiyyət onun yaradıcılığı ilə bağlı əhəmiyyətli faktların tədqiqat işinə gətirilməsinə zəmin yaratmışdır.

Əlbəttə, hər bir tədqiqat işi kimi Aynurə Babayevanın dissertasiyası da nöqsansız deyildir. Göstərilən iradların böyük bir qismi düzəldilsə də, müəyyən bölmələrin təkmilləşdirilməsinə hələ də ehtiyac var. Lakin Aynurə xanımın zəhmətsevərliyinə, elmi işə olan həvəsinə və Mustafa Çəmənli yaradıcılığına olan sevgisinə istinadən ümid edirik ki, ilkin müzakirədən sonra söylənilən iradlar əsərin müdafiəyə qədər daha da təkmilləşməsinə səbəb olacaqdır.

11.11.2022

“Məmməd Aslanın poeziyası”

Məmməd Aslan Azərbaycan ədəbiyyatında özünəməxsus yeri olan bir şairdir. Onun poeziyasında folklor motivləri çox güclüdür. Dilin incəliklərini, məna çalarlarını gözəl bilən Məmməd Aslan şeirlərinin üstündə zərgər dəqiqliyi ilə işləyən, xalq poeziyasından, onun ruhundan, janrlarından yaradıcı şəkildə bəhrələnməyi bacaran azsaylı qələm sahiblərindəndir. Elə buna görə də bu görkəmli şairin yaradıcılığı, xüsusən də poetik əsərləri, şeir və poemaları araşdırma üçün zəngin material verir. Lakin təəssüf ki, indiyə qədər özündən sonra zəngin ədəbi irs qoyub gedən Məmməd Aslanın poeziyası ayrıca tədqiqat obyektinə seçilməyib. Bu baxımdan onun poeziyasına həsr edilən dissertasiya işinin mövzusu aktualdır. Tədqiqat işində ən önəmli cəhət iddiaçının Məmməd Aslan yaradıcılığına sevgisinin hiss olunmasıdır ki, bu da istər-istəməz əsərin ümumi ruhuna təsirsiz qalmayıb. Digər bir cəhət iddiaçının şairliyi, poetik mətni duyması və dəyərləndirmə qabiliyyəti ilə əlaqəlidir.

Dissertasiya AAK-n tələblərinə uyğun şəkildə tərtib edilib. Girişdə tələb olunduğu kimi mövzunun aktuallığı, işlənmə dərəcəsi, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, metodları, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəlar, tədqiqatın elmi yeniliyi və s. yığcam şəkildə şərh olunub. Əsərin girişi ənənəvi qaydada yazılıb. Müəllif tələb olunan şəkildə mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsini, tədqiqatın məqsəd və vəzifələrini, tədqiqat metodunu, əsərin elmi yeniliyini yığcam şəkildə şərh edib, müdafiəyə çıxarılan müddəaları xatırladıb.

Dissertasiyanın birinci fəslində Məmməd Aslan poeziyasının mövzu və problematikası, obrazlar aləmi, əsərlərinin janr xüsusiyyətləri diqqət mərkəzində saxlanılıb, poetik nümunələrə istinadən fikir və mülahizələr irəli sürülüb. İkinci fəsil Məmməd Aslanın uşaq ədəbiyyatı sahəsindəki

fəaliyyətinə həsr olunub. İddiaçı şairin uşaqlar üçün yazdığı şerlərə, poema və mənzum nağıllara istinadən şairin uşaq ədəbiyyatı sahəsində yerini müəyyənləşdirməyə çalışıb. Üçüncü fəsil isə Məmməd Aslan poeziyasının dil və üslub xüsusiyyətlərinin şərhinə həsr olunub.

Müəllifin təhlilləri ümumi poeziyamız kontekstində aparmağa çalışması dissertasiyanın məzmununa bu və ya digər dərəcədə öz təsirini göstərib. Dissertasiya işi Məmməd Aslan poeziyasının məziyyət və nöqsanları haqqında ümumi elmi təsəvvür yarada bilir.

Xatırladım ki, dissertasiya işinin ilk elmi rəhbəri filologiya elmləri doktoru, professor Nizami Xəlilov olub. Nizami müəllim dünyasını dəyişəndən sonra elmi rəhbərlik mənə həvalə olunub. Əsərin ilk variantını çox diqqətlə oxuyub demək olar ki, hər səhifədə qeydlər eləmiş, əsəri nə şəkildə təkmilləşdirmək yollarını göstərmişəm. Bundan sonra iddiaçı dissertasiyanın üstündə yenidən işləyib, öz gücü, elmi səriştəsi səviyyəsində müəyyən işlər görə bilib, nöqsanları islah etməyə çalışıb. Ümumiləşdirmələr aparmağa daha çox meyl edib, təkrar təsir bağışlayan yerlər ixtisar olunub, üslubi səhvlər aradan qaldırılıb. Əsərin elmi aparaturası xeyli dərəcədə zənginləşdirilib, internet resurslarından istifadə olunub, diqqətdən kənar qalan əsərlər təhlil olunub, nəzəri ədəbiyyata müraciət edilib. Ancaq onu da xüsusi qeyd eləməliyəm ki, müdafiəyə qədər işin daha da təkmilləşdirilməsinə ehtiyac var.

07.12.2023

ƏLİAĞA KÜRÇAYLI POEZİYASININ İDEYA-BƏDİİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

(Monoqrafiya)

GİRİŞ

XX yüzilliyin ikinci yarısında yaşayıb-yaradan Əliağa Kürçaylı (1928-1980) qısa ömür yaşasa da, özündən sonra zəngin bir ədəbi irs qoyub gedən Azərbaycan şairidir. Onun rəngarəng mövzulu şeirləri, mükəmməl bədii struktura malik poemaları, yüksək peşəkarlıqla Sergey Yesenindən, A.Dantedən, digər şairlərdən elədiyi tərcümələr həmişə ədəbi tənqidin diqqət mərkəzində olmuşdur.

Əliağa Kürçaylının ilk şeirlərini oxuyan Səməd Vurğun demişdir: “Bu cavanın böyük gələcəyi var. Mən onun əsərlərini oxuyanda öz gənclik illərimi xatırlayıram.”

Böyük şairin uzaqgörənliklə söylədiyi bu fikirlər tezliklə həqiqətə çevrilmişdir. Səməd Vurğunun qayığısı və diqqəti sayəsində təhsilini davam etdirən, Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutunda və Bakı Dövlət Universitetində şeir sənətinin qanunauyğunluqlarını mükəmməl şəkildə öyrənən, yazaya qələmi püxtələşən şairin əsərlərinin mövzu və problematikası o dövr üçün çox aktual olmuş, sənətkarlıq üslubu folklor, Azərbaycan və dünya ədəbiyyatından yaradıcı şəkildə bəhrələnmə nəticəsində formalaşmış, məhz bunların nəticəsində Əliağa Kürçaylı 50-ci illərdən sonra ədəbiyyata gələn ədəbi nəslin ən görkəmli, sayılıb-seçilən nümayəndələrindən birinə çevrilmişdir.

O dövrün poeziyası haqqında yazılan məqalələrdə Əliağa Kürçaylının da adı çəkilmiş, əsərlərinin məziyyətlərindən söhbət açılmışdır. Onun poetik əsərlərinin bədii

formasını da gündən-günə təkmilləşmiş, poeziyasında sənətkarlıq xüsusiyyətləri yeni çalarda özünü göstərməyə başlamışdır. Elə buna görə də Əliağa Kürçaylının bir-birinin ardınca çap olunan kitabları haqqında görkəmli ədəbiyyatşünaslar, şair və yazıçılar müsbət fikirlər söyləmişlər. Şairin yaradıcılıq nümunələrində müharibədən sonrakı ədəbiyyatın uğur və nöqsanları öz əksini tapmışdır. Elə buna görə də Ə.Kürçaylının yaradıcılıq yolunun müxtəlif aspektlərdən öyrənilməsi həm də onun mənsub olduğu ədəbi nəslin yaradıcılığı haqqında təsəvvürü dolğunlaşdırmağa bilər.

Əliağa Kürçaylının yaradıcılığı həmişə ədəbi tənqidin diqqət mərkəzində olmuşdur. Mənsub olduğu ədəbi nəslin ən görkəmli nümayəndələrindən biri kimi onun əsərləri Məmməd Arif, Məmmədcəfər Cəfərov, Əkbər Ağayev, Bəkir Nəbiyev, Qasım Qasımzadə, Yaşar Qarayev, Şamil Salmanov və başqa tanınmış ədəbiyyatşünasların, nüfuzlu söz sahiblərinin diqqətini cəlb etmişdir. Xalqımızın tanınmış şair və yazıçılardan Bəxtiyar Vahabzadə, Mirvarid Dilbazi, Xəlil Rza, Anar, Elçin və başqaları ayrı-ayrı məqamlarda Əliağa Kürçaylı yaradıcılığına çox yüksək qiymət vermişlər. Cabir Novruzun “Bütövlük” (1978) kitabına, akademik Bəkir Nəbiyevin şairin “Seçilmiş əsərləri”nə (2004) yazdıqları ön sözdə Əliağa Kürçaylının şeir və poemaları ümumi şəkildə təhlil olunmuşdur.

Professor Əmirxan Xəlilov “Kürçaylı” adlı bir kitab çap etdirmiş, “az yazan, gözəl yazan, düz yazan” şairin ömrü yolu, əsərlərinin sənətkarlıq məziyyətləri haqqında söhbət açmışdır.

I FƏSİL. ƏLİAĞA KÜRÇAYLI POEZİYASININ MÖVZU VƏ PROBLEMATİKASI

İlk şeirləri ötən əsrin əllinci illərində mətbuatda nəşr olunan Əliğa Kürçaylı bir-birinin ardınca xeyli kitab çap etdirmişdir. Müasirlərini düşündürən elə bir problem olmamışdır ki, Əliğa müəllimi bir yaradıcı insan, vətəndaş kimi duyğulandırıb qayğılandırmınsın. Bütün ömrü boyu insanlığı düşündürən problemlər və onlara münasibət şairin poeziyasının coğrafi dairəsinin genişliyindən xəbər verir. Onun istər ictimai-siyasi məzmunlu şeirləri, istər təbiətin gözəlliklərinə həsr etdiyi tərənnüm səciyyəli əsərləri, istərsə də saf sevgi duyğuları ilə yığrulan lirikası öz poetik sıqləti ilə diqqəti cəlb edir. “Müasir şeir artıq “təbiət lirikası”, “məhəbbət lirikası” və “ictimai lirika” kimi bir qəlbə və sxemə sığa bilmir” (Qarayev Y. *Poeziya və nəsr. Bakı: Yazıçı, 1979, s.67*) qənaətində müyyən həqiqət vardır. Bu prizmadan yanaşdıqda Ə.Kürçaylının şeirləri də istisna təşkil etmir. Onun ictimai motivli, hətta dövrün tələbi ilə sırf istehsalat mövzusunda yazdığı əsərlərdə belə peyzaj cizgilərinin, sevgi duyğularının öz əksini tapması təsadüfi səciyyə daşımır və onu deməyə əsas verir ki, mövzusunun, problematikasından asılı olmayaraq şeir elə şeirdir və hər şeyə öz ilham prizmasından baxan şairin bütün əsərlərində onun hiss və həyəcanları, müxtəlif problemlər haqqında düşüncələri daxili planda olsa belə aparıcıdır. Başqa sözlə desək ayrı-ayrı mövzular şairin yaratdığı poetik düşüncə heykəlinin postamentlərini xatırladır. Elə buna görə də şairin poeziyasının mövzular üzrə qruplaşdırılıb təhlilə cəlb edilməsi onun qayğılandıran və duyğulandıran problemlərə münasibətini öyrənmək baxımından əhəmiyyət kəsb edir. Digər tərəfdən, bu “eyni çəkiddə, eyni növdə təmsil olunan” əsərləri eyni prizmadan dəyərləndirmək tədqiqatçının işini müəyyən mənada asanlaşdırır.

Şairin sənətə estetik münasibəti

Hər bir sənətkarın – şairin, yazıcının şeir-sənət, ədəbiyyat haqqında fikir və mülahizələri onun sənətə estetik münasibətini öyrənmək baxımından maraqlıdır. Digər tərəfdən, şairin öz yaradıcılığını araşdırmaya cəlb edərkən onun ədəbi-nəzəri görüşləri müəyyən mənada bədii dəyərləndirmə meyarına çevrilir. Ədəbi zövqün formalaşması bədii yaradıcılığa da əhəmiyyətli dərəcədə öz təsirini göstərir.

Əliğa Kürçaylı yalnız istedadına güvənən qələm sahibi olmamışdır. O, həyatı boyu folkloru, Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin əsərlərini oxuyub-öyrənmiş, bu poetik nümunələrdən yaradıcı şəkildə bəhrələnməyə çalışmışdır. Şairin 1969-cu ildə nəşr olunan “Seçilmiş əsərləri”nə yazdığı ön sözdə onun sənətə estetik münasibəti aydınca duyulmaqdadır. Bu ön sözdən aydın olur ki, Əliğa Kürçaylı da poeziyanın mayasını həyatdan götürməsi fikrini dəstəkləyən qələm sahibləri sırasındadır. Bədii söz ustasının həyatı, tərcümeyi-halı onun poeziya nəhrinin başlıca qida mənbəyidir. Həyat hadisələri şairin poetik düşüncələrinin başlıca istinad nöqtəsidir. Mayasında həyat həqiqəti dayanmayan poeziya nümunələrinin təsiri və ömrü az olur. Kür çayının sahilindəki Qaraqaşlı kəndində keçən illəri ilə bağlı xatirələri dərin bir həsrətlə xatırlayan Ə.Kürçaylı yazır: “Kim bilir, bəlkə də əsil həyatla qarşılaşdığım o gün elə ilk şeirim idi, qələmsiz, kağızsız qəlbimə həkk olunurdu! İlk həyat sınağı özü ilk şeir deyilmi?” (Kürçaylı Ə. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Azərənşər, 1969, s. 5).

Bu qənaətdən sonra hərəsi bir ilə bərabər müharibə günlərini, ehtiyacı, dəftər-kitabsız məktəb, təhsil illərini, dəmir yolundakı fəhləlik illərini xatırlayır və tam əminliklə bu qənaətə gəlirdi ki, onun ürəyindəki ilham qığılcımlarının alova çevrilməsində bu həyat şəraitinin rolu böyük olmuşdur: “Bu gün uşaqlıq illərimi yada salmağım əbəs deyildir. Əminəm ki, mənim əlimə qələm verən məhz o illər və o yer-

lərdir” qənaətinə gələn Əliağa Kürçaylı digər amillərin də vacibliyini vurğulayır və yazırdı: “Bir də şair “mən”i ilə bağlı bir kənd bütün məmləkəti və xalqı təmsil etdiyi kimi, şair “mən”i ilə bağlı zaman da bütün bir dövrü, bir nəslin həyatını göstərməlidir. Mənim poetik nəslimin nümayəndələrinin tərcümeyi-halı fəhlə, kəndli, ziyalı, tələbə və s. milyonlarla gəncin mübarizəsini, həyata baxımını, ideal və əqidəsini əks etdirmirmi? Zamana və məkana bağlı olmayan şeir (eləcə də sənətin bütün növləri) kimə gərəkdir?” (**Yenə orda, s.6**) – Bu cümlələrdən aydın olur ki, şairin bədii əksətdirmənin prinsipləri ilə bağlı özünəməxsus düşüncə tərzini formalaşmışdır.

Yaradıcılıq prosesinə zaman və məkanın təsiri məsələsi estetik fikri daim düşündürən problemlər sırasında olmuşdur və Əliağa Kürçaylının məhz gənc yaşlarından bunu dərk etməsi onun poetik axtarış yollarında sənətə estetik münasibətinin formalaşmasından xəbər verir.

Ə.Kürçaylı bədii yaradıcılıqda təkcə həyat təcrübəsinin, tərcümeyi-hal zənginliyinin yetərli olmamasını da nəzərə çarpdırır və bu qənaətə gəlirdi ki, ədəbi prosesdə ən aparıcı amil istedadıdır: “Zəif yazmışamsa – bunu tələsikliklə, qeyri-ciddiliklə deyil, istedadımın naqisliyi ilə izah etmişəm. Yazıçı üçün (əslində bütün sənət adamları üçün) istedadındakı naqislik qədər böyük bəla ola bilməz. İstedadla da yazıçı olmaq olar, vərdişlə də! Dünyada vərdişlə yazıçı olmaqdan dəhşətli faciə nədir?” (**Yenə orda, s.6-7**).

Təqdirəlayiq cəhətlərdən biri də o idi ki, Ə.Kürçaylı özündən əvvəlki ədəbi nəslin yaradıcılıq nümunələrindən bəhrələnməyin bədii yaradıcılıq üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyini dərinlən anlayırdı: “Biz Azərbaycan şairlərinin qarşısında hərəsi bir aləm olan Füzuli, Vaqif, Sabir kimi dühaların poeziya məktəbi var. Bunlar ola-ola zəif yazırıqsa, deməli günahkar istedadımızın naqisliyidir.” (**Yenə orda, s.7**). Ə.Kürçaylının fikirlərindən belə nəticə çıxarmaq olar ki,

şairdə hər şeydən əvvəl istedad olmalıdır. Ancaq təkcə istedadla da böyük ədəbi uğurlar qazanmaq mümkün deyil. Bunun üçün şeir öz mayasını həyatdan, insanların duyğu və düşüncələrindən götürməli, şair özündən əvvəl yaşayıb-yaratmış sənətkarların əsərlərindən yaradıcı şəkildə bəhrələnməyi bacarmalıdır.

Bir tərcüməçi kimi də uğurlu fəaliyyət göstərən, ədəbiyyatımızı gözəl poetik nümunələrlə zənginləşdirən Ə.Kürçaylının tərcümə ilə bağlı fikirləri də maraqlıdır: “Mütəmadi olaraq tərcümə ilə də məşğul oluram. Açığını deyim ki, öz yaradıcılığında durğunluq olan dəqiqələrdə tərcüməçilik əlimdən tutur. Bu o demək deyil ki, mən boş vaxtımı, ikinci dərəcəli vaxtımı tərcüməyə sərf edirəm, əsla!

Tərcümə orijinal yaradıcılıqdan daha çox cavabdehlik tələb edir. Məni bu işə sövq edən öyrənmək həvəsidir. Lermontovu, Yesenini, Danteni azəri dilinə tərcümə edərkən ilk növbədə dünya poeziyasının nadir incilərini oxucularımıza çatdırmağı nəzərdə tutmuşamsa, eyni zamanda onlardan öyrənmək ən böyük məqsədim olmuşdur. Oxucuya pis orijinal verməkdənsə, yaxşı tərcümə təqdim etmək məqsədəuyğundur.”

Bu fikirlərdən aydınca görünür ki, şairin məqsədi təkcə digər dillərdə yaranan gözəl nümunələri bizim oxuculara çatdırmaqdan ibarət olmamışdır. Ə.Kürçaylı eyni zamanda başqa ədəbi təcrübələrdən öyrənib onu öz yaradıcılığında tətbiq etməyi qarşısına başlıca məqsəd qoymuşdur ki, bu da bütün böyük sənətkarlara xas olan müsbət cəhətlərdir.

Əliağa Kürçaylının ədəbi zövqünün formalaşmasında Azərbaycan və dünya poeziyasının çox görkəmli nümayəndələrinin, xüsusən Səməd Vurğunun, Sergey Yeseninin rolu böyük olmuşdur. Ə.Kürçaylının yaradıcılıqlarından öyrənib bəhrələndiyi görkəmli sənətkarların əhatə dairəsi çox genişdir. Onun Nizamiyə, Danteyə, Nəsimiyə, Bayrona, Vaqifə, Natəvana, Sabirə, Səməd Vurğuna, Qarsia Lorkaya,

Cambula, Sergey Yeseninə, Karlo Kaladzeyə, Mirsəid Mir-şəkərə, A.Fadeyevə, Süleyman Rüstəmə, Mirzə İbrahimova, Rəsul Həmzətova, Balaş Azəroğluya, Mədinə Gülgünə, Söhrab Tahirə, Məmməd Araza, Aşıq Pənaha və b. həsr etdiyi şeirlər təkcə ithaf səciyyəsi daşımır. Hiss olunur ki, Ə.Kürçaylı nəinki haqqında şeir yazdığı sənətkarların yaradıcılıq nümunələri ilə yaxından tanışdır, eyni zamanda həmin görkəmli sənətkarların sənətə estetik münasibətlərindən də xəbərdardır və fərdi yaradıcılıq prosesində bu yazıçıların estetik görüşləri onun üçün bu və ya digər dərəcədə istiqamətverici rol oynamışdır.

Şairin “Nizami”, “Dante” şeirlərində sənətdə yenilik ideyası ön plandadır. Kəpəzin zəlzələdən sonra uçması nəticəsində Göygöl yarandığı kimi, köhnə şeir ənənələrin dağıdılması ilə də Nizami poeziyasının meydana gəlməsini, Danteninin “köhnə nəğmələrin zəncirini qırmaqla” yeni poeziya yaratmasını alqışlayan Ə.Kürçaylı sənətdə yeniliyin, orijinallığın, yeni məzmun və forma axtarışlarının vacibliyi ideyasını irəli sürürdü. “Bayron” şeirində isə həmin ideya bir qədər də inkişaf etdirilir, köhnə düşüncə, şeir qəliblərinin dağıdılmasının vacibliyi vurğulanırdı. Sabirin şeirlərində “ölən bir aləmin can verməsini” alqışlayan Kürçaylı sənət əsərlərində xalq taleyini əks etdirməyin vacibliyi ideyasını irəli sürürdü.

Bədii yaradıcılıqda istedadın, ilhamın aparıcı rol oynaması “Böyük Vaqifə” şeirində bir daha xatırladılıb: “Söz ilhamsız olsa yəqin Ürəkləri çala bilməz.” “Natəvan” şeirin mayasında da ilhamla yaradılan şeirin təsir gücünün çox böyük olmasından danışıılır:

Nə şahlar, xaqanlar, nə də şəriət
Şeir rübabını qıra bilməyib.
Çadralar zindana çevrilib, fəqət
Nəğmənin önündə dura bilməyib.

(“Bütövlük”, 1978, s.324)

Sənətdə yenilik tərəfdarı olan Ə.Kürçaylı ənənəni inkar etmir, ondan yaradıcı şəkildə bəhrələnməyin vacibliyini vurğulayır. Səməd Vurğuna həsr elədiyi “Yerin görünür” şeirində xalq şairinə müraciətlə deyir:

Ey yurdumun qoşması, gəraylısı, dastanı,
Sənsiz qəlbim sıxılır, kədərlərə bürünür.
Seyr etsəm də bu gün mən min sənətkar insanı,
Sənin yerin görünür! Sənin yerin görünür!

(“Bütövlük”, s.330)

Şair qoşma, gəraylı, dastan kimi folklor janrlarına, onun yaradıcılarına hörmət və ehtiramını yalnız sözdə ifadə etmir, özü də bu janrlarda yeni ruhlu lirik şeirlər yaratmaqla ənənəyə yaradıcı münasibət nümunəsi göstərə bilir. Ə.Kürçaylının şairlik, şeir sənəti haqqındakı fikirləri də ənənəvi klassik düşüncəyə istinadən yaranır. “Lorka haqqında qaraçı romansları” adlı silsilə şeirlərin birindəki bu sətirlər onun sənətə estetik münasibətini öyrənmək baxımından maraqlıdır:

Şair bahar deməkdir – bir vaxt belə sanardım,
Günəş, ulduz, ay, səma şairdir, inanardım.
İnanardım, şairdir o çaylar ki, dəridir,
Dan yeri də şairin alışan gözləridir.

(“Bütövlük”, s.336)

Ümumiyyətlə, Əliağa Kürçaylının təbiət gözəlliklərini ilham mənbəyi sayması təsadüfi deyildir. Şairi şair eləyən məhz gözəllik dünyasıdır. Əslində şairə əl qaldıranlar məhz gözəllik dünyasına əl qaldırırlar ki, bu da ən böyük cına-yətdir. Fikirlərini davam etdirən Ə.Kürçaylı dördüncü romansda “Şairlə bülbülə dəymək günahdır” el məsəlini xatırladır. Əslində şairlər insanların qəlbində azadlıq eşqi oyatdıqları üçün şahlar, hökmdarlar onlardan qorxurlar.

Səhərlər oyanırkən şairin nəğməsilə
Hökmdarlar şairdən niyə qorxurlar belə?!
Onlar məhbəslər tikir, tonqallar yandırırılar,
Nəğmələrlə döyünən qəlbi dayandırırılar.

(“Bütövlük”, s.338)

“Adsız şeirlərim”də “Yaşamağa haqqınız olsa, ad alarsınız” qənaətinə gələn Ə.Kürçaylı düşünürdü ki, zamanın sınağından çıxmayan əsər əsər deyil. Onun fikrincə, şair hər şeydən əvvəl, öz ilhamına, öz düşüncə tərzinə arxalanmalıdır. Bədii yaradıcılıqda oxuyub-öyrənməyi, ənənədən bəhrələnməyi təqdir edən şair ədəbi oğurluğun – plagiatlığın düşməni idi. Bu məsələyə şairin münasibəti onun “Plagiatla söhbət”, “Satılmış peqas”, “Ordan-burdan” və s. bu kimi şeirlərdə öz bədii əksini tapmışdır. Digər bir qələm sahibinin şeirlərində işlətdiyi təşbəhləri, fikirləri görə Ə.Kürçaylı çox qəzəblənir. Deyir ki, sən mənim dərimi də soysan, barmaqlarımı da kəssən, son tikəmi, son manatımı da əlimdən alsan, paltarımı da əynimdən çıxarsan buna dözmək olar: “Ancaq əl uzatma mənim beynimə – Talama şeirimi, ürəyimi sən!”

Şair “Satılmış peqas” şeirində özgə üçün şeir yazanları qınayırdı. “Ordan-burdan” şeirinin tənqid hədəfi isə onun-
bunun tör-töküntüsündən istifadə edərək şeir qondaran, şairliyi gəlirli, şöhrətli peşə hesab edən istedadsız adamlardır. Şair haqlı olaraq bu tipli şairləri “Ordan-burdanzadə” adlandırır, onları tənqid atəşinə tutur. Ə.Kürçaylının qənaətinə görə əsl şair kiminsə şeirindən, əsərindən fikir oğurluğunu özünə sənət seçməməli, öz duyğu və düşüncələrini orijinal şəkildə əks etdirməyə çalışmalıdır. Bu fikirlər böyük söz sənətləri Nizaminin, Füzulinin fikirləri ilə səsleşməkdədir.

Şairin yaradıcılığında özünəməxsus yeri və çəkisi olan “Fillər də ağlayır” şeirində haqsızlığa, saxta sənətə qarşı üsyan motivləri güclüdür. Qızına müraciətlə yazdığı bu

şeyrdə vətənpərvər, haqq, ədalət carçısı, həqiqi sənətin təəssübkeşi olan çılğın bir şairin bədii obrazı göz önündə canlanır. Ən maraqlı cəhətlərdən biri də bu şeyrdə şairin sənətə estetik münasibətinin bədii əksi məsələsinin ön planda dayanması ilə əlaqədardır. Qızına müraciətlə yazdığı bu şeyrdə Əliağa Kürçaylı “Şairlik nədir?” sualına cavablar axtarır:

Gülüm, bilirsənmi şairdir atan,
Söylə bilirsənmi şairlik nədir?
Gözümün yaşını bu gün axıdan
Səbəb də, günah da şairlikdədir.

(Seçilmiş əsərləri. Bakı: Azər nəşr, 1969, s.98-99)

Sənətdə, həyatda öz yerini bilməkdən gözəl nə ola bilər? Əsərlərini oxuyanda o saat görünür ki, Ə.Kürçaylının ədəbi zövqü kimə və nəyə istinadən formalaşmış və hansı nəzəri-estetik mahiyyət kəsb edir. Şeyrdən belə bir ümumi nəticə çıxarmaq olar ki, şair el dərdinə biganə olmamalıdır, həmişə onun dərdinin, sevincinin ortasına çevrilməlidir:

Ötəri insana, ötəri hissə
Şeir yazmamışam, şadam buna da.
Nəğməmin ürəyi vətən deyilsə,
Mənə oğul deməz doğma ana da...

(Yenə orda, s.100)

Öz qələm dostunun “Bütövlük” kitabına ön söz yazan istedadlı şair Cabir Novruzun qənaətləri inandırıcıdır: “Əliağa Kürçaylının zəhmətsevərliyi, işgüzarlığı barədə düşündüm... O, poeziyada ardıcıl surətdə işləyən, çalışan, çox yazan, özü də əsasən yaxşı yazan şairlərimizdəndir. Onun təbiətinə, xislətinə arabir susmaq, sükut etmək, şeyrdən uzaqlaşmış xəyallar aləminə dalmaq, öz müvəffəqiyyətlərindən bir qədər xumarlanmış təzədən “silaha qurşanmaq” duyğusu yaddır. Mən deyərdim ki, zəhmətsevərlik, işgüzarlıq, öz üzərində çalışmaq, müaliə, qələmini

həmişə oxvarda saxlamaq onun istedadının ikinci qanadıdır. O bilir ki, şairliyin əsas və vacib məziyyətlərindən birisi, bəlkə də birincisi, məhz əməkdir, işdir, gecəni gündüzə qatıb yazmaqdır. Buna görə də o, şair kimi həmişə inkişafdadır, özünü qabaqlaya bilir və geridə qoya bilir, dünənki müvəffəqiyyətlərinə bu gün qələbə çala bilir. Mən qələm dostumun bu yaradıcılıq məziyyətlərini xüsusilə bəyənir və təqdir edirəm” (“**Bütövlük**”, s.7-8).

Doğrudan da, öz üzərində daim işləyən, oxuyub öyrənən, zəngin ədəbi nümunələr əsasında sənət haqqında estetik görüşləri formalaşan Əliağa Kürçaylının şeir, sənət haqqında düşüncələrini oxuyandan sonra belə qənaətə gəlmək olar ki, şeir, sənət öz qidasını həyatdan götürməlidir. Yaradıcılıq üçün birinci şərt istedadıdır. Əgər istedad yoxdursa, heç bir ədəbi uğurdan söhbət belə gedə bilməz. Lakin təkcə istedadla da böyük ədəbi uğurlara nail olmaq mümkün deyildir. Bunun üçün yorulmaq bilmədən oxuyub öyrənmək, ənənədən yaradıcı şəkildə bəhrələnməyi, xalqın ürəyindən xəbər verən yeni söz deməyi bacarmaq lazımdır. İronik şəkildə “Şair var fəxr edir şeirləriylə, Şair var əmanət kitabçasıyla” – deyən Əliağa Kürçaylı sənəti qazanc mənbəyinə çevirənlərin qəddar düşməni olmuş, bütün yaradıcılığı boyu istedadına, zəhmətinə, mənəvi saflığına, səmimiyyətinə güvənmiş, şair olduğu üçün fəxarət duyğusu keçirmişdir. Şairin sənətə estetik münasibətini öyrənmək baxımından onun “Poeziya” şeiri diqqətəşayandır:

Sən mənə nə verdin?
Minnətsiz həyat,
Nəğməli bir dodaq, azad bir ürək.
İstəsən dara çək, alovlara at,
O öz sözlərini yenə deyəcək.

(“**Bütövlük**”, s.489)

Daha sonra şair poeziyanı, şeiri dözümdə dəmirağaca, zəriflikdə qızıl lələyə, həqiqətin anasına, mərdliyin bacısına, biçinçi dəryazına, dəmirçi gürzünə, vətən torpağının səmasına, ata ocağının közünə, etibar rəmzinə... bənzədir. Buradan isə “əsl şeir necə olmalıdır?” sualının cavabı meydana gəlir. Aydın olur ki, Ə.Kürçaylının şeirə, sənətə nəzəri-estetik münasibəti necədir.

“Poeziya” şeirinin poetik hazırlıqdan sonra bu misralarla bitməsi də şairin poetik məramı haqqında az söz demir:

Sən nəsən mənimçün? Vətən, su, torpaq.
Nə qədər sən varsan, demək varam mən.
Şeirim, ona görə hamıdan qabaq
Sənə minnətdaram, minnətdaram mən!

(“Bütövlük”, s.489)

“Avtomat qələmlər çeşid-çeşiddir” şeirində şair Füzulinin qarğı, Puşkinin, Rustavelinin lələklə yazdığını xatırladır və bu ölməz sənətkarların əsərlərinin daim yaşadığını, sevildiyini yada salır. Qızıl perolu avtomat qələmli “şairlər”in kitablarının cildlərinə oxucu əli dəymədiyini kinayə ilə xatırladan şairin əsərindən çıxan ümumi nəticə bundan ibarətdir ki, yaradıcılığın başlıca stimulu istedadır.

Xalqın taleyüklü problemlərinin bədii əksi

Hər bir sənətkar öz dövrünün övladı olduğu üçün zəmanəsinin bütün problemlərini yaşadığı cəmiyyətin, mühitin əxlaqi meyarları mövqeyindən əks etdirmək zorundadır. 1941-1945-ci illərdən sonra ədəbiyyata gələn bütün qələm yoldaşları kimi Ə.Kürçaylının da ürəyinə müharibənin çalın-çarpaz dağ çəkməsi onun poeziyasına öz təsirini göstərmişdir. Uşaqlığı müharibə illərinə düşən, döyüşləri öz gözləri ilə görməsələr belə arxa cəbhədəki ağırlıqları bütün incəliklərinə qədər görən şairilər kimi Ə.Kürçaylı da səciy-

yəvi detallarla o illərin poetik mənzərəsini yarada bilən şair kimi yadda qalmışdır. Onun bu illərdə yazdığı şeirlərdə avtobioqrafik ünsürlər çoxdur. Həmin şeirləri oxuyanda şairin atası, anası, özü, uşaqlıq dostları haqqında müəyyən poetik təsəvvürə malik oluruq. Ən yaxşı cəhət odur ki, bu təsvirlər seyrçi təsvirlər deyil, ağrılar, acılar, sınaqlar ili hətta uşaqların da tez böyüməsinə, hər bir hadisədən fəlsəfi nəticələr çıxarmaq bacarığına yiyələnməsi zərurətini ortaya qoymuşdur. Bütün bunlar Ə.Kürçaylı poeziyasının ilkin qaynağı kimi bütün yaradıcılığına bu və ya digər dərəcədə təsir etmişdir.

Əliəğa Kürçaylı sovet dövründə yaşayıb-yaratdığı üçün sosialist realizminin prinsiplərinə əməl etmək məcburiyyətində idi. Doğrudur, onun qızğın yaradıcılıq dövründə rejimin prinsipləri bir qədər mülayimləşmişdi, ancaq necə olsa, siyasətdən uzaq bu şairin də yaradıcılığında həmin illərin arzuolunmaz izlərini görmək mümkündür. Onun 1954-cü ildə komsomol qurultayı nümayəndələrinə həsr elədiyi “Ey qırmızı mandatlı, günəş ürəkli gənclik” şeiri otuzuncu illər poeziyasının mövzu və problematikası ilə səsləşməkdə idi. Şeirdə qurub-yaradan sovet gəncliyinin əməyi məhəbbətlə tərənnüm olunurdu. Şeir “Qəlbimi, mandatımı, bu mübariz nəğməmi, dostum, sabahkı nəslə verəcəksən hünərlə, məndən aldığın kimi” (**“Durnalar Cənuba uçar”**, s.38) misraları ilə bitirdi. “Sağalmaz yara” şeirində faşizm əleyhinə mübarizə motivləri ön planda idi. Ustadı S.Vurğun Mingəçevir Su Elektrik Stansiyasından yazdığı kimi, Ə.Kürçaylı da Əli Bayramlıda tikilən İstilik Elektrik stansiyasından məhəbbətlə söhbət açır, böyük bir ölkənin vətəndaşı olduğu üçün iftixar duyğusu keçirir, bütün uğurların səbəbini Lenin ideyalarında axtarırdı.

Üzdə sosializmi təbliğ eləyən şair əslində xalqın azadlığını, onun dilinin, mədəniyyətinin yad təsirlərdən qurtarmasını arzulayırdı. Ali Sovetin sədri olanda ilk dəfə Azər-

baycan dilini dövlət dili elan eləyən Mirzə İbrahimova göstərilən təzyiqlər elm və ədəbiyyat adamlarına yaxşı məlumdur. Dövlətin təzyiqi ilə onun “səhv elədiyini” boy-nuna alması Ə.Kürçaylının “Ay dost” şeirinin yazılmasına səbəb olmuşdu. Şeirin bir yerində də M.İbrahimovun adı çəkilmir. Əslində bu o zaman mümkün də deyildi. Ancaq şeiri oxuyanda vətəninə, yurduna bağlı şairin ürək döyüntülərini eşidirik. Bir zamanlar sözü ilə, söhbəti ilə ürəklərə dərman olan, mərdliyi, insanlığı ilə hamının sevimlisinə çevrilən, “baxışları ilə qəlblərin qəmini öldürən”, “zülmətdə doğan qəfil günəşə bənzəyən” insanın hakimiyyət qarşısında “üzürxahlığı”, tutduğu mövqedən geri dönməsi ilə barışa bilməyən şair daha sonra yana-yana yazırdı:

Sən ağılda ixtiyar,
Həvəsdə bir uşaqdın.
Sən riyadan, məkrdən,
Yalandan çox uzaqdın.
Saymaqla qurtararmı,
Sən beləydin, beləydin.
Bircə şeyə yanırım –
Kaş o zaman öləydin.

(“Durnalar Cənuba uçar”, 1967, s. 87)

Bu misralar xalqın ləyaqətli övladının həmişə yaddaşlarda uca qalması arzuları ilə əlaqədar idi. O zaman şeirin kimə həsr olunması ziyalılara yaxşı məlum idi. Sətiraltı mənə ilə verilən fikirlər çox gizli mətləblərdən, arzulardan xəbər verirdi.

Bəs görəsən “Bizim yarış” şeirində Azərbaycan və Özbəkistan pambıqçılarının sosializm yarışını, “Nəsillər” şeirində Çapayevi, Budyonnını tərənnüm edən, “Mənim atam” şeirində “Lenin firqəsinin bir kommunisti”nin mövqeyini alqışlayan, “azğın qolçomaqlar”ı tənqid atəşinə tutan şair niyə Mirzə İbrahimovu qınayırdı? Sosialist realizmi prizmasından qələmə alınmış “Petropavlov qalası”, Ameri-

kanı və onun siyasətini tənqid edən “Donun” şeirlərini də Ə.Kürçaylı yazmışdı, “Aktyor dostumun söhbətləri” silsiləsində bu misraları da:

Mən Leninin surətini
Səhnəmizdə yaratmışam.
Öz aktyor sənətini
Onda sevdim, həmin axşam.

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.127)

“Onun şəkli” şeirində qələm dostları ilə Leninə ən yaxşı şeirlər həsr etmək yarışına girən Ə.Kürçaylı da Lenini azadlığa, səadətə, qövsi-qüzehə bənzədir, “Lenin ilk bahar kimi coşdurur ilhamları” qənaətinə gəlirdi. Bu misralar S.Rüstəmin “Şimaldan günəş doğmaz deyir təbiət elmi, Lenin şimaldan doğdu, Lenin günəş deyilmi” misraları ilə səsləşməkdə idi...

Ancaq ən yaxşı, təqdirəlayiq cəhətlərdən biri budur ki, bu tipli şeirlər Əliağa Kürçaylının yaradıcılığında azlıq təşkil edir, öteri səciyyəyə daşır. Zaman keçdikcə Ə.Kürçaylı ümumi vətəni tərənnümdən konkret vətəni, Azərbaycanı, Muğanı, Kürü, Arazı, Göygölü vəsf etməyə meyl edirdi.

Senzuranın diqqətini yayındırmaq üçün hadisələrin cərəyan etdiyi məkanı dəyişdirmək sovet dövrü poeziyasına xas olan cəhətlərdən biri idi. Məsələn, X.Rzanın “Azadlığı istəmirəm zərrə-zərrə, qram-qram, İstəyirəm qolumdakı zəncirləri qıram, qıram” misraları olan şeir “Afrikanın səsi” adı altında çap olunmuşdu. B.Vahabzadə “Latın dili”ndən söhbət açanda əslində itib-batmaq təhlükəsi ilə üzləşən ana dilimizin problemlərini soydaşlarımıza xatırladırdı. İkiyə bölünmüş Vyetnamın birləşməsi ideyasının sətiraltı mənasında Azərbaycanın birləşməsi məsələsi dayanırdı.

Ə.Kürçaylının şeirlərində də bu tipli poetik nümunələrə rast gəlirik. “Cənub dərdi” şeirindəki “Daha mümkün deyil yaşamaq belə, Paslı zəncirləri gərək qıram mən” misraları

hələ 1959-cu ildə yaranmışdı. Onun “Azad dustaq” şeirinin epiqrafında yazılırdı ki, bir sıra kapitalist ölkələrinin başçıları güllə keçirməyən xüsusi şüşələrlə qorunmuş tribunalarda əyləşir, onların iqamətgahı tanklarla və zirehli transpartyorlarla qorunur. Şeiri oxuyanda aydınca görünür ki, söhbət heç də xarici ölkədəki hadisələrdən getmir.

Bəzən də çıxırsan kəndə, şəhərə,
Dövrəndə zirehdən, silahdan meşə.
Yanaşa bilmirsən birçə nəfərə,
Başçı belə gedər xalqla görüşə?

(“Bütövlük”, s.264)

Bu misralar indi də öz aktuallığını saxlayır. Nəinki rəhbərlərin, dövlət xadimlərinin, hətta özlərini “kiçik padşah” kimi aparan icra başçıların, dərisi beş qəpiyə dəyməyən iş adamlarının, xalqın arasına çıxmaqdan qorxan xalq artistlərinin də cangüdənlərinin olması adamın üzündə acı bir təbəssüm yaradır. “Mütilər” şeirində əsrlər boyu müstəbidlərə boyun əyənlər tənqid atəşinə tutulur. “Sənin əsərin” şeirində bir kilodan yeddi qram ət kəsən satıcıya qarşı amansız olanlardan soruşulur ki, kiçik oğrulara qarşı amansız olanlar bəs niyə azman oğruların, xalqın malını talayanların əməllərinə göz yumurlar?

Sosializmi, böyük vətəni tərənnüm edən şairin ürəyində azadlıq arzularının baş qaldırması da təsadüfi deyildi. “Bülbüllər” şeirində “Bülbülləri budaqlardan otaqlara keçirən, azadlıqçün doğulanları qəfəslərə köçürənlər” eyhamla tənqid olunurdu. “İtin zəncirdəki sədaqətini istəmirəm mən” (“Sədaqət”) şeirində də əslində itdən söhbət getmirdi. “Qıfıl” şeirində şair insanları “əyri əlləri qıfılamağa” səsliyirdi. Onun poeziyasında “özünə ev tikib evlər yıxanlar” (“Bir göyün altında yaşayırıq biz”), rüşvətxorlar (“Rüşvət”), “Babasının, atasının ləkəsiz tərcümeyi-halından utanmaya-raq” əyri yolla var-dövlət yığanlar, “üfürülmüş köpük kimi

şişənlər” (“Baban, atan, sən”), “rüşvət bazarında at oynadamlar” (“Aldada aldada”), yaltaqlar (“Yaltaq”, “Qaloşcütleyən”), milli xərəklərimizə, adət-ənənələrimizə ağız büzənlər (“Bozbaşa mərsiyə”, “Çörək”), yeniliyin qarşısını alanlar (“Kötük”), əyyaşlar (“Əssə də bir gün dizim”), əsərləriylə yox, əmanət kitabçaları ilə fəxr eləyənlər (“O qalxır kürsüyə, baxır salona”) və başqaları tənqid hədəfinə çevrilir. Şeirlərin əksəriyyəti səciyyəvi detallar üstündə qurulduğundan onların təsir gücü də çox böyükdür.

Ə.Kürçaylının yaradıcılıq nümunələrinə son illərdə o qədər də diqqət verilmir. Şairin əsərləri haqqında yazılan tək-tük məqalələrdə isə mübahisəli məqamlar özünü göstərir. Məsələn: E.Rəsuloğlunun “Əliağa Kürçaylının satira yaradıcılığında yaltaqlıq mövzusu” (“Ulduz”, 2014, №2, s.78-79.) adlı məqaləsində şairin “Ay dost”, “Qaloşcütleyən”, “Dedim-dedin”, “Üç tula”, “Nə istəyirəm” və s. şeirləri təhlil olunarkən bu əsərlər şairin satira yaradıcılığının nümunələri kimi təqdim olunur. Doğrudur, şairin əsərlərində yaltaqlığa, eləcə də digər qeyri-əxlaqi məsələlərə qarşı etirazın bədii əksinə tez-tez rast gəlirik. Ancaq onun şeirlərində hər cür mənəvi yaramazlığa, yaltaqlığa, əliyəriyyə, simasızlığa və s. nifrət motivləri güclü olsa da, əslində Ə.Kürçaylı satirik yaradıcılıqla məşğul olmayıb. Onun poeziyasında tənqid hədəfinə nifrət motivləri güclü olsa da, satirik pafos yox dərəcəsidir.

Tənqidçi, filologiya elmləri doktoru Vaqif Yusifli doğru qənaətə gəlir ki, “Əliağa Kürçaylının poeziyası həm də fikir və düşüncə ilə yoğrulub, burada təməl odur ki, şair müəyyən bir fikri hisslə, duyğu ilə qovuşdurur və təbii ki, əsl şeir də bu vəhdətdən yaranır. Şairin “Daşlar” silsiləsindən olan şeirləri Azərbaycan poeziyasında fəlsəfi şeirin maraqlı nümunələri sayıla bilər” (“Tənqid yarpaqları”, 1998, s.175).

Doğrudan da, “Daşlar” silsiləsi şairin yaradıcılığında mühüm yer tutur. Ən yaxşı, önəmli cəhət ondan ibarətdir ki,

şair daşa adi daş kimi baxmır, onu insani keyfiyyətlərlə bəzəməyə, bu cansız əşyaya can, nəfəs verməyə çalışır. Əsrlər boyu insanın daşa bağlılığı ümidlər, əbədi yaşatmaq istədiklərini daş heykəllərə çevirmək cəhdi, Qobustan qayalarının daş salnaməyə çevrilməsi, Xudafəridə “daşların yetim qalması” şairin şeirlərində bədii təsvir predmetinə çevrilmişdir. İnsanların daşdan zindanlar yaratması, hasarlar çəkməsi, özü yaratdıqlarını özünün uçurmaq cəhdi də bu şeirlərin fəlsəfi dəyərini artıran vasitəyə çevrilir. Ə.Kürçaylının poeziyasında daşlar həm insanın daxili dünyasını, psixoloji durumunu, fəzilət və qəbahətlərinin mahiyyətini açmaq vasitəsinə çevrilir, həm də tarixin pozulmaz salnaməsi kimi obrazlaşdırılır.

Şairin digər mövzularda yazdığı şeirlərdə də fəlsəfi düşüncələr hadisələrin cövhərində gizlənən mahiyyəti açmaq vasitəsinə çevrilir. ”Mən olmayanda”, “İnsan qüdrəti”, “Fəxri xiyaban”, “Tarix dərsi”, “Kənardan bax özünə”, “İllər və heykəllər”, “Qar adam”, “Azadlıq”, “Bütövlük”, “Mən insanam”, “Nifrət və məhəbbət”, “Ləyaqət”, “Qıfıl”, “Ömür”, “Həyat” və s. bu kimi şeirlərdə şairin həyat, ölüm haqda fəlsəfi düşüncələri ön plandadır. Həyatı ziddiyyətləri ilə təsvir etməyi xoşlayan Ə.Kürçaylı tək-cə xeyri təbliğ, bədxahlığı tənqid etməklə kifayətlənmir. O, özünə də tənqidi münasibət bəsləməyi bacarır, psixoloji prosesləri daxili münaqişə zəminində açmağa çalışır ki, bu da lirik qəhrəmanın bir obraz kimi daha mükəmməl təqdimatına imkan verir. Məsələn, “Qətiyyət” şeirində qəhrəmanlarınınmi vətəni, vətəninmi qəhrəmanları ucaltmasını, ziddiyyətli tarixi hadisələri düşünə-düşünə iş otağına girən lirik qəhrəman divardan asılmış portretinə elə tənqidi nəzərlərlə baxır ki, elə bil ki, şəkil divarda zağ-zağ əsir:

Güllərdən el üçün şirə çəkmisən,
Yoxsa ki, dönmüsən qara çibinə?

Kürsüdən sinənə döyə-döyə sən
Yoxsa əl salmısan elin cibinə?

(“Bütövlük”, s.154)

Lirik qəhrəmanın ziddiyyətli xarakterindən xəbər verən bu ittihamlar davam edir. Şair özü özünü insanlara kömək etməyə, vicdansızlara qarşı amansız olmağa, əqidəsi yolunda Nəsimilik zirvəsinə ucalmağa səsləyir və belə qənaətə gəlir ki, insan öz qiymətini də, öz cəzasını da özü verməyi bacarmalıdır.

“Vicdan” şeirinin məzmunu da, üslubu da görkəmli şairimiz Bəxtiyar Vahabzadənin şeirlərini xatırladır. Burada da şairin özünə tənqidi münasibəti güclüdür.

Hər kim ki, vətənin bir çörəyini
Hətta ləkələsə ehtiyacından, –
Gəlib özü assın öz ürəyini
Xalqın qarşısında dar ağacından.

(“Bütövlük”, s.156)

Zaman keçdikcə Ə.Kürçaylının poeziyasında mənəvi naqisliyə etiraz, haqsızlığa qarşı üsyan motivləri daha da güclənirdi. Qələm dostu Cabir Novruz Ə.Kürçaylının poeziyasını çox doğru olaraq ciddi poeziya adlandırır, şairin səthi, gəldi-gedər məsələləri qələmə almamasını, zahiri bər-bəzəyə, pariltıya uymamasını, təsvirlər zamanı dərin qatlara enməyə çalışmasını, həyatımızın mürəkkəb hadisələrini özünə-məxsus bir tərzdə oxucuya təqdim etməyə çalışmasını təqdir edirdi (“Bütövlük”, s.9).

Xalqın tarixi taleyinə münasibət məsələsi də Əliağa Kürçaylı yaradıcılığında aparıcı yerlərdən birini tutur. Onun S.Rüstəmə ithaf elədiyi “Cənub dərdi”, Ə.Tudəyə həsr elədiyi “Sənin saçların”, Balaş Azəroğluya həsr elədiyi “Mən sənə demirəm aylı gecələr”, “Araz, Astara çay axır lal kimi”, Rəşt radiosunda azəri musiqisi dinləyərkən aldığı təəssürat əsasında qələmə aldığı “Oxu”, “Savalanın zirvəsini

qar gördüm” və s. şeirlərində ikiye bölünmüş Azərbaycanın birliyi ideyası qırmızı xətt kimi keçirdi.

Məlumdur ki, 50-70-ci illər poeziyasında həmin problemin bədii əksi məsələsi ön planda dayanırdı. Süleyman Rüstəmin daha əvvəlki illərdə, konkret desək, 1943-cü ildə qələmə aldığı “Təbrizim” şeiri elə bil ki, sonrakı illərdə yaranan poeziyamıza yeni istiqamət vermiş, ədəbiyyatımıza yeni ab-hava gətirmişdi. Süleyman Rüstəmin, Məmməd Rahimin Cənubi Azərbaycan mövzusunda yazdıqları şeirlərə Arazın o tayından yangılı əks-səda gəlməsi də təsadüfi deyildi. Ustad Şəhriyarın “Aman ayrılıq”, “Azərbaycan” şeirlərinin səfərbəredici təsir gücü çox böyük idi. Fikrət Sadığın tərcüməsində çox gözəl səslənən “Əl-ələ ver, üsyan elə, oyan, oyan, Azərbaycan” misraları ikiye bölünmüş xalqın qovuşmaq ideyasının bariz təəcəssümü kimi səslənirdi. Bu ayrılığın mahiyyətini dərinədən dərk eləyən Şəhriyarın, Səhəndin şeirləri ilə yanaşı, doğulduğu torpaqdan didərgin düşən, şimallı qardaşlarına pənah gətirən Balas Azəroğlu, Mədinə Gülgün, Hökümə Bülluri, Əli Tudə, Söhrab Tahir kimi şairlərin poeziyasında öz əksini tapan Cənub mövzusunda Bəxtiyar Vahabzadə, Qasım Qasımzadə, Nəbi Xəzri, İslam Səfərlı, Nəriman Həsənzadə, Xəlil Rza, Məmməd Araz və digər Azərbaycan şairləri də biganə deyildilər. Həmin ədəbi nəslin nümayəndəsi Əliağa Kürçaylının Cənub mövzusunda yazdığı şeirlər qələm dostlarının əsərləri ilə mündəricə, ideya etibarilə səsləşsə də, öz orijinal üslubu və bədii forması ilə diqqəti cəlb edirdi.

Əliağa Kürçaylı fikirlərini hər hansı bir detal üstündə qurmağı bacarırdı. Məsələn, Əli Tudənin saçlarının ağarması onun üçün vətən həsrətinin böyüklüyünü göstərmək vasitəsinə çevrilmişdi. Şair öz lirik qəhrəmanı Əli Tudənin dili ilə söyləyir ki, Arazı sərhəd qoyanlar, bir gün əlimizlə asılacaqdır. Şeirdə xalqın tarixi birliyinə inam motivləri güclüdür:

Nədir o təntənə? – Vahid bir vətən!
O bizim torpağın istiqbalıdır.
O böyük, müqəddəs günü gözləyən
Şairin saçları ağarmalıdır!

(“Durnalar Cənuba uçar”, 1967, s.82)

Süleyman Rüstəmə həsr olunmuş “Cənub dərdi” şeirində Savalan dağından söhbət açıldıqdan, azadlıq mücahidi Səttarxan xatırlanandan sonra “Daha mümkün deyil yaşamaq belə, Paslı zəncirləri gərək qıram mən” deyən şairin şeirlərində mübarizə motivləri güclüdür. Həssas oxucu o dəqiqə hiss eləyir ki, “Savalanın zirvəsində qar görürəm” şeiri də adicə peyzaj lirikasının nümunəsi deyildir. Əliağa Kürçaylının Savalanı bədii obraz səviyyəsinə qaldıraraq, özünün həmsöhbətinə çevirməyi bacarması onun başlıca poetik uğuru hesab oluna bilər. “Köhnə qardan tar bağlamış o yerlərin İlk bahara ehtiyacı var görürəm” misralarının alt qatında da ikiyə parçalanmış xalqın birliyi ideyası aydınca duyulmaqdadır. Burada “qar” və “bahar” sözləri də adi sözlükdən çıxıb simvolik obraz təsiri bağışlayır. Savalan dağ olsa da, həsrət dağı elə bil ki, onun belini büküb. Bu möhtəşəm dağın başının daim dumanlı olmasının təsviri də ədəbi məramın ifadəsinə xidmət edir. Savalanı gələcək taleyi dumanlı olan xalqın simvolik obrazı səviyyəsinə yüksəltmək cəhdi də müəllifin ədəbi uğuru hesab oluna bilər. Özü dağ olsa da ayrılıq dərindən dözə bilməyən Savalana üz tutan lirik qəhrəman onunla dərdləşir, bu qəm-qübarın arılığını meyvəsi olduğunu söyləyir.

Əslən Cənubi Azərbaycandan olan Mirzə İbrahimova həsr olunmuş “Dağlarda” gəraylısında da yurd həsrəti, xalqın tarixi birliyi ideyası ön plandadır:

Fəqət birdən ürək yandı,
Şölə çəkdi, alovlandı –
O görünən Savalandı,
Baxdım gözüm dola-dola.

Bir ürəkdir bu yan, o yan,
Aralığı kəsdi hicran.
Dillən könül, nə baxırsan
Xəyallara dala-dala?!

(“Durnalar Cənuba uçar”, 1967, s.92)

“Mənim” rədifli qoşmasında Əliağa Kürçalı bir xalqı ikiye bölən Arazi və Astaraçayı görəndə qəribə hisslər keçirən lirik qəhrəmanın daxili dünyasını ənənəvi formada açmağa çalışır:

Arabir gülsəm də, demə arsızam,
Məqam gözləyirəm, demə karsızam,
Nə qədər Təbrizsiz, Şəhriyarsızam,
Gülmür, gülməyəcək gözlərim mənim!

(“Durnalar Cənuba uçar”, 1967, s.88)

Əslində dili, dini, mədəniyyəti, adət-ənənələri, musiqisi eyni olan bir xalqı ikiye bölmək qeyri mümkündür. Əslində heç bir sərhəd, tikanlı məftil mənəviyyəti paralamaq gücündə deyil. Ə.Kürçaylının Rəşt radiosunda azəri musiqisi dinləyərkən aldığı təəssüratı poetik şəkildə əks etdirməyi bacarır və bu şeirin cövhərində də xalqın mənəvi birliyi ideyası aydın şəkildə görünməkdədir. “Nəğmənin təsəllidir, ümiddir mənə” deyən şair yazır:

Burda eşitdiyim “Sənsiz”, “Bəri bax”
Başqa cür səslənir dilində sənin.
Başqadır “Lalələr”, “Pəri”, “Çalpapaq”,
Başqadır o “Qara gilə”n də sənin.

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.90)

Vətən təbiətinin təsviri və tərənnümü

Vətən təbiətinin bədii obrazlar vasitəsi ilə təsviri və tərənnümü Əliağa Kürçaylı poeziyası üçün səciyyəvi cəhətdir. Bu istedadlı qələm sahibi vətənin dağını, daşını, çayını, bulağını, ağacını, yarpağını, quşunu, bəcəyini bədii obraz səviyyəsinə qaldırmağı bacarır. Əslində şairin qüdrəti də elə bundadır.

Əliağa Kürçaylının 1978-ci ildə “Yazıçı” nəşriyyatında çap olunan “Bütövlük” kitabına ön söz yazan Cabir Novruz Kürü, Muğanı, Əliağanın doğulub boya-başa çatdığı Qaraqaşlı kəndini qələm dostunun yaradıcılığının ana xətti, baş mövzusu, bütün həyatının və taleyinin ən uca nəğməsi hesab edərək yazırdı: “Həmin doğma yerlər, müqəddəs adlar olmadan onun (Əliağa Kürçaylının – R.Y.) poetik dünyasını, şair taleyini təsəvvür etmək qeyri mümkündür. O, bütün rişələri, şeirlərinin bütün telləri ilə bu yerlərə bağlıdır. Mən Əliağa Kürçaylını Kür şairi, Muğan nəğməkarı adlandırırdım. Onun üçün bütün dünyaya və insanlara məhəbbət məhz bu yerlərdən başlayır. Onun üçün böyük, ucsuz-bucaqsız vətən məfhumu məhz Muğanın geniş üfüqlərindən, həyatda öz qayğıları və arzuları ilə ömür sürən kiçik Qaraqaşlı kəndindən keçir... Onun öz doğma anasının, bacısının, qohum-əqrabasının xeyirxah, nəcib ürəklərindən yol alır minlərə, milyonlara sevgisi, məhəbbəti...” – Son dərəcə dəqiq, sənətkarlıq fəhmi ilə araya-ərsəyə gələn bu fikirlər elə bil ki, elmi arqumentlərə söykənir və Əliağa Kürçaylı yaradıcılığını araşdıranlara doğru istiqamət göstərir.

Çox-çox sonralar Əliağa Kürçaylı haqqında yazılan monoqrafiyadakı bu fikirlər əslində Cabir Novruzun qənaətlərindən qaynaqlanır: “Əliağa Kürçaylı... Kür şairi... Muğan nəğməkarı... Onun üçün bütün dünyaya və insanlara məhəbbət məhz bu yerlərdən başlayır. Dəli Kür, sərt sifətli Muğan çölləri onun ilk poeziya məktəbi, ilhamının ilk

söykənəcəyi olmuşdur. Yəqin buna görədir ki, onun sətirlərindən məhz torpaq ətri, yurd nəfəsi duyulur” (Əmirxan Xəlilov, Ə. Kürçaylı, 2003, s. 5).

Kür Əliğa Kürçaylı poeziyasının beşiyi olmuşdur. Uşaqlığı bu çayın sahilində keçən şair ömrü boyu Kürün onun qəlbində doğurduğu ehtizazı poeziyaya gətirməyə çalışmış, böyük ustadı S.Vurğunun qəlbində “ümman döyündürən” Kürün bədii obrazını yaratmaq yolunda illər boyu yorulmaq bilmədən axtarışlar aparmışdır. Bu axtarış yollarında sənət müəlliminin şeirləri, poemaları, Kür haqqında, Müğan haqqında poetik düşüncələri mühüm istiqamətverici rol oynamışdır. Digər tərəfdən Kür haqqında uşaqlıqdan yaddaşına həkk olunan bayatılar onun “intibahlar qabında” (M.Qorki) yeni şəkildə cücərərək həyata vəsiqə almışdır.

Ə.Kürçaylı da bir zamanlar digər yaşıdları, həmkəndliləri kimi “Kürün dilindən baş açmasa” da, şairlik onun bəsirət gözünü elə açmış, poetik duyumun gücləndirmişdi ki, o, Kürü hamı kimi yox, ayrı bir gözlə görə bilirdi. Kür şairin poeziyasında adi bir çaydan bədii obraz səviyyəsinə yüksəlirdi. “Kəndimiz” şeirini “Salam Kür! Salam Kür! Baba ocağı!” misraları ilə başlayan şair Kürə adi bir çay kimi yox, canlı bir varlıq kimi müraciət edir, onunla həmdərd olduğu üçün sevinir, toxtaqlıq tapır.

Ə.Kürçaylının “Kürüm” adlı şeirində isə Kür daha canlı, daha cazibədar görünür, bədii obraz səviyyəsinə yüksəlir. Şair onu duyan ən yaxın dost, sirdaş kimi Kürə müraciətlə öz duyğularını belə ifadə edir:

Kürüm, Ərzurumdan Muğana kimi
Axdın, nə yoruldun, nə də dincəldin.
Ordan da vəfalı bir ana kimi
Oğlunun dalınca Bakıya gəldin.

(“Dünya ovcumdadır”, 1976, s.36)

Burada Kür övladının taleyindən narahat ana obrazı ilə qaynayıb-qovuşur, müəyyən mənada onunla eyniyyət təşkil edir. Eyni zamanda Kür lirik qəhrəmanın əhvali-ruhiyyəsini, onun bu çayla bağlı xatirələrini, ilk sevgisini, hiss-həyəcanlarını əks etdirmək vasitəsinə çevrilir. Şair mənbəyini Ərzurumdan götürüb Xəzər sularına qovuşan Kürlə bağlı həyat həqiqətini bədii həqiqət səviyyəsinə yüksəldə bilir. Onun təsvir elədiyi Kür adicə bir çay deyil, öz doğma od-ocağından ayrılıb şəhərə gedən övladının dalınca gələn bir ananın bədii obrazıdır.

Ə.Kürçaylının “Dedilər Kür quruyur” əsəri ilə Məmməd Arazın bir neçə il sonra yazılan “Muğanda Kür nəğməsi” şeirinin lirik qəhrəmanlarını eyni problemlər qayğılandırır, narahat eləyir. “Kür quruyur” sözlərini eşidəndə “yerində quruyub qalan” Ə.Kürçaylı belə yazır:

Qurusa, ağlayıb göz yaşlarımı
Onun məcrasına axıdaram mən.

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.183)

Məmməd Araz şeirinin Kür çayını bərəkət rəmzi sayan qəhrəmanı isə “qəlbində də, ağlında da Kür yarat”maq arzusu ilə yaşayır.

Əliağa Kürçaylı poeziyasında Kür coşqunluq, doğmalığ simvolu kimi təqdim olunmaqla yanaşı, həm də böyüklük, əzəmət rəmzi kimi mənalandırılır, müqayisə meyarına çevrilir:

Nəhəng olsun istəyim – necə Kür aşıb daşır,
Arzu kiçik olanda adam da cılızlaşır.

(“Bütövlük”, s.31)

“Şəhid meşə” şeirində isə Kür ziddiyyətli xarakterə malik güclü, qüdrətli bir insan obrazı səviyyəsinə yüksəlir. Coşub-daşanda gözünə heç nə görünməyən, nəinki kəndləri,

ev-əşiyi, hətta meşədəki ağacları da yuyub aparən Kür “hirsli yatandan sonra” xeyirxahlığından da qalmır:

Elə bil başını itirmişdi Kür,
Gözündən qovmuşdu şirin yuxumu.
Daşanda özüylə gətirmişdi Kür
Sahilə nə qədər ağac toxumu.
Elə ki Kür yatdı, həmin toxumlar
Cücərdi, boy atdı gündə bir çərək.
Üstündən keçməmiş üç qış, üç bahar
Bir meşə oldu ki, lap şəklini çək.

(“Bütövlük”, s.159)

Şeir in başlıca leytmotivi odur ki, uçurub dağıtmaq da, qurmaq da təbiətin öz haqqıdır. Onun işinə insanın qarışması, meşəni qırıb yerində pambıq əkib qazanmaq arzusu isə təbiətdəki balansı pozur, fəlakət yaradır. Şair bədii təsvir vasitəsi ilə fikrini əsaslandıraraq “Ağılsız, vicdansız tədbir görəndə, Torpaq da insandan qisas almır” (“Bütövlük”, s.160) qənaətinə gəlir.

Şair bədii obraz səviyyəsinə qaldırdığı Kür çayına vurğundur, ona qibtə edir. “Keçdiy in yerlərdən keçib, Kür çayı” misrası ilə başlayan adsız şeirdə Ə.Kürçaylı arzulayır ki, kaş o da Kürün keçdiyi yollardan keçə, gözəl mənzərəli Azərbaycan torpağını seyr edə, Kürün öpdüyü sahilləri öpə, Kürün həyat verdiyi torpağa can verə biləydi. Şair in Kür olmağın özünü xoşbəxtlik sayması şeir in başlıca leytmotivini təşkil edir.

Yeri gəlmişkən onu da qeyd edək ki, mətndə müraciət olunan Kür çayı sözünün əvvəlində və sonunda vergül qoyulmadığından, şeir in mənasını qavramaq bir qədər çətinləşir. İlk nəzərdə adama elə təsir bağışlayır ki, Kür şair in “ismi-pünhan” sevgilisinin keçdiyi yollardan keçib gedir. Ancaq şeir in ümumi ahəngi göstərir ki, bədii mətn Kürə müraciət formasında qurulub. Ümumiyyətlə, şeir in

çaya, dağa (“Sənin qonağınam, ay vüqarlı dağ”), dənizə (“Sən o qədər genişsən ki, yerləşir bir cahan sənə”) müraciətlə başlaması Ə.Kürçaylının bədii üslubunun səciyyəvi elementlərindəndir. “Kürün nəğmələri” adlı şeirlər silsiləsi, “Futbol və Şekspir” şeirləri “Dostum” müraciəti ilə başlayır.

Kür sahilləri, bərəkətli Muğan torpağı şairin güvənc yeridir. Onun özünə doğma olan adamları doğulub boyabaşa çatdığı yerlərə dəvət etməsi də bu yerlərə vurğunluğundan xəbər verir. “Bizim yerlər” şeiri “Gəl Kür sahilində oturaq qoşa, Bulanıq sulara edək tamaşa” misraları ilə başlayır. Ancaq Kürün bu bulanıqlığı şairin ona sevgisinin duruluğuna qətiyyənlə xələl gətirə bilmir. Təmiz sevgi bulanıq suları da durultmaq, “qışda palçıq, yayda toz” olan Muğan düzlərini də gözəlləşdirmək gücündədir. Şeirin poetik nuru vətən torpağının hər qarışına gözəllik bəxş eləyir. “Gəl bizim yerlərə gedək, əzizim” şeirinin ruhu S.Rüstəmin məşhur “Azərbaycana gəlsin” şeirini xatırladır.

Azərbaycan poeziyasında, o cümlədən də Əliağa Kürçaylının da yaradıcılığında çınarı bədii obraz səviyyəsinə qaldırmaq cəhdi olmuşdur. O dövrün, daha dəqiq desək, XX əsrin əllinci illərinin gənc şairi B.Adilin “Dadsam da dünyanın yüz nemətin, Dilbər guşələrdə keçsə də ömrüm, Dünyanın ən böyük səadətini Bu boylu çınarın altında gördüm” misralarını öz şeirinə epigraf gətirərək “Şair, nə incədir rübabın sənin” söyləyən böyük Azərbaycan şairi Səməd Vurğun elə bil ki, özündən sonra gələn şairlərin də yaradıcılıq istiqamətini müəyyənləşdirir, gənc qələm sahiblərini vətən torpağını, onun flora və faunasını tərənnüm etməyə həvəsləndirirdi. Nəbi Xəzri poeziyasında çinar vətənin rəmzi kimi təqdim olunurdu. “Mən çinar altında doğulmasam da, istəyəm o bitsin son mənzilimdə” qənaətinə gələn şair çinara arxalanmağı vətənə arxalanmaq kimi səciyyələndirir, “Əgər ki yığılsam, çinar göstərin, Mən ona söykəyib arana baxım” arzusuyla yaşayırdı. Əliağa Kürçaylı

da S.Vurğun, R.Rza, B.Adil, N.Xəzri kimi çınarı bədii obraz səviyyəsinə qaldırmağa çalışırdı. “Gəncə çınarının mahnısı” adlı şeirdə şair öz fikir və mülahizələrini çınarın dili ilə verməyə çalışır. Çınarın dünya görmüş müdrik bir insan kimi ötənlərdən, keçənlərdən danışması maraqlı bədii vasitə kimi yadda qalır. Bu çınar xoşbəxt çınardır ona görə ki, kölgəsində Nizami dincəlib, Məhsəti şeir deyib. Ancaq ayrı-ayrı vaxtlarda onun kölgəsində yadların sərirlənməsi çınarın qüruruna toxunub:

Neçə padşahın, kralın, çarın
Taxtını tarmar görən çınaram.
İzi də qalmayıb bu gün onların,
Mən yenə vüqarla dururam, varam.

Məni sinəsində saxlayan torpaq
Tanınar dünyanın hər bir yerində.
Mən adi çınaram: kök, gövdə, budaq –
Budağım göylərdə, köküm dərinədə.

(“Bütövlük”, s. 21)

“Kim kimin adıyla” adlı şeirdə isə adi bir palıd ağacı bədii obraza çevrilmişdir. Şeirdə təsvir olunur ki, təpədə bitən palıd gəlib-gedənin gözünü oxşayır. Günlər keçdikcə “çətirdə genişlik, boyda ucalıq” palıdı dilə-ağıza salır. Adamlarda elə təsəvvür yaranır ki, bu uca palıd “göylərə dayaqdır”, “ərşin bir parçasını çiyində saxlamaq” gücündədir. Səmanın sayrışan səyyarələrinin gecələr palıdın yarpağına qonması, uçarkən təyyarələrin qanadının ona toxunması detallarının təsviri palıd obrazını bir qədər də görümlü edir. Günlər keçdikcə, palıdın əzəməti onun bitdiyi tərənin adını unutturur. Bu isə təpəyə dağ olur.

Tərənin bu giley-güzarını eşidən palıdın öz əzəməti, boy-buxunu, vüqarı, ucalığı gözündən düşür. O elə bir ah çəkir ki, göylər ağlayır. Palıd hiss eləyir ki, bu dərdlə yaşaya bilməyəcək, ona görə də göylərdə çaxan bir şimşəyi kök-

sünə çəkib məhv olur, yanıb külə dönür. Təpə öz səhvini anlasa da, artıq gecdir:

İndi dağ boydadır təpə həsrəti,
Palıdsız anılmır, qalıb tənha-tək.
Çox zaman bilmirik biz bu hikməti:
Kim kimin adıyla şöhrətlənəcək.

(“Bütövlük”, s.153)

Oxucu aydınca hiss edir ki, palıdı da, təpəni də simvolik obrazlar səviyyəsinə qaldıran şair əslində müxtəlif xasiyyətli, müxtəlif əqidəli bəşər övladları, onların mənəvi-əxlaqi dəyərləri haqqında söhbət açmaq istəyir.

“Etibar” şeirində təsvir olunan, “göyərçinin qan qardaşı” alabaxta (şeiri oxuyanda aydın olur ki, əslində söhbət alabaxtadan yox, qumrudan gedir) obrazı da maraqlıdır, düşündürücüdür. Şairin pəncərəsi önündə yuva quran, öz səsinə heyran kimi daim ötən, qur-qur eləyən quşa baxdıqca lirik qəhrəmanın ürəyində əlini bu quşçıqaza vurmaq, onun lələklərini sıgallamaq arzusu baş qaldırır. Elə bil ki, quş bu arzunu fəhmlə başa düşür və “külək kimi uçur, fışəng kimi səmaya millənir”. Elə bu dəm bir qırğı ona hücum edir. Bu hərisdən canını qurtarmağa çalışan qumrunun bayaq qorxduğu insana pənah gətirməkdən başqa çarəsi qalmır:

Endi yerə buludlardan sürətlə o,
Gəlib girdi qucağıma cürətlə o.
Bayaq məni özü üçün düşməni sanan,
Əllərimi uzatmamış havalandan
Mənə pənah gətirmişdir indi budur,
Köksündə bir imdad deyən ürək vurur...

(“Bütövlük”, s.175)

Təsvir, hadisə o qədər maraqlıdır ki, heç şairin fikir və mülahizə yürütməyinə ehtiyac da qalmır.

“Qatardan ayrılan durna” şeirindəki durna obrazı da maraqlıdır. Bu biçərə quşun daxili dünyasını əks elətdirmək üçün müəllif ümumi sözlərdən, təsvirçilikdən qaçaraq durnanın özünü danışdırır. Məhz müəlifin düşüncələri ilə yoğrulmuş bu söhbətlər obraz haqqında müəyyən təsəvvür yaradır. Durna qəfil güllənin onu ulduzlu göylərdən ayrı salmasından danışır. “Uçuş adlı səadət”dən məhrum olan durna ulduzlu göyləri xatırlayır və dərk eləyir ki, qatarda olmaq elə xoşbəxtlik imiş. Əslində durna el-obadan ayrı düşüb xiffət çəkən insanların simvolik obrazı təsiri bağışlayır. Onun özü yerdə sağ-salamat, şahin-şonqar qorxusundan uzaqda yaşasa da, ürəyi daim göylərdə qanad çalan durnaların yanındadır. Şeirin əsas qayəsi budur ki, el-obadan ayrı yaşamaq mümkün deyildir.

“Durna qatarı” adlı başqa bir şeirdə isə şair Xəzərin üstündən bir qatar durnanın uçub getdiyini, bizim elləri tərk etdiyini ürək ağrısı ilə təsvir edir. Quşların həsrətlə ona baxan şairə göydən lələk atmaları, “lələklərin dalınca biz gələrik baharda” söyləmələri şair təxəyyülünün məhsuludur və durnanı bədii obraza çevirən də budur.

“Çinar da, qovaq da, söyüd də poetik təsvirdə ümumiləşir, oxucuya canlı, yüksək varlıq kimi təqdim olunur. Başqa sözlə peyzaj insanlaşır” (Sözün estetik yaddaşı, 1994, s. 214) – Ədəbiyyatşünas Şirindil Alışanlımın Nəbi Xəzri yaradıcılığı haqqında yazdığı bu fikirləri eyni ilə Əliəğa Kürçaylı poeziyasına da aid etmək olar. Şairin yaratdığı bütün təbiət cisimləri: dağlar, dərələr, ağaclar, quşlar, səma cisimləri onun poetik nəfəsi ilə isinərək cana gəlir və obrazlaşır.

Şairin yaradıcılığındakı bütöv Azərbaycan obrazı nisbətən kiçik, səciyyəvi detallar vasitəsi ilə yaradılır. “Bizim el” şeiri fikirlərimizi əsaslandırmaq baxımından səciyyəvidir:

Ya qonaq, ya qərib, ya səyyah ol sən,
Harda könül açan mahnı eşitsən,
Dinləsən ürəkdən qopan bir hava,
Görsən qonaq sevən bir el, bir oba,
Görsən açıq ürək, mehriban sifət,
Görsən təmiz duyğu, təmiz məhəbbət ,–
Deməli, əzizim, bizim eldəsən,
Şirvanda, Muğanda, ya da Mildəsən,
Ya Kürün, Arazın qırağındasan...
Bir söz, Azərbaycan torpağındasan.

(“Bütövlük”, s.40)

“Kəndimiz” şeirindəki “Həyətlər həsrətdir burda çəpərə” misrası səciyyəvi bir detal kimi kənd adamları, onların mənəvi-əxlaqi dəyərlərə münasibəti haqqında müəyyən təsəvvür yaradır. Həmin misraları oxuyanda istər-istəməz adamın yadına Nizami Gəncəvinin “İsgəndərnamə” əsərində təsvir olunan mühit düşür.

Şairin poeziyasında dənizi (“Dəniz insandır”, “Dəniz sakit olanda”, “Dəniz”, “Tənhalıq”, “Qaya və dalğalar”, “Dənizdə nəğmə”, “Dənizdə heykəl”, “Xəzəri bulanıq gördüm bu axşam”); çayı (“Çay”, “Dedilər Kür quruyur”, “Kürüm”); ağacı (“Söyüd”, “Xan çinarın gövdəsini”, “Dəmirağac”, “Ağcaqayın”, “Qoşa ağcaqayın”, “Narbənd ağacı”); yarpağı (“Yarpaqlar”, “Yaşıl yarpaqlar”, “Mən baxıram bayaqdan”); otu (“Payız otları”); çiçəyi (“Deyirsən ilk bahar sevgi dəmidir”); quşu (“Bülbül səsi”, “Bülbül”, “Qartal”, “Qağayılar ağlayırdı”, “Qaranquş”, “Qartal qanadlanıb qalxdı qayadan”, “Qaranquşlar qayıtdı”, “Durna qatari”, “Qu quşunun nəğməsi”, “Turac”, “Qağayılar”, “Ətibər”, “Qartal əfsanəsi”, “Qatardan ayrılımış durna”); ayı (“Dənizdə ay çimirdi”, “Gecələr ay olmaq istəyirəm mən”); günəşi (“Günəşin səsi”); küləyi (“Sevgilim, tut əlimdən”) və s. bədii obraza çevirmək meyli təqdirəlayiq cəhətlərdəndir. Təbii ki, həmişə Əliəğa Kürçaylı öz istəyinə lazımı səviyədə nail olmur, bəzən ötəri cizgilərlə təqdim edilən bu tə-

biət cisləri lazımı səviyyədə obrazlaşa bilmir. Ancaq başlıca məsələ poetik cəhddir ki, bu da şairin yaradıcılığı üçün xas olan aparıcı cəhətlərdəndir. Onun bütün uğurları məhz bu cəhdin meyvələridir.

Əliağa Kürçaylı təkcə Kürü, Muğanı yox, Azərbaycanın digər çaylarını, göllərini, dağlarını, düzlərini eyni məhəbbətlə tərənnüm edir və bu torpağın övladı olduğu üçün fəxarət duyğusu keçirir:

Göllərdən bəxtimə Göygöl, Maralgöl,
Çaylardan payıma Araz, Kür düşüb.
Həyat, ürəyimi özün ara, gör –
Sənə buna görə təşəkkür düşür.

(“Bütövlük”, s.14)

Şeir həyata müraciətlə yazılsa da, əslində şair sözün sətiraltı mənasında Allahu nəzərdə tuturdu. Ancaq sovetlər zamanı, bir az da dəqiqləşdirsək, şairin yazıldığı 1977-ci ildə ayrı cür yazıb çap olunmaq da mümkün deyildi.

Ə.Kürçaylının şeirlərində Azərbaycan torpağı vurğunluqla tərənnüm olunur. Adları çəkilən Kür, Araz, Muğan, Mil, Göygöl, Maralgöl, Batabat, Qobustan, Bakı, İcərişəhər, Qız qalası, Şərur, Laçın, Salyan, Qazax, Şəki, Gəncə, Kəpəz, Savalan, Qarabağ, Əsgəran, Ağsu, Lənkəran, təkcə coğrafi ad, məkan mənası daşımır, həm də simvolik şəkildə bütöv Azərbaycan obrazının ayrılmaz tərkib hissələri kimi göz önündə canlanır.

Vətən haqqında çox yazılıb, çox deyilib. Ona görə bu mövzuda dəyərli, yeni məzmunlu əsər yaratmaq çox çətin-dir. Bunu dərinləndirən dərək edən Ə.Kürçaylı “Vətən” şeiri bu misralarla başlayır:

Mən səndən bir yaşıl budaq istədim,
Sən mənə bəxş etdin zümrüd meşələr.

Mən səndən kiçik bir otaq istədim,
Sən mənə bəxş etdin dilbər guşələr.

(“Bütövlük”, s.12)

Anaforalar silsiləsi vasitəsi ilə vətənin ona “min-min səhər, əngin üfüqlər, xəzinə, dövlət, səadət, xoşbəxtlik, əzəmət, vüqar” bəxş etməsindən söhbət açan şair lazımı poetik hazırlıqdan sonra ənənəvi vətən şeirlərindən seçilən şeirini orijinal bir sonluqla bitirir:

Bəlkə buna görə əzəmətlisən –
Nəyin var vermişən əsirgəmədən?!
Sən bir ana kimi səxavətlisən,
Anam Azərbaycan, vətən, can vətən!

(“Bütövlük”, s.12)

Biz “Torpağım” şeirində “Yer üzünə min il sonra gələsən yenə, Kaş mən olam bu torpağın vətəndaşı” qənaətinə gələn şairin səmimiyyətinə inanırıq. Ona görə ki, Əliağa Kürçaylının bütün şeirlərində Azərbaycan torpağına vurğunluq, xalqının adət-ənənələrinə, əxlaqi meyarlarına sayğı, dilinə, folkloruna, musiqisinə, mədəniyyətinə məhəbbət motivləri qabarıq şəkildə görünməkdədir.

“Dənizlər deyəndə bəhri-Xəzərə, Çaylarda Kür adlı bir çaya bəndəm” – deyən Əliağa Kürçaylının poeziyasında vətən təbiətinin füsunkar mənzərələrini yüksək bədii sənətkarlıqla, vurğunluqla əks etdirmək cəhdi təqdirəlayiqdir. Bu sahədə də o, öz ustadı, sənət müəllimi, şeirimizə ilk dəfə Azərbaycan obrazı gətirən, vətən torpağını vurğunluqla tərənnüm edən Səməd Vurğunun ədəbi ənənələrindən yarađıcı şəkildə bəhrələnmiş və onun yolunu inkişaf etdirməyə çalışmışdır. Ə.Kürçaylının vətənə, konkret desək Azərbaycana, onun dağlarına, düzlərinə, çaylarına, bulaqlarına, təkrarsız mənzərələrinə həsr etdiyi şeirləri birləşdirən ümumi

bir cəhət vardır: vətən torpağına sonsuz məhəbbət. Əliağa Kürçaylının “Azərbaycan”, “Vətən”, “Torpağım”, “Səadət”, “Səfərdən qayıdanda”, “Kəndimiz”, “Kürüm”, “Bizim el”, “Bakı”, “Dedilər Kür quruyur”, “Bəndəm”, “Vətən ətri”, “Naxçıvan nəğməsi”, “Savalanın zirvəsində qar gördüm” və onlarca digər şeirlərində vətəni sonsuz məhəbbətlə sevən, onun hər gülündən, çiçəyindən, otundan, yarpağından, dərəsindən, dağından, çayından, bulağından, hətta şoran torpaqlarından, bulanıq sularından belə zövq alan şair ürəyinin çırpıntılarını eşidirik.

Təbiət lirikasını küll halında nəzərdən keçirən Yaşar Qarayevi qəribə “mikrobölgü”, bəzi şairlərin vətən coğrafiyasını sadalamaqdan irəli getməyi bacarmamaları narahat edirdi. Fikirlərini əsaslandırmağa çalışan tənqidçi yazırdı: “Vətəni tərənnüm adı ilə yazılan, lakin predmeti belə məhdud olan şeirlər oxucunun da Vətən anlayışını məhdudlaşdırı bilər. Bədii-fəlsəfi yox, coğrafi idrak əhəmiyyəti daşıyan şeir kənar oxucuda heç bir maraq oyatmır, etnoqrafik maraqdan başqa. Biz Qarayazını (və ya Ceyrançözü, Kəpəzi, Qoşqarı...) yalnız qarayazılılar üçün tərənnüm etmiriksə, Qarayazını mütləq ümumbəşəri bir bədii-əxlaqi sərvət və ümumbəşəri estetik gözəllik, meyar səviyyəsinə qaldırmalıyıq. Daha doğrusu, təbii Qarayazını poeziya Qarayazısına çevirməliyik! Əks təqdirdə şair yeni estetik sərvət – poeziya sərvəti yaratmır, mövcud təbii-fitri sərvəti hazır, olduğu şəkildə təbiətdən poleziyaya köçürməklə məşğul olur” (*Poeziya və nəsr, 1979, s. 77*).

Buradan aydınca görünür ki, tənqidçini narahat edən hər şairin öz kəndini-kəsəyini, öz çayını, öz bulağını, öz meşəsini tərənnüm etməsi deyil. Onu narahat edən budur ki, şairlər adi təsvirdən uzağa gedə bilmirlər. Onların şeirlərində ümumiləşdirmə bacarığının zəifliyi düşündürücü, səfərbəredici poeziya əvəzinə “seyrçi” nəzm nümunələrinin meydana gəlməsinə rəvac verir. Əlbəttə, Ə.Kürçaylı da bir

şair kimi xatirəsində dərin izlər buraxan öz doğulduğu kəndin, sahilində yaşadığı Kür çayının, Muğanın şoran torpaqlarının mənzərələrini poeziyaya gətirməkdən xüsusi zövq alırdı. Onu da etiraf etmək lazımdır ki, bu şeirlərin hamısı eyni bədii səviyyədə deyildir. Əslində bu heç mümkün də deyil. Çünki hər bir poetik parça əslində poetik ovqatın məhsuludur və həmişə eyni cür düşünmək, eyni hissləri yaşamaq, eyni şəkildə kövrəlmək, hər hansı bir mənzərəni həmişə eyni cür görmək də mümkün deyildir. Ancaq ən yaxşı, təqdirəlayiq cəhətlərdən biri odur ki, Əliağa Kürçaylı poeziyası üçün peyzaj, təbətın əsrarəngiz mənzərələrini yaratmaq məqsəd yox, lirik qəhrəmanın hiss və duyğularını əks etdirmək vasitəsi olmuşdur.

“Ana yurdu təbiəti” adlı şeirində bir şair dostu ilə Azərbaycanın könül açan mənzərələrini seyr eləyən Əliağa Kürçaylı elə bil ki, yurdumuzun gözəlliklərini bu yerləri ilk dəfə görəndə dostunun baxışlarından oxuyur. Onun hər yarpağa, hər budağa məhəbbətlə əl vürməsi, yaşıl çəməndə bardaş qurub oturması, “Bu yerlərdə ömr edənələr bəxtiyardır, Hər guşənin, hər qarışın öz bəzəyi, hüsnü vardır” söyləməsi Əliağa Kürçaylının qəlbini iftixar hissi ilə doldurur. Duman öz sehrli pərdəsini çəkəndən sonra günəş nurunu səhnə işıqları kimi gözəl bir mənzərənin üstünə yönəldir:

Yarpaqlarda gilələndi səhər şəhi mirvari tək,
Payız otu nə yumşaqdır – bir körpənin saçları tək.
Sarılıbdır heyva kimi qozun enli yarpaqları,
Bir vaxt sellər haray salan, yüz qol axan çaylaqları
İndi sükut bürüyübdür; şaqıldamır qara daşlar,
Qadir rəssam təbiətin nə ecazkar fırçası var!

(“Durnalar Cənuba uçur”, s.90)

Bu parçanı oxuyanda şairin peyzaj yaradarkən bir səciyyəvi cizgini belə nəzərdən qaçırmaması diqqəti cəlb edir. Hiss olunur ki, şair öz söz fırçası ilə dəfələrlə görəndə müşahidə etdiklərini çəkməyə çalışır və buna müvəffəq olur.

“Bizim yerlər”, “Mil düzündə”, “Talış dağları”, “Abşeron bağları”, “Yenə gəldim Qarabağa” və s. şeirlərdə Azərbaycan torpağı vürğunluqla tərənnüm olunur. Elə bil ki, bu vürğunluq ona sənət müəllimi Səməd Vurğundan genetik yaddaşla, irsən keçmişdir. Əliğa Kürçaylı da Azərbaycan torpağının bir parçası olan Muğanı vürğunluqla tərənnüm edir.

İnsanların xarakterinin formalaşmasında doğulub boyabaşa çatdığı məkanın təsiri məsələsini Ə.Kürçaylının öz şeirlərində poetik şəkildə əsaslandırmaq cəhdi göstərməsi də təqdirəlayiqdir. Şairin fikrincə təbiət insanlara təsir etdiyi kimi, insanlar da təbiətə təsir etmək gücündədir.

Burda oğullar var qız ismətlidir,
Burda qızlar da var oğul kimi mərd.
Analar lap Muğan təbiətlidir –
Yaz kimi mülayim, payız kimi sərt.

(“Bütövlük”, s.23)

“Gecədən şəh düşdü güllərin üstə” mısrası ilə başlayan şeirdə şair səhərin açılmasını səciyyəvi poetik cizgilərlə əks etdirməyi bacarır. O dəqiqə hiss olunur ki, şair dəfələrlə görüb müşahidə etdiyi, gözəlliyindən duyğulandığı bir mənzərəni cazibədar peyzaj lövhəsinə çevirməkdən özü də zövq alır:

Gecədən şəh düşdü güllərin üstə,
Evlərin damında gölləndi qaldı.
Dan yeri söküldü,
Günəş ahəstə
Üfün qövsündən qalxdı, ucaldı.

Bir anda yox oldu şəh dənələri
Qızmar bir tavaya düşən damcı tək.
Elə bil alından sildilər təri,
Elə bil zivədə qurudu örpək.

(“Bütövlük”, s.442)

Bu gözəl lövhədən sonra təsvirin istiqamətinin dəyişməsi göstərir ki, peyzaj Ə.Kürçaylı üçün məqsəd deyil, vəsi-tədir:

Aylar dolansa da, il dolansa da,
Eşqin ürəklərdən silinmir izi.
Milyon illər boyu günəş yansa da,
Quruda bilməyir çayı, dənizi.

(“Bütövlük”, 442)

Şairin digər şeirlərində də bu ədəbi üsuldən istifadə etməsi təsadüfi səciyyə daşımır. Şeiri təbiət təsviri ilə başlayıb, təbiət hadisəsindən ictimai nəticələr çıxarmaq cəhdi Ə.Kürçaylının poetik üslubu üçün səciyyəvi cəhətlərdəndir. Məsələn, “Səmadan ağır-ağır” misrası ilə başlayan şeirində şair dənizə yağan yağışın yaratdığı mənzərənin poetik təəssüratını əks elətdirəndən sonra şeirini belə yekunlaşdırır:

Yağışlar şəffaf, iri,
Bir insandır hər biri.
Eynşteyn, Pyer Kuri,
Azadlığın Sabiri,
Puşkin, Vurğun, Haliley,
Füzuli, Heminquey
Bəşər kəhkəşanından
Yağan ulduz-yağış tək
Bircə-bircə düşərək,
Məhəbbət dənizində
Qərq olur zaman zaman.

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.62)

Şeiri eyni misralarla, hətta bəndlərlə başlayıb, eyni misralar, bəndlərlə bitirmək də onun sevdiyi üslubi elementlərdir. Elə haqqında söhbət açdığımız şeir də həmin prinsipə yazılıb. “Səmadan ağır-ağır Dənizə yağış yağır, Damcılar iri, şəffaf, Büllür kimi təmiz, saf” misraları ilə başlayan şeir elə həmin misralarla da bitir. Beləliklə, peyzaj tək cə fon

funksiyası daşımır, həm də şairin əsas məramını daha təsirli şəkildə ifadə etmək vasitəsinə çevrilir.

Moskvada yazılan “Çay” şeirində müəllif şam, ağcaqayın meşələrinin ətəyi ilə axan, yabanı kolların arasından şütüyərək hara getdiyini bilməyən çayın təsvirindən sonra şeiri bu misralarla bitirir:

Ona bənzəməsin qoy sənin ömrün,
Yığışıb həyatdan köçəndə bir gün
Desinlər: bu ömrün mənası vardı,
O burda başladı, burda qurtardı.

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.15)

“Mənim gəncliyim” şeiri qışın təsviri ilə başlayır. Küləyin əsməsinin, qarın yağmasının və kəsməsinin, göyün üzünün durulmasının bədii əksindən sonra müəllif yazır:

Gəncliyim də belə keçdi –
Dünənki rüzgar kimi.
Sinə vurub yelə keçdi,
Susdu dalğalar kimi.

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.192)

Adətən poeziyada qış qocalığın, bahar isə gəncliyin simvolu kimi təsvir olunur. Şairin bu şeirində isə tərsinədir. O, əslində gəncliyini qışa yox, ötüb keçən rüzgara bənzədir.

“Payız düşüncələri” şeirində payız lirik qəhrəmanın ovqatını düşüncələrə kökləyir. Təbiət lövhəsi yenə qəhrəmanın daxili dünyasını açmaq missiyasını yerinə yetirir.

“Qaranquşlar qayıtdı” şeirində də həmin ruh hakimdir. Fəsil, məkan dəyişsə də, təbiəti insanla müqayisə edən lirik qəhrəmanın qəlbində “bir yaşıl yarpaq üçün diyar-diyar gəzən”, “baharla gəlib, baharla da gedən” quşa qibtə hissi oyanır.

Bütün bu deyilənlərdən belə nəticə çıxarmaq olar ki, Ə.Kürçaylının yaradıcılığında peyzajlar əsas fikri söyləmək üçün hazırlıq missiyasını yerinə yetirir.

Ə.Kürçaylının poeziyasında fəsillərin təsviri də təkcə tərənnüm səciyyəsi daşımır. “Açın pərdələri, açın taybatay” misrası ilə başlayan şeirdə bahar yelləri “otağa səhəri buraxmaq” istəyən insanın bədii obrazını təcəssüm etdirir:

Qoy bahar yelləri bir də coşaraq
Laləli çöllərə yağdırsın da qar –
Yox, yox, incimərəm,
Bilim ki, ancaq
Gələn xəzan deyil, bahardır, bahar.

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s. 23)

Şairin nəzərdə tutduğu bahar adicə fəsil yox, yeniliyin simvoludur. Ə.Kürçaylının payızın təsvirinə həsr etdiyi şeirlər daha tərəvətlidir. “Payız”, “Əsdi payız yelləri” şeirlərində payıza məxsus səciyyəvi peyzaj cizgiləri mənzərəni canlandırır, lirik qəhrəmanın duyğu və düşüncələri isə bu lövhələrin hərarətini bir qədər də artırır.

Demə ki, yarpaqlar döndü xəzələ,
Demə gül-çiçəklər tamam yanıbdır.
Torpaq da istəyir hərdən bəzənə,
Yox, bütün təbiət xınalanıbdır.

(“Bütövlük”, s. 294)

Şair “Torpağın bəzənmək istəyi”, “Bütün təbiətin xınalanması” kimi metaforik ifadələrlə payızı obrazlaşdırmağa çalışır. Bu şeirdə xınalanmaq detalı mənzərənin başlıca səciyyəvi atributu kimi diqqəti cəlb edir. Toy, nişan rəmzi olan xına təbiətin də xoşbəxt günlərinin ifadəçisinə çevrilir.

“Payız otları” şeirində hər tərəfin saralıb-solduğu, yarpaqların xəzələ döndüyü bir vaxtda “kolların diblərindən körpə saçları kimi qalxan” otları görəndə şair bu təbiət hadisə-

sini orijinal şəkildə mənalandıra bilir. Ona elə gəlir ki, bir parça bahar yaddan çıxaraq kol dibində qalıb. Daha sonra şairin gəldiyi bu qənaət də orijinaldır:

Sehrlidir təbiət,
Onda göz alışmayan
Qərib ahəng də olur.
Sanki o, göy otları
Saxlayıb söyləsin ki,
Bahar bu rəngdə olur!

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s. 237)

“Ocaqda şam ağacı” misrasıyla başlayan şeirdə qış lövhəsi göz önündə canlanır. İnsanların isinmək üçün yandırdığı ocağa baxan, qar altından boylanan yaşıl libaslı qar düşünür ki, yəqin bahar gəlir. Yenə də peyzajdan fəlsəfi qənaət doğulur:

Lakin o heç düşünmür
Bu qarlı qış axşamı,
Ocaqda çırtaçırtla
Alışıb yanan şamı...

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s. 223)

“Rus qışı”, “Qapıdadır hələ qış”, “Qar yağır”, “Qarlı gündə” və s. şeirlərdə qış lövhələrinin təsviri lirik qəhrəmanın daxili dünyasının açılmasına yardımçı olur. Maraqlı cəhətdir ki, Ə.Kürçaylının pöeziyasında neytral, bədii missiya yerinə yetirməyən lövhələr yox dərəcəsidir. Məsələn, “Qarlı gündə” şeiri lopa-lopa, asta-asta qarın yağmasının təsviri ilə başlayır. Kiminsə elə bil “nəhəng bir ələkdən un ələməsi”, “sanki dəli yellərin yazda təzəcə çiçəkləmiş gilənarı silkələməsi” detalları mənşərənə daha da canlandırır, bədii təsviri gücləndirir. Qar yağarkən yolların, izlərin, sərhəd xətlərinin itməsi kimi adi həqiqətləri poetik həqiqət

səviyyəsinə qaldırmaq istəyən şairə elə gəlir ki, göydən yerə saf bəyazlıq enir. “Qar elləri, obaları birləşdirir” ideyası şeirin başlıca leytmotivinə çevrilir:

İtsin deyə bu hədd-sərhəd, bu mərz-çəpər,
Qar qalaydı heç olmasa yaza qədər.

(“Bütövlük”, s.115)

“Qar yağır” şeirində isə tək-cə qış mənzərəsinin təsviri yox, onun insanların ürəyinə gətirdiyi sevinc ön plana çəkilir:

Gülür insanların üzü, ürəyi,
Bakıya qar yağır,
Bu gün qar yağır.
Sanki nəhəng bir əl nəhəng inəyin
Nəhəng döşlərindən təzə süd sağır.

(“Bütövlük”, s. 282)

Şairin “Yaşıl lövhə”, “Təzələndi”, “İlk baharda” və s. şeirlərində də təbiət təsvirləri canlıdır, poetik təsir gücünə malikdir. Şair baharın gəlişini ümumi sözlərlə yox, poetik ifadələrlə canlandırmağa çalışır. Məsələn, “Baharda” şeirində “novruzgülünün gözlərini körpə kimi açması”, “ilk baharın dodaqlarının qaçması” ifadələri baharı daha da canlandırır, onda insani keyfiyyətlərin olmasını üzə çıxaran bədii vasitəyə çevrilir. “Lövhə”də buludların dolması, ildırımların oynaması, yağışın yağması kimi peyzaja bu misralar daha da cazibədarlıq verir, bədii obrazlaşma prosesini tamamlayır:

Saplı mirvari tək üzdüm bahar yağışlarını,
Güllərin boynuna düzdüm bahar yağışlarını.

(“Bütövlük”, s.301)

“Bakıda isti” şeiri yayın təsvirinə həsr olunub. Şair şəhər yayını təsvir edərkən “havada qurğuşun ağırlığı ol-

ması”, “göy yarpaqların büzüşüb, soluxması” kimi detallardan, “Bürkü asılıbdır göydən cuna tək” təşbehindən, “Bürkü gözlərindən qovur yuxunu” metaforasından istifadə edir. Bütün bunlar təsvirə həm konkretlik gətirir, həm də onun poetik təsir gücünü artırır. İstidən tıncıxan insanların “bir udum meh”, “bir əsim külək” arzusu “buz rəngli bir xəzri” epiteti ilə reallaşır. “Hərərətin qalın kürkünü götürüb harasa qaçması” metaforası da yerinə düşür və bu təsvirlərdən sonra xəzrinin təsiri ilə havanın soyumasını bu cür mənalandırır:

Mahir təbib idi xəzri elə bil,
Düşdü qızdırmadan yer üşütməyə.
Təbiət bir zalım hökmdar deyil
İnsan nalə çəkə, o eşitməyə!

(“Bütövlük”, s.228)

“Buludlar”, “Dan qızaranda”, “Gözəllik ovunda”, “Yağışdan qorxuram”, “Fəsillər” və s. bu kimi şeirlərdə yaradılan poetik biçimli mənzərələr Əliağa Kürçaylının peyzaj yaratmaq ustalığından xəbər verir. Onun poeziyasında dağ, dərə, çəmən, buludlu, buludsuz səma, dalğalı, dalğasız dəniz, qıjultıyla axan sərin bulaqlar, coşqun çaylar, ilin ayrı-ayrı fəsillərinin aynasına çevrilən meşə, hətta şoranlı çöllər belə yeni həyat kəsb edir. Özü də bu mənzərələr təkcə təbiətin poetik əksindən ibarət deyil, onların hamısında lirik qəhrəmanın bu mənzərələrə münasibəti də öz yüksək bədii həllini tapa bilmişdir.

Azərbaycan şairlərindən gözəl təbiət şeirləri gözləyən, “dekorativ peyzaj, turist poeziyası” yox, “poeziyanı poetik vicdana çevirən təbiət lirikası” arzulayan ədəbiyyatşünas Yaşar Qarayev onlara müraciətlə yazırdı: “Poeziyanı təbiət üçün həyəcan harayına çevirmək lazımdır. Heç olmasa bir də ona görə ki, təbiətin taleyi poeziyanın özünün də taleyi məsələsidir. Poeziyanı və təbiəti, ikisini də yalnız bir yerdə

sevmək və bir yerdə rədd etmək mümkündür.” (Poeziya və nəsr, 1979, s.76).

Ədəbiyyata həyatın qoynundan gələn Ə.Kürçaylı poetik sözlün, bədii təsvir vasitələrinin, səciyyəvi detalların köməyi ilə bir-birindən maraqlı, cazibədar təbiət təsvirləri, canlı peyzajlar yarada bilmişdir. Bu şeirləri oxuyanda aydınca duyulur ki, o, məhz “poeziyanı təbiət üçün həyəcan harayına çevirməyi bacaran” şairlərimizdən olmuşdur.

Əliağa Kürçaylı da öz sənət müəllimi Səməd Vurğun kimi Azərbaycan torpağını qarış-qarış gəzən, görüb-duyduqlarını bədii sözə çevirməyi bacaran şairlərimizdəndir. Onun vətən torpağının tərənnümünə həsr olunan şeirləri sadəcə olaraq tərənnüm səciyyəsi daşımır, misraların daxili qatında lirik qəhrəmanın vətən sevgisi, bu sevginin onun ürəyində doğurduğu poetik təəssürat aydınca duyulmaqdadır.

Ədəbiyyatımızda səfər təəssüratı əsasında yazılan əsərlər az deyildir. Azərbaycan şairlərindən S.Vurğunun, S.Rüstəmin, R.Rzanın, N.Xəzrinin, B.Vahabzadənin, Q.Qasımzadənin və başqalarının bu mövzuda yazdıqları əsərlər ədəbi ictimaiyyət və oxucular tərəfindən maraqla qarşılanmışdır. Səyahətnamələr sənətkarın gördüklərini digər insanlara da göstərmək, zəngin təəssüratını oxucularla bölüşmək istəyi ilə əlaqədardır. Yaradıcılığında Səməd Vurğun ənənələrini davam və inkişaf etdirməyə çalışan Əliağa Kürçaylının yaradıcılığında da bu mövzuda yazılan şeirlər xüsusi yer tutur. Səfər, yol ovqatı, nəinki doğma yurdu, bütün dünyanı qarış-qarış gəzmək istəyi Əliağa Kürçaylı poeziyasına xüsusi rəng, çalar qatır. Bu yol haralardan keçmir? Gah Kür, Araz, Astara sahillərinə, gah Mil, Muğan düzlərinə, gah Savalana, Kəpəzə, Talış dağlarına, gah Qarabağa... səfərlərin təssüratları poetik səyahətnamələr təsiri bağışlayır. Ə.Kürçaylının bu mövzuda yazılan şeirlərini oxuyanda aydın olur ki, “Üzü küləyə getmək” arzusu da təsadüfi yaranmayıb, birbaşa şairin xarakteri, daxili dünyası ilə əlaqəlidir.

Onu yaxından tanımayan, tərcümeyi-halı ilə tanış olmayanlar belə Ə.Kürçaylının şeirlərini oxusalar o dəqiqə hiss edəcəklər ki, şair yol, səfər, gəzmək, görmək aşıqıdır. Çap olunan ilk kitablarından birini “Salam, gələcək illər” (1954), digərini isə “Səfərə çıxıram” (1956) adlandırmasının özündə belə gənc şairin həyata münasibəti, sənət yollarında inamla addımlamaq, poetik uğurlar qazanmaq arzuları öz əksini tapmışdır.

Vurğunam insanın səadətinə,
Onun dözüminə, mətanətinə,
Çıxıram qəlblərin səyahətinə,
Ən böyük səfərim hələ daldadır.

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s. 24)

Bu şeirdə görmək, götürmək, sevib-sevilmək, yazıb-yaratmaq, həyatda və ədəbiyyatda böyük uğurlar qazanmaq arzusuyla yaşayan bir gəncin ürək çırpıntıları aydınca eşidilməkdədir. Keçdiyi ömür yolundan xəbərdar olandan, əsərlərini oxuyandan sonra aydın olur ki, bu istək, bu inam Əliağa Kürçaylının poetik uğurlarının rəhninə çevrilmişdir.

Şeirdə hər şey yerli-yerindədir. Ancaq fikrimizcə, dil və ifadə, bu günün reallığı baxımından bir qədər pis səslənən “daldadır” rədifinin əvəzinə “öndədir” sözü işlədilsə daha yaxşı olardı.

Çox-çox illər sonra, 1969-cu ildə “Yollarda axtar məni” şeirini yazması göstərdi ki, artıq tanınan, sayılıb-seçilən Əliağa Kürçaylını yenə də yollar yora bilməmişdir. Yol əslində həyat rəmzidir və onun poeziyasında bir bədii obraz səviyyəsinə yüksəlir.

Desələr səfərə çıxmaq gərəkdir,
Ən uzaq səfərə məni göndərin.
Min zülmət olsa da, yarıb keçərəm,
İşıqlı səhərə məni göndərin.

(“Bütövlük”, s.39)

Yollarda keçən insan ömrünün bədii əksi bir növ poetik gündəlikləri xatırladır. Şairin səhəri yolda açması, üfuqlərin onun üzünə gülməsi, alatoranda dağların öz qəddini düzəldən insanlara bənzədilməsi lövhəni daha da canlandırır.

Əliağa Kürçaylı şeirlərinin lirik qəhrəmanı hara gedirsə getsin, dünyanın bütün gözəlliklərinə öz xalqının gözü ilə baxır, dağları öz dağlarımızla, dərələri öz dərələrimizlə müqayisə edir və səfərə çıxan digər soydaşlarımıza da bunu məsləhət görür. Moskvada yazılan “Qəlbin sıxılsa əgər” adlı şeirdə lirik qəhrəmanın əhvali-ruhiyyəsi öz əksini tapır:

Düşsən uzaq elə sən,
Qəlbin sıxılsa əgər –
Yurdunu yad eləsən,
Kədərin keçib gedər .

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s. 26)

Yenə Moskva ətrafında, tonqal başında qarmon səslərini dinləyən şirin xəyalından doğulduğu torpaq keçir:

Sən çaldıqca, əzizim, xatirimə salırsan
O salxım söyüdləri, o ağcaqovaqları.
Keçir gözüm önündən Muğanın torpaqları.
Kür sahili, o yerlər keçir gözüm önündən,
Sən Volqanı sevən tək çox sevirəm Kürü mən.

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.122)

Bu hisslər, duyğular öləri deyil, Əliağa Kürçaylı poeziyasının əksər lirik qəhrəmanları üçün xas olan cəhətlərdir. Şairin mövzusundan asılı olmayaraq vətəndən uzaqlarda yazılan “Ağcaqayın”, “Manas dastanı”, “Yayda qar”, “Çulpan”, “Həsərət”, “Əcnəbi”, “Duz-çörək”, “Nar ətri”, “Mühacir”, “Oksana”, “Livadiya” (“Meyvə də, hava da burda bir dadır, Bircə fərqliniz var görürəm sizin: Abşeron Xəzərin qucağındadır, Krım mavi gözlü Qara

dənizin.” – “**Bütövlük**”, s.141) və s. şeirlərində Azərbaycan ruhu, Azərbaycan ab-havası duyulmaqdadır. Yaxşı cəhətdir ki, bu hissələr, duyğular ümumi sözlərlə yox, səciyyəvi cizgilərlə verilir. Məsələn, qürbətdə, mehmanxanada olan zaman şair çantasında olan bir narı alıb kəsəndə qərribə hissələr keçirir və öz duyğularını bu cür ifadə edir:

Yaddan çıxmış bir nar dəydi gözümə,
Alıb kəsdim, ətri döndü otağa.
Elə bildim qüvvət gəldi dizimə,
Mən qayıtdım sanki doğma torpağa.
Elə bil ki, Göyçay idi bu yerlər,
Qaraməryəm gözlərimə göründü.

(“Bütövlük”, s.108)

Bəzi xırda ifadə nöqsanlarını nəzərə almasaq şair öz məramını, ideyasını səciyyəvi detal vasitəsi ilə əks etdirməyi bacarmışdır.

Əliəğa Kürçaylının getdiyi yolun başlanğıcı da, sonu da, gördüyü gözəllikləri, şahidi olduğu hadisələri dəyərləndirmək meyarı da doğulub boya-başa çatdığı Azərbaycandır. Şairin şeirlərini oxuyanda aydınca hiss olunur ki, o, vətən torpağının gözəlliklərini dəlicəsinə sevib vəsf edən istedadlı bir qələm sahibidir. “Səfərdən qayıdanda” adlı şeir bu baxımdan tədqiqatə dəyərli material verir:

Bəzən uzaq səfərlərə çıxıram,
Bir ay sonra qayıdıram vətənə.
El-obama başqa gözlə baxıram,
Elə bu vaxt dəli deyın siz mənə.
Görürəm ki, Göygöl olub okean,
Qız qalası ucalıbdır əlli qat.
Cənnət sözü deyiləndə hər zaman
Lügətçilər belə yazır: Batabat.

(“Bütövlük”, s.18)

Şair daha sonra özünü inandıra-inandıra yazır ki, kainatda bircə günəş olsa da, Muğan günəşi tamam fərqlidi, dünyada çoxlu çaylar, dənizlər görsə də, Kürün, Arazın, Xəzərin tayı bərabəri yoxdur. Luvru Qobustanla, Cenevrəni Lənkəranla müqayisə edən Ə.Kürçaylının qəlbini iftixar duyğusu bürüyür və Azərbaycanda doğulduğu üçün fəxarət duyğusu keçirir. Şeir aşağıdakı misralarla bitir:

Torpağa bax, daş da açır gül-çiçək,
Dodağımı tez sıxıram mənə ona.
Mümkündüsayə mənə dəli deməmək,
Onda elə Qeys deyın Məcnuna.

(“Bütövlük”, s.19)

Yollara çoxlu şeir həsr edən, həmişə səfərdə olmaqdan zövq alan Ə.Kürçaylının poeziyası da elə yolları xatırladır. Şairin səfər ovqatlı şeirlərini oxuduqca xəyalən onun keçdiyi yolları biz də keçir, düşüncələrə qərq olur. Ancaq Ə.Kürçaylının özü kimi biz də qatara gecikən sərnəşinə dönmək istəmirik. Ona görə ki, qatara gecikən sərnəşinin əhvali-ruhiyyəsi istər-istəməz bizə də təsirsiz qalmır.

Göründüyü kimi, Ə.Kürçaylının poeziyasında səfər bədii söz söyləmək üçün vasitə rolunu oynayır. Səfərin özündən çox onun lirik qəhərmanın daxili dünyasında doğurduğu hiss və həyəcan, poetik düşüncələr poeziyanın predmetinə çevrilir.

Dünya gör-götür dünyasıdır. O sənətkar xoşbəxtədir ki, səyahətdən qayıdandan sonra görüb götürdüklərini öz oxucularına hədiyyə gətirməyi bacarır. Əliağa Kürçaylı məhz belə şairlərimizdən biri olmuşdur.

“Çıxıram qəlblərin səyahətinə” deyən Ə.Kürçaylının poeziyasında insanın mənəvi dünyasının təsviri və tərnümü xüsusi önəm kəsb edən məsələlərdəndir. Şairi insanın şərəf və ləyaqəti, onun arzu və düşüncələri, vətənə bağlılığı,

xalqın əxlaqi baxışlarına münasibəti daim düşündürmüş, zaman-zaman onun qəhrəmanlarını dəyərləndirmək meyarına çevrilmişdir. “Mən insanam” duyğusu onun poeziyasında ən başlıca qürur meyarı kimi təqdim olunur. “Mənim şair kimi ülvî adım var, Ləkəsiz, təmiz ad” – qənaəti də Ə.Kürçaylının başlıca iftixarı, təskinliyidir.

Şair “Oğluma” şeirində öz övladını halallığa səsleyərək yazırdı:

Ləkəsiz bir ürək, təmiz bir ürək –
Budur əsl nemət, əsl dövlət-var.
Çörək qazanılsın namusla gərək,
“Duz çörək – düz çörək” demiş babalar.

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.57)

“Mən insanam” qənaəti onun lirik qəhrəmanının başlıca iftixar mənbəyi kimi diqqəti cəlb edirsə, “İnsan yalnız bir dəfə gəlir dünya üzünə” sözləri onu ləyaqətlə yaşamağa səsleyir. Halallığın, paklığın təbliği, ən çətin şəraitdə belə insanın öz ləyaqətini qoruyub saxlamağı bacarması Ə.Kürçaylı poeziyasının leytmotivini təşkil edir.

Fəşistlər dursa da astanamızda,
Görsək də həyatın çox zillətini,
Qoca da, qarı da, oğlan da, qız da
Daim qoruyurdu ləyaqətini.

(“Bütövlük”, s.275)

İnsanın mənəvi dünyası sevgisiz, məhəbbətsiz təsəvvürə gəlmir. Böyük inam və əminliklə demək olar ki, Əliağa Kürçaylı tək-cə Kür nəğməkarı yox, həm də sevgi nəğməkarıdır. İnsanı insan eləyən bu ilahi hiss onu daim qurub yaratmağa, mübarizəyə, şərəf və ləyaqətini uca tutmağa, saflığa, təmizliyə, müqəddəsliyə, əhdə vəfaya səsleyir. Müəyyən mənada insanın insanlıq dəyəri onun qəlbindəki sevginin paklığı, müqəddəsliyi ilə ölçülür.

Saf, müqəddəs sevginin tərənnümü şairin rəngarəng bədii formada yazılan şeirlərini birləşdirən ən mühüm cəhətdir. Avropa mənşəli sonetlərdə də, doğma qoşmada, gəraylıda da məhəbbətin özünü çox sərbəst hiss etməsi insana məxsus bu müqəddəs duyğunun sərhəd tanımaması inamını bir az da gücləndirir.

Sevgidən danışan şeirlərimi
Siz əsla yazmayın mənim adıma.
Yox-yox, sevməmişəm mən sizin kimi,
Gizli görüşlər də gəlmir yadıma...

(“Bütövlük”, s.368)

Şair bu misralarla gəncliyi müharibə illərinə düşən yaşidlərinin taleyini ön plana gətirsə də, məlum olur ki, məhəbbətin önünü müharibələr də, tufanlar da, qasırgılar da kəsməyə qadir deyil.

Ə.Kürçaylının sevgi şeirləri üçün belə ictimai motivlərin əsas olması vaxtilə ədəbi tənqidin də diqqətini cəlb etmişdi. Professor Cəlal Abdullayev “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin 27 fevral 1981-ci il tarixli nömrəsində dərc edilən “Lirik şeirin müasir problemləri” adlı məqaləsində yazırdı: “Müasir şeirimizdəki lirik qəhrəmanın sevgi-məhəbbət macərələrinin, ailə münasibətlərinin necə verilməsindən qabaq şair Ə.Kürçaylının müharibə dövrü gənclərinin məhəbbətindən bəhs edən bir şeirini (“Sevgidən danışan şeirlərimi” – R.Y.) təhlil etməyi məqsəduyğun bilirik. Bu şeir bizim diqqətimizi ilk növbədə məhəbbətə şairin ictimai mövqedən yanaşması, sevgini nə isə kənarda, ictimai həyatdan təcrid olunmuş şəkildə deyil, onunla bağlı, ondan asılı aspektdə qələmə alması baxımından cəlb edir. Şair bu əsərində özünü bu günün xoşbəxt gənclərinə tutaraq müharibə illərinin gəncləri adından sevgi-məhəbbət hissələrinin gözəl, təbii, insani mahiyyətindən danışmaqla, onun həmişə ictimai mənafe ilə, Vətən, azadlıq, sülh kimi məfhumlarla

bağlı olması haqqında həqiqi şeir-sənət dili ilə çox təsirli bir şəkildə söhbət açır.” (**Lirika və zaman. Bakı, Yazıçı, 1982s.112**).

Hətta lirik mövzulu şeirlərdə belə ictimai motivlərin axtarılması sovet dövrü ədəbi tənqidinin əsas meyarlarından idi. Digər tərəfdən ictimai motivlərin sevgi ilə əlaqələndirilməsi həmişə arxa planda olan, məqbul sayılmayan lirik şeirə haqq qazandırmaq missiyasını yerinə yetirirdi.

Sənətkarın tərcümeyi-halını bilmək onun yazdığı əsərlərə daha real, dəqiq meyarlarla yanaşmaq imkanı verir. Məsələn, Ə.Kürçaylının həyat yoldaşı Şəhla xanımın “El” jurnalına verdiyi müsahibədən öyrənirik ki, onlar Əliağa ilə axşam məktəbində tanış olmuşlar. Əliağa Moskvadan Bakıya məhz sevdiyi qızla bir qrupda oxumaq üçün qayıdıbmiş. Şəhla xanımın bu sözləri həmin məsələyə yetərincə aydınlıq gətirir: “Əliağanın anası öləndək deyirdi ki, oğlum sənə görə Moskvada təhsilini yarımçıq qoydu. Bu sözləri acıqla, incikliklə yox, nəvazişlə deyirdi: “Əliağa nigaran idi ki, o gələndək səni kiməsə verərlər, ona görə qayıdıb gəldi.” Şəhla xanım sonra fikrini belə davam etdirir: “Əliağanın sözü hər yerdə keçərdi. Orta məktəbdə müəllimlər də, direktorlar da onu eşidərdilər. Universitetdə də belə oldu. Bircə dəfə getdi rektorun yanına. Dedi ki, Moskva çox soyuqdur, orda xəstələnirəm, istəyirəm təhsilimi burda davam etdirəm. Rektor da razılıq verdi. Əliağa yenə də bizimlə bir qrupda oxumağa başladı.” (**Copyright © 2009 Azeri. NET 20 Fevral 2012**).

Şeirlərinin birini “Nə qədər uzağıq bir-birimizdən, Arada dənizlər, dağlar var indi” misraları ilə başlayan şair əslində mənəvi uzaqlıqdan yox, araya düşən real dağlardan, dənizlərdən söhbət açır. Digər bir lirik parçada isə “Qartal yüksəklərə ona görə qalxır ki, öz yuvasına baxsın”, “Səyyah el-obasına vurulmaq üçün ona uzaqlardan baxar” hazırlığından sonra şair sevgilisindən uzağa getməsini bu cür mənalandırır:

Hüsnünə yenidən vurulmaq üçün
Mən də uzaqlara getmişəm bu gün.

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.314)

Əliğa Kürçaylının Vətəndən uzaqda, sevgilisinin həsrətiylə yazdığı şeirlər bir növ poetik biçimli məktubları xatırladır. Bu məktublarda isə sevən və izzirab çəkən bir qəlbin döyüntüləri duyulmaqdadır.

Sən mənə lazımsan su tək, hava tək,
Sən mənə lazımsan öz canım qədər.
Səni arzulayır sinəmdə ürək,
Bu böyük həsrəti duymursan məgər?

(“Bütövlük”, s.386)

Bu şeirdəki duyğu və düşüncələr Ə.Kürçaylı ilə eyni vaxtda yazıb-yaratmış gözəl şairimiz Ə.Kərimin “İki sevgi” şeirindəki fikirlərlə üst-üstə düşür. Odessada yazdığı “Səma aydın olanda” şeirində Ə.Kürçaylı dənizə baxaraq xəyallara dalan bir rus qızının cazibədar portretini yaradandan sonra düşüncələrini bu misralarla bitirir:

Qarşdakı limanda
Dayanaraq üz-üzə,
Mavi gözlü rus qızı
Hey baxırdı dənizə.
Göy səma aydın idi,
Sular sakitdi yenə.
O dənizə baxırdı,
Mən onun gözlərinə.

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.296)

Şairin bu misraları özündən bir neçə yaş böyük və təcrübəli Hüseyin Arifin dillər əzbəri olan bu misralarını yada salır:

İlk dəfə sahilə gördüm onu mən,
Gizli bir üşütmə keçdi qəlbimdən.

Tutmuşdu üzünü mavi Xəzərə,
O dənizə baxdı, mən o gözlərə.

Həmin dövrün lirik poeziyasında dənizin sevənlərin pənah yeri, dostu, sirdaşı, görüş yeri kimi təqdim olunması dəbdə idi. Ə.Kürçaylının lirik qəhrəmanları da dənizi sonsuz məhəbbətlə sevən insanlar idi. Hətta onlara elə gəlirdi ki, dəniz də dərin məhəbbətlə sevir, elə buna görə də bu qədər cazibədar, həyəcanlıdır...

Ə.Kürçaylının yaradıcılığında digər şairlərin fikirləri ilə üst-üstə düşən məqamlara rast gələndə istər-istəməz Həzrəti Əlinin bu məşhur kəlamını xatırlamalı oluruq: “İnsanlar valideynlərindən çox öz yaşıdlarına oxşayırlar.”

“Sevgi söhbətində xəsisəm” deyən şairin həyatı da, sevdiyi qızdan ötrü “guya şimalın havası ona düşürmü?” bəhanəsi ilə Moskvada təhsilini yarımqıq qoyub Bakıya gəlməsi faktı da, yazdığı könül titrədən məhəbbət şeirləri də onu göstərir ki, müqəddəs sevgi duyğuları onun ürəyini bir an da olsa tərk etməmiş, əksinə bu duyğu onu ləyaqətli bir insan kimi ömür sürməyə, gənclik eşqi ilə yazıb yaratmağa səsləmişdir. Şairin “Bir sən, bir mən olum, bir uçuq kaha – Heç nə istəmirəm taledən daha” misraları indi sevənlərin dilində bir sevgi aforizmi kimi səslənməkdədir. Ə.Kürçaylının tərənnüm elədiyi sevgi təmiz, saf, təmənnəsiz bir insani hissdır:

Uşaq oyuncağı deyil məhəbbət,
Onun əzabı da, nəşəsi də var.
O həqiqət sevir, yalnız həqiqət –
Həqiqi bir həyat! Həqiqi məzar!

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.262)

Məhz bu münasibətin nəticəsi idi ki, Ə.Kürçaylı təkcə doğmaları, əzizləri tərəfindən deyil, sevib-sevilən, məhəbbətin şirin əzablarını dadan, düz ilqarlı, eşqinə sadıq bütün insanlar tərəfindən də sevilirdi. Şairin xoşbəxtliyi də məhz

burada idi. Həqiqi sevginin nə demək olduğunu bilməyənə heç kəs sevə bilməzdi...

Əliağa Kürçaylının sevgi şeirlərinin əksəriyyətinə mahnı bəstələnməsi də önəmli faktlardandır. Hər bir şairin xoşbəxtliyi ondadır ki, onun sözləri dillər əzbəri olsun. Bu mənada Əliağa Kürçaylı xoşbəxt sənətkardır. Onun saysız-hesabsız ictimai-siyasi motivli şeirlərini, irihəcmli “Sınaq”, “Durnalar Cənuba uçar”, “Məhəbbət”, “Nargindən əsən külək” və s. poemalarını, “Qadına məktub” (Sergey Yesenin), “İlahi komediya” (Aligyeri Dante) kimi monumental tərcümə əsərini oxumayanlar belə mahnılarını əzbərdən bilirlər. Ona görə ki, bu mahnılarda lirik qəhrəmanın duyğu və düşüncələri yüksək bədii sənətkarlıqla öz bədii əksini tapmışdır. Bu nəğmələr insanları həyatın dolanbaclarında ruhdan düşməməyə, mübarizə aparmağa, daim yaşayıb yaratmağa, zirvələr fəth etməyə səsləyir. Bu baxımdan şairin “Təki sən səslə məni” mahnısı səciyyəvidir:

Harda olsam gələrəm
Təki sən səslə məni.
Darda olsam gələrəm,
Təki sən səslə məni.

(“Nargindən əsən külək”, 1961, s.7)

“Təki sən səslə məni” ifadəsinin özü belə dərin mənə ifadə edir. Misralardan da göründüyü kimi bu şeirdə Əliağa Kürçaylı ənənəvi gəraylı formasından məharətlə istifadə etməyi bacarmışdır. Lirik qəhrəmanın sinəsindən qopub gələn sözlər ənənəvi formada özünü çox rahat hiss edir. Şair öz hiss və duyğularını ifadə etmək üçün folklorda olduğu kimi burada da peyzaj obrazlarından (yel, sel, dərə, dağ) ustalıqla istifadə edə bilmişdir.

Yaxın olsun, ya uzaq,
Dərə olsun, ya da dağ.

Məni kim saxlayacaq –
Təki sən səslə məni!

(“Nargindən əsən külək”, 1961, s.7)

Bu misralarda seginin böyüklüyü, sevgilinin hər bir sözünün belə lirik qəhrəman üçün qanun olması fikri öz ifadəsini tapmışdır.

Əliğa Kürçaylı mahnılarını diqqət mərkəzinə çəkən ən əsas amillərdən biri lirik əhvali-ruhiyyəyə uyğun sözün, ifadənin tapılması, mahnı mətninin həmin söz üstündə qurulmağı bacarması ilə əlaqədardır. Məsələn, “Gedək üzü küləyə”, “Təki sən səslə məni”, “Yadıma sən düşürsən” və s.

Sevgilim, tut əlimdən,
Gedək üzü küləyə.
Rahatlıq gəzmirəm mən,
Gedək üzü küləyə.

(“Bütövlük”, s.391)

Dillər əzbəri olan bu mahnını insanlara sevdiren əsas cəhət “üzü küləyə” getmək arzusu ilə əlaqədardır. Burada külək həqiqi mənasından çox simvolik səciyyə daşıyır. Şair sevgilisində demək istəyir ki, sevgim o qədər böyükdü ki, sən mənim əlimdən tutsan, Əsli kimi, Kərəm kimi, Sənan kimi, Xumar kimi cəmiyyətin ictimai əxlaq qanunlarına qarşı getməyə belə hazırım.

Əliğa Kürçaylının mahnılarında təkcə qəhrəmanın daxili dünyası, hiss və həyəcanları öz əksini tapmır, şair həm də lirik qəhrəmanın bədii portretini də yaratmağa nail olur. Məsələn, “Küçəmizdən keçəndə sən” mahnısında füsunkar qızın özündən çox onun gözəlliyinin ətraf mühitə, xüsusən lirik qəhrəmana necə təsiri göz önündə canlanır və bu vasitə ilə onun xarici görünüşü haqqında ilkin təsəvvür formalaşır:

Elə bildim bahar gəldi,
Sellər çoşdu, sular gəldi,
Yaz müjdəsi qaranquşlar

Uçdu, qatar-qatar gəldi. –
Küçəmizdən keçəndə sən.

Gur işıqlar şölələndi,
Hər tərəfə nur ələndi.
Ay da, gün də, ulduzlar da
Elə bildim yerə endi –
Küçəmizdən keçəndə sən.

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.321)

Göründüyü kimi, burada “sellərin coşması”, “yaz müj-dəli qaranquşların qatar-qatar gəlməsi”, “ışıqların şölələnməsi, ayın, günün, ulduzların yerə enməsi”, “buludun keçməsi”, “küləyin yatması”, “qönçənin çiçəkləməsi” və s. detallar lirik qəhrəmanın əhvali-ruhiyyəsini, onun sevgilisi qarşısında heyranlığını açmaq vasitəsinə çevrilmişdir.

Əliağa Kürçaylının mahnılarının bir qismində vətən torpağı ustalıqla, yüksək poetik sənətkarlıqla vəsf olunur. Bu mənada onun “Mil düzündə”, “Talış dağları”, “Baharda gəl” və s. mahnıları səciyyəvidir.

Əliağa Kürçaylının digər lirik şeirlərində olduğu kimi mahnılarında da lirik qəhrəmanın daxili dünyasını açmaq üçün peyzajdan, təbiət təsvirlərindən bacarıqla istifadə olunmuşdur.

Göydə bulud dolaşır, axşam düşür, yel əsir,
Heç bilmirəm nədəndir könlüm belə tələsir?
Yollarına baxıram, nə gələn var, nə gedən,
Qəlbimdəki intizar nədir, düşünürəm mən –
Yadıma sən düşürsən.

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.334)

Bu mahnını dinləyəndə isə istər-istəməz yadımıza dahi Füzulinin “Nə yanar kimsə mana atəşi-dildən özgə, Nə açar kimsə qapım badi-səbadan qeyri” misraları düşür. Bu isə Əliağa Kürçaylının nəinki xalq poeziyasından, folklordan yaradıcı şəkildə bəhrələnməsini göstərən misal kimi səciyyəvidir:

Qapımızı külək açdı,
Dedim ki, bəlkə sənsən.
Gözlərimdən yuxu qaçdı,
Gəlmədin sən.

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.336)

“Gəl barışaq” mahnısındaki peyzaj elementləri lirik əhvali-ruhiyyəni, psixologizmi daha da dərinləşdirmək vasitəsinə çevrilir.

Yanağını çiçəklərdə aradım,
Çəmənləri saçın deyib daradım,
Ay üzünə dedim: budur sabahım,
Niyə küsdün, nədir mənim günahım?

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.325)

Əliəğa Kürçaylının mahnılarında lirik ovqat, psixologizm çox dərin və sirayətədidir. Bu baxımdan “Gecələr ay olmaq istəyirəm mən” mahnısı səciyyəvidir:

Gecələr ay olmaq istəyirəm mən,
Pərdəli, pərdəsiz pəncərələrdən
Dolmaq istəyirəm neçə otağa,
Mən neçə süfrəyə, yanan çırağa
Baxmaq istəyirəm hamıdan pünhan,
Səma tağlarının ucalığından.
Gecələr ay olmaq istəyirəm mən...

(“Mahnılar”, 1967, s.157)

Məşhur, dillər əzbəri olan “Gəlişinə mən qurban” mahnısının nüvəsində isə “Gəlişinə mən qurban, Gedişin nə yamandı” xalq deyimi dayanır. Şair ənənəvi deyimə yeni çağlar qatmağı bacarmaqla lirik əhvali-ruhiyyəni daha da gücləndirməyə nail olur:

Sən gəldin, gəlişinlə
Sevinc gətirdin mənə.
Sözünlə, gülüşünlə
Sevinc gətirdin mənə.

Getdin, bu nə gedişdi,
Ürəyimi qopardın.
Getdin, bu nə gedişdi,
Sevincimi apardın.

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s. 298)

Məşhur teatr, televiziya tamaşalarında Ə.Kürçaylının mahnı mətnlərindən istifadə də təsadüfi deyildi. Məsələn, xalq yazıçısı İlyas Əfəndiyevin böyük uğurla tamaşaya qoyulan “Unuda bilmirəm” əsərində qəhrəmanın daxili dünyasını açmaq üçün Ə.Kürçaylının sözlərinə yazılmış mahnı böyük əhəmiyyət kəsb edirdi:

Səni mənə bağlayan
Eşqim, məhəbbətimdir.
Yollarında saxlayan
Sənə sədaqətimdir.

(“Bütövlük”, s. 451)

O zaman sənət yollarında ilk addımlarını atan Amalya Pənahovanın ifasında səslənən Nargilənin bu mahnısı tamaşaçıların ürəyini rıqqətə gətirirdi.

“Belə ola həmişə”, “Heç xəbərin yoxdu sənin”, “Ay qız, ay qız”, “İstərəm” və s. bu kimi onlarca mahnı bir zaman dillər əzbəri idi. Lirik qəhrəmanın daxili dünyasını açan, onların nəcib insani duyğularını əks etdirən bu mahnılar Əliağa Kürçaylının sevgi şeirlərinin ürəklərdən xəbər verməsi ilə əlaqədar idi. Özü sevməyən, məhəbbətə biganə şair bu cür ürəkləri ehtizaza gətirən əsərlər yarada bilərdimi?

Yeri gəlmişkən onu da qeyd edək ki, təşbeh, metafora, epitet, metonimiya, təzad və s. bu kimi bədii təsvir vasitələrindən bacarıqla istifadə Ə.Kürçaylının mahnılarını daha da tərəvətləndirmişdir. Onun şeirlərindəki dərin lirizm, psixologizm həmişə bəstəkarların diqqətini özünə cəlb etmişdir.

II FƏSİL. ƏNƏNƏ VƏ NOVATORLUQ

Böyük rus tənqidçisi Belinski Puşkinə qədərki rus poeziyasını böyük ehtirasla axan dağ çaylarına, Puşkin yaradıcılığını isə dəryaya bənzədirdi. Bu dəryada əriyən dağ çaylarının suyunu bir-birindən ayırmaq mümkün olmadığı kimi, şairin üslubundakı ənənədən nə dərəcədə bəhrələnmənin hüdudlarını müəyyənləşdirmək çox çətindir. Lakin bu həqiqətdir ki, əsl poeziya nümunələri özündən əvvəl yaranan ədəbi təcrübələrdən yaradıcı şəkildə bəhrələnmə nəticəsində yaranır. “Dövrün və xalqın tələblərinə cavab olaraq qabaqcıl yazıçı həyatda yeni baş verən hadisələri, insanlar arasında dəyişilib yenilənmiş münasibətləri, insanın yeni xüsusiyyətlərini müşahidə edib, onları canlı, təbii bir surətdə əks etdirməklə ədəbiyyatda mühüm bir yenilik yaratmış olur ki, buna novatorluq deyilir.” (Belinski V. Q. Aleksandr Puşkinin əsərləri. Azərənşr, 1948, s.127).

Deməli, novatorluq tək-cə bədii formaya yaradıcı şəkildə yanaşma ilə məhdudlaşmır, həm də sıx surətdə yeni söz, fikir söyləməklə, köhnə mövzuya yeni nəfəs gətirməklə əlaqədardır.

Ədəbiyyatşünas Şamil Salmanov K.Qoronovun “Soderjanie i forma v iskusstve (Moskva, 1962, s.10) kitabındakı “İncəsənətdə, o cümlədən poeziyada novatorluğun əlamətlərini bədii obrazda, onun təsvir və ifadə formalarda axtarmaq lazımdır” qənaətlərinə haqq qazandırır və özü də həmin fikri inkişaf etdirərək yazırdı: “Bədii novatorluq həm də sənətkarın yaradıcılıq məqsədlərinin yeniliyindən, ədəbiyyata gətirdiyi ideyaların, prinsiplərin, təşəbbüslərin originallığından ibarətdir. Məhz buna görə də ədəbi prosesin və ya sənətkarın bədii novatorluğundan bəhs etdikdə yalnız ifadə vasitələrinin yeniliyi deyil, eyni zamanda yazıçının bu ifadə vasitələrinə, bədii idrak sisteminə məntiqi olaraq gətirib çıxardan estetik prinsipləri həyat materialının yeniliyi ilə

vəhdətdə nəzərə almaq zəruridir.” (*Azərbaycan ədəbiyyatı məsələləri*. Bakı, 1964, s.62).

Bizə elə gəlir ki, hər bir sənətkarın yaradıcılığına ənənə və novatorluq prizmasından baxıb onu dəyərləndirmək xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə ki, “Bütün vəznlərə kamil bələd olmadan birbaşa yeni vəzn yaratmaq, siftəni sərbəstdən başlamaq olmaz. Bütün ənənələrə kamil yiyələnmədən yeni ənənə yaratmaq – novator olmaq olmaz. Yalnız üsluba və texnikaya aid forma problemlərindən daha geniş mənada – bütünlükdə xalqın mənəvi mədəniyyətinin, bədii inkişafının tarixinə fərdi əlavə məzmununda başa düşülən novatorluq yeniliyi ənənədən kənarında axtarmır, özü də ənənəyə təslim olmağı yox, onu inkişaf etdirməyi nəzərdə tutur” (“*Poeziya və nəsr*”. 1979, s.83). – Böyük tənqidçi Yaşar Qarayevin dəqiqliklə ifadə etdiyi bu fikirlər hər hansı yazıçının yaradıcılıq nümunələrini araşdıran tədqiqatçının əlində metodoloji əhəmiyyətə malik bir təlimat rolu oynayır. Məhz bu “təlimat” prizmasından baxanda Əliağa Kürçaylı poeziyasının da məziyyət və nöqsanlarını axtarıb-tapmaq bir qədər asanlaşır. Lakin bu heç də o demək deyildir ki, bütün problemlər öz həllini tapmışdır. Böyük tənqidçinin yaratdığı bu tioremin bənzərsiz şairimizin yaradıcılıq nümunələrinə istinadən isbatı və təhlili xüsusi zəhmət və axtarışlar tələb edir.

Azərbaycan poeziyası, o cümlədən Əliağa Kürçaylının da mənsub olduğu ədəbi nəslin yaradıcılığı haqqında sanballı tədqiqat əsəri yazan filologiya elmləri doktoru, professor Əkbər Ağayev çox doğru nəticəyə gəlirdi ki, novatorluğu təmsil edən ayrı-ayrı adamlar, şairlər deyildi: novatorluğu təmsil edən bütünlükdə o zamankı poeziyamızın bədii təcrübəsi idi və bu təcrübədə novator axtarışların hər cür istiqaməti ilə əlaqədar olan zəngin, özünü doğrultmuş və ya doğrultmamış bədii faktlar, sınaqlar silsiləsi var idi. (“*Əsrin tərənnümü*”. Bakı, 1980, s.197).

Əliağa Kürçaylı orijinal bir üsluba malik Azərbaycan şairidir. Ancaq o, ənənəyə yaradıcı şəkildə yanaşmağı bacaran bir sənətkar olmuşdur. Ə.Kürçaylı poeziyası öz qidasını, mayasını, ruhunu, bədii formasını folklordan, klassik ədəbiyyatdan və dünya poeziyasından götürmüşdür. Onun şeirlərində Nizaminin, Füzulinin, Sabirin adları ilə yanaşı Qarsia Lorkanın, Puşkinin, Lermontovun, Sergey Yesenin və başqalarının adları təsadüfi xatırlanmır. Bu şairlərin yaradıcılığına mükəmməl bələdlilik Kürçaylı poeziyasının ədəbi üslubuna, şeirlərinin stukturuna əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdir. Şairin şeirlərinin arasında qoşma, gəraylı ilə yanaşı sonet, romans və s. kimi janrlara müraciət onun üslubuna yeni çalarlar əlavə etmişdir.

Folklor, klassik və dünya ədəbiyyatı ənənələrinə yaradıcı münasibət

Əliağa Kürçaylını poeziyada ardıcıl surətdə işləyən, çalışan, çox, özü də əsasən yaxşı yazan şairlərimizdən biri hesab edən Cabir Novruz doğru qənaətə gəlirdi ki, zəhmətsevərlik, işgüzarlıq, öz üzərində çalışmaq, müaliə, qələmini həmişə oxvarlı saxlamaq onun istedadının ikinci qanadıdır. O bilir ki, şairliyin əsas və vacib məziyyətlərindən birisi – bəlkə də birincisi, məhz əməkdir, işdir, gecəni gündüzə qatıb yazmaqdır. Buna görə də o, şair kimi həmişə inkişafdadır, özünü qabaqlaya bilir, geridə qoya bilir, dünənki müvəffəqiyyətinə bu gün qələbə çala bilir. Mən qələm dostumun bu yaradıcılıq məziyyətlərini xüsusilə bəyənir və təqdir edirəm. Belə olmasaydı bəlkə də o, əsərlərinin böyük bir qismini yaza bilməzdi, dünya ədəbiyyatının ən ölməz əsərlərindən sayılan “İlahi komediya”nın öhdəsindən çətin gələrdi, onu bizim ana dilimizdə çətin səsləndirərdi. (“Bütövlük” kitabına yazılan ön söz, s.7-8).

Bu cümlələrin Ə.Kürçaylının əsərlərini müntəzəm izləyən istedadlı bir şairin dilindən söylənilməsi xüsusi əhəmiyyət

yət kəsb edir. Heç şübhəsiz, Əliağa Kürçaylının həm orijinal, həm də tərcümə əsərləri üzərində yorulmaq bilmədən işləməsi, “İlahi komediya”nı tərcümə edərkən İtaliyaya getməsi, tərcümə elədiyi müəllifin formalaşdığı mühiti öyrənməyə çalışması onun yaradıcılığına təsirsiz qalmamışdır.

Ə.Kürçaylının 1969-cu ildə nəşr olunan “Seçilmiş əsərləri”nə yazdığı ön söz də onun sənətə estetik münasibətini, yaradıcılıq laboratoriyasının sirlərini öyrənmək baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Şair yazır: “Biz Azərbaycan şairlərinin qarşısında hərəsi bir aləm olan Füzuli, Vaqif, Sabir kimi dühaların poeziya məktəbi var. Bunlar ola-ola zəif yazırıqsa, deməli günahkar istedadımızın naqisliyidir.

Mütəmadi olaraq tərcümə ilə məşğul oluram. Açıqını deyim ki, öz yaradıcılığımda durğunluq olan dəqiqələrdə tərcüməçilik əlimdən tutur. Bu o demək deyil ki, mən öz vaxtımı, ikinci dərəcəli vaxtımı tərcüməyə sərf edirəm, əsla!

Tərcümə orijinal yaradıcılıqdan daha çox cavabdehlik tələb edir. Məni bu işə sövq edən öyrənmək həvəsidir. Lermontovu, Yesenini, Danteni azəri dilinə tərcümə edərkən ilk növbədə dünya poeziyasının nadir incilərini oxucularımıza çatdırmağı nəzərdə tutmuşamsa, yeni zamanda onlardan öyrənmək ən böyük məqsədim olmuşdur.” (“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.7).

Şairin folklor, klassik və dünya ədəbiyyatı ənənələrindən bəhrələnməsi, Füzuli, Nəsimi, Vaqif, Sabir, S.Vurğun, Dante, Lermontov, S.Yesenin, Qarsia Lorca və başqa görkəmli sənətkarların “poeziya məktəbində” “dərs alması” onun yaradıcılıq uğurlarının təminatçısına çevrilmişdir. Əliağa Kürçaylının şeir və poemalarının istər strukturu, bədii forması, istərsə də bu istedadlı şairin digər sənətkarlıq priyomlarından məharətlə istifadə etməyi bacarması göstərir ki, ənənədən yaradıcı şəkildə bəhrələnmə ədəbi uğurların əsas təminatçılarındandır.

Səməd Vurğuna həsr olunmuş “Sənin yerin görünür” adlı şeirdə Ə.Kürçaylı qoşma, gəraylı, dastan sözlərini təsadüfi xatırlatmır. Misralardan bu nəticə çıxır ki, bu ədəbi janrlar indi də öz poetik imkanlarını saxlamaqdadır.

Ey yurdumun qoşması, gəraylısı, dastanı,
Sənsiz qəlbim sıxılır, kədərlərə bürünür.
Seyr etsəm də bu gün mən min sənətkar insanı
Sənin yerin görünür! Sənin yerin görünür!

(“Bütövlük”, s.330)

Əliəğa Kürçaylının əsrlərin sınağından çıxmış ədəbi janrlarda maraqlı şeir nümunələri yarada bilməsi onun ənənədən yaradıcı şəkildə bəhrələnməyi bacarmasını göstərən ədəbi faktlardır.

O, ömrümün göylərində
Şimşək olub, çaxdı keçdi.
Könül verib qəlb istədim,
O, mənalı baxdı keçdi.

Hər ürəyin nəğməsi var,
Hər dodağın öz səsi var,
Hər yaşın öz həvəsi var,
Bəlkə sevmək vaxtı keçdi?

Karvanını çəkdi rüzgar,
Keçdi xəzan, keçdi bahar,
Qara saça illər, aylar
Ağ zanbaqlar taxdı, keçdi...

(“Nargindən əsən külək”, 1961, s.13)

Ə.Kürçaylının 1960-cı ildə qələmə aldığı bu gəraylı Aşıq Ələsgərin eyni rədifli, hətta məzmunca da yaxın olan məşhur gəraylısını xatırladır.

Hər iki şeirin lirik qəhrəmanları təxminən eyni psixoloji durumdadır. Hər iki qəhrəman onu yana-yana qoyub gedən

sevgilidən gileyli. Onların ikisinin də qəlbi sevgidən tir-tir titrəyir. Ancaq Ə.Kürçaylının qəhrəmanı öz taleyindən fəlsəfi nəticələr çıxarmağa daha çox meyillidi. Eşqin göylərində şimşək kimi çaxıb gedən sevgili onun düşüncələrinə meydan verən bir vasitəyə çevrilir.

Folklardan necə bəhrələnməyi bacarması, istər forma, istərsə də məzmun baxımından xalq yaradıcılığına nə şəkildə bağlılığı hər bir şairin poeziyasının məziyyətlərini şərtləndirən mühüm amillərdəndir. Milli ruh, milli düşüncə tərzini şeirin xəlqiliyini, onun koloritini əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Folklora bağlılığın ədəbi uğurların rəhni olması artıq təkzibolunmaz fakta çevrilmişdir. Çünki bütün dünya poeziyasının görkəmli nümayəndələrinin əsərlərində onların mənsub olduğu xalqın düşüncə tərzini, mənəviyyatı, əxlaqı bu və ya digər şəkildə öz bədii əksini tapmışdır. Hətta forma nə qədər modern olsa belə, şeirlərin mayasında xalq ruhunu sezmək o qədər də çətin deyildir. Həm folklardan, həm də sənət müəllimi S.Vurğunun yaradıcılığından bəhrələnən Ə.Kürçaylı özünəməxsus bir poetik üsluba malik şair olmuşdur. Bu istedadlı şairin poeziyasında folklor ənənələrini birinci növbədə onun poeziyasının mayasında, ruhunda axtarmaq lazımdır. Öz xalqının övladı olan Ə.Kürçaylı bütün mənəvi-əxlaqi problemlərə Azərbaycan xalqının düşüncə prizmasından baxır və onu dəyərləndirməyə çalışırdı. Onun şeirlərində xalq deyimləri ilə səsləşən aforizmlər çoxdur. Məsələn:

Nəslində naqislik olanlar ancaq
Şöhrətdən dəm vurur söhbətlərində.

(“Bütövlük”, s.20)

Əgər daş olsaydım, tez əriyərdim,
İnsan olduğumçün dözüürəm yenə.

(“Bütövlük”, s.102)

Əzizim, vaxtında atılmayan ox
Sürətlə uçsa da, hədəfə dəyməz.

(“Bütövlük”, s.411)

“Saxla qulağında bu həqiqəti Sabun yaranıbdır əl-üz yumağa!” (“Dedim – dedin”) misralarında da folklorda olduğu kimi sətiraltı mənadan istifadə olunmuşdur. Yaltağa ünvanlanan bu şeirdə sabundan başqa məqsədlə istifadə etməmək (sabunlanmamaq) məsləhət görülür.

“Məhəbbət, qəribə oyunların var” şeirindəki “Lakin ilandakı məhəbbətin də Meyvəsi zəhərli ilan olacaq” qənaəti “ot kök üstə bitər” atalar sözünün məzmunu ilə səsleşməkdədir.

“Balıqçı oğlunun nəğməsi” şeirində müəllif folklor obrazına – Qızıl balığa müraciət edir. Balıqçı oğlu inanır ki:

Qızıl balıq! Hər arzumu, gərəyimi
Deməmişdən gözlərimdən oxuyacaq.
Nisgilimi, ürəyimi, diləyimi
O biləcək, o görəcək, o duyacaq.

(“Bütövlük”, s.102)

Ancaq balıqçı oğlu bir qədər real düşüncə sahibidir; qorxur ki, qızıl balıq onu dadlı vədlərlə aldatsın.

“Bu yaşımda da” şeirinin lirik qəhrəmanı xeyir xəbərlər carçısı sağsağanla bağlı xalq inancına hörmətlə yanaşmağı bacarır. Atasının cəbhədən qayıtması üçün sağsağanın yerini dəyişməsini sidq ürəkdən arzulayan uşağın həyəcanları təbii boyalarla öz əksini tapıb.

Folklorda qızın gözəlliyi ilə hamını ram elməsinə göstərən “Aya desə baxma, baxarmı, çaya desə axma, axarmı?” ifadəsi azacıq dəyişikliklə şairin “Talış qızı” şeirində belə verilib:

Axmaz, axma desə axan çaya da,
Kimdir o gözəlin sözündən keçə?

(“Bütövlük”, s.202)

“Dost həsrəti” şerində “Dodağında həsrətinlə başqalaşmış bayatılar” – deyən şair bu həsrətin böyüklüyünü vermək üçün folklor biçimli sözə ehtiyac hiss edərək yazır:

Bulut keçdi, çən gəldi,
Kətan köynək tən gəldi.
Qarıya kölgə düşdü,
Elə bildim sən gəldin.

(“Bütövlük”, s.261)

Göründüyü kimi bu misralar eyni ilə xalq bayatısını xatırladır:

Alma atdım nar gəldi,
Kətan köynək dar gəldi.
O yandan kölgə düşdü,
Elə bildim yar gəldi.

Şairin “Qartal əfsanəsi” şeirini oxuyanda xalqın “sapı özümüzdən olan baltalar” ifadəsi yada düşür. “Zirvəyə nə ox, nə güllə çatar,” – deyə qürrələnən qartalı bir gün oxla köksündən yaralayır. Ondan soruşurlar ki, deyirdin ki, zirvələr səni qoruyacaq, bəs nə oldu? Qartalın bu suala cavabı çox mənalıdır:

Dost, oxu atanda kələyə bir bax,
Oxun ucundakı lələyə bir bax,
Qartal lələyidir, mənimdir, mənim,
Deməli sirrimi bilib düşmənim.

(“Bütövlük”, s.262)

Bu misralar istər istəməz ataların “Ağacı qurd öz içindən yeyər” qənaətini də yada salır. Bütün bu deyilənlər onu göstərir ki, Ə.Kürçaylı folklorumuzu gözəl bilir, xalq

deyimlərindən yeri gəldikcə istifadə etməyi bacarır və beləliklə də poeziyasındakı milli koloriti artırmağa nail olur.

“Bülbül” şeiri də xalq əfsanəsi əsasında qələmə alınmışdır. Öz nəğməsini unutsun deyə bülbülü çəməndən qovurlar. Lakin bülbül gülün, çiçəyin, ayrıldığı çölün-çəməninin həsrətiylə daha yanıqlı nəğmələr oxumağa başlayır. Onun nəğməsinə qulaq asanların qəlbi nanə yarpağı kimi əsir.

Bülbülü bağçadan qovanları da
Heyrətə gətirdi bu səs, bu avaz.
Qəlbin nəğməsini susdurmaq olmaz
Səd çəksən dağlara, ormanlara da!

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.152)

Aydınca görünür ki, burada bülbül simvolik obrazdır və əslində söhbət insandan gedir. Deməli, şair xalq əfsanəsindən məhz öz poetik məramını ifadə etmək vasitəsi kimi bəhrələnib.

Şair təkcə Azərbaycan deyil, dünya xalqlarının folklor süjetlərini də poeziyaya gətirməkdən çəkinməmişdir. Bu baxımdan onun qədim yunan əfsanəsi əsasında yazdığı “Prokrust” şeiri diqqəti cəlb edir. Əfsanəyə görə Prokrust adlı qorxunc qaçaq keçidləri, bərələri bağlayıb kimsədən bir qəpik almasa belə, daha dəhşətli bir şəkərini reallaşdırarmış. Boyundan uzun olan yolçuların bədənlərini ya ayaqdan, ya başdan kəsib özü ilə bərabərləşdirən bu manyak özündən gödəkləri düzəltdiyi dəzgahla dartıb özü boyda edərmiş. Bu əfsanədən bir bədii vasitə kimi istifadə edən şairin məramı tamamilə başqadır:

O vaxtdan illər keçib, dəyişibdir zamana,
Başqa prokrustlar gəlib indi cahana.
Onlar qaçaq deyildir, əllərində hökm var,
Onlar beyin kəsirlər, fikir tarazlayırlar.
Deyirlər mənim kimi düşün, anla, danış, din,
Fikirlər eyni olsun mənim fikirlərimin.

Mənim kimi nəğmə de, mənim kimi oxu, yaz,
Mənim fikirlərimin fəvqündə durmaq olmaz.

(“Bütövlük”, s.125)

Əslində bu misralar sovet rejiminə, onun müxtəlif bədii üsluba malik bütün yazıçıları “eyni platformada birləşdirmək cəhdinə” qarşı yönəlmişdi. Fikir qəliblərinə sığmayan dahilərin – Nəsiminin, Cordano Brunonun, Yan Qusun öldürülməsini xatırladan şairi narahat eləyən budur ki, bu gün də prokrustlar var və onlar bu gün də fikirləri, düşüncələri qandalda saxlamağa çalışırlar.

“Herkulesin çobanlığı” adlı şeirdə də qədim yunan əfsanəsi şairə öz fikir və düşüncələrini açmaq üçün lazım olmuşdur. Həmişə çobansız otlayıb, sağ-salamat geri qayıdan qoyunların bir müddətdən sonra bir-bir yoxa çıxması camaatı çox narahat edir. Onlar Herkulesi çoban qoyurlar ki, sürünü canavarlardan qorusun. Ancaq sən demə qoyunların qənimi canavar yox, elə Herkulesin özü imiş. “Bu mənim çobanlıq haqqımdır” – deyə gündə bir neçə qoyunu “həzmirabedən” keçirən Herkulesin fırıldaqı açılında ağsaqqallar bu nəticəyə gəlirlər ki: “İstər qoyunları canavar yesin, istərsə Herkules, nə fərqi varmış.” Bundan sonra müəllif nə vaxtsa yaranmış bu əfsanəyə bu günün gözləri ilə baxıb onu mənalandırmağa çalışır. Dünya folklorundan üzünü öz folklorumuza çevirən şair yazır:

Bəlkə Məlikməmməd yaranmasaydı,
Nə Şamil olardı, nə də ki Babək.
Hansı zülm əbədi yerində saydı,
Əriyib getmədi güney qarı tək?

(“Bütövlük”, s.163-164)

Göründüyü kimi burada şair qəhərmanların meydana çıxmasında, onların xarakterlərinin, şəxsiyyətlərinin formalaşmasında folklorun roluna xüsusi önəm verir.

“Xatirə” şeirində “Südlə gələn sümüklə çıxar” xalq deyimindən istifadə olunub. “Baban, atan və sən” şeirində “Cındırından cin hürkərdi yazığın” adlı el deyimi portret cizgisi kimi maraqlı doğurur. Bəzən şair xalq deyimlərinə yeni prizmadan yanaşması da yaxşı cəhətdir. “Ehtiyat ıgıdın yaraşığıdır” deyimini həyat devizinə çevirən bir nəfərin ifrat aludəçiliyini şair bu cür mənalandırır:

İgidlərin yaraşığı
Yaraşıqsız etdi səni.

(“Bütövlük”, s.477)

Folklorla olduğu kimi onun poeziyasında bəzən qarğışdan da istifadə olunur:

Kim xor baxsa bu adətə – mağara
Ömrü boyu duru suyu bulansın!

(“Bütövlük”, s.305)

Görkəmli ədəbiyyatşünas Yaşar Qarayevin “xalq dilindən, şeirindən əxz olunan vəzn, ahəng, bəhr, ritm sərbəstliyi şeirdə poetik yekrənglikdən, ifadə və üslub monotonluğundan qaçmağa kömək göstərir.” – (Poeziya və nəsr, 1979, s.49) qənaətlərin Əliağa Kürçaylı poeziyasına də əhəmiyyətli dərəcədə aidiyyəti vardır. Çünki onun poeziyasında xalqın düşüncə tərzilə yanaşı fikri lakonik dillə, xüsusi ahəng və ritmlə çatdırmaq ustalığı özünü aydın şəkildə göstərmişdir.

Əliağa Kürçaylı yalnız istedadına güvənməklə yazıb-yaradan şair olmamışdır. O, aydınca dərk etmişdir ki, yaxşı şair olmaq üçün istedad azdır; mütləq oxumaq, öyrənmək lazımdır. Şairin poeziyasında folklorla yanaşı klassik ədəbi

irsimizə də məhəbbət duyulmaqdadır. Onun Nizamiyə, Nəsimiyə, Füzuliyə, Vaqifə, Sabirə, S.Vurğuna və başqalarına həsr elədiyi şeirlər təkcə ithaf səciyyəsi daşımır. Hiss olunur ki, Ə.Kürçaylı bu görkəmli şairlərin yaradıcılığından nəinki xəbərdardır, hətta klassik irsə yaradıcı yanaşmağı da bacarır.

Ə.Kürçaylının bəzi şeirlərini əruz vəznində yazması da, klassik janrlara müraciəti də təsadüfi səciyyə daşımır.

Qitənin “Yaxın və orta Şərqdə ancaq əruz vəznində yazılan şeir formalarından biri” (“Ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti”, Bakı, 1978, s.42) olması məlum məsələdir. Ə.Kürçaylının “Füzuliyə qitələr” adı altında çap olunan üç şeirinin üçündə də qitəyə məxsus ilkin əlamət, onun əruz vəznində yazılması prinsipi gözlənilmişdir. Lakin qafiyələnmə qitədə olduğu kimi ab, cb, çb,db və i.a. şəklində yox, bir qədər fərqlidir:

İllər dolanıb əsrlər ötmüş o zamandan,
Dönmüş və dəyişmiş neçə iqlim, neçə dövrən.
Dağlar düzə dönmüş, bütün aləm buna heyran,
Düzlərdəsə dağlar yaradıbdır neçə vulkan.
Tək sən necə vardınsa osan, ey böyük ustad,
Sən bir əbədiyyət kimi sağsan, yenə sağsan –
Qəlbinlə, əqidənlə, öz eşqinlə, Füzuli!
Ellər səni əzbər oxuyur, dinlə, Füzuli!

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.150)

Nümunədən görüldüyü kimi şairin qitə adlandırdığı bu səkkiz misralıq bədii parçada qafiyə quruluşu belədir: aaaabacc.

Əslində Ə.Kürçaylının qitə kimi təqdim etdiyi bu üç şeir qitə yox, müsəmməndir, yəni səkkizlikdir. Lakin bu parçalar müsəmmənin də qafiyə quruluşundan bir qədər fərqlənir. Məlumdur ki, müsəmməndə hər bəndin ilk altı misrası bir-biri ilə, sonuncu iki misra isə bir-biri ilə qafiyələnir. Ə.Kürçaylının haqqında söhbət gedən səkkiz misradan ibarət şeirlərinin isə altıncı misrası sərbəst bura-

xılır, qalan qafiyələnmə isə müsəmməndə, konkret olaraq M.Ə.Sabirin “Beynəlmiləl” şeirində olduğu kimidir.

Şairin “Qitələr” adı ilə çap olunan digər bir şeiri də əslində qitə deyildir. Əvvələn, bu şeir əruzda yox, hecada yazılıb. Digər tərəfdən, qafiyələnmədə fərq müşahidə olunur:

Şeh yarpaqda yaxşıdır,
Paltarına qonmaya.
Qar yaylaqda yaxşıdır,
Aranda çay donmaya.

(“Bütövlük”, s. 231)

Göründüyü kimi bu ilk bənd aşırma qaiyəli 7 hecalı şeirdir. Digər bəndlərdə də qafiyələnmə bu şəkildədir. Bütün bəndlərin bir-birinə formaca aidiyyəti “yaxşıdır” rədifi ilə əmələ gəlir. Ancaq hər bəndin rədifdən əvvəlki qafiyələri də yalnız həmin bəndin özünə aiddir, başqa sözlə, bütün bəndlər eyni qafiyə ilə bir-birinə bağlanmayıb:

Hər insan öz elində,
Obasında yaxşıdır.
Qələm ustad əlində,
Qılınc qında yaxşıdır.

Qəvvas, üz dərin-dərin,
Ləl dərində yaxşıdır.
Dayazlıq acizlərin
Nəzərində yaxşıdır.

(“Bütövlük”, s.281)

Sonrakı bəndlərin qafiyələnməsi də bu şəkildə olduğundan, digər nümunələr gətirməyə lüzum bilmədik.

Yeri gəlmişkən onu da qeyd eləyək ki, şairin poeziyasında bəzən formaya aludəlik məzmunu müəyyən xələl gətirir.

Əliağa Kürçaylı təkcə klassik ədəbiyyatı öyrənməklə kifayətlənməmiş, dünya poeziyasının da səciyyəvi nümu-

nələrini oxuyub onlardan bəhrələnməyə səy göstərmişdir. Sevib-seçdiyi, əsərlərini dilimizə sevə-sevə tərcümə elədiyi və tərcümə eləməsə də bu və ya digər dərəcədə təsirləndiyi Danteyə, Bayrona, M.Lermontova, S.Yeseninə, Qarsia Lorkaya, Cambula, Karlo Kaladzeyə, Rəsul Həmzətova, Lukoninə, Mirsəid Mirşəkərə və b. həsr elədiyi şeirlərdə əslində bu görkəmli insanların şəxsiyyətinə, yaradıcılığına poetik qiymət, dəyər verməyə çalışmış, minnətdarlıq duyğularını ifadə etməyə səy göstərmişdir. Gözəlliyə, saflığa xoş sonetlər yazan Dantenin həm də “köhnə şeir qəliblərini qırması”, Bayronun “Bayraq tək şeirin adını qaldırması”, Lermontovun özü ölsə də “nəğməsiylə aləmdə gəzməsi”, Lorkanın “Yanmaqla böyük həqiqətlər tapması”, “Səhərlərin onun nəğmələri ilə açılması”, Rəsul Həmzətovun öz xalqının adını “bir zirvə də ucaltması”, Mirsəid Mirşəkərin öz nəğmələri ilə “Ucalıq, yüksəklik heykəlinə dönməsi” və s. Ə.Kürçaylının diqqətini bu görkəmli sənətkarlardan öyrənməyə sövq edən başlıca cəhətlər idi. Onun şeirlərində Şeksprin, Puşkinin, Pol Elüarın, Musa Cəlilin, Şandor Petefinin, Şevçenkonun və başqalarının adının yeri gəldikcə çəkilməsi də şairin mütaliə dairəsinin genişliyindən xəbər verir. Sözsüz ki, bu görkəmli dünya şairlərinin əsərlərini dönə-dönə oxuması Ə.Kürçaylının ədəbi zövqünün formalaşmasına, yaradıcılığına təsirsiz qalmamışdır.

Lorkanın şeirlərində olduğu kimi Əliağa Kürçaylının da bəzi şeirləri eyni misralarla başlayıb eyni misralarla bitir.

Bütün bu deyilənlərdən, təhlillərdən aydın şəkildə görünür ki, Əliağa Kürçaylının bir şair kimi formalaşmasında poetik ənənələr çox mühüm rol oynamışdır. İstər xalq poeziyasından, istər klassik, istərsə də dünya ədəbiyyatından xəbərdarlıq, onlardan yaradıcı şəkildə bəhrələnmə ustalığı şairin poeziyasına, onun məzmun və mündəricəsinə, eləcə də bədii formasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdir.

Bədii forma axtarışları

İstedadlı şair, tərcüməçi Əliağa Kürçaylı bütün yaradıcılığı boyu bədii forma axtarışlarında olmuşdur ki, bu da yeni fikri yeni şəkildə oxucuya çatdırmaq tələbatından irəli gəlmişdir. Şairin folklor mühitində böyüyüb boya-başa çatması, Bakı Dövlət Universitetində oxuyarkən klassik Azərbaycan ədəbiyyatını, Moskvada Maksim Qorki adına Dünya Ədəbiyyatı İnstitutunda təhsil alarkən isə dünya poeziyası ilə tanış olması istedadlı şairin öz qələmini həm folklor, həm klassik Azərbaycan, həm də dünya ədəbiyyatı janrlarında sınağa, bir sıra maraqlı poetik nümunələr yaratmağa həvəsləndirmişdir.

Əliağa Kürçaylı sonet yazmağa başlayarkən bu janrın ilk nümunələri Azərbaycan ədəbiyyatında artıq uğurla sınaqdan çıxmışdı. Müəyyən mənada sonet ənənələri formalaşmaqda idi. XX yüzilliyin əvvəllərində Əli bəy Hüseynzadənin redaktorluğu altında nəşr edilən “Füyuzat” jurnalında nəşirin özünün, eləcə də Əhməd Kamalın, Səid Səlmasinin böyük ingilis şairi və dramaturqu V.Şeksprin təsiri ilə yazılan ilk sonetləri işıq üzü görmüşdü. Daha sonra Hüseyn Cavidin, Mikayıl Müşfiqin bu janrda yazdıqları sonetlər uğurlu poetik nümunələr kimi diqqəti cəlb eləmiş, sonet Azərbaycan poeziyasında da vətəndaşlıq pasportu qazanmışdı. Tədqiqatçı, filologiya elmləri doktoru Hüseyn Həşimli çox doğru qənaətə gəlir ki, 1950-ci illər Azərbaycan şeirində Əliağa Kürçaylının sonetləri maraq doğurur. Onun sonetlərində misraların müxtəlif heca ölçülərində olması, dolğun bədii ifadə və təsvir vasitələri, az sözlə dərin mənə çatdırmaq məharəti ilk baxışda diqqəti cəlb edir. (**“Avropa lirik janrları və Azərbaycan ədəbiyyatı”, 2009, s.165**).

Fikrimizcə, Ə.Kürçaylının sonetlərinin uğur qazanmasının əsas səbəbi şairin “qərib” janrın sirlərinə yaxından bələdliyi, ona “doğma münasibəti” ilə əlaqədar idi. Sözsüz ki, digər maraq doğuran səbəblər də yox deyildi. Ə.Kür-

çaylının bədii üslubu folklor, klassik Azərbaycan və dünya poeziyası qaynaqlarından bəhrələnərək formalaşdığı üçün Şərq fəlsəfi fikri Qərb libasında özünü çox rahat hiss edirdi. Bu sonetləri oxuyanda onların poetik məzmunu “bədii formanın ögeyliyi” unudurmaq gücündə idi.

Ə.Kürçaylı poeziyasında sonet rəngarəng mövzudur. Məsələn, onun övladına müraciətlə yazdığı “Yaman oxşayırsan, deyirlər mənə” misrasıyla başlayan sonetin libası qərb biçimində olsa da, onun məzmununda övlad tərbiyəsi ilə bağlı şərq düşüncə tərzini qabarıq şəkildə nəzərə çarpmaqdadır:

Yaman oxşayırsan, deyirlər mənə,
Qaşların, gözlərin guya mənimdir.
Üzümün rəngi də çökmüş üzünə...
Qoy ata gözüylə sənə baxım bir.

Görkəmin mənə də çox tanış gəlir,
Elə bil mənimdir səndəki gülüş.
Güləndə yanağın batır, çökəlir...
Sanki bir almayıq iki bölünmüş.

(“Bütövlük”, s.253)

Şeir bu iki bəndini oxuyanda heç adam sonet haqqında düşünmür. Çünki bu bəndlər Ə.Kürçaylı üslubu üçün səciyyəvi olan 11 hecalı, aşırma qafiyəli bədii parçadır. Şeir janrı üç misradan ibarət iki bəndin əlavə olunmasından sonra məlum olur.

Qəlbim dağa dönür bu bənzəyişdən,
Qaşınla, gözünlə mənə oxşa sən –
Gözümün nuru da gözünün olsun!

Əksini qoy səndə seyr etsin atan,
Ancaq əziz balam, çalış hər zaman
Bir ürək, bir beyin özünün olsun!

(“Bütövlük”, s.253)

Bu misralar bir növ mahnının əsas mətnindən bir qədər fərqlənən nəqarata bənzəyir. Lap sonluqda Şərq üslubuna uyğun nəsihətçilik aydınca sezilməkdədir və bu, övladının özünə oxşamasından qürurlanan atanın – lirik qəhrəmanın onunla bağlı gələcək arzularından xəbər verir.

Bu sonetdə bədii forma elə bil mahir dərzi əli ilə şeirin məzmununun boyuna biçilib. Qafiyə quruluşu italyan sonetində olduğu kimi abab, cəcc, dde, əəe şəklindədir. Başqa sözlə desək, şairin şərq təfəkkürü ilə yoğrulmuş poetik düşüncələri özünü qərb libasında çox rahat hiss edir.

Ə.Kürçaylının sonetlərində müəllifin insan, kainat, həyat, yaxşılıq, pislik və s. haqqında düşüncələri öz bədii əksini tapıb. “Bilmirəm işin nə, sənətin nədir” misrası ilə başlayan sonetdə müəllif dostum deyər müraciət etdiyi insana xatırladır ki, insanın ləyaqəti, üzüağ yaşaması, cəmiyyətdə ucalması onun öz əlindədir. Bu sonetin məzmunu da şərq poeziyasının ruhuna uyğundur:

Sən elə yüksəl ki, söyləsin hamı:
– O valeh edərdi hər bir adamı,
Onda yüksəlməyə qüdrət var idi!
Səni sevən də var, sevməyən də var,
Səndən söz düşəndə qoy desin onlar:
– Amma zalım oğlu sənətkar idi!

(“Bütövlük”, s.254)

Şairin həyat, ölüm haqqında fəlsəfi düşüncələrini sonet janrı heç də ənənəvi qoşmadan, gəraylıdan pis ifadə etmir, əksinə, qlobal problemə bir qədər kənar dünyanın gözləri ilə baxıldığını göstərmək vasitəsinə çevrilir:

İnsan yalnız bir dəfə gəlir dünya üzünə,
Yalnız bir yol baxırıq aya, ulduzlara biz.
Ah, ikinci bir ömrü verə bilsələr mənə,
Yox, bu yalnız arzudur, ömür birdir, şübhəsiz.

Bu məni qorxutmayır, qorxutmayır, sevgilim,
Qoy günəşin üzünü bircə yol görüm, nə qəm!
Düşünürəm arabit ürəyimdə nisgilim,
Birdən bu bir ömrü də mənalı keçirməsəm...

Sevgilim, istəyəm ki, bağ salam, evlər tikəm,
İsti, soyuq bilmədən ellərə keşik çəkəm –
Sən ömür kitabımı yalnız belə varaqla.

Yaylı çarpayılarda yataraq axşam, səhər,
Ömrü nəşə içində mən başa vursam əgər,
Sevgilim, and verirəm, nə yas tut, nə də ağla!

(“Bütövlük”, s.194)

Bu sonet qafiyə quruluşu etibarilə əvvəlki nümunələrin eyni olsa da, onun ölçüsü başqadır, 11 yox, 14 hecalıdır. Daxili bölgüsünün 4+3+4+3 şəklində olması şeirin ahəngini əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdirir. Bu ləngərli misralar fəlsəfi düşüncəni elə bil ki, bir az da dərinləşdirir. Lirik qəhrəmanın bir dəfə verilən ömrü mənalı yaşamaq arzusu oxucuları da düşünməyə vadar edir.

Şairin sevgi mövzusunda sonetləri də maraqlıdır. Bu baxımdan “Məhəbbət yolunda yorulmur ürək” misrası ilə başlayan sonet diqqəti cəlb edir. Bu sonetin ilk bəndinin qafiyə quruluşu bir qədər fərqlidir: abba. İkinci bəndin qafiyə quruluşu isə belədir: cəccə.

Məhəbbət yolunda yorulmur ürək;
Göyün intəhasız dərinliyinə
Hazıram, şığıyam, baş vuram yenə,
Gedəm görünməyən ulduzlaradək.

Min bir rəngə çalan qövsü-qüzehi
Hazıram göylərdən gətirəm sənə.
Hələ yer nəfəsi dəyməyən şeyi
Gətirəm, çiləyəm şux tellərinə.

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.305)

Əliağa Kürçaylı bədii formaya xüsusi diqqət yetirən sənətkarlardandır. Onun poeziyası üçün ən aparıcı vəzn hecadır. Şeirlərində milli vəznimiz olan hecanın müxtəlif ölçülərindən məharətlə istifadə etmişdir. Bununla yanaşı Ə.Kürçaylının əruzda yazılmış bir neçə maraqlı şeiri də vardır ki, araşdırma zamanı bunlar da diqqətdən kənar qalmayacaqdır. Dilimizin incəliklərinə yaxından bələd olan şair təşbeh, metafora, metonimiya, təzad, mübaliğə kimi bədii təsvir vasitələrindən məharətlə istifadə etmişdir. Bu məsələlərin konkret nümunələrə istinadən şərhli şairin poeziyasındakı sənətkarlıq məsələlərini öyrənməyə zəmin yaradacaqdır.

Ə.Kürçaylı qələmini əruzda, hecada sınamış, bəzi istisnalar olmaq şərti ilə sərbəst şeir yazmamışdır. Ancaq bütün bunlara baxmayaraq onu ənənədən bəhrələnən novator şair adlandırmaq olar. Ona görə ki, “sərbəst şeirə meyl göstərüb-göstərməməyi novatorluq üçün meyar seçmək olmaz”. (Əkbər Ağayev, “Əsrin tərənnümü”, 1980, s.197).

Əcnəbi sözlərə uyğun öz sözlərimizdən istifadə ilə yaranan yeni qafiyələrdən istifadə edir. Bu tipli qafiyələrə R.Rzanın da yaradıcılığında rast gəlirik.

İstərəm atəşimdən üz-gözüm də **qarsiya**,
Gəlir matador gəlir,
Gəlir Lorka **Qarsiya!**

(“Bütövlük”, s.339)

Bəzən misranın əvvəlindəki sözlər də bir-biri ilə qafiyələnir. Məsələn: “Bina qalxır, Kür axır ömrün günləri kimi” (“Təzə ev”); Hər zəngülə Gilə-gilə Hopur qalır ürəklərdə” (“Bülbüllər”). Ümumiyyətlə, Ə.Kürçaylının poeziyasında maraqlı qafiyələr çoxdur. Ən maraqlı cəhət isə bundan ibarətdir ki, onun şeirlərində son dərəcə maraqlı, orijinal qafiyə sistemi vardır.

Şairin fərdi yaradıcılıq üslubu

Hər bir yazıçının özünəməxsus fərdi yaradıcılıq üslubunun olması ədəbiyyatşünaslıq elmində öz təsdiqini tapan bir yaradıcılıq, sənətkarlıq problemdir. Hər bir insanın eyni hadisəyə münasibəti fərqli olduğu üçün eyni hadisəni hərə bir cür nəql edir, qələmə alır. Üslub fərdiyyəti də məhz buradan doğur. Lakin üslubun konkret hüdudlarını müəyyən-ləşdirmək o qədər də asan məsələ deyildir. Çünki “Üslub müxtəlif sənət adamlarının yaradıcılığında özünü göstərən fərdi, fərqləndirici sənətkarlıq komponentlərinin vəhdəti nəticəsində əmələ gəlir” (“Ədəbiyyatşünaslığın əsasları”, 2009, s. 271).

Məşhur rus ədəbiyyatşünası, nəzəriyyəçi alim L.İ.Timofeyev çox doğru qənaətə gəlirdi ki, sənətkarın üslubu qırılmaz şəkildə onun fərdi keyfiyyətləri, yalnız ona məxsus istedadı, həyat təcrübəsi, mədəni dairəsi, danışıq tərzii ilə əlaqədardır (Timofeyev L. İ. *Osnovi teorii literaturı. Moskva, 1976, s.86*).

Ə.Kürçaylı poeziyasını küll halında nəzərdən keçirəndə bu nəzəri qənaətlərin doğruluğuna bir daha əmin oluruq. Onun poeziyasında şəxsiyyətindən, danışıq tərzindən doğma ötkəmlik, sözü birbaşa söyləmək meyli güclüdür. Azərbaycan dilinin incəliklərinə bələdlik onun poetik üslubuna xəlqilik çaları, milli kolorit gətirir.

“Ədəbi prosesdə müəllifin özünəməxsus mövqeyini müəyyən-ləşdirən amillərdən biri də sənətkarın bədii üslubudur. Bədii üslub özü də forma elementidir. Eyni xətti olan adam tapmaq mümkün olmadığı kimi, eyni üsluba malik sənətkar da yoxdur. Əsl sənət həmişə orijinaldır, təkrarsızdır, fərdir” (*Azərbaycan poemasının sənətkarlıq xüsusiyyətləri. Bakı, 2010, s.164*). Bu nöqtəyi-nəzərdən yanaşdıqda özünü istedadlı, bənzərsiz şair kimi təsdiq edən Əliağa Kürçaylının poetik üslubu da bənzərsizdir, təkrarolunmazdır. Onun istər şeirlərində, istərsə də poemalarında

Şairin fərdi yaradıcılıq üslubunun ümumi cəhətləri aydınca görünməkdədir. Sadəlik, lakonizm, fikrini ifadə edərkən məcazlardan, bədii suallardan, xalq ifadə və deyimlərindən istifadə, hadisə və predmetləri özünəməxsus şəkildə mənalandırmaq bacarığı, mövzuya uyğun bədii forma tapmaq səriştəsi onun ədəbi üslubunun əsas elementləri kimi yadda qalır.

Əliğa Kürçaylının poeziyasında qəhrəmanların daxili dünyasını səciyyəvi detallar, xarakterik hadisələr zəminində açmaq meyli güclüdür. Bu baxımdan onun “İkar gəlir”, “Yedək gəmissi”, “Palto əhvalatı” şeirləri səciyyəvidir.

Ə.Kürçaylının şeirlərinin bir qismi hansı bəndlə başlayırsa, həmin bəndlə də bitir. Məsələn, şairin yaradıcılığında xüsusi yeri olan “Savalanın zirvəsində qar görürəm”, “Fəsillər”, “Rənglərin səsi”, “Qartal”, “Görüş günü” və s. şeirləri bu dediklərimizə əyani subutdur. Onun digər şeirlərində də bu tipli başlanğıc və sondan istifadə olunub. Məsələn, “Qadın əli” şeiri bu misralarla başlayır:

Qadın əli!
Ovcundakı ürəyidir,
Məşəl edib keçir dağdan, dərədən də.
Kövrəklikdə qızılgülün ləçəyidir,
İnadında od götürür kürədən də.

(“Bütövlük”, s.235)

Bundan sonra şair fikirlərini bir neçə bənddə davam etdirir və sonda yenidən ilk bəndi olduğu kimi təkrarlayır. Şairin digər şeirləri də göstərir ki, bu tip başlanğıc və son təsadüfi xarakter daşımır və şairin fərdi yaradıcılıq üslubunu səciyyəvləndirən elementlərdən biri kimi maraqlı doğurur.

“Günəşin səsi” şeiri də bu misralarla başlayıb, elə həmin misralarla da bitir:

Biri haray salar
Elə sanar ki,

Dünya oyanacaq onun səsindən.
Biri səssiz-səssiz elə yanar ki,
İqlimlər nurlanar hər şöləsindən.

(“Bütövlük”, s.168)

“Birinci gün” şeiri isə bütöv bir bəndlə yox, bir beytlə başlayıb (“Şalvarı dizədək, köynəyi dümağ, Çantası toxunur dabanlarına”), həmin iki misra ilə də bitir. “Yağışdan qorxuram” şeirində də bu üsuldən istifadə olunmuşdur. Şairin “Doğum evində” şeirində isə vəziyyət bir qədər fərqlidir. İlk bəndin ilk beyti yox, ikinci beyti (“Dünən bir gəlinin, bu gün ananın Görürəm utancaq gül çöhrəsini”) şeirin sonunda təkrarlanır. İlk bəndin ilk misraları ilə (“Keçirəm yanından doğumxananın, Alır qulaqlarım körpə səsini”) son bəndin ilk misraları isə (“Hələlik divarı doğumxananın Əks edir onların o xoş səsini”) bir qədər fərqlidir.

Dağıstan dağ yeridir, qüdrətlidir qalası,
Zirvəsində qartalı, quzeyində qarı var.
Sən Həməzət Sədasanın qonur gözlü balası,
Dünyaya göz açandan beşiyin oldu bunlar.

(“Bütövlük”, s.352)

Rəsul Həməzətova həsr olunan şeir bu bəndlə başlayıb, bu bəndlə isə bitir:

Dağıstan dağ yeridir, qüdrətlidir qalası,
Zirvəsində qartalı, quzeyində qarı var.
Rəsul, avar elinin qonur gözlü balası,
Adınla bir zirvə də ucaldı uca dağlar.

(“Bütövlük”, s.353)

Nümunə gətirdiyimiz hər iki bəndi müqayisə etdikdə aydınca görünür ki, birinci bəndin ilk beyti son bənddə eyni ilə təkrarlanıb, ikinci beytdə isə bir qədər dəyişiklik var.

Özü də bu dəyişiklik təsadüfi səciyyə daşımır, şairin həyat yollarında inkişafının göstəricisinə çevrilir. Rəsul doğulanda təkcə Həməzətin oğlu idi, ömrünün ixtiyar çağında isə avar elinin övladına çevrilib. Körpə vaxtı onun beşiyi olan dağları Rəsul öz adı, şöhrəti ilə elə bil ki, bir pillə də ucalara qaldıra bilib.

Söhrab Tahirə həsr olunmuş şeirlərinin birində Ə.Kürçaylının həmişə olduğu kimi sonda ilk bəndi yox, ikinci bəndi təkrarlaması da maraqlı faktdır:

Daşa dönmüş ümidlər,
Arzular cana gəlir.
Yola çıxın, igidlər,
Uzaqdan ana gəlir.

(“Bütövlük”, s.361)

“Mənim atam” şeirinin ikinci bəndi də sonda yenidən təkrarlanır. “Uşaqlığımla görüş” şeirinin ilk bəndi isə sonda deyil, məqam düşdüyü üçün şeirin ortasında təkrarlanır:

Necə də doğmadır mənə bu yerlər,
Ah, dəydi burnuma kəndin havası.
Asfalt yol uzanır üfüqə qədər,
Asfaltdan aşağı pambıq tarlası.

(“Bütövlük”, s.96)

Bu misralarda şairin xatirələrini çözləyən məkanın təsviri verilmişdir. Ona görə də bu cür təkrar poetik parçanın hərəkətini, səmimiyyətini artırır və lirik qəhrəmanın hiss və həyəcanlarını daha dərinədən açmaq vasitəsinə çevrilir.

“Sevgidən danışan şeirlərimi” misrası ilə başlayan adsız şeirdə də ilk bənd şeirin ortasında təkrarlanır. Ancaq burada fərq təkrarlanan bənddə birinci beytlə ikinci beytin yerinin dəyişməsi ilə əlaqədardır. İlk bənddə şeir “Sevgidən danışan şeirlərimi Siz əsla yazmayın mənim adıma” beyti ilə başlayırsa, ortada təkrarlanan bənddə ilk bəndin son beyti önə

gəlir: “Yox, yox, sevməmişəm mən sizin kimi, Gizli görüşlər də gəlmir yadıma.”

“Yox, yox, az olmayıb çətin anlarım” mısrası ilə başlayan adsız şeirin ortasında belə bir bənd var:

Baxırsan, bir ağac kökü torpaqda,
Özü ayaq üstə, başı göylərdə:
Üstündə tapılır yaşıl yarpaq da,
Qəfildən quruyur durduğu yerdə.

(“Bütövlük”, s.373).

Həmin şeir bu bəndlə bitir:

Bəzən açılmayır dil də, dodaq da,
Onlar qıfıl olur kədərə, dərdə.
...Görürsən bir ağac kökü torpaqda
Qəfildən quruyur durduğu yerdə.

(“Bütövlük”, s.374).

Göründüyü kimi, burada bənd eyni ilə təkrarlanmayıb, orada müəyyən variant dəyişikliyi var.

Ümumiyyətlə, bəndin, beytin təkrarı Ə.Kürçalı poeziyasında təkrir səciyyəlidir, fikrin ifadəsini daha qabarıq şəkildə nəzərə çarpdırmaq missiyasını yerinə yetirir.

Şairin elə şeirləri də var ki, aşırma qafiyəli bir neçə bənddə irəli sürülən fikir ona məzmunca bağlanan qoşma ilə davam etdirilir və sona çatır. Məsələn, “Sünbüllər” şeiri bu dediyimiz tipli şeirə misal ola bilər. Şeirin aşırma qafiyəli birinci hissəsi bu bəndlə bitir:

Baxıram, sünbüllər çeşid-çeşiddir,
Qurban yerə düşən dənəsinə də.
Sanıram, hər biri canlı igiddir,
Bir nəğmə yaraşır hərəsinə də:

və qoşma formalı ikinci hissəsi belə başlayır:

Qışda bürüncəyi bəyaz qar olar,
Bahar yağışında çimər sünbüllər.

Yayda bir mehriban uşağa bənzər,
Günəşin nurunu əmər sünbüllər.

(“Bütövlük”, s.246)

Bu tipli keçiddən sonra şeir axıra qədər qoşma formasında davam edir və bitir. “İllər və heykəllər” “Peredelkino”, “Mənim musiqim” və s. şeirlərin də bu cür qurulması həmin bədii priyomun şairin yaradıcılığında təsadüfi olmadığını göstərir.

“Mənim baharım” şeiri də bədii struktur etibarilə orijinal təsir bağışlayır. Əgər “Sünbüllər” şeirində aşırma qafiyəli bir neçə bənddən sonra qoşma formasından istifadə edilirsə, “Mənim baharım”da şeir aaaab; ccccb formasında qafiyələnən beşliklə tamamlanır.

Şeir bu qayda ilə davam edib bitir. Bir fərqli cəhət də bir-biri ilə qafiyələnən beşinci misraların qısalığı, 6 hecalı olması ilə əlaqədardır.

Ə.Kürçaylının elə şeirləri də var ki, qoşma aşırma qafiyəli misraları bir-birinə bağlayan körpü rolu oynayır. “Kədərin rəngi” şeiri bu baxımdan səciyyəvidir. Əyani təsəvvür oyansın deyə ada təsiri bağışlayan qoşmanı özündən əvvəlki son, sonrakı ilk bəndlə birlikdə diqqətə çatdırırıq:

Onu nə Rəfael görüb bir zaman,
Nə də Leonardo da Vinçi görüb.
Onu bir cüt gözə çökəndə duman
Mənim bu gözlərim birinci görüb.

Atam evimizdən uzaq düşəndə,
İlk dəfə dizimə yamaq düşəndə,
Bir insan əlindən çomaq düşəndə,
O rəngi anamın gözündə gördüm.

Qızlar oğlan kimi şinel geyəndə,
Ellər ağ kağıza “qara” deyəndə,
Bu həsrət, bu möhnət beli əyəndə,
O rəngi anamın gözündə gördüm.

Ocaq soyuyanda, təndir sönəndə,
Təknə yüngülləşib qova dönəndə,
Şən mahnı susanda, ağı dinəndə
O rəngi anamın gözündə gördüm.

Tale mənim üçün tələ quranda,
Yalançı şahid tək üzə duranda,
Qış məni yandırır, yay donduranda
O rəngi anamın gözündə gördüm.

Topla rənglərini baharın, qışın,
Qövsü-qüzehi də cala ona sən.
Topla rənglərini torpağın, daşın,
Kədərini rəngini tapa bilməzsən.

(“Bütövlük”, s.148-149)

Göründüyü kimi, misraları bir-birinə bağlayan məzmunudur, bədii forma yox. Ancaq aşırma qafiyəli misralardan qoşmaya, qoşmadan yenidən aşırma qafiyəli ölçüyə qayıdış anormal görünür. Bütün bunlar ənənədən yaradıcı şəkildə bəhrələnilib ona yeni üslubi çalar verməyi bacaran şair axtarırlarının yekunu kimi maraqlıdır.

“Düşüncələr” adlı şeirlər silsiləsi isə bir poetik çələngi xatırladır. Silsiləyə daxil olan hər bir şeir ayrılıqda müstəqil təsir bağışlasa da, bədii formaca bir-biri ilə sıx əlaqəlidir. Məsələn, silsiləyə daxil olan “Qızıl tac kimi” şeiri bu misralarla bitir:

Gecə rəngindədir hələ dan yeri,
Ulduzlar oyaqdı, qəmər oyaqdı.

“Sonuncu dayanacaq” adlı ikinci şeirin isə ilk misraları belədir:

Ulduzlar oyaqdı, qəmər oyaqdı,
Gecə rəngindədi hələ dan yeri.

Göründüyü kimi, son beyt təkrarlanır, burada fərqli cəhət yalnız misraların yerinin dəyişdirilməsi ilə bağlıdır.

“Sonuncu dayanacaq” şeiri “Eviniz sonuncu dayanacaqdır, Mənimçün yol yoxdur burdan o yana” misraları ilə bitirsə, “Gözlərin” şeiri “Mənimçün yol yoxdur burdan o ya-

na, Eviniz sonuncu dayanacaqdır” misraları ilə başlayır. Şair silsiləyə daxil olan “Kədər in rəngi”, “Məhəbbətimiz”, “Hələ ki”, “Mənim nəyim var”, “Kim kimin adıyla”, “Qətiyyət”, “Vicdan”, “Mustafa müəllim”, “Şəhid meşə”, “Herkulesin çobanlığı”, “Həqiqətlər, əfsanələr” şeirlərini də həmin vasitə ilə bir-birinə bağlayır və beləliklə də mahir sənətkar əli ilə toxunan, hörülən, hissələrini bir-birindən ayırmaq mümkün olmayan iri bir poeziya çələngi meydana çıxır.

Şairin poetik üslubunun ən əlamətdar cəhətlərini özündə cəmləyən “Düşüncələr” silsiləsi ədəbi tənqidin də diqqətindən kənarda qalmamışdır. 1977-ci ilin poeziya icmalında Əliağa Kürçaylının yaradıcılıq nümunələri də bədii təhlil süzgəcindən keçirilir. Çox doğru qeyd olunur ki, “Ə.Kürçaylının lirik silsiləsinə fikri hissi vəhdət və ardıcılıq xasdır; bu cəhət hətta düşüncələr silsiləsinin formasında da nəzərə çarpır. Belə ki, on üç şeirdən təşkil olunan bu silsilədə sonrakı şeir özündən əvvəlkinin son iki misrası ilə başlanır. Beləliklə, silsilənin bütün şeirləri arasında forma və fikir vəhdəti gözlənilir” (Ədəbi proses-77. Bakı, 1978, s. 67).

Ə.Kürçaylının digər şeirlərində də məhz “forma və fikir vəhdətinin gözlənilməsi” bu məhsuldar, bənzərsiz şairin ədəbi üslubunun xarakterik əlamətləri kimi yadda qalır.

Ə.Kürçaylı üslubunun səciyyəvi cəhətlərindən biri də onun şeiri gözlənilməz sonluqla bitirməsi ilə əlaqəlidir. Məsələn, “Ah, neçə ünvana getmir ayağım” misrasıyla başlayan şeirində şair daha neçə qapı zəngi cingildətmədiyindən, neçə-neçə telefon nömrəsi yığmadığından, tanış qapıların üzünə açılmadığından, gülümsər, sözlü-zarafatlı çöhrələrə həsrət qaldığından söhbət açanda adama elə gəlir ki, insanların dönüklüyü, vəfasızlığıdır onu göynədən. Yalnız son bəndi oxuyandan sonra məsələnin mahiyyəti açılır:

Yoxsa dost evləri çıxıb yadımdan?
Xəyala gedirəm mən bir anlığa.

Bir dost ünvanını gəzdiyim zaman
Yolumu salıram qəbristanlığa...

(“Bütövlük”, s.167)

Ə.Kürçaylı poeziyada eksperimentlər aparmağı xoşlayan bir şair olmuşdur. Onun müxtəlif ölçülü, rəngarəng bədii struktura, bədii formaya malik şeirləri bu qənaətə gəlməyimizə əsas verir. Fikrimizə əsaslandırmaq üçün bir nümunəyə müraciət edək. “Gözünə qar üstə güllər görünsə” misrası ilə başlayan dörd bəndlik bir şeirin cəmi bir cümlədən ibarət olması maraqlı bədii faktdır. Etiraf edək ki, bu tipli şeirə birinci dəfədi ki, rast gəlirik:

Gözünə qar üstə güllər görünsə,
Sərt külək ney çalsa qulaqlarında,
Payızda dağlarda sellər görünsə,
Qəm nəğməyə dönsə dodaqlarında,
Aydın buz ziyası yandırsa səni,
Hər ulduz bir nəhəng günəşə dönsə,
Günəşin alovu dondursa səni,
Şaxta Muğandakı atəşə dönsə,
Sərçə nəğmə desə bülbüllər kimi,
Xəzəllər yamyaşıl dəysə gözüne,
Küləkdə inləyən teleqraf simi
Bir “Kərəmi” çalsa özü-özünə,
Qoynuna düşsən də dərdin, məlalın
Yaşamaq istəsən yaşadıqca sən, –
Ey dost, ağarsa da saçın-saqqalın
Demək vurulmusan, demək sevirsən.

(“Bütövlük”, s.427)

Elə bil ki, bütün təsvirlər “Sən sevirsən” teoreminin isbatından ibarətdir. Bu şeirdəki “qulaqlarda ney çalan sərt külək”, “dodaqda nəğməyə dönən qəm”, “ayın buz ziyasının insanı yandırması”, “hər ulduzun bir nəhəng günəşə dönməsi”, “günəşin alovunun insanı dondurması”, “Şaxtanın Muğanda atəşə dönməsi”, “sərçənin bülbüllər kimi nəğmə oxuması”, “xəzəllərin yaşllaşması”, “küləklərin inləyən te-

leqraf tellərində “Kərəmi” çalması” lirik qəhrəmanın psixoloji durumuna, ovqatına tam uyğundur. Bu obrazlı ifadələr, bənzətmələr, mübaligələr, epitetlər şeirin poetik təsir gücünü qat-qat artıran vasitəyə çevrilmişdir.

Uşaqlıq illəri ilə bağlı xatirələrin bədii əksi Ə.Kürçaylının təsvirlərinin uydurma olmadığını, həyatdan qaynaqlandığını göstərən əsas amillərdəndir. Bu şeirlərdə həyatın nəfəsi, ritmi ahəngi, duyulmaqdadır. Şairin yaradıcılığında xatirə bədii üslub elementi kimi diqqəti cəlb edir. “Uşaqlığımla görüş”, “Çörək”, “Peredelkino”, “Bir ovuc günəş”, “Ana nağılları”, “Anamın əlləri”, “Xatirə”, “Yenə düşdü xatirimə kəndimiz”, “Mənim atam” və s. bu kimi şeirlərdə lirik qəhrəmanın xəyalən ötən günləri xatırlaması onun daxili dünyasının da açılmasına zəmin yaradır.

“Uşaqlığımla görüş” şeirinin lirik qəhrəmanının burnuna kəndin havası dəyən kimi, gözlərinə doğma yerlər görünən kimi, sürünü dəhmərləyərək asfalt boyunca aparan çobanla üz-üzə gələn kimi xəyalında ötən günlərin poetik lövhəsi canlanır.

Özünü “xatirələr dəlisi” adlandıran lirik qəhrəman kəndin ətəyindən başlayan örişü, arx qırağında dizəcən çıxan otu, külək əsəndə dəniz kimi ləpələnən yoncalı çölləri, qoyunların çay daşları kimi zümrüd sahillərə səpələnməsini, “saqqalı bir qarış, buynuzu çomaq” qumrovlu təkəni, kəsik-qulaq alabaşı xatırlayır. Bu xatırlama poetik dön geyinərək gözəl bir mənzərənin yaranmasına səbəb olur. İndiki çobanla özünü müqayisə edən şair düşüncələrini oxucularla bölüşür:

Mənim uşaqlığım başqaydı ancaq –
Ayağı çarıqlı, çiyini çuxalı.
Onun “platforma” çəkməsinə bax,
“Tiklas” plaşı da ayrıxalı.

(“Bütövlük”, s.97)

Şairin təsvir elədiyi geyim elementləri çobanların bədii portretini əhəmiyyətli dərəcədə bir-birindən fərqləndirir. “Nizami qoşun tək gedən sürü”nün adamlar kimi “küçə hərəkəti qaydalarını bilməsi”, maşınların şütüdüüyü asfaltla yox, onun qırağı ilə örüşə yollanması keçmişdən gələn lirik qəhrəmanı heyretləndirir.

Şairin poeziyasında keçmişə xəyalən qayıdış əslində gələcəyə inamla getmək vasitəsi kimi təqdim olunur. Bu mənada Ə.Kürçaylının “Oğluma” adlı silsilə şeirləri daha çox diqqəti cəlb edir. Öz övladına uşaqlığı keçən yerlər, baba yurdu, dünyasını dəyişən doğma insanlar haqqında xatirələr danışan müəllif əslində onu gələcəyə daha inamla addımlamağa, ləyaqətli bir insan ömrü yaşamağa səsləyir:

Əyil öp bu yeri, baba yurdunu,
Əyilsən, o səni qaldırar, oğul!
Sən yaşa dolursan... Unutma bunu:
Torpaqda qaldırmaq gücü var, oğul!

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.58)

“Peredelkino” şeirində elektrik qatarı xatirələri çözləyən vasitəyə çevrilir. Qatar həmin qatar olsa da, onun sərnışinləri başqadır. Tələbə vaxtı “günləri təkərlər üstündə keçən”, “kazbek qutusunun üstünə şeir yazan”, “mavi gözləriylə kəmənd atan qızın” xətrinə özünü mürğülü göstərib Peredelkin vağzalında düşməyən şair indi həmin qatara minəndə elə bil ki, qərubsəyir və xəyalən ötən günlərin dostlarını xatırlayıb rahatlıq tapır elə bil. Şairin könlündən elektrik qatarına minib xatirələr dünyasına səyahət etmək keçir. Bu yerlərdə hər bir şey, hətta adi ağac, adi yarpaq da o günləri xatırladır:

Budaqlarda təzə ilin yarpağı,
Ayaq altıda köhnə ilin xəzəli.

Gözlərimi cavan qovaq budağı,
Xəyalımı xatirələr bəzəyir.

(“Bütövlük”, s.86)

Xatirə üslubu şairin daxili dünyasını açmaq, onun hiss və həyəcanlarını açmaq vasitəsinə çevrilir.

Şeirin, poemanın bədii quruluşundan tutmuş onun dili, ayrı-ayrı təsvir vasitələrindən, hər kiçik detaldan, cizgidən istifadə etmək bacarığı birləşərək Ə.Kürçaylının poetik üslubu haqqında ümumi təsəvvür yaradır. Mövzu seçməkdən tutmuş onu bədii formaya salıb sənət əsərinə çevirməyə qədər istifadə olunan bütün sənətkarlıq komponentləri, cüzlər, elementlər birləşərək şairin poetik üslubunu formalaşdırır.

Bədii təsvir vasitələri

Poetik əsərlərin strukturunda bədii təsvir və ifadə vasitələrinin rolu böyükdür. Dünya, xüsusən rus ədəbiyyatşünaslığında bu məsələ ilə bağlı xüsusi tədqiqatlar aparılmışdır. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslarının da əsərlərində yeri gəldikcə bədii təsvir vasitələrinin rolu və yeri məsələləri diqqət mərkəzinə çəkilmişdir.

Bu baxımdan yanaşdıqda Ə.Kürçaylının yaradıcılığı da tədqiqat üçün zəngin material verir. Ona görə ki, bu qüdrətli şair dilin poetik imkanlarından məhərrətlə istifadə etməyi bacaran qələm sahiblərimizdəndir. O, rəngarəng bədii təsvir vasitələrindən ustalıqla istifadə etməklə öz şeir və poemalarının bədii təsir gücünü qat-qat artırmağa nail olmuşdur.

Epitet Əliağa Kürçaylı pöeziyasında ən çox istifadə olunan bədii təsvir vasitələrindən biridir. “Lacivərd mər-mər” (“Qartal”); “paslı zəncirlər” (“Cənub dərdi”); “Büllür təmizlik” (“Bülbül səsi”); “xaçnişan ordular” (“Lorka haqqında qaraçı romansları”); “dəmir sərhəd” (“Yallı”);

“ehtiyac yüklü koma” (“Təzə ev”); “mavi şəffafıq” (“Xəzəri bulanıq gördüm bu axşam”); “uçuş adlı səadət”, “sərhədsiz səma”, “dadlı nəğmə” (“Qatardan ayrılmış durna”) və s. bu kimi epitetlər fikrimizi təsdiqləyən poetik faktlardır. Təsadüfi deyil ki, nəzəri ədəbiyyatda epitetdən söz açılarda bəzən Əliağa Kürçaylının da yaradıcılıq nümunələrinə istinad olunmuşdur.

Ədəbi tənqiddə bəzən “dramatik epitetlər” termininə də rast gəlirik. Məsələn, Yaşar Qarayev “Dramatik epitetlər, sərt, ekspressiv rənglər fəhlə əməyinin romantikasından bəhs edən digər əsərlər üçün də səciyyəvidir” sözlərindən sonra Ə.Kürçaylının bu misralarını nümunə gətirirdi:

Buruğu mismar kimi
vurmuşdu bu sulara
Mənim fəhlə yumruğum.
Bəli, mən heykəl idim,
Baxırdım uzaqlara
Pyedestalım – buruğum!

(“Poeziya və nəsr”, 1979, s.54)

Əslində tənqidçi haqlıdır, Ə.Kürçaylının özünəməxsus poetik üslubu, “sərt, ekspressiv rənglər”i ənənəvi istehsalat mövzusuna yeni bir çalar gətirə bilmişdir. Şeiri oxuyanda istehsalat adamının portreti göz önündə canlanır. Lakin bədii mətndən aydınca görünür ki, bu bədii parçada “dramatik epitetlər” qənaətinə cavab verə bilən misra yoxdur. “Buruğun mismar kimi yerə vurulması” isə epitet yox, təşbehdir. Fikrimizcə, buruğun pyedestala bənzədilməsi də “dramatik epitet” deyildir.

Bu doğru qənaətdir ki, epitetlər həm də peyzaj cizgisinə, onun mühüm elementlərinə çevrilir. Ə.Kürçaylının əsərlərində də epitetlər müxtəlif səciyyəlidir. Peyzaj yaratmağa xidmət eləyən “səyyar buludlar”, “zümrüd çəmənələr” (“Ana”); “mavi səhra” (“Kiçik təkənla da şütüyür qayıq”);

“alovlu günəş”, “soyuq qəmər” (“Ayrılıq”); “zülmət gecələr” (“İnsan qüdrəti”); “göyəmli sahillər” (“Kürüm”); “İşıqlı səhər” (“Deyin, bu dünyada nə görmüşəm mən”); “nəmli daxmalar” (“Bir ovuc günəş”); “gümüş tozlu, yaşıl hörüklü salxım söyüdlər” (“Dedilər Kür quruyur”); “dəli yellər” (“Vətən dərdi”); “adamkeçməz ormanlar” (“Qar adam”); “göyəmli dərələr” (“Ürəyim”); “sinəsi lalədən yanan yer”, “qızıl bir səhər” (“Yaxşı ki”); “qızıl donlu dan yeri” (“Yolda açdım səhəri”); “kəklikli daşlar” (“Sənin yerin görünür”); “qaynar bulaqlar”, “dumanlı dağ havası” (“Mənim musiqim”); “dənəvər quzey qarı” (“Eşqin bayrağından elə tutmuşam”) və s. mənəzərəyə poetik bir çalar, romantik bir ovqat bəxş edir. Bu epitetlər təsvirin əhatəliliyini, görümlülüyünü təmin edən vasitəyə çevrilir. Məsələn, “mavi bir səhra” (“Kiçik təkənla da şütüyür qayıq”) deyəndə şair heç də səhradan danışmır, boşluğu, ucsuz-bucaqsızlığı ilə səhranı xatırladan dəniz göz önündə canlanır.

İnsanın psixoloji durumunu əks etdirən “buz sükut”, “qəmli səfər” (“İnsan öldü”); “oyaq xəyal” (“Düşüncələr”); “titrək səs”, “mehriban səs” (“Yuxuda ana görürəm”); “titrəyən mahnılar”, “titrəyən nidalar” (“Lorka haqqında qaraçı romansları”); “Töhmət dolu baxış” (“Etiraf”); “saçları ağarmış həqiqət” (“Kənardan bax özünə”); “min ahlı illər”, “əsgər geyimli silahlı illər” (“İllər və heykəllər”); “qarib bir kədər” (“Uşaqlığımla görüş”); “bəyaz rəngli intihar” (“Qar adam”); “süddən yanıq tale” (“Ala buzov”); “uzaq elli durnalar” (“Əsdi payız yelləri”); “qızdırmalı yel” (“Kənd qızları”) epitetləri də maraqlıdır, qəhrəmanın daxili dünyasının müəyyən cəhətlərini açmağa xidmət edir.

Ə.Kürçaylı poeziyasında elə epitetlər də vardır ki, onlar qəhrəmanın portretini yaratmaq vasitəsi kimi maraqlı doğurur. Məsələn, “Gümüşü saç” (“Sənin saçların”); “çörəkli kişilər” (“Çörək”); “ləkəsiz çöhrə” (“Bülbül səsi”); “Lalədən

rəng alan parlaq közəm mən” (“Yağışdan qorxuram”); “üstü ağ fətirli qara sac”, “unlu əllər”, “ayranlı süfrə” (“Yüz süfrədə müftə nemət dadsan da”); “utancaq gül çöhrə” (“Doğum evində”); “sərxoşluq adlanan boz canavar” (“Meynələr”); “O beli qəm yüklü zaman əyibdir” (“Sabir bağında”); “göyərçin qanadlı bir cüt əl” (“Bir gün xatirimə düşdün təzədən”) və s. maraqlı portret cizgiləri kimi yadda qalır. Nümunələrdən də aydınca görünür ki, uğurlu epitet portretin aydın, koloritli, canlı çıxmasını təmin edən vasitəyə çevrilir.

Məlumdur ki, poetik əsərlərdə ən çox istifadə olunan təsvir vasitələrindən biri də təşbehdir. Çünki bənzətmələr müəllif qayəsini daha qabarıq şəkildə nəzərə çarpdırmağa xidmət edir. İstər klassik, istərsə də müasir Azərbaycan poeziyasının ən aparıcı təsvir vasitələrindən birinin təşbeh olması təsadüfi deyildir. Ə.Kürçaylı poeziyasında da təşbehdən gen-bol istifadə olunmuşdur.

Şairin elə şeirləri vardır ki, orada bədii mətn başdan-başa təşbehlər üzərində qurulub. “Mən səni yuxuda görürəm hər gün” misrası ilə başlayan qoşmanın kimi rədifli üstündə qurulması (“diləklər kimi, mələklər kimi, küləklər kimi, çiçəklər kimi, bəcəklər kimi, ürəklər kimi”) istər-istəməz təşbehlər silsiləsi yaratmışdır. “Küçə axar bir çay kimi uzanmışdır arada”, “Faşizm əsirdi qara yel kimi” (“Ləyaqət”); “Sən kükrə çay kimi, sel kimi çağla” (“Dərd olar”); “Halayımız uzansın Qranit çəpər kimi” (“Yallı”); “Qopdu yaşıl budağından külək kimi, Göy səmaya milləndi o fişəng kimi” (“Etibar”); “Kür axır ömrün günləri kimi” (“Təzə ev”); “Müharibə gəldi üzlü qonaq kimi, icazəsiz girdi sənin otağına” (“Bircəbacı”) və s. bu kimi təşbehlər fikrin bədii ifadəsinə birbaşa təsir göstərən amilə çevrilmişdir.

Ə.Kürçaylı özündən əvvəlki ədəbi nəslin görkəmli nümayəndələri S.Rüstəm, S.Vurğun, M.Rahim, Ə.Cəmil, N.Xəzri kimi təşbehdən peyzaj yaratmaq vasitəsi kimi isti-

fadə etmişdir. Onun poeziyasında birpəşə peyzaj yaratmağa xidmət eləyən təşbehlər çoxdur. Məsələn: “Güneyi də kölgəlidir quzey kimi” (“Savalanın zirvəsində qar görürəm”); “Bizim cır alçanın gülləri kimi Yerin sinəsinə səpələnir qar” (“Rus qışı”); “Qalxır payız otları körpə saçları kimi” (“Payız otları”); “Qanad açır quş kimi şəhərin üstə axşam” (“Bilsəydin”); “Gəncə çinarının xal-xal kölgəsi Quzey qarı kimi safdı, sərindi” (“Səadət”) – (burada xal-xal kölgə də digər kölgələrdən fərqlidir); “İndisə payızdır. Torpaq çevrilir Qara bir kitabın varağı kimi. Torpağın qoynuna dən düşür bir-bir, Günəşin doğranmış saçağı kimi”, “Çörək də günəş tək götürmür ləkə” (“Çörək”); “Bu uzanan sonsuz kartof çölündə Dolaşalar bir qara xal kimiydi” (“Peredelkino”); “Bəyaz qağayılar bir uşaq kimi Hıçqırır, hönkürüb, çığırışdırlar” (“Qağayılar ağlayırdı”); “Payız yanır budaqda bir qızılı nar kimi” (“Fəsillər”); “Gah durğunsan ayna kimi, Gah coşursan, narahatsan. Çırpınanda şir kimisən, Bir quzusan susub yatsan” (“Dəniz”); “Novruzgülü gözlərini Körpə kimi açdı yenə” (“İlk baharda”). Şair “Nizami” şeirində “Sabun köpüyü tək qabardı torpaq” təşbehi ilə neçə əsr bundan əvvəl Gəncədə baş verən zəlzələnin fəsadlarını göstərməyə çalışır. M.Araza həsr olunmuş “Narbənd ağacı” şeirindəki “Zirvəsi buludda, kökləri yerdə, Dayanıb müdrik bir ağsaqqal kimi” təşbehi vasitəsi ilə şair yalnız Naxçıvanda bitən nadir bir ağacın görkəmini göz önündə canlandırmağa çalışır.

Ə.Kürçaylı poeziyasında istifadə olunan təşbehlərin bir qismi portret cizgisi kimi diqqəti cəlb edir. Məsələn: “Saçların ağarır ağ zanbaq kimi”, “Birəm-birəm yağın təzə qar kimi Sənin saçlarına fəqət dən düşür” (“Sənin saçların”); “Xoş niyyətçün pərvanə tək pərvaz edib,” “Dost qəlbini sağaldıbdır dərman kimi” (“Qadın əli”); “Bir vaxt təmiz idin quzey qarı tək, Gözlərin səmanın ulduzları tək” (“Gözlər və sözlər”); “Göy ürgənin ipək kimi yalı var” (“Süfrə nəgmə-

si”); “İndi sən gözəllik rəmzi kimisən, Gedirsən, çöhrən də günəş tək yanır” (“Kimsə tanımırdı Məcnunu hələ”) və s.

Elə təşbehlər də vardır ki, qəhrəmanın psixoloji durumunu göz önündə canlandırır. Məsələn: “Ürəyimin kədəri dağılır duman kimi” (“Qəlbim sıxılsa əgər”); “Günəşin qızılı hökmranlığı Qoyulsun başıma qızıl tac kimi”, “Otlar arasında axan su kimi Səssiz gedəcəyəm bu gecəyarı. Şəhərin bir ulduz oğrusu kimi Əlim uzanacaq göylərə sari” (“Qızıl tac kimi”); “Müharibə keçdi sənin ürəyindən güllə kimi, Qarlı kiçik çillə kimi” (“Bircəbacı”); “Mənə ömrü boyu təsəlli olan Özü ağlayırdı bir uşaq kimi” (“Dost kədəri”); “Göy Xəzərdə əl-qol atdığı qəvvas kimi” (“Dərinlik”); “Səsin yenə qulağımda cingildəyir nida kimi, Gülüşlərin eşidilir hərədən gələn səda kimi” (“Dost həsrəti”); “Quzu kimi qoy mələsin Balaban” (“Süfrə nəğməsi”); “Fəqət ürək ovunmur şıltaq bir uşaq kimi” (“Sənin yerin görünür”); “Canlı insan kimi ağladı dombur” (“Cambulun domburu”); “Xəstəyə dərman tək mənə gərəksən” (“Sən mənə lazımsan su tək, hava tək”); “Qəlbim tək tutqundur payız səması» (“Qəlbim tək tutqundur payız səması”) və s.

Ümumiyyətlə götürdükdə, Əliağa Kürçaylının bədii təsvir zamanı ən çox istifadə etdiyi sənətkarlıq komponentlərindən biri də təşbehdir. Maraqlı müqayisələr, bənzətmələr şairin poetik üslubu üçün səciyyəvi elementlərdir.

Bütün dünya poeziyasında metaforadan gen-bol istifadə olunması danılmaz faktdır. Aristotel yazır: “Metafora qeyri adi bir cismi ya cinsdən növə, ya da növdən cinsə, ya da növdən-növə keçirmək və ya bənzətmə yolu ilə məcazlaşdırmaqdır” (Aristotel. *Poetika*, 1974, s. 96).

İstər folklorlardan, istər klassik və çağdaş Azərbaycan poeziyasından, istərsə də dünya ədəbiyyatından bəhrələnən, öyrənən Əliağa Kürçaylı öz yaradıcılığında metaforik ifadə tərzindən də geniş şəkildə istifadə etmişdir. Şairin poeziyasından seçdiyimiz bu nümunələr dediyimizə əyani sübutdur:

“Gülür zirvələrin meşə örtüyü”, “Qovub bir-birini bu yerdə illər” (“Qartal”); “Quşlar sevinirdi... Uçurdu onlar” (“Özgə sevinci”); “Bayırda yamyaşıl şam Qar altından boylanır” (“Ocaqda şam ağacı”); “Köksünü ötürüb hıçqırdı dəniz” (“Tənhalıq”); “Karvanını çəkdi rüzgar” (“O ömrümün göylərində”); “Bir az sonra gün oynadıb göz-qaşını, Axıdacaq yağın qarın göz yaşını” (“Qarlı gündə”); “Ah çəkdi, ahından göylər ağladı” (“Kim kimin adıyla”); “Göylər kirpik çalıb ağlamamışdan Qorxudur yağacaq leysanlar məni” (“Yağışdan qorxuram”); “Əsən meh gəmini avarlayırdı”, “Bu zaman qəfildən oyandı külək, Dənizin aynası sındı ortadan” (“Qağayılar ağlayırdı”); “Hünərə qahmar çıxır, Tək hünəri sevir o” (“Bilirsən həyat nədir”); “Qovub bir-birini bu yerdə illər”, “Onsuz yetim qalar bu dağlar, ay dost” (“Qartal”); “Dağlar gözüm önündə düzəldəndə qəddini, Mən gördüm gecə ilə gündüzün sərhəddini” (“Yolda açdım səhəri”); “Məni dinlərdi heyvətlə günəş, ulduz, qəmər göydə” (“Qatardan ayrılmış durna”); “Əsdi payız yelləri Çiçəklər gizləndilər”, “Saçını yoldu bağlar” (“Əsdi payız yelləri”); “Yarpağı dinar-dinar Ağcaqovaq, göy çinar Əl çaldı küləklərə” (“Təzələndi”); “Nərgizlər güləblə yuyur üzünü Dan qızaranada”, “Sevinc qanadlanır, kədər boğulur” (“Dan qızaranada”); “Qoy qaraçı kamani ağlasın pərdə-pərdə, Oyansın, dilə gəlsin köhnə xatirələr də” (“Lorka haqqında qaraçı romansları”); “Güllər üşüyürdü – günəş göründü, Budaqlar qəmgindi – dilləndi quşlar” (“Torpaq quruyurdu, yağdı yağışlar”); “Dənizdə ay çimirdi, Yanaqları gümüşü. Toxunurdu üzünə Ləpələrin gülüşü” (“Dənizdə ay çimirdi”); “Dağlar nalə çəkir qar sorağında” (“Qəmli hekayətim düşdü dillərə”) və s.

Məlumdur ki, təşbeh, metafora və metonimiyanı birləşdirən ümumi cəhətlər olduğu kimi, onların fərqli cəhətləri də mövcuddur. “Metonimiya deyilən başqa bir məcaz da vardır ki, hadisənin ümumi (küll) ilə bir hissəsi (cüzi) müqayisə

edilir. Bəzən hadisənin adını çəkməklə bir hissə nəzərdə tutulur” (Cəlal M., Xəlilov P. *Ədəbiyyatşünaslığın əsasları*, 1972, s.91).

Əliağa Kürçaylının poeziyasında uğurlu metonimiyalara da rast gəlmək mümkündür. Məsələn: “Yatır şəhər – bizim dəniz gözəli” (“Yadelli dənizçi”); “Açacaq sirrini talelər mənə” (“Desələr səfərə çıxmaq gərəkdir”); “Fadeyevin bağı susur kədərlə” (“Peredelkino”); “Orda – yuxarıda açıq pəncərə Qaranlıq gözüylə baxacaq mənə” (“Sonuncu dayanacaq”); “Bu ev ehtiyac gördü, fəqət ləkə görmədi, Bu ev ehtiyac gördü, haram tikə görmədi” (“Təzə ev”); “Ay Bakı, ay Naxçıvan, Yola çıx, ana gəlir” (“Söhrab Tahirə”); “Heç bilmirəm nədəndir könlüm belə tələsir” (“Yadıma sən düşürsən”) və s.

Nümunələrdən görüldüyü kimi metonimiya da təşbeh, metafora kimi fikrin obrazlaşmasına xidmət edir, onun poetik təsir gücünü artırır.

Klassik və müasir poeziyamızda olduğu kimi Əliağa Kürçaylının şeir və poemalarında da mubaliğədən bir bədii vasitə kimi istifadə olunmuşdur. Məsələn: “Bu dərdin altında dağ əriyərdi” (“Sabir bağında”); “Mən elə ağlaram göz yaşlarımdan Quruyan otlar da göyərər, bitər”, “Mən elə gülərəm, təbəssümümdən Əriyib tökülər quzey qarı da”, “Mən elə sevərəm – məhəbbətimi Bölsən bəs eləyər bütün şəhərə. Elə kin bəslərəm – ədavətimi Töksən daşqın düşər bəhri Xəzərə, Mənim nifrətimdən yanar dağ-dərə” (“Mən insanam”); “Hər əldə mey dolu bir kəl buynuzu, Bir kəlin qanını doldursan, tutar” (“Karlo Kaladzenin evində”); “Sirrini söylədim çaya, dənizə, Ahımdan od düşdü axar suya da”, “Mənimçün xəzana çevrilibdi yaz, Bu dərdin önündə fil də dayanmaz” (“Qəmli hekayətim düşdü dillərə”) və s.

Nümunələrdən də aydınca görünür ki, mübaliğə, bədii şişirtmə poetik fikrin dəyərini artırır və oxucunun diqqətini özünə cəlb edir.

Əliğa Kürçaylının poeziyasında fikri daha qabarıq şəkildə nəzərə çarpdırmaq üçün təzadlardan da bir bədii vasitə kimi istifadə olunmuşdur. Məsələn: “İşıqlar sönərdi, hər yanda zülmət, Zülmətdə keçmişəm işıq dərsini” (“Tarix dərsi”); “Ağlaya-ağlaya gülmüşəm bəzən” (“Etiraf”); “O gedir, arxada qoyub düzləri. Ürəyim səssizcə düşüb yollara Qayıdır geri...” (“Ürəyim”); “Bayırda gün, otaqlarsa yaman soyuqdur” (“Sən ikicə həftəliyə”); “Bundan böyük cəfası, dərdi olar dünyanın – Ürəyi nalə çəkə, Üzü gülə insanın?!” və s.

Şairin poeziyasında təzadın xüsusi bir növü olan, o qədər də çox işlənməyən oksimorona da rast gəldik: “İndi mən sükut dolu tufana dözəmmirəm” (“Ayrılanda söylədin”). Bu misradakı “sükut dolu tufan” ifadəsi oksimoronur.

Ə.Kürçaylı poeziyasında bəzi obrazlar simvolik səciyyə daşıyır. Müəllif hər hansı bir predmeti simvolik obraz səviyyəsinə qaldırmaqla öz əsas poetik məramını ifadə etməyə çalışır və əsasən buna nail olur. Onun “Bircəbacı” şeirindəki bu bəndə fikir verək:

Sən qamışı tufanlara salıb sına –
Dözə bilməz, tez əyilər, tez də sınar.
Fəqət palıd!
Vüqarını qoruyar o,
Kökü yerdə,
başı göydə quruyar o...

(“Bütövlük”, s.181)

Buradan aydınca görünür ki, təsvir olunan qamış yel əsəndə öz mövqeyini dəyişən simasız adamların, palıd isə öz əzəmətini, vüqarını, mənliyini bütün şəraitdə qoruyub saxlayan insanların simvolik obrazıdır.

“Təpələr” şeirində də simvolik obrazlar vardır. Dağ ucalıq rəmzi, “yerin belində donqara dönən”, göbələklərə

bənzəyən, “boyundan uzağı görməyən” təpələr isə xəbislik simvolu kimi təqdim olunur.

Müəllif poetik fikirlərin təsir gücünü daha da artırmaq üçün tez-tez bədii suallardan da istifadə edir. Məsələn:

Niyə yas saxladı qayalar, dağlar?
Söylə, zalım ovçu, xəbərin varmı?
Qartala öyrəşib bizim oylaqlar,
Onları qartalsız qoymaq olarmı?

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.196)

Burada bədii sual ittihamın təsir gücünü daha da artırır. “Xoşbəxtlik mahnısı” adlı şeirin “Qızıl səhər öpəcək yoxsa qara gözləri?” misrasındaki maraqlı cəhət ondan ibarətdir ki, bədii sual həm də metafora ilə ifadə olunub.

“Atlantlar” şeirinin ikinci hissəsində bədii suallar silsiləsi şair məramının qabarıq, təsirli şəkildə ifadəsinə kömək edir.

Onun suallar üzərində qurulan bu misralarını oxuyanda aydınca hiss olunur ki, şairi tarixin yaddaş səhifəsində daşlaşmış heykəllərə çevrilən atlantların taleyindən çox müasir dünyanın problemləri qayğılandırır.

Bu cür silsilə bədii suallara “Qətiyyət” şeirində də rast gəlirik. Şairin şeirlərinin əksəriyyətində bədii sualdan istifadə misraların poetik siqlətini artıran vasitələrdən biri kimi diqqəti cəlb edir.

Əliəğa Kürçaylı poeziyasında maraqlı anaforalara da rast gəlirik.

Mənə yaşamağı öyrət, əzizim,
Öyrət çətinliyə sinə gərməyi.
Öyrət, dar ayaqda əsməsin dizim,
Öyrət düz görməyi, sərrast görməyi.

(“Nargindən əsən külək”, s.9)

Burada misraların əvvəlində “öyrət” sözlərinin təkrarı şeirin təsir gücünü artıran bir vasitəyə çevrilir.

“Telefon söhbəti” şeirində misraların əvvəlində “danış” sözünün bir neçə dəfə təkrarı qəhərmanın həyəcanlarını, onun daxilindəki psixoloji durumu əks etdirmək vasitəsinə çevrilir.

“Gəncə çinarının mahnısı” şeirində “Mən bir çınaram ki” sözlərinin təkrarı xüsusi ahəng yaradır və oxucunu daha diqqətli olmağa səsləyir. “Çəmənə demə ki göyərməyəsen” misrası ilə başlayan şeirdə isə “demə ki” sözləri tez-tez təkrarlanaraq müəllif qayəsini gücləndirən vasitəyə çevrilir.

Bəzən söz, birləşmə yox, bütöv bir misra hər bəndin əvvəlində səslənir. Məsələn, “Kəndli balası” şeirindəki bu misra kimi: “Mən həmin o kəndin balasıyam ki”...

Poetik strukturunda anafora mühüm yer tutan əsərlərdən biri də “Bizə elə gəlir ki” şeiridir. Şeirin ilk bəndində ən (ən qiymətli, ən maraqlı, ən dərin), ikinci bəndində böyük (böyük alim, böyük təbib, böyük şair, böyük nətiq) sözlərinin təkrarı xüsusi bir ahəng yaradır. “Kiçik təkənla da şütüyür qayıq” şeirində “Mən avar çəkirəm” sözlərinin bəndlərin əvvəlində təkrarlanması elə bil ki, təbiət lövhəsinə bir dinamizm gətirir, peyzajı statiklikdən qurtarır, onu daha baxımlı, daha görümlü edir.

“Oğlanlar, evlərdə qızlar böyüyür” (“Oğlanlar, evlərdə qızlar böyüyür”), “Dünya ovcumdadır” (“Dünya ovcumdadır”), “Gecələr ay olmaq istəyirəm mən” (“Gecələr ay olmaq istəyirəm mən”) cümlələrinin hər bəndin əvvəlində təkrarı da həmin poetik missiyanı yerinə yetirir.

Şairin bəzi şeirlərində məqsədli şəkildə təkrarlanan sözlər təkrir yaradır:

Yarımçıq bir havanı oxumaq istəyirəm,
İstəyirəm yarımçıq bir bədəni içəm mən.

Yarımçıq bir hananı toxumaq istəyirəm,
İstəyirəm yarımçıq qalmış yolu keçəm mən.

(“Bütövlük”, s.100)

Burada “yarımçıq”, “istəyirəm” sözlərinin təkrarı şeirə xüsusi ahəng verir. Bəzən sözlərin, ifadələrin tək cümlənin əvvəlində deyil, bədii mətn daxilində təkrarı oxucunu yormur, ona görə ki, bu cür ifadələr təkrar yox, təkrirdir:

Çəmənə demə ki, göyərməyəsən,
Dağlara demə ki, qarsız qalasan.
Gözlərə demə ki, nur görməyəsən,
Ağaca demə ki, barsız qalasan.

(“Bütövlük”, s.91)

Daha sonra həmin ifadənin “göylərə demə ki”, “torpağa demə ki”, “ürəyə demə ki”, “şairə demə ki” şəklində təkrarı misraların istiqamətini müəyyənləşdirməyə yardımçı olan vasitəyə çevrilir.

Şair anaforalardan, təkrirlərdən istifadə etdiyi kimi epiforalar silsiləsi yaratmağı da xoşlayır. “Qızlar belə deyildi Biz tələbə olanda” (“Yanaqlar odlu lalə”) misralarının hər bəndin sonunda təkrarlanması şairin indiki gözəllərə heyranlığını göstərən vasitəyə çevrilir. Son bənddə “Qızlar elə beləymiş Biz tələbə olanda” misralarının sətiraltı mənası isə başqadır: qızlar həmişə gözəldir və bu gözəllik təkcə onların özündən yox, gözəlliyin dəyərini bilənlərdən də asılıdır.

Əliağa Kürçaylı poeziyasında klassik ədəbiyyatda olduğu kimi müqayisə vasitəsi ilə fikrini ifadə etmək meyli güclüdür. Məsələn, “Gözlər və sözlər” şeirində dostunun xarakterindəki, ona münasibətindəki dəyişikliyi şair “gözlər”in müqayisəsi vasitəsilə verməyə çalışır. Bir zaman “nuru ilə zülmət dərən”, “günəşin üzünə belə şax baxa bilən” gözlər indi onun üzünə baxa bilmir, həmsöhbətinin

baxışlarına davam gətirmir, tez yana çevrilir. Şair bir vaxt “quzey qarı tək təmiz, səmanın ulduzları tək parlaq, aydın, saf” gözlərin dəyişməsinə təəssüf hissi ilə xatırladır.

Gözəl bir insanın üzünün aya bənzədilməsi, onun ayla müqayisəsi istər folklorumuzda, istərsə də poeziyamızda çox işlənmişdir.

Əliağa Kürçaylının “Dənizdə ay çimirdi” misrasıyla başlayan şeirində şair qızın gözəlliyini daha qabarıq vermək üçün onu ayla müqayisə edir:

Ay xəcalət çəkdimi
Hüsnünü görən kimi?
O çəkildi dənizdən
Sən suya girən kimi.

(“Bütövlük”, s.402)

Bu misralar istər-istəməz daha bir ilhamlı şairimizin, Nəbi Xəzrinin “Ay girdi buluda üzündə kədər, Qorxdu birdən onu şahid çəkərlər” misralarını yada salır.

Bütün böyük şairlərin yaradıcılığında olduğu kimi Əliağa Kürçaylının poeziyasında da rəngarəng bədii təsvir və ifadə vasitələrindən bəhrələnmə meyli güclüdür. Məcəzlar silsiləsi onun poeziyasına bədii ovqat, poetik çalar gətirən vasitəyə çevrilir.

III FƏSİL. EPİK-LİRİK JANR VƏ ONUN ÖZÜNƏMƏXSUSLUĞU

Lirik təsvirin özünəməxsus xüsusiyyətləri olduğu kimi, epik əsərlərin də özəl cəhətləri vardır. Lirik üçün hiss və həyəcanın, arzu və düşüncənin təsviri ön plandadırsa, epik əsərlərdə qəhrəmanların daxili dünyası hər hansı bir səciyyəvi süjet vasitəsi ilə açılır. Lirik-epik əsərlərdə isə lirika ilə epizmin dialektik vəhdəti ədəbi uğurların rəhninə çevrilir. Epik təsvirlər həyatın daha geniş lövhələrini əks etdirməyə, müasirlərimizin və tarixi şəxsiyyətlərin daxili dünyasını daha dərindən açmağa imkan verir. Bu baxımdan poema janrının imkanları daha böyükdür.

Əliğa Kürçaylı həm lirik, həm də epik təsvirlərin gözəl nümunələrini yaradan sənətkarlarımızdandır. Lirik şeirləri kimi onun lirik-epik səpkili əsərləri də, daha konkret desək, poemaları da həmişə ədəbi ictimaiyyətin diqqətini çəkmişdir. Yaradıcılığının ilkin dövrlərindən tutmuş ömrünün son günlərində də poema bu görkəmli şairin yaradıcılığında ən aparıcı janrlardan biri olmuşdur. Şairin poemalarındakı hadisə lirik qəhrəmanın duyğu və düşüncələrinə qol-qanad verən vasitəyə çevrilmiş, bu əsərlərdəki əsas obrazların daxili dünyasını həm epik, həm də lirik təsvirlər vasitəsilə açmağa güclü meyl göstərilməmişdir.

Akademik Bəkir Nəbiyev şairin 2004-cü ildə Prezident sərəncamı ilə nəşr olunan seçilmiş əsərlərinə yazdığı “Səfərdən qalmayan ömür” adlı ön sözdə doğru vurğulayırdı ki, Ə.Kürçaylının “İnsan həsrəti”, “Uşaqlıq”, “Durnalar Cənuba uçur”, “Adi adam”, “Ana” və s. poemalarında tariximizin və müasir varlığın geniş epik lövhələrində, maraqlı insan taleləri əsasında əks etdirdiyini görürük (“Seçilmiş əsərləri”, 2004, s.16).

Doğrudan da, şeirlərində olduğu kimi, epik əsərlərində də Əliğa Kürçaylı öz sənət proyektorunu həm tarixi keç-

mişimizdə olan, günümüzlə səsleşən ibrətamiz hadisələrə, həm də müasir həyatımızda baş verən sosial-mənəvi problemlərə yönəltməyi bacarırdı. Başqa sözlə desək, onun poemalarının da mövzu və problematikası şeirlərinin mövzu və problematikası ilə eyniyyət təşkil edirdi. Fərq yalnız bədii təsvirlə əlaqədar idi ki, bunu da şərtləndirən, hər şeydən əvvəl, poemanın janr xüsusiyyətləri idi.

Poema Kürçaylı poeziyasının aparıcı janrlarından biri kimi

Əliağa Kürçaylının yaradıcılığında ən aparıcı yerlərdən birini tutan janr poemadır. Bu da təsadüfi deyildir. Onun yaşadığı dövrdə bu janra marağ güclənmiş, istər Azərbaycan, istərsə də Sovetlər Birliyinin digər bölgələrində çoxlu sayda müxtəlif tipli poemalar yaranmış, janrın inkişaf və sənətkarlıq problemləri ilə bağlı geniş diskussiyalar, müzakirələr aparılmış, çoxlu məqalələr, monoqrafiyalar yazılıb çap edilmişdir. “Ədəbi forma və janrların müasir mərhələdə yeniləşmə və zənginləşmə prosesi, hər şeydən əvvəl, həyatın konkret tərəflərinə, insanın mənəvi-əxlaqi dünyasına marağın artması, gerçəkliyin inikasında təkdən ümumiyyə doğru bədii ümumiləşdirmələr axarı ilə paraleldə meydana çıxır” (“Ədəbi düşüncənin sərhədləri”, 2010, s.157) qənaəti də ədəbi faktlara istinadən yaranmışdır. “Poemanın öz strukturu, süjet və kompozisiyası, funksional elementləri, bədii forması etibarilə başqa ədəbi janrlardan əsaslı şəkildə seçilən bir janr” (“Azərbaycan poemasının sənətkarlıq xüsusiyyətləri”, 2010, s.17) olması digər şairlər kimi yaşadığı dövrün ictimai və ədəbi həyatında, ədəbi prosesdə aparıcı simalardan biri hesab edilən Əliağa Kürçaylının da diqqətindən kənarda qalmamışdır. O da digər qələm dostları kimi müasirlərinin xarakterini daha dərinləndirən açmaq üçün geniş imkanlar verən poema janrına tez-tez müraciət etmişdir.

Əliağa Kürçaylının poemaları haqqında mətbuatda ayrı-ayrı məqalələr yazılsa da, bu sətirlərin müəllifinin “Azərbaycan poeması: axtarışlar, perspektivlər” (Bakı, 1998), “Azərbaycan poemasının sənətkarlıq xüsusiyyətləri” (Bakı, 2010) adlı monoqrafiyalarında digər poemalarla yanaşı Ə.Kürçaylı poemaları da ayrı-ayrı nəzəri problemlər işığında tədqiqata cəlb olunsada, şairin poemaları ayrılıqda, sistemli şəkildə tədqiqat predmeti seçilməmişdir.

Əsərlərini adi həyat hadisələri üstündə quran, adi insanları əsərinin qəhrəmanına çevirməyi qarşısına məqsəd qoyan Əliağa Kürçaylı həyat həqiqətlərini bədii həqiqət səviyyəsinə qaldırmağa, müasirlərinin arzu və düşüncələrini, məişət qayğılarını əks etdirməklə öz sənətkarlıq məramının ifadəsinə çalışırdı.

“Muğan axşamları” Əliağa Kürçaylının elm aləminə məlum olan ilk poemalarındandır. “Literaturniy Azerbaydjan” jurnalının redaktoru, mərhum yazıçı İmran Qasimov Ə.Kürçaylının “Muğan axşamları”nı rəy üçün Səməd Vurğuna göndərmiş, o da əsəri oxuyub bəyənmiş, elə poemanın mətninin aşağısındaca rus dilində yazmışdı ki, bu cavanın böyük gələcəyi var. Mən onun əsərlərini oxuyanda öz gənclik illərimi xatırlayıram.

Zaman böyük şairin fikirlərini təsdiqlədi. Onun “Muğan” poemasının təsiri ilə yazılan “Muğan axşamları” çap olundu, haqqında məqalə də yazıldı. Lakin zaman keçdikcə müəllifin özü bu əsərinin zəifliyini dərk elədi. Digər poemalarını döndə-döndə ayrı-ayrı kitablarına yenidən daxil etsə də, “Muğan axşamları”nı bir daha oxucuların mühakiməsinə vermək istəmədi. Bu faktın özü Ə.Kürçaylının öz əsərlərinə tənqidi yanaşma qabiliyyətinin, ədəbi zövqünün formalaşmasından xəbər verirdi.

Ə.Kürçaylının əksər poemalarının mərkəzində mənəvi-əxlaqi problemlərin bədii əksi məsələsi dayanır. Sadə, ancaq qəhərəmanların xarakterini açmağa xidmət edən səciyyəvi

bir süjet üzərində qurulan bu poemalarda bədii konflikt həqiqətlə riyakarlıq, xeyirlə şər arasında gedən münaqişə üzərində qurulub. Məsələn, “Sən kimsən” poemasının qəhrəmanı öz peşəsini yaxşı bilən vicdanlı, namuslu bir insandır. Öz işində ədalət prinsipini əsas tutduğu üçün adlarını təmizə çıxarmağa, cəzadan yaxalarını qurtarmağa çalışan bəzi cinayətkarlar ondan çəkinir, havadarlarının köməyi ilə həmin prokuroru – Nədimi vəzifə səlahiyyətlərini yerinə yetirməkdən uzaqlaşdırırlar. Cinayətkarı xilas etmək üçün bütün günahlar maşınla vurulub öldürülən – Zəfərin boynuna atılır. Hələ bu azmış kimi mərhumun ruhu da təhqir olunur, dilinə içki dəyməyən insanın ölüsünün üstünə şər atırlar ki, o, piyan olduğu üçün qəza törədib. Nədim bilir ki, bunların hamısı yalandır. Vicdanı ona rahatlıq vermir. Həqiqətin üzə çıxması üçün mərhumun canazəsini açıdırıb ekspertiza təşkil edən Nədim vəzifəsini itirir, prokurorluqdan çıxarılıb köməkçi vəzifəsinə təyin edilir. Yenə yuxarıdan zəng gəlir, ona deyirlər ki, aqlını başına yığ, səhv elədiyini mətbuatda etiraf elə, səni yenidən öz vəzifənə qaytaraq. Nədim çar-naçar, vəzifəsini, prokuror nüfuzunu geri qaytarmaq üçün təklifi qəbul edir. Onun mübarizədən çəkilməsi, vəzifəsi üçün həqiqəti ört-basdır eləmək cəhdi qəhrəmanın daxili dünyasını açmağa xidmət edir. Professor Əmirxan Xəlilov çox haqlı olaraq “zəngdən sonra qanun keşiyində ayıq-sayıq dayanan, cəsəti ilə hamını heyran qoyan Nədimin heç bir tərəddüd keçirmədən dəyişməsini” inandırıcı hesab etmir (“Kürçaylı”. Bakı, 2003, s. 23-24).

Doğrudan da, bu “dəyişmənin” psixoloji zəmini əsərdə lazımi səviyyədə əsaslandırılmamışdır.

Nədim prokuror vəzifəsini geri almağa nail olsa da, onu təmiz məhəbbətlə sevən, keçmiş tələbəsi, gələcək həyat yoldaşı olacaq Afəti itirir. “Sən kimsən?” sualı məhz süjetin bu cür sonluğundan sonra meydana gəlir. Müəllif öz qəhrəmanını bu sualın yaratdığı burulğanlar içində qoyur. Afət

keçmiş müəllimini, “tilsimləri sındıran, açan ağ atlı Məlik-məmmədin”, namusuna, vicdanına, ədalətinə güvəndiyi gələcək həyat yoldaşını, bir zaman “üzü küləyə getməkdən çəkinməyən”, indi isə miskin bir vəziyyətə düşən karyeristi ittiham eləyir:

Sən kimsən? Özün de, öz kimliyini,
İnsansan, küləksən, böcəksən, kimsən?
Barı sübut elə Nədimliyini,
Barı heç olmasa bilim Nədimsən!

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.477)

Bu sözlər Afətin dilindən verilir, ancaq aydınca hiss olunur ki, həmin fikirlər tək-cə qəhrəmanın yox, həm də müəllifin öz mövqeyinin ifadəçisidir. Burada istər-istəməz şairin “Kaş ki, onda öləydin” şeiri və onun qəhrəmanı ilə Nədimin hərəkətləri arasında bir uyğunluq yada düşür.

Əsərin əsas qəhrəmanı odla su arasındadır. Bir tərəfdə cinayəti ört-basdır etmək yolu ilə bərpa edilən vəzifə, digər yanda itirilən sevgi... Qəhrəmanın mənəvi təbəddülatları göstərir ki, onun qazandığı itirdiklərinin yanında heç nədir. Nədim haqqı, ədaləti müdafiə edəndə, “neçə cinayəti hü-nərlə açanda” onu təmiz məhəbbətlə sevən Afət həmişə prokuroru dəstəkləyir, mövqeyindən geri çəkilməyə isə onu ittiham eləyir, “sənin o istintaq sənədlərinlə ifşa edəcəyik sənin özünü” söyləyir, hətta divardakı şəklini də götürüb aparır. Konfliktdən bədii həllində nahaq haqqa qalib gəlsə də, oxucunun ürəyində haqqın gec-tez bərqərar olacağı inamı yaranır.

Yaxşı cəhətlərdən biri ondan ibarətdir ki, Əliağa Kürçaylı sosialist realizmi prinsiplərinə uyğun olaraq öz qəhrəmanını ideallaşdırmır, onu müsbət və mənfi cəhətləri ilə birlikdə təqdim edir. Elə buna görə də biz Nədimi canlı insan kimi görür, onun halına acıyıırıq. Müəllif qəhrəmanın xarakterini, düşdüyü psixoloji durumu ona ünvanlanan

məktublar, eləcə də bəzi səciyyəvi detallar vasitəsi ilə daha da dərinlən açmağa nail olur. “Qapının döyülmədən taybatay açılması”, həmişə təmizkar, səliqəli olan Nədimin üzünü qırxmaması, Afətin divardakı şəkili götürüb aparması və s. bu kimi detallar da, “ləkələnmiş həqiqət” epiteti də, “tikintinin beli sındı” metonimiyası da mənalıdır, müəllif məramının ifadəsinə xidmət edir.

Əsərdə təsvir olunan digər qəhrəmanın – maşınla vurulub öldürülən mühəndis Zəfərin necə adam olması şahidlərin dilindən verilir ki, bu da maraqlı, sınaqdan çıxmış bir üsuldur. Yalançı şahidlərdən fərqli olaraq “rayonda uşaqdan böyüyə qədər hamının onu hörmətlə yad eləməsi” Zəfərin xarakteri haqqında müəyyən təsəvvür yaradır.

Şairin folklor motivlərindən istifadəsi də, qəhrəmanların hərəkət və davranışlarına xalqın əsrlərin sınağından çıxmış mənəvi-əxlaqi dəyərlər prizmasından baxması da yaxşı cəhətdir. “Araz Aşığından, Kür topuğundan” ifadəsi, haqq-ədalət uğrunda mübarizə aparan insanın əfsanəvi nağıl qəhrəmanına – Məlikməmmədə bənzədilməsi, müəllifin, eləcə də onun qəhrəmanlarının yaxşı əmələ, mənəvi təmizliyə, ləkəsiz ada üstünlük verməsi obrazların təsvirində millilik çalarını, koloriti artıran vasitəyə çevrilir. Akademik Bəkir Nəbiyevin sözləri ilə desək: “Tarixdən, əfsanədən aldığı motivləri işləyəndə də Ə.Kürçaylı onların əsiri olmur, ədəbi, tarixi, mifoloji mənbələrdən yaradıcılıq yolu ilə faydalanırdı. Şair əfsanənin qanadında ərşi-ələyə qaldırdığı oxucusunu ilk baxışda gözlənilməz hesab olunan süjet dönüşü ilə yenə də yerə, müasir beynəlxalq hadisələrin qaynar nöqtəsinə sala bilirdi (“Seçilmiş əsərləri”, 2004, s.15).

Ə.Kürçaylı poemalarının tipologiyası rəngarəngdir. Burada həm hiss və düşüncələrin bədii əksi olan lirik, həm də səciyyəvi süjet, hadisə vasitəsilə qəhrəmanların daxili dünyasını açmağa üstünlük verilən epik poemalara rast gəlirik. “Ana”, “Daş hasar”, “Mənim məhəbbətim”, “Payız

günləri”, “Cokandanın təbəssümü”, “Cavabsız məktublar”, “Sınaq” “Zamanın hökmü” “Sən kimsən”, “Durnalar Cənuba uçar”, “Xatirə”, “İnsan həsrəti”, “Məhəbbət”, “Təbəssüm”, “Adi adam” “Uşaqlıq” və s. kimi müxtəlif bədii siqletli, müxtəlif bədii strukturlu əsərlər yaratmışdır.

Ə.Kürçaylı hər şeydən əvvəl, lirik şairdir. Elə buna görə də şeir çərçivəsinə sığmayan problemlərin bədii şərhində də o, lirik şair olaraq qalır. Şairin bu tipli poemalarında (“Ana”, “Cokandanın təbəssümü”, “Adi adam” və s.) lirik qəhrəmanların hər hansı bir problemlə bağlı duyğu və düşüncələrinin təsviri ön planda dayanır. Məhz bu duyğu və düşüncələr onun lirik poemasının əsas məzmununu təşkil edir.

1976-cı ildə qələmə alınan “Adi adam” lirik poemadır. Əsər dörd hissədən ibarətdir. Hər hissənin sonluğunun qoşma ilə bitməsi Ə.Kürçaylının poema yaradıcılığında tez-tez təkrarlanan üslubi məqam kimi yadda qalır. Əsər konkret adı olmayan adi adama müraciət formasında düşünülüb.

Özündən əvvəl yaşayıb yaradan Ə.Cavad, S.Vurğun, M.Müşfiq, R.Rza, B.Vahabzadə kimi şairlərin bu sahədəki ədəbi təcrübəsindən bəhrələnən Ə.Kürçaylı adi adamlardan heç bir cəhəti ilə seçilməyən bir “ismi pünhan”a müraciətlə sosial həyat, insani münasibətlər haqqında düşüncələrini bədii şəkildə əks etdirməyə çalışır. Şair qeyd eləyir ki, nərdənələrini bir-birindən ayırmaq mümkün olmadığı kimi, bu əsərin qəhrəmanını da digər insanlardan fərqləndirmək mümkün deyildir. Müəllif vəzifəsi, şan-şöhrəti olmasa da, haram tikə dadmayan bu insanın heç kəsin yanında gözü kölgəli olmadığını xüsusi vurğulayandan sonra yazır:

Fəqət bu qəlbinlə, bu xislətinlə
Nə vəzifən vardı, nə də ki rütbən.
Hamıya nümunə təbiətinlə
Gəzirdin adilər arasında sən.

(“Bütövlük”, s. 498)

İkinci hissədə bu adi insanın təsadüfdənmi, zərurətdənmi vəzifəyə seçilməsindən bəhs olunur. Bu adi adamın vəzifəyə gəlməsini müəllif yay günü şəhərin üstündə çaxan şimşəyə, əliəyriyə silkələyən tufana, zəlzələyə bənzədir. Öz işində dürüst olanların isə bu tufanlar, fırtınalar vecinə deyil:

Bircə şey təsəlli verirdi sənə:
Təmizlər saysızdır səyyarələr tək.
Onların qəlbinə, təmiz hüsnünə
Əyriyə ləkəsi dəyməsin gərək.

(“Bütövlük”, s. 500)

Şair adi adamın vəzifəyə gəlməsini otaqlara dolan təzə havaya bənzədir. Bu gəlişin qəlbə inam, qollara qüvvət gətirməsindən söhbət açır. Dövrün, zamanın tələbi ilə Lenin yenə düzlük, təmizlik, inam rəmzi kimi təqdim olunur. İtmiş inamın qayıtması onun adı ilə bağlanır. İnsanların “qətrə-qətrə leninləşməsi” fikri bu gün qərribə səslənsə də, sovet dövrü poeziyası bu tipli təsvirlərdən kənar təsəvvürə gəlmirdi. Təkcə Ə.Kürçaylının poeziyasında deyil, o dövrün əksər şairlərinin əsərlərində bu və ya buna bənzər mülahizələr irəli sürülürdü.

Müəllif bu fikri xüsusi vurğulayır ki, qabaqda gedən etibarlı adamdırsa, insanlar onun dalınca daha inamla addımlaya bilirlər. Adi adamın səriştəsi, bacarığı hamını hey-rətə salır, təəccübləndirir.

Hamının artırdı buna hey-rəti:
Bəs sən harda idin bu vaxta qədər?
Səndəki hünəri, qabiliyyəti
Niyə bu vaxtadək bəs görmürdülər?

(“Bütövlük”, s.503)

Poemadan bu nəticə çıxır ki, adi adamların arasında çox istedadlı, səriştəli olanlar var. Onları qabağa çəkməklə bö-

yük uğurlar qazanmaq mümkündür. Müəllifin məramı budur ki, adi adamın özünə inamının artması onun həyatda, cəmiyyətdə yeni-yeni uğurlar qazanmasının rəhninə çevrilə bilər. Düşdüyü yeni şərait, aldığı yeni vəzifə insanın gizli enerjisinin, istedadının üzə çıxmasına zəmin yaradan başlıca amildir. Hər bölmənin məzmununa uyğun qoşma ilə bitməsi poemanın kompozisiyasında yenilik kimi də dəyərləndirilə bilər.

Şairin digər bir lirik poeması – “Cavabsız məktublar” poema-məktubun maraqlı nümunələrindəndir. Məlumdur ki, həm klassik, həm də müasir ədəbiyyatımızda bu tipli poemalar olmuşdur. Şah İsmayıl Xətəinin “Dəhnamə”, Balas Azəroğlunun “İlk məktub”, Rəsul Rzanın “Səndən sənə”, Əli Tudənin “Sevgi məktubları”, Novruz Gəncəlinin “Göndərilməmiş məktub” və s. poemalarında olduğu kimi, Əliağa Kürçaylının “Cavabsız məktublar”ında da məktub qəhrəmanların xarakterini açmaq vasitəsinə çevrilmişdir. Adı çəkilən əsərlərdən fərqli olaraq, “Cavabsız məktublar”ın strukturu, daha doğrusu, qafiyə quruluşu bir qədər fərqli formadadır. Poemanın hər bəndi altı misradan ibarətdir. Hər bəndin qafiyə quruluşu isə a, b, a, b, c, c şəklindədir.

Yenə də bir cavab gəlmədi səndən,
Əhdimiz, sözümüz bəs harda qaldı?
Səni soruşuram gəlib-gedəndən,
Əzizim, tənhalıq səbrimi aldı.
Bircə bu körpədir mənim həmdəmə,im,
O da olmasaydı, artardı qəməim.

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.349)

Əsər əvvəldən axıra kimi bu ritmdə, ahəngdə, bu quruluşda davam edir və sona çatır. Qızının atasından ayrı düşmüş gəlinin yazdığı üç məktub onların keçdiyi ömür yolu, uşaqılıq illəri, Bakıya qoşa gəlib tibb institutuna qəbul olmaları, bir yerdə imtahan vermələri, ali məktəbə, kinolara,

tamaşalara, parka bir gedib-gəlmələri, son kursda ailə qurmaları, qızın təyinatla doğulduğu kəndə gedib həkim işləməsi, oğlanın isə “təbabət elminin inkişafı naminə” şəhərdə qalması və s. haqqında müəyyən təsəvvür yaradır. Bu məktublar ərini sonsuz məhəbbətlə sevən, onun yolunu gözləyən həyalı, ismətli, vəfalı bir gəlinin daxili dünyası haqqında dolğun təsəvvür yaradır. Gənc qadının ərini əsərdə görməsək də, onun bir zaman sevib ailə qurduğu həyat yoldaşının məktublarını cavabsız qoyması, ailəsi-uşağı ilə maraqlanmaması bu “elm fədaisi”nin mənəvi yoxsulluğundan, insani keyfiyyətlərdən məhrumluğundan xəbər verir.

Birinci, ikinci məktublar uzun, üçüncü-sonuncu məktub isə qısa və konkretir:

Səni çox çağırdım qayıt! Gəl! – deyə,
Qəlbinə yad oldu bu çağırışlar.
Sən satdın eşqimi kefə, nəşəyə,
İndi gəlsən belə nə mənası var.
Yox, gəlmə! Dəyişib gəlsən belə sən,
Bu evdə heç kimə gərək deyilsən!

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s. 355)

İnsan kimi öz səciyyəvi, fərdi keyfiyyətləri olsa belə, Əliağa Kürçaylının bu qəhrəmanlarının taleyi, ömür yolu bir növ Səməd Vurğunun “Aygün” əsərindəki ər-arvadı – Aygünlə Əmirxanın taleyini yada salır. Ancaq həqiqət naminə qeyd etməliyik ki, S.Vurğunun yaratdığı obrazlar daha mükəmməl, daha bitkindir. Ə.Kürçaylı heç öz qəhrəmanlarına ad da qoymamış, onların xarakterini dərinəndən açmağa meyl də göstərməmişdir. Elə buna görə də “Cavabsız məktublar” Səməd Vurğunun “Aygün” əsəri ilə müqayisədə çox zəif görünür.

Şairin “Cokandanın təbəssümü” poeması da poemaməktubun maraqlı nümunəsidir. Professor Əmirxan Xəlilov həmin əsəri lirik poema adlandırır, eyni zamanda əsərin

süjetinin sadə olmasından söhbət açır. Əslində süjet epik poemanın strukturu üçün səciyyəvi olduğundan, lirik poemada süjet, hadisə axtarmaq düzgün deyildir. Bütün lirik əsərlərdə olduğu kimi lirik poemalarda da hadisə yox, onun doğurduğu hiss və həyəcanlar ön planda dayanır. Fikrini əsaslandırmağa çalışan ədəbiyyatşünas “Cokandanın təbəssümü”nün poemadan çox balladaya oxşadığını, əsərin süjetinin bəsit olmasını, məktub xarakterli bu poemada yadda qalan epizod olmadığını söyləyir (**“Kürçaylı. Bakı, 2003, s. 21**). Biz hörmətli alimimizin bu fikirləri ilə razılaşmırıq. Əslində “Cokandanın təbəssümü” poema-məktubun maraqlı nümunəsidir. Belə ki, Cokanda ilə – kənddən şəhərə ali təhsil almağa gedən qızla anasının məktubları əsərin əsas məzmununu təşkil edir. Oxucu məhz bu məktublar vasitəsi ilə həm qızın, həm də onun anasının daxili dünyasını, onların həyat hadisələrinə münasibətini öyrənir. Əliağa Kürçaylı “Təbəssüm” poemasında olduğu kimi, burada da təbəssümü qəhrəmanın hiss və həyəcanlarını vermək vasitəsinə çevirir. Həmişə üzündən təbəssüm əskik olmayan bu qızı tələbə yoldaşları Leonardo da Vinçinin məşhur əsərinə istinadən Cokanda adlandırırlar. Əgər mehriban, doğma, təmiz adamların arasında qız həmişə gülürüz görünürsə, naxələf, təmannalı, şorgöz müdirin təklifindən sonra bu təbəssüm onun üzündən itir. Əsərdən çıxan əsas nəticə də bundan ibarətdir ki, insan yalnız yaxşı, səmimi, təmənnasız insanlar arasında özünü xoşbəxt hesab eləyə bilər. Poema mükəmməl bir struktura malikdir və fikrimizcə, orada hər şey yerli-yerindədir. Qızın anasına yazdığı məktublar onun şəhərdə keçirdiyi günlər haqqında yığcam təsəvvür yaradır. Təsvirlər hərarətli və cazibədardır.

“Uşaqlıq” poeması isə xatirə üslubunda (poema-xatirə) yazılıb. Əsərdəki əsas hadisələr xatirə formasında nəql edildiyi üçün “Uşaqlıq”ı xatirə-poema adlandıra bilərik. “Biz dörd uşaq idik, üç oğlan, bir qız” misraları ilə başlayan poe-

mada müəllif öz uşaqlıq dostlarını: təbilçi çil Qiyası, şeypurçalan Rəşidi, bayraqdar Həsəni yada salır. Üç dostun bir-birindən xəbərsiz eyni qıza vurulması, onların bir-birinin dalınca döyüşə gedib qəhərəmancasına həlak olmaları bədii təsvirin mərkəzinə çəkilir. Təsvirlər canlı, həyati, poetik olduğu üçün emosional təsir gücünə malikdir. Döyüşlərdə həlak olan dostlarını həyəcanla, məhəbbətlə yad eləyən müəllif poemanı qızın dilindən söylənilən bu təsirli misralarla bitirir:

Sevmədim... Yaşatdım bu hekayəti,
Eşidib çoxları düşdü heyrətə.
Hələ yetişməmiş üç məhəbbəti
Dəyişə bilməzdim bir məhəbbətə.

(“Bütövlük”, s. 516)

Poemadakı hadisələr xatirə kimi danışılsa da, təsvirlərdə lirizm epizmi, hadisəçiliyi üstələyir.

“İnsan həsrəti” öz tipologiyasına görə poema-əfsanə adlandırılıla bilər. Ona görə ki, müəllif poemanın mərkəzindəki əsas hadisəni xalqdan götürdüyünü, bu rəvayəti ona qocaların danışdığını etiraf edir:

Mən qələmə aldım onu necə var,
Demirəm ki, hər kəlməsi mənimdir.
O, ellərdən qalıb bizə yadigar,
Bircə vəznə, qafiyəsi mənimdir.

(“Bütövlük”, s. 518)

Ancaq orijinal bədii struktura malik bu əsəri oxuyanda aydın olur ki, müəllif əslində xalq əfsanəsindən cəmiyyət, təbiət haqqında fikirlərini, düşüncələrini əks etdirmək məqsədilə istifadə etmişdir. Şair öz qəhrəmanı Elyarın dili ilə onun cəmiyyətdən qaçmasının səbəbini açıqlayır. Məlum olur ki, aləmi ikiüzlülərin, yaltaqların, əyyaşların, tiryək

çəkənlərin, rüsvətlə, haramla qəsr tikənlərin, namərdlərin, alçaqların, rəzillərin, qeyrətsizlərin, namussuzların bolluğudur Elyarı tənha cəzirəyə qaçmağa vadar edən. “Düzlüyün kölə, ayrılıyin ağa” olduğu bir cəmiyyətdə yaşamaq istəməyən qəhrəmanı dəhşətə gətirən budur ki, hətta aqillər də bəydən, xandan kiçik bir pay almaqdan ötrü rəzilliyə qol qoyurlar. Bütün bu təsvirlərdən sonra Elyarın sevgilisi Əsmərə dediyi bu sözlər əslində cəmiyyətdən narazı müəllifin öz qənaətləridir:

Ya gərək qoşulub sən də axına,
Əlvida deyəsən insanlığına,
Ya da insan kimi əgər yaşasan,
Gərək bu aləmdən uzaqlaşasan.

(“Bütövlük”, s. 523)

Ustad Füzulinin qəhrəmanı Qeys – Məcnun bəni adamlardan uzaq qaçıb təbiətin bir parçasına – səhraya sığındığı kimi, Elyar da həyat yoldaşını götürüb insan ayağı dəyməyən bir yerə köçür. İlk vaxtlar onlar xoşbəxt yaşayırlar. Lakin bir az keçəndən sonra bu qəhrəmanlar anlayırlar ki, təbiətin, gözəlliklərin qoynunda onların xoşbəxtliyi natamamdır. Müəllif poemasında Əsmərin “dustaq qürbətə, insansız cənnətə” dözə bilməməsini lazımi səviyyədə əsaslandırma bilib.

Poemanın mərkəzində məhz insan və cəmiyyət probleminin bədii əksi kimi son dərəcə mühüm, heç zaman öz aktuallağını itirməyən bir məsələ dayanır. Bu problem bütün dünya xalqları ədəbiyyatında bu və ya digər şəkildə öz əksini tapmışdır. Poemanı oxuyanda adam istər-istəməz Daniel Defonun “Robinzon Kruzo”, E.Heminqueyin “Qoca və dəniz”, Ç.Aytmatovun “Dəniz kənarıyla qaçan alabaş” əsərlərini xatırlamalı olur. Çünki bu əsərlərdə də dəniz lövhələrinin təsviri, tənhalıqda insanın keçirdiyi hiss və düşüncələrin bədii əksi ön planda dayanır.

Poema proloq və epiloqdan və iki hissədən: birinci hissə 16, ikinci hissə isə 14 bölmədən ibarətdir. Lakin bölmələrin hamısı bir-biri ilə əlaqəlidir. Əsərin mərkəzindəki süjet, əsas hadisə ardıcılıqla əks olunur. Balıqçı Elyarın öz həyat yoldaşı Əsməri də götürüb insan ayağı dəyməyən bir cəziredə – Qağayı adasında bir müddət xoşbəxt yaşamaları, sonra doğulduqları kənd, torpaq, insanlar üçün darıxıb geri qayıdanda dalğaların qoynunda qərq olmalarının təsviri canlıdır, sirayətedicidir. Əsərdən çıxan əsas nəticə bundan ibarətdir ki, insan yalnız və yalnız cəmiyyətdə, öz soydaşlarının arasında xoşbəxt ola bilər.

Ə.Kürçaylının poemaları arasında epik ünsürlü əsərlər daha sanballı təsir bağışlayır. Bu əsərlərdə həyatın daha geniş lövhələrinin təsviri, qəhrəmanların xarakterinin səciyyəvi süjetlər, hadisələr, konfliktlər zəminində açılması şairin bir sənətkar kimi püxtələşməsindən xəbər verirdi. Onun “Sınaq”, “Durnalar Cənuba uçar”, “Zamanın hökmü” və s. bu tipli poemaları öz əhatəliliyi, konfliktin mükəmməlliyi, xarakterlərin zənginliyi ilə seçilirdi.

“Zamanın hökmü” poeması Ə.Kürçaylının 1961-ci ildə “Uşaqgəncnəşr”də nəşr olunan kitabında “Nargindən əsən külək” adı ilə verilsə də, şair həmin poemanı “Seçilmiş əsərləri”nə yenidən “Zamanın hökmü” adı ilə daxil etmişdir. Poemanın məzmunu da göstərir ki, bu ad daha dəqiq, daha uyğundur. Ə.Xəlilov nədənsə müxtəlif adlarla çap olunan eyni əsəri (“Zamanın hökmü”, “Nargindən əsən külək”) ayrı-ayrı poemalar kimi təqdim edir. O yazır: “Nargindən əsən külək” poeması isə 1937-ci ilin məlum hadisələrindən, həmin dövrün sınaqlarından, insan ləyaqətini uca tutmağın zəruriliyindən bəhs olunur” (“Kürçaylı”. Bakı, 2003, s.18).

Burada bir qədər dəqiqləşmə aparmağa ehtiyac duyulur. Müəllifin əsər haqqında qənaətləri əsasən doğrudur. Ancaq xatırladaq ki, əsərdəki hadisələr 1937-ci illərdə yox, müharibədən sonrakı illərdə cərəyan edir. Qonçanın atası Xanmu-

rad Nəsirovun əsir düşməsi onun arxa cəbhədəki ailəsini də çətin vəziyyətdə qoyur.

Əsərin süjeti sadə, aydın, eyni zamanda çox dinamikdir. Hadisələr iki gəncin – Elmarla Qonçanın ZAQS-dan (poemanın özündə belə gedib – R.Y.) çıxmasının təsviri ilə başlayır. Məlum olur ki, onlar təzəcə nikaha girməyin xoşbəxt anlarını yaşayır, arabir zarafatlaşırlar. Bu hadisələr süjetin ilk mərhələsi, ekspozisiyadır. Zavyazka (rəbt, düyüm nöqtəsi) isə Qonçanın “Elmar, bizə gedək, gözləyir anam” sözlərindən sonra başlayır. Elmar ona deyir ki, yox, səhər evdən çıxanda mənə tapşırıblar, hökmən evimizə qayıtmalıyam. Onların istər-istəməz bir-birindən ayrılmaları ilə süjetin hərəkət mərhələsi başlayır. Elmarı – öz ilkini, eyni zamanda sonbeşiyini qucaqlayan ananın sevincdən uçmağa qanadı yoxdur. Səsə yan otaqdan çıxan atanın üzündəki təbəssümün təsviri də göstərir ki, o da oğlunun xeyir işindən çox məmnundur. Ancaq bu sevinc çox sürmür. Ata oğlunun pasportuna vurulan təzə möhürün yanında gəlininin adını görəndə dəhşətə gəlir. Məlum olur ki, Qonça müharibədə əsir düşdüyü üçün “xalq düşməni” damğası alan Xanmurad Nəsirovun qızıdır. Ata oğlundan tələb edir ki, toyu təxirə salsın. Burada süjetin əsas əlamətlərindən biri olan situasiya qəhrəmanların daxili dünyasını açmaq vasitəsinə çevrilir. “Ya əsir qızı, ya mən” – deyən ata oğlunu asanlıqla yoldan döndərməyi bacarır. Süjet öz kulminasiya nöqtəsinə çatır. Dünən nikaha girən gənclər bu gün ayrılmalı olurlar. Bir xeyli keçəndən sonra Xanmurad Nəsirov bəraət qazanır. Elmar yenidən Qonça ilə qovuşmaq istəyirsə də, qız onun təklifini qəbul etmir və bununla da süjetin razvyazka, qət mərhələsi başlayır və hadisələr bununla da bitir. Qonçanın ittihamları çox sərt və məntiqlidir. O, üzünü Elmara tutub deyir:

Tutaq ki, qayıtdım elə bu saat,
Belə ailənin mənası varmı?

Səninlə bir yerdə sürdüyüm həyat
Özün de, özün de, həyat olarmı?!

...Tutaq ki, qayıtdım, sədaqətinə
De, necə inanım, ümid edim mən?
Necə inanım ki, bəlkə sən yenə
Məni ayaqlara verməyəcəksən?

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.433)

Göründüyü kimi poemadakı sadə bir süjet qəhrəmanların – Elmarın, onun atası İsrafilin, anasının, Qonçanın, atası Xanmuradın, onun əzabkeş anasının xarakterini açmaq vasitəsinə çevrilir. Müəllif mənəvi-əxlaqi problemin bədii həllində gələcək karyerası üçün sevdliyindən imtina edənini yox, namuslu, ləyaqətli, hələ rəsmən nikahda olsa belə həyat sınağından çıxma bilməyən oğlanın yanına qayıtmayan vüqarlı qızın – Qonçanın tərəfində dayanır. Müəllif bu problemə münasibətini məhz Qonçanın dili ilə verir.

Poemanın hadisələrin məzmununa uyğun bir qoşma ilə bitirilməsi də maraqlı bir kompozisiya elementidir. Hiss olunur ki, Ə.Kürçaylı öz sənət müəllimi S.Vurgundan öyrənmiş, onun ədəbi ənənələrindən yaradıcı şəkildə bəhrələnməyi bacarmışdır.

“Payız günləri” poemasının mövzu və problematikası “Zamanın hökmü” poeməsindəki hadisələri xatırladır. Müharibənin insan taleyinə vurduğu sarsıdıcı zərbələrin təsiri burada da açıq-aydın sezilməkdədir. Fransadan turist qismində Azərbaycana gələn insanlar arasında Mişel adlı bir nəfər də var. Mişel Azərbaycan torpağına digər turistlər kimi adi maraqla baxa bilmir. Bu yerlərin hər mənzərəsi, hər lövhəsi, hər çiçəyi, hər gülü onun qəlbində dərin həyəcanlar yaradır. Məlum olur ki, əslində Mişel bu torpaqda doğulan Eldar adlı bir gənkdir. Döyüzlərdə əsir düşən bu gənc doğma yerdə əsirlərin başına gətirilən oyunlardan xəbərdar olduğu üçün Fransada qalmağa, adını dəyişməyə, ailə qurub yaşa-

mağa məcbur olur. Mişelin hər şeyi var: ev-eşiyi, onu sevən xanımı, övladları... Lakin bunlar onun xoşbəxt olması üçün kifayət deyildir. Vətən həsrəti onu maqnit kimi özünə çəkir. Nəhayət, turist kimi öz doğma yurduna gələn Mişel yavaş-yavaş Eldara çevrilir, anasının kimsəsiz qəbrini ziyarət edəndə ölüb onun yanında dəfn olunmağı yad yerdə xoşbəxt olmaqdan daha üstün tutur. Müəllif əsərin əsas ideyasını bu misralarla verir: “Özgə cənnətindən xoşdur insana öz doğma yurdunun dərdi, möhnəti.”

Hadisələrin inkişafındakı gözlənilməz dəyişiklik əsərin süjetini daha da maraqlı edir, qəhrəmanların xarakteri də məhz bu zəmində açılır. Həyat yoldaşı Aklina yalnız indi bilir ki, əri Mişel yox, illər boyu sinəsində vətən həsrəti yaşayan Eldardır. Eldarla keçmiş döyüşçü dostu Muradın vətəndə təsadüfən görüşmələri yaraların qaysağını yenidən qoparır. Bu iki gəncin söhbəti zamanı Murad sovet ideologiyasının təbliğatçısı kimi danışır, Eldarın hərəkətlərinə haqq qazandırmır. Onların söhbəti hər iki insanın daxili dünyasını açmaq vasitəsinə çevrilir.

“Məhəbbət” poemasının süjeti də sadədir. Yağışlı, küləkli havanın təsviri süjetin hazırlıq mərhələsidir. Qızın maşını saxladığı oraya əyləşməsi və sürücü ilə ilk söhbəti rəbtidir (zavyazka). Çünki hərəkət məhz bundan sonra başlayır. Söhbət zamanı qızın metro tikintisində işləməsi, onun da sürücü olması aydınlaşır. Sürücü soruşanda ki, əgər sən də şofersənsə, niyə piyadasan, qız ona kinayə ilə cavab verir ki, mən sizin kimi işdən çıxanda qazanca çıxıram. Bu söz oğlanı əsəbiləşdirir, elə bil ki, onun başına qaynar su tökürlər. Onun hirsli-hirsli “qız olmasan səni maşından yerə atardım” deməsi də, “ovcuma milyonları saysalar da, heç kəsi maşınıma mindirmərəm” söyləməsi də, qız ona pul vermək istəyərkən əsəbiləşib geri qayıtmaq istəməsi də qəhrəmanın daxili dünyasını açmağa xidmət edən silsilə detallardır. Süjetin hərəkət mərhələsində tanışlıq davam

edir. Oğlan tikintiyə gedib qızı axtarır, yavaş-yavaş bu iki gənc arasında sevgi yaranmağa başlayır. İşdən sevgilisini evə aparən sürücü bir gün müdirini götürməyə gecikir. Qızın yanında “Hansı cəhənnəmdə qalmısan?”, “mənim maşınımda fahişələri gəzdirirsən” söyləməsi ilə hadisələr kulminasiya nöqtəsinə çatır. Qız yağışlı havada maşından düşür. Müdir özündən razı halda oğlana əmr edir ki, maşını sürsün. Elə bil ki, sürücünün başına aləm dolanır. Oğlanın dediyi bu sözlər, daha sonra açarı müdirin üstünə atıb qızın dalınca getməsi isə süjetin sonuncu razvyazka, qət mərhələsidir. “Sən məndən sükanı alsan da, insan hüququmu ala bilməzsən” qənaəti göydəndüşmə deyildir. İnsanlığın, ləyaqətin hər şeydən: vəzifədən, karyeradan, mal-dövlətdən, şan-şöhrətdən ön planda dayanması, daha önəmli olması məsələsinin bədii əksi o dövrün epik poeziyası üçün yeni, təqdirəlayiq bir cəhət idi.

Əsərin bu misralarla bitməsi də oxucunun ürəyindən xəbər verir. Əslində əsərin əsas ideyasını da elə burada axartmaq lazımdır:

Gedirəm, arxaya baxmıram əsla,
Arxada rəis var, orda təhqir var.
Gedirəm soyumaz bir ehtirasla,
Qarşıda məhəbbət, işiq, insanlar...

(“Durnalar Cənuba uçar”, s. 212)

Əliəğa Kürçalı dövrün tələbi ilə müharibə və əmək qəhrəmanlarına əsərlər həsr etsə də, mənəvi-əxlaqi problemlərin bədii əksinə daha çox diqqət yetirirdi. Ənənəvi mövzuda yazılan poemalarda belə qəhrəmanların fərdi dünyalarının təsvirinə daha çox üstünlük verilməsi şairin ədəbi məramına daha çox uyğun idi.

Zaman və qəhrəman problemi

Əliağa Kürçaylının poemalarında zaman və qəhrəman problemi ön plandadır ki, bu da onun yaşayıb-yaratdığı dövrlə əlaqəlidir. Süleyman Rüstəm, Səməd Vurğun, Mikayıl Müşfiq, Rəsul Rza, Məmməd Rahim və başqaları öz poemalarında müasirlərinin – müharibə, əmək qəhrəmanlarının bədii obrazlarını yaratdıqları kimi, sənətdə onların yolunu davam etdirməyə iddialı olan Əliağa Kürçaylı da həmin tendensiyanı, həmin mövzu və problematikanı öz poemalarının mərkəzinə gətirirdi.

Əliağa Kürçaylının əsərlərini həmişə diqqətlə izləyən görkəmli ədəbiyyatşünas Əkbər Ağayev şairin əsərlərinə istinadən çox doğru qənaətə gəlirdi ki, mürəkkəb həyatı hadisələrin axınında insanın mənəvi inkişafı, dəyişməsi, öz mənliliyini, ləyaqətini qoruyub saxlaması və buradan doğan əxlaqi məsələlər Ə.Kürçaylının poemalarında həmişə diqqət mərkəzində dayanır (“Əsrin tərənnümü”, 1980, s. 215).

Doğrudur, Ə.Kürçaylının müharibə mövzusunda əsəri yoxdur. Lakin onun poemalarında qəhrəmanların taleyinə müharibənin təsiri hiss olunmaqdadır. “Zamanın hökmü” poemasında özü əsir düşdüyü üçün qızı da nadanların əlində əsir-yesir olan Xanmuradın bədii obrazının cizgiləri yarılmışdır. Sən demə əsir düşdüyü iddia olunan Xanmurad əslində qəhrəman imiş. Şair qəzet materiallarının nəzmə çəkilməsindən bir bədii vasitə kimi istifadə edərək Xanmuradın igidliyindən, düşməyə qarşı barışmaz mübarizəsindən söhbət açır. Burada igid leytenantın əsir düşərgəsindən on iki əsgərlə birlikdə qaçıb fransız partizanlara qoşulmasından, faşistlərə qan uddurulmasından, üç silah ambarı, bir yanacaq dolu düşmən qatarı partlatmasından, şaxtalı bir gündə faşist ştabına gedib onun üstünə gizlicə qızıl bayraq sancmasından söhbət açılır. Qəhrəmanlıqla həlak olan Azəri oğullarının son məkanları da təsvir olunur.

...Rodez şəhərinin qəbristanında,
Bir qədər aralı Sena çayından
Parisə uzanan şosse yanında
Torpağa gömülmüş on üç partizan.
Qəbrin baş daşında budur on üç ad,
Adların üstündə bir söz Samarad.

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s. 426)

Döyüşçü haqda misralara hopmuş müəllif xarakteristikası da o dövrün tələblərinə uyğundur: şərəfli kommunist, vətən yolunda özünü qurban verən igid döyüşçü, hünərli insan və s. Ancaq bütün bu lövhələr epizodik səciyyə daşıyır və Xanmuraddan çox əsərin digər qəhrəmanlarının – Elmarın, İsrafilin, Qonçanın xarakterini açmaq, hadisələrə müəllif münasibətini bildirmək vasitəsinə çevrilir.

Şairin ən əhatəli, fundamental poemalarından biri “Sınaq”dır. Poemanın adı da rəmzi mahiyyət daşıyır. Çünki poemanın əsas qəhrəmanlarını müəllif öz əsərində həyat – müharibə sınağından keçirir. Qəhrəmanlardan bir qismi (Qüdrət, Qərənfil, Həcər) istər müharibə, istərsə də həyat sınağından ləyaqətlə çıxıb bilsələr də, bəziləri (Səlim) nəfslərinin quluna çevrilir, zənginlik, firavanlıq içində yaşasalar belə öz insanlıq simalarını qoruyub-saxlaya bilmirlər. “Sınaq”ın məziyyət və nöqsanları o dövrün ədəbi tənqidinin diqqətindən kənar qalmamış, həm əsər, həm də onun qəhrəmanları haqqında bir sıra mülahizələr irəli sürülmüşdür.

“Sınaq”ın qəhrəmanları müharibə illərinin ağır-acılarını görən sadə insanlardır. Onlara “sosialist realizmi”nin tələb etdiyi siyasi şüarlarla danışan, sosializm işi uğrunda hər şeyi qurban verən siyasi robotlar yox, ağrılar, əzablar çəkən real insan surətləri kimi yadda qalırlar. Poemada rəhbər işçi və xalq probleminin qoyuluşu da müharibədən sonrakı dövr ədəbiyyatımız üçün səciyyəvi idi. Məsələn, “Sınaq” poeması xalq yazıçısı Mirzə İbrahimovun “Böyük dayaq” romanının

dakı hadisələrlə səsleşməkdə idi. Rüstəm kişi obrazının bütün müsbət cəhətlərini Qüdrətdə, mənfi cəhətlərini isə Səlimdə görmək mümkündür. Qüdrət də Rüstəm kişi kimi müharibənin od-alovundan çıxmış dəyanətli bir insandır. Rüstəm kişi müəyyən məqamlarda xalqla hesablaşmadığı kimi, kolxoz sədri Səlim də elə arxa çevirir. Rüstəm kişi də, Səlim də islah olunmaq üçün raykom katibləri ilə üz-üzə gətirilir. Rüstəm kişi öz səhvini başa düşdüyü üçün yenidən yüksəlir, ayağa qalxmağa, keçmiş nüfuzunu bərpa etməyə nail olur, ancaq Səlim “keçmiş dünyanın kölgəsi” kimi çəkilib gedir. Rüstəm kişinin elin malında, elin namusunda gözü yoxdur, Səlim isə müharibənin çətinliklərindən istifadə edərək camaatın var-dövlətini əlindən alıb varlanır. Lakin mənəvi yoxsulluq onun məhvinə səbəb olur. Katib Səlimə qarşı barışmaz mövqedə dayanırsa, Qüdrətlə dostyana söhbət edir. “Böyük dayaq”da raykom katibi Şərəf Rüstəm kişiyyə “İgid odur atdan düşə, atlana, igid odur hər cəfaya qatlana” deyirsə, “Sınaq”da da raykom katibi ilə Qüdrət arasında təxminən həmin məzmununda söhbət gedir.

Əlbəttə, bu tipli trafaret yanaşma əsərin strukturuna istər-istəməz xələl gətirən amilə çevrilirdi. Bu isə, hər şeydən əvvəl, dövrün, zamanın tələbindən irəli gələn qüsurlar idi.

“Sınaq” poeması, onun mövzu və problematikası, eləcə də əsərdəki bədii sənətkarlıq məsələləri tədqiqatçıların diqqətindən kənarda qalmamışdır. Görkəmli ədəbiyyatşünas Əkbər Ağayev yazırdı: “Sınaq”da konflikt daxili plandadır, onun epik ifadəsi hadisələrə, güclü səhnələrə keçmir, amma buna ehtiyac vardır. Səlimin qarşısında Qüdrətin daha çox yüksəlməsi zəruriyyəti bunu tələb edir, əks təqdirdə Dul Fatı hamıdan güclü və qeyrətli görünə bilər.” (“Əsrin tərənnümü”, 1980, s. 216).

Digər bir görkəmli ədəbiyyatşünas, filologiya elmləri doktoru Məsud Əlioğlunun da “Sınaq” haqqında mülahizələri maraqlıdır. “Sınaq” poemasının bədii yaradıcılıq sahə-

sində müəllifi də sınaqdan keçirməsindən, onun bitkin əsərlər yazma biləcəyini göstərməsindən söhbət açan ədəbiyyatşünas daha sonra yazırdı: “Əsərin süjeti, məzmunu, ifadə olunan fikirlər sadə şəkildə başlanır, tədricən inkişaf edir və mənalı bir sonluqla bitir. Şairin məharəti orasındadır ki, o, hadisələrin mahiyyətindəki şeiriyyəti, poetik mənanı təsirli ifadə ilə, cizgi və lövhələr vasitəsilə açıb göstərə bilmişdir. Digər tərəfdən poemada verilmiş zidd münasibətlər bədii cəhətdən düzgün ümumiləşdirilmişdir. Hadisələrdəki dramatik gücləndirmək məqsədilə şair insanları hərəkətdə, fəaliyyətdə və inkişaf prosesində göstərmişdir.” (“**Amal və sənət**”, 1980, s.166).

Qüdrət öz dövrünün, zamanının qəhrəmanı idi. Faşistlərlə mübarizədə igidlik, şücaət göstərən yaralanan döyüşçünün sonra arxa cəbhəyə qayıdıb quruculuq işlərinə rəhbərlik etməsi o dövrün əksər ədəbi qəhrəmanları üçün səciyyəvi portret cizgisi idi. Qüdrətin döyüşçü paltarını uzun müddət əynindən çıxarmaması faktı da iki cəhətdən maraqlı idi. Birinci cəhət ondan ibarət idi ki, qəhrəman kasıbdır, onun hələ özünə əyin-baş düzəltməyə imkanı yoxdur. Evdə qalan pal-paltarı isə anası tərəfindən una, ərzağa dəyişdirilib. İkinci tərəfdən, yeni kolxoz sədrinin döyüşçü libasında gəzməsi, dolayısı ilə onun quruculuq işlərində də eyni əzmkarlıqla mübarizə aparmaq əzmində olmasından xəbər verir. Cəbhədə Qüdrət açıq düşməne – faşistlərə qarşı mübarizə aparırdısa, arxa cəbhədə o, maskalanmış əliayrilərlə, elin malını talan edənlərlə üz-üzə gəlməli olur. Qüdrətlə Səlim arasındakı münaqişə xeyirlə şərin əbədi-əzəli mübarizəsinin yeni şəraitdə davamıdır. Hadisələr inkişaf etdikcə konfliktin əks qütblərində dayanan bu insanların xarakterindəki mənfi və müsbət cəhətlər açılır.

Uşaqlığı müharibə illərinə düşən müəllifin bu və ya buna bənzər tipli insanları yaxından tanıması Qüdrət və Səlim obrazını yaradarkən onun köməyinə gəlmişdir. Bu mənada “Sınağ”ın qəhrəmanları təkcə müəllif təxəyyülünün

məhsulu deyil, Ə.Kürçaylı həyatda gördüyü müxtəlif əqidəli insanların ən səciyyəvi cəhətlərini əks etdirməklə bu tipli qəhrəmanlar yarada bilmişdir. Doğrudan da, o zaman Qüdrət, Səlim, Qərənfil taleyli adamlar az olmamışdır. Müəllif həyatda gördüyü insanları yaxından müşahidə etməklə Qüdrət, Səlim, Qərənfil, Həcər obrazlarını yarada bilmişdir. Bu insanlar fərdi keyfiyyətləri ilə bir-birlərindən nə qədər fərqlənsələr də, onların hamısının taleyində müharibə və ondan sonrakı dövrün bütün insanlarına məxsus ümumi cəhətlər tapmaq mümkündür. Dövrün, zamanın təsiri hərəyə bir cür təsir etmiş, onların fərdi taleyinə silinməz izlər salmışdır.

Qərənfillə Həcər istər səviyyə, istərsə də xaraktercə bir-birindən seçilən insanlardır. Təhsilsiz Qərənfil xalqın adət-ənənələrinə boyun əymək məcburiyyətindədirsə, ali təhsilli Həcəri yolundan çıxarmaq o qədər də asan məsələ deyildir. Bu qadınların hər ikisi namuslu, ləyaqətli Azərbaycan qadınlarının bədii obrazıdır. Qərənfil sevmədiyi insanla bir yerdə yaşamaq məcburiyyətində qalsa da, əxlaq qaydalarına zidd heç bir hərəkətə yol vermir, daim ailəsinə sadıq qalır.

Əməkçi insanın bədii obrazını yaratmaq sovet dövründə yaranan bütün əsərlərin qarşısında qoyulan əsas tələblərdən idi. Epik poeziyada da Bəsti, Müğan qızı, Manya, Sarvan (S.Vurğun, “Bəsti”, “Muğan”), Sevil, Tərhan (N.Xəzri, “Günəşin bacısı”, “İnam”) kimi əmək qəhrəmanlarının bədii obrazı yaradılmışdı. Ədəbi ictimaiyyətin diqqət mərkəzində olan Əliağa Kürçaylı da həmin mövzuda əsərlər yazmalı, “dəstədən geridə qalmamalı” idi. Şairin “Təbəssüm” poemasının qəhrəmanı Mənzərin bədii portreti, işi, mübarizəsi, daxili dünyası da o dövrün əmək qəhrəmanlarına uyğun idi. “Günəşin bacısı” poemasının qəhrəmanı Sevil, “İnam” poemasının qəhrəmanı Tərhan kimi “Təbəssüm”ün qəhrəmanı Mənzər də “tarlalarda dəmir at çapan” mexanizator qadınların bədii obrazı idi. Yeni peşə, yeni həyat tərzini obrazların

daxili dünyasına, onların arzu və düşüncələrinə də əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən amillər sırasında idi. Qadınların kişilərdən heç bir sahədə geri qalmamasını, hətta bəzi məsələlərdə onların daha üstün olmasını göstərmək meyli Əliağa Kürçaylının da əsərində özünü göstərməkdə idi. Mexanizator kişinin maşınının xarab olması, onu Mənzərdən başqa heç kəsin düzəldə bilməməsinin təsviri də həmin məqsədə xidmət edir.

Qız təkə məşını düzəltmir, “qızxasiyyət oğlanı danlamaqla” öz üstünlüyünü nümayiş etdirməyə çalışır. Şair öz qəhrəmanının portretini yaradarkən səciyyəvi cizgilərdən istifadə etməyə çalışır. Meşin döşlük, dirsəyə qədər çırmalı qollar, qarayanız çöhrə, qısa saçlar, içində təbəssüm oynayan badamı gözlər, təbəssüm rəngli alın təri, işdən çıxıb gəndəndə çiyindəki meşin çanta, qısaqol narıncı köynək və s. əmək qəhrəmanına yaraşan səciyyəvi portret cizgiləridir.

Şair öz qəhrəmanını sükan arxasında çöllər hakiminə, pambıq dəryasında üzən qəvvəsa bənzədir və bu mexanizator qızı dövrün, zamanın qəhrəmanı kimi təqdim etməyə çalışır.

Əliağa Kürçaylının poemalarında tarixi şəxsiyyətlərin müasir dövrə uyğun bədii obrazlarını yaratmağa da güclü meyl olmuşdur. Bu baxımdan onun “Durnalar Cənuba uçar” poemasında yaratdığı Mirzə Cəlil obrazı maraqlıdır. Həyatdakı Mirzə Cəllilə Əliağa Kürçaylının Mirzə Cəlili arasında ziddiyyətli, uyğun gəlməyən məqamlar yox dərəcəsidir. Böyük ədibimiz Cəlil Məmmədquluzadənin həyatını və yaradıcılığını diqqətlə öyrənən Ə.Kürçaylı öz yaradıcı təxəyyülü ilə faktları bir az da zənginləşdirməyə, daha doğrusu, poetik şəkildə əks etdirməyə, öz qəhrəmanının xarakterini səciyyəvi cizgilər, bədii detallar vasitəsi ilə açmağa çalışmışdır. Poemada Mirzə Cəlilin həyatının Tiflis dövründən müəyyən fraqmentlər verilmişdir. Sensor Ağa Nazimlə üz-üzə gələn Mirzə Cəlil haqq, ədalət carçısı, xalqı

qəflət yuxusundan ayılımağa çalışan bir ziyalı kimi təqdim olunur. Ağa Nazimin hər hərəkətindən, iradlarından sonra acı-acı gülümsəyən Mirzə Cəlilin tez-tez astadan “Sabirə rəhmət” söyləməsi onun daxili dünyasını, hadisələrə münasibətini öyrənmək vasitəsinə çevrilir. Oxucu hər bu sözdən sonra böyük Sabirin “Millət necə tarac olur olsun, nə işim var” mısralarını xatırlamalı olur.

Poemanın dördüncü hissəsində “Cəmiyyəti xeyriyyə”nin iclasında Ağa Nazimlə Mirzə Cəlilin arasındakı konfliktin daha da kəskinləşməsinin şahidi oluruq. Milləti dirçəltmək üçün ianə yığmağa üstünlük verən sensorun məntiqinə Mirzə Cəlil acı-acı gülür, mollaların fitvası, polislərin şaqquldayan şallağı altında əzab çəkən soydaşlarının taleyi onu narahat edir. Acı-acı gülən “Molla Nəsrəddin” rəhbəri məsələyə münasibətini Sabirin məşhur “Niyə bəs böylə bərəldirsən, əzizim, gözünü, Yoxsa bu ainədə əyri görürsən özünü?” mısraları vasitəsilə bildirir.

Beşinci hissədə Mirzə Cəlil məşhur alman rəssamı Şmerlinqə çox çətinliklə başa salır ki, qayçı ilə ortadan bölünən bir palaz şəkli çəksin. O, məhz bu vasitə ilə diqqəti ikiye bölünən xalqın acı taleyinə yönəltmək istəyir. Həmin hissənin “Bizim xalqımızın böyükdür dərdi” mısrası ilə başlaması da təsadüfi deyildir. “Ağa Nazimlərin elin zülm əlində boğulduğunu” duymaması, vəzifəsini “Cəmiyyəti-xeyriyyə”yə 5 manat verməklə bitmiş hesab etməsi Mirzə Cəlilin qəzəbinə səbəb olur və belələrini öz jurnalında tənqid hədəfinə çevirir.

“Altıncı hissə”də Səttərxan fədaisinin indi bağbanlıqla baş girməsi və bu məsələyə Mirzə Cəlilin münasibəti bədii təsvir obyektini seçilir. Poemanın digər hissələrində də Ağa Nazimlə Mirzə Cəlil üz-üzə gətirilir. Fəryadi təxəllüsü ilə yazan şairin öz bağbanı Savalanın olduğunu bilməsi hörmətli sensoru dəhşətə gətirir. Molla Nəsrəddinin bütün əlsiz-ayaqsızlara ayaq, dilsizlərə dil verməsi, onun lağlağı sözlə-

rinin Petroqradda belə xoşa gəlməməsi Ağa Nazimi bərk qorxudur. “Molla Nəsrəddin” jurnalının redaksiyasında ax-tarış zamanı saysız-hesabsız, qalaq-qalaq məktublar görün-senzorun qorxusu bir az da artır. Ə.Kürçaylı bu incə detal vasitəsi ilə xalqın Mirzə Cəlilə məhəbbətinin sonsuzluğunu verməyə müvəffəq olur. Mirzə Cəlilin həyat yoldaşı Həmidə xanımla söhbəti onun daxili dünyasını daha dərindən açmağa xidmət edir. Bu maarifpərvər ziyalının Savalana, onun timsalında Səttarxan hərəkətinə münasibəti də qəhrə-manın daxili dünyasını daha dərindən açmaq missiyasını ye-rinə yetirir.

Yeri gəlmişkən onu da qeyd edək ki, konfliktin digər qütündə dayanan Ağa Nazimin xarakteri də ustalıqla açıl-mışdır. Mənfi qəhrəmanın mükəmməl obrazının yaradılması konfliktin daha dərindən açılmasına, müəllif qayəsinin ifadəsinə yardımçı olmuşdur. Mənfi obrazın portreti yaradılarkən səciyyəvi cizgilərdən, ştrixlərdən istifadə olunmuşdur. Qəzəblənəndə Ağa Nazimin gözlüyünün tərləməsi, sinəsindəki medalın medala dəyib cingildəməsi maraqlı detallardır. Ən yaxşı cəhətlərdən biri də budur ki, müəllif Ağa Nazimi canlı insan kimi təsvir etmişdir. O, nizam-intizamlı, peşəsini sevən, xidmət elədiyi zümrəyə sadıq bir insan, övladı Zülfüyarı dərin məhəbbətlə sevən, onun gələcəyini düşünən bir atadır. Ağa Nazim sadə, təmiz, qabiliyyətli insanları dəyərləndirməyi bacaran bir şəxsdir. Onun bir qarın çörək pulundan ötrü didərgin düşən Savalanı evinə gətirməsi, bu gəncin istedad və qabiliyyətini dəyərlən-dirməsi, hətta onun simasında gələcək kürəkənini görməsi təbii boyalarla əks olunmuşdur.

Poemadakı Savalan, Zülfiyar obrazları da maraqlıdır. Savalan Səttarxan hərəkətindən sonra öz elindən-obasından didərgin düşən yüzlərlə həmsərinin ümumiləşmiş bədii obrazıdır. Onun ən yaxşı cəhəti öz hərəkət və davranışlarına tənqidi yanaşmağı bacarması ilə əlaqədardır. Ə.Kürçaylı

əvvəlki hissələrdə obrazın özünün özünü təqdim etməsi vasitəsinə müraciət edir. Savalanın öz nitqindən öyrənirik ki, o, Tehrandə darülfünunu bitirsə də, ömrü boyu yer qazmış, dülgərlik, bağbanlıq etmişdir. “O, bir beşikdə görüb nədir qulaq dincliyi” deyən müəllif Savalanın uşaqlığı, gəncliyi haqqında söhbət açır. Ağa Nazimin diqqətini cəlb edən məhz Savalanın səliqə-səhmanlı, səmimi, təhsilli, ağıllı olmasıdır. Bu dövlət məmuru inanır ki, Savalan tipli adamlar həyatda ucalmağa, şan-şöhrətə, rütbəyə layiqdirlər. Ağa Nazimin evində bağbanlıq edən, zahiri görünüşü əhəmiyyətli dərəcədə dəyişən Savalanın xarakterinin digər cəhətləri ilə onun Zülfiyarla söhbəti zamanı tanış oluruq. Xasiyyətcə bir-birini tamamlayan bu iki gəncin arasında yaranan sevgi macərəsinin təsviri də inandırıcı və cazibədardır. Lakin fikrimizcə, Savalanın kimliyini biləndən sonra Zülfiyarın onunla birlikdə Təbrizə getməməsi lazımi səviyyədə əsaslandırılmamışdır. Elə Savalanın özünün dediyi bu sözlərdə də müəllif, zaman diqtəsini sezməmək mümkün deyil: “Canımdan keçərəm sənin üçün mən, Səndən də keçərəm vətənim üçün”.

“Zamanın hökmü” poemasını oxuyanda qəhrəmanların timsalında ictimai-siyasi hadisələrin obrazların şəxsi həyatına nə dərəcədə təsirini öyrənə bilirik. Aydın olur ki, qəhrəmanlar zamanın hökmü ilə dəyişir, başqalaşırlar. Zaman, siyasi motivasiya çox zaman mənəvi-əxlaqi dəyərlərin də üstünə kölgə sala bilər. Ancaq genetikası, mayası saf insanlar ən çətin şəraitdə belə öz insanlıq simalarını qoruyub saxlaya bilirlər. Ə.Kürçaylının əksər qəhrəmanları – Qüdrət, Qərənfil (“Sımaq”), Qonça, Xanmurad (“Zamanın hökmü”), Mirzə Cəlil, Savalan, Zülfüyar (“Durnalar Cənuba uçar”), Elyar, Əsmər (“İnsan həsrəti”) və s. məhz belə insanlardır. Ancaq yaxşı cəhətdir ki, Ə.Kürçaylı xaraktercə bu insanlarla daban-dabana zidd, hər bir hadisədə yalnız öz mənfeylərini düşünən, mənə-

viyyatca naqis insanların da bədii obrazını yaratmışdır. “Sınaq”da Səlim, Fatı, Cücəgöz Mədət, “Zamanın hökmü”ndə Elmar, İsrafil, “Durnalar Cənuba uçur”da Ağa Nazim və s. belələrinin bədii obrazıdır. Xeyir və şəri təmsil edən bu insanlar arasında gedən bəzən açıq, bəzən gizli mübarizə obrazların daxili dünyasını açmaq, eləcə də hər hansı bir hadisəyə müəllifin öz münasibətini göstərmək baxımından maraqlıdır.

Şeirlerində olduğu kimi Əliəğa Kürçaylının poemalarında da Dövrün, quruluşun diqtəsi ilə yazılan sətirlər də az deyildir. Məsələn: “Adi adam” poemasında Lenin Cabir Novruzun “Lenin yeni bir eradır” şeirində olduğu kimi insanlıq meyarı kimi təqdim olunur. Müəllif qəhrəmanlarını da məhz Lenin kimi yaşamağa, işləməyə, mübariz olmağa səsləyir. Əsərin qəhrəmanı məhz Lenin ideallarına sadıq bir insan kimi təqdim olunur. Hamının gözünün önündə “insanların qətrə-qətrə leninləşməsi” ən böyük uğur kimi təqdim olunurdu.

Əliəğa Kürçaylı öz sənət dostu Bəxtiyar Vahabzadə kimi qəhrəmanların xarakterini açmaq üçün daxili münaqişədən bir bədii vasitə kimi istifadə edir. Bu baxımdan şairin “Sən kimsən?” poeması bədii təhlilə zəngin material verir.

Peyzaj xarakter açmaq vasitəsi kimi

Bədii əsərin strukturunda peyzajın özünəməxsus yeri və rolu vardır. Boris Qalanovun fikrincə: “Böyük şairlərin əsərlərində peyzaj həmişə bədii və ictimai məna ifadə edir” (Qalanov B. *Jivopis slovom. Moskva:*, 1974., s.190). Təbiət lövhələri yaradan sənətkarlar həm cazibədar peyzajlar yaratmaqla oxucuların diqqətini cəlb etməyə çalışır, həm də əsas məramlarını ifadə etmək, qəhrəmanların hərəkət və davranışlarını dəyərləndirmək, onların xarakterini açmaq üçün bundan bir köməkçi vasitə kimi istifadə edirlər.

İstər epik, istərsə də lirik poemalarında peyzajlardan istifadə Əliağa Kürçaylı poeziyası üçün də səciyyəvidir. Lirik şeirlərindən fərqli olaraq onun poemalarında peyzajlar konkret həyat hadisələrini daha dərindən açmağa xidmət edir.

“Sınaq” poemasının bir neçə fəslində cazibədar təbiət lövhələri, peyzajlar yaradılmışdır. Maraqlı, təqdirəlayiq cəhətlərdən biri budur ki, peyzaj bədii əsərin strukturunda mühüm yer tutur və qəhrəmanların daxili dünyasını açmaq vasitəsinə çevrilir. Poemanın dördüncü hissəsində göyün yasa batmasından, Talış buludlarının Muğana axışmasından, küləklərin tufana çevrilməsindən, qarın çölləri yapıncı kimi örtməsindən, şaxtanın kəmfürsət bir namərdin qılıncı kimi kəndə enməsindən söhbət açılır. Bu tipli təsvir kolxozun üstünü alan fəlakətdən xəbər verir. Qəhrəmanlar məhz bu şəraitdə elin malını qorumaq üçün fəaliyyətə başlayırlar.

Digər bir peyzajda (“Altıncı hissə”də) ulduzu sayrışan ayazlı bir gecədə ay nurunu səpələdikcə yaranan kölgələrin, xırda ləpələrin ay işığında gümüş tək parlamasının təsvirindən sonra müəllif Qüdrətlə raykom katibinin söhbətini ön plana gətirir. Elə bil kəndin taleyi də gecəni xatırladır. Onu aydın səhərlərə çıxarmaq üçün çox işlər görmək lazımdır. Müzakirələrin məhz belə bir ulduzlu gecədə aparılması simvolik səciyyə daşıyır və işlərin pis getmədiyindən xəbər verir. “Səkkizinci hissə”də Babizənan dağlarında gülən baharın əl eləməsinin, yüklü arabaların yola çıxmasının, fermanın dağa köçməsinin təsviri işlərin öz yoluna düşməsindən, fəlakətin artıq arxada qalmasından xəbər verir.

“Doqquzuncu hissə” təbiət təsviri təzad yaratmaq vasitəsinə xidmət edir. Torpağa alça çiçəklərinin səpilməsinin, almanın, əriyin çiçəkdən çıxmasının, güllöyşə narın təzə düymələnməsinin, qara tutun özünə bol şirə yığmasının, xilqətin ən böyük rəssamı olan baharın təbiətə yeni rənglər, yeni boyalar vurmasının, quşların cəh-cəhinin təsvirindən

sonra müəllif mənfi qəhrəmanın – Səlimin taleyini, sarsıntılarını ön plana gətirir:

Lakin nə bülbüllər, nə gül yarpağı
Xəyaldan ayıra bilmir Səlimi.
Tək onun çatılıb qaşı-qabağı,
Qara xəbər almış bir adam kimi.

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s. 383-384)

Papirosu papiros oduna yandıran Səlimə tikdirdiyi ev, eyvan, saldırdığı çiçəkli bağça yad gəlir. Mənfi qəhrəmanın ağacların arasından keçib taxta pilləkənlə eyvana qalxmasının, batan al günəşə həsrətlə baxmasının təsviri onun daxili dünyasını açmağa xidmət edir. Bir zaman at oynadan Səlimin taleyi də elə batan günəşi xatırladır.

Poemanın “On birinci hissə”si Muğan yayının təsviri ilə başlayır. Qızmar yay günündə belə Səlimin titrəməsi, əsməsi onun daxilində gedən həyəcanların bədii əksinə çevrilir. “On üçüncü hissə”də Muğanın payızı bədii təsvir obyektinə seçilir. Heyva ağacının dibində heyva tək saralan sapsarı xəzəllərin, rənginə qızartı çöksə də çinarın gözəl görünməsinin, Kürün güzgü kimi sakit üzündə ötüşən buludların əks olunmasının, Muğanın köksündə çiçəklərin, otların saralıb-solmasının təsvirindən sonra müəllif əsərinin baş qəhrəmanı Qüdrətdən söhbət açır:

Hərdən yağış yağır, hərdən yel əsir,
Hərdən duman çökür, payız dumanı.
Köçəri quşlar da artıq tələsir,
Uçub tərək eləyir onlar Muğanı.

Bəli, bir-birini qovur fəsillər,
Qış getdi, yay getdi, indi payızdır.
Qüdrətin qəlbində lakin bu səhər
Elə bil ətirli, çiçəkli yazdır.

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.394)

Təbiətdəki hüznə Qüdrətin ürəyindəki baharlı arzular arasında yaradılan təzad qəhrəmanın gələcəyə inamını, mübarizə əzmini göstərir.

“Zamanın hökmü” poemasının son fəslə payız yelinin əsməsinin təsviri ilə başlayır. Güllər, çiçəklər hələ solmasa da, havadan payız qoxusu gəlir. Payız həm də ayrılıq fəslidir. Elmarla Qonça hələlik sahiləki bir skamyada yanaşı otursalar da, havadan gələn payız qoxusu onların tezliklə ayrılacağından xəbər verir. Belə də olur. Gənclər həmişəlik ayrıldıqdan sonra narın payız küləyinin şiddətlənməsinin təsviri də rəmzi xarakter daşıyır. Küləyin payızın saralmış xəzəllərini Qonçanı öz günahı ucbatından itirən Elmarın yanında oynatması onun kədərinin dərinliyini, əhvali-ruhiyyəsinə açmaq vasitəsinə çevrilir.

“Payız günləri” poemasında hadisələrin hamısının payız günlərində cərəyan etməsi simvolik səciyyə daşıyır. Çünki payız mənzərələri əsas qəhrəmanın, el-obasından ayrı düşüb Fransa vətəndaşlığını qəbul edən Mişelin (Eldarın) əhvali-ruhiyyəsinə çox uyğundur. Yarpaq budaqdan ayrıldığı kimi Eldar da vətənidən, doğmalarından, əzizlərindən ayrı düşmüşdür. Şair öz qəhrəmanını, “baxışlı, yerışı, sözü sirli” olan Mişeli Gəncəyə, Göygölə səyahətə aparır. Təbiət lövhələri qəhrəmanın daxili dünyasını açmaq vasitəsinə çevrilir:

Bu gün də Göygölün sahillərində
Dayanıb Kəpəzi seyr edir onlar.
Göl elə yaşıldır, dərin yerində
Sanki zümrüd donlu bir xəzinə var.

(“Ülkər”, s.218).

Aklına dərk eləmir ki, “gölün dərinliyində zümrüd donlu xəzinə” olduğu kimi, həyat yoldaşının da qəlbinin dərinliyində bir vətən həsrəti yaşayır. Qadın övladlarını, Ejenlə Esteri xatırlayır və ürəyindən keçir ki, kaş onlar da burada olub bu gözəlliyi görə biləydilər. Qadın ərinin fikirli,

qaraqabaq olmasını, müəmmalı baxışlarını təbiət gözəlliyi qarşısında heyrəti ilə əlaqələndirir. Mişel – Eldar isə seçim qarşısındadır. Bir tərəfdə Fransa, övladları, digər tərəfdə Azərbaycan, ana qəbri onu seçim qarşısında qoyur. Şair sonra öz qəhrəmanlarının Şah dağının ətəyinə gəlmələrini təsvir edir. Şah dağının başındakı ala-tala qarın, təbiətin ağacların başına elə bil ki, xına yaxmasının bədii əksi də cazibədarıdır. Bu peyzajların qəhrəmanların könül dünyasına uyğunluğu təsvirlərin cazibədarlığın bir az da artırır. Bu gözəllik, vətən, yurd sevgisi, Mişelin Eldara çevrilməsinin səbəbkarına dönür və qəhrəman bir daha bu torpaqdan ayrıla bilmir. Qəfil, gözlənilməz ölüm onun seçmini konkretləşdirir. Vətəndə ölüb anasının qəbrinin yanında dəfn olunması nə qədər hüznü olsa da, qəhrəmanın mənəvi xoşbəxtliyindən xəbər verir. Poemanın bu misralarla bitməsi də təsadüfi deyildir:

Bayırda yağırdı yağış aramsız,
Yağış görünməyib bu yağış kimi.
Dolmuş gözlərini sıxırdı payız
İnsan taleyinə yanırırmış kimi.

(“Ülkər”, s.231)

Şairin “Məhəbbət” poeməsindəki əsas hadisələr yağışlı bir havanın təsviri ilə başlayır. Budur, “qəfil ildırımın odlu diliylə üfüqlər çalın-çarpaz dağlanır”. Elə bil ki, “göyün yaxası naşı bir dərzi əliylə yüz yerdən cırılır.” Göydə uçan buludlar qoyun sürüsünə bənzədilir. Sanki bu qoyunları milyon əl birdən-birə sağmağa başlayır. Küləkli havada bir yağış yağır ki, gəl görəsən. Elə bil ki, bu yağışdakı dinamizm gələcək hadisələrə də təsir eləyir. Yağış altında qalan qız əl eləyib maşına minir və əsas hadisələr: ilk tanışlıq, sevgi də elə burdan başlayır.

Şair öz qəhrəmanının bədii portretinin ilk cizgilərini də məhz yağış fonunda yaradır:

Bir qız dayanıbdır yol kənarında
Çırpır üz-gözünə küləklə yağış.
Onun yalvarıcı baxışlarında
“Saxla! Saxla minim!” – sözü yazılmış.

(“Durnalar Cənuba uçar”, s.194)

Bu misraları oxuyanda yağışın altında islanan, maşın gözləyən qızın portreti canlanır. “Yalvarıcı baxışlar” epiteti qızın zahiri görkəminin məhz bu anı üçün çox səciyyəvi cizgidir. Maşın dayananda qızın tələsik içəri girməsi bu şəkildə mənalandırılır: “Dolur içəriyə yağışlı rüzgar.” Hələ bu da hamısı deyil. Külək də bu gözəldən əl çəkmək istəmir, o da qızla birgə salona daxil olur. “Alına tökülmüş islanmış saçlar” portreti bir az da konkretləşdirir.

“Müasir poeziyada təbiətin ümumi məzmununda assosiasiya, şəxsləndirmə, antropomorfik xüsusiyyətlər, bədi müqayisə zənginliyi, obyekt mənalandırma və ümumiləşdirmə əsasında fəlsəfi mündəricə genişliyi diqqəti cəlb edən başlıca xüsusiyyətlərdəndir” (Qarayeva G. Müasir peyzaj lirikası, 2013, s. 201) qənaətinə gələn tədqiqatçı çox təəssüf ki, peyzaj lirikasının gözəl nümunələrini yaratmış Əliağa Kürçaylının yaradıcılıq nümunələrinə müraciət etməmişdir. Halbuki, həmin tezsın şərh üçün Ə.Kürçaylının poeziyası çox zəngin material verə bilərdi.

Şirindil Alışanlının “Təbiətin poetik obrazı” adlı məqaləsində oxuyuruq: “Həyatın tükənməz mənbəyi kimi təbiət öz gözəlliyinin poetik əksini insan, onun hiss və düşüncələri ilə vəhdətdə tapır” (“Ədəbi düşüncənin sərhədləri”, 2010, s. 216). Ə.Kürçaylının şeir və poemalarındakı təbiət lövhələri alimin bu qənaətlərinin doğruluğu və dəqiqliyini təsdiqləyir.

“İnsan həsrəti” poeməsindəki peyzajlar, təbiət mənzərələri də məhz insan düşüncələri ilə vəhdətdə verilir. Uşaqlığı Kürün sahilində keçən müəllifin yaddaşına hopan bənzərsiz mənzərələr poetik lövhələr, cazibədar peyzajlar şəklində

yenidən həyata qayıdır. Poemada istər sübh çağında, istərsə də gecənin qaranlığında Kürün Xəzərə töküldüyü yerin təsviri çox cazibədardır. Ayın çıxması ilə zülmətin güneydəki qar kimi əriməsi, üfüqlə birləşən dənizin görünməsi, Kürün sakit-sakit axması, ulduzların göydə sayrışması və s. bu kimi detallar peyzajı dolğunlaşdırır. Müəllifin təbiət lövhələrinin bədii əksindən sonra təsvirin istiqamətini öz qəhrəmanının üstünə keçirməsi də uğurludur.

Qızın gözlərinin yaşında ay nurunun bərq vurmaması onun daxili dünyasındakı həyəcanları əks etdirmək vasitəsinə çevrilir. Ən yaxşı cəhət ondan ibarətdir ki, poemada peyzajlar qəhrəmanların əhvali-ruhiyyəsinə uyğun şəkildə təsvir olunur. Qəhrəmanlar özlərini xoşbəxt sananda dəniz havası göz oxşayır, ayın mehriban ziyası onlara bələdçilik edir, sayrışan ulduzlar göz vurur, səhər açılarda dan yeri gülür, Günəş gülümsəyərək insanlara salam verir, adanın daşı-torpağı, çiçək də, yarpaq da, qanadlı qağayılar da, dalğalar da sevinir. Qız Qağayılar adasında insanlar, doğulduğu kənd üçün darıxanda elə bil dəniz də, ada da hüznü bir görkəm alır. Qəhrəmanlar cəmiyyətə qayıdanda dəniz qəzəblənir, dalğalar şahə qalxır, küləklər qayığı top tək oynadır, gözləri ac dərya öz köməksiz qurbanlarını udur. Bu tipli təsvirlər müəllif qayəsinin ifadəsinə yardımçı olur. Öz qurbanlarını udandan sonra dənizin sakitləşməsinin təsviri də uğurludur.

Kürün Xəzərə can atmasının təsviri ilə insanların cəmiyyətə can atmasının təsviri arasında da qəribə bir uyğunluq vardır.

Şairin bədii sənətkarlıq baxımından ən mükəmməl poemalarından biri olan “Durnalar Cənuba uçuş” əsərində də maraqlı peyzajlar yaradılmışdır. Köçərilik rəmzi olan Durnalar vətəndən didərgin düşən insanların geriye dönüşünün simvolikasıdır. Poemanın birinci hissəsində “Getdikcə qaralır geniş asiman” misrası evsiz-eşiksiz, yurdsuz-yuvasız

insanların taleyinə çox uyğundur. Gecənin, eyni zamanda taleyin zülmətindən vahimələnən insanların səhərin açılmasını səbirsizliklə gözləmələrinin təsviri də təsadüfi səciyyə yox, simvolik mənə daşıyır. “İkinci hissə”də Kür sahilindəki bir binanın ətrafında qatar-qatar ağacların əkilməsinin, iydələrin, çinarların, salxım söyüdlərin, meyvə ağaclarının təsviri Savalanla Zülfiyarın söhbəti üçün bir fon yaradır. Onu da qeyd edək ki, Ə.Kürçaylının “Kürün sahilində bir bina vardır, Onun dörd yanında qatar-qatardır” misraları S.Vurğunun “Muğan” poeməsindəki “Boz dağın qoynunda bir şəhər vardır, Çinarlar dörd yanda qatar-qatardır” misralarını, “Birinci hissə”də Şeytanbazarın təsviri “26-lar”dakı mənzərəni, “Əyyaş bir şah ilə müstəbid çarın, Qanlı paşaların, hərəs lordların Biz qurban olmuşuq siyasətinə” misraları isə Bəxtiyar Vahabzadənin “Gülüstan” poeməsindəki mühakimələri xatırladır. Bu və ya buna bənzər eyniyyət Ə.Kürçaylının əsərlərinə bir təkrarçılıq, şablonluq gətirir.

Müəllifin axşam küləyi əsərkən Zülfiyarın yerə düşən güllü örpəyini bir dəstə bahar çiçəyinə, onun allanan yanağını dağ lələsinə bənzətməsi də gənclərin əhvali-ruhiyyəsinə, onların psixoloji durumuna uyğundur. “On üçüncü hissə”nin “Asta-asta tökülür xəzəllər” misrası ilə başlaması, Savalanın Kürlə xəyali söhbəti onun əhvali-ruhiyyəsini açmaq vasitəsinə çevrilir. Yarpaqların budaqdan ayrılması iki sevən gəncin bir-birindən ayrılacağı haqqında ilk təsəvvür yaradır. “On üçüncü hissə” də payızın, qərriburnaların təsviri ilə başlayır. Qərriburnaların dediyi əlvida ilə Zülfiyardan ayrılıb vətənə dönmək zorunda qalan Savalanın düşüncələri müəyyən mənada eyniyyət təşkil edir.

“Cokandanın təbəssümü” poeməsində anasından, kəndindən ayrı düşən qızın xəyalında Muğanın baharı, çiçəklərin gözünü açması, söyüdlərin, ağ çinarların “öz yaxa düyməsini açması” canlanır. Bu peyzaj cizgiləri həm qəhrəma-

nın xiffətini, həm də onun həssaslığını göstərmək vasitəsinə çevrilir.

Ə.Kürçaylının istər lirik şeirlərində, istərsə də poemalarında peyzaj mühüm əhəmiyyət kəsb edən sənətkarlıq komponenti kimi yadda qalır. İstər əsrarəngiz təbiət lövhələrinin yaradılmasında, istər təbiət cismlərinin obrazlaşdırılmasında, istərsə də qəhrəmanların daxili dünyasının açılmasında peyzajdan məharətlə istifadə edən şair öz əsərlərinin bədii təsir gücünü, misraların poetik tutumunu qat-qat artırmağa müyəssər olmuşdur. Bu görkəmli sənətkarın özünün təbiətə olan sonsuz sevgisi onun yaratdığı peyzajların təsir gücünü, emosionallığını artıran vasitəyə çevrilmişdir.

Ə.Kürçaylının ümumi sözdən qaçıb fikrini bədii detallar vasitəsi ilə verməyə çalışması onun poetik üslubu üçün çox səciyyəvidir. Məsələn, “Durnalar Cənuba uçur” poemasında bir-birini əvəz edən bədii detallar şairin bu sahəyə xüsusi önəm verdiyinin göstəricisidir. Mirzə Cəlilin sözləri Ağa Nazimi qorxuya salanda onun “tərli çeşməyini silməsi”, sinəsindəki qoşa medalın bir-birinə dəyib cingildəməsi, başqa bir yerdə Cəmiyyəti-xeyriyyəyə 5 manat verməsi mənfi qəhrəmanın səviyyəsini, psixoloji durumunu əks etdirən maraqlı detallardır. Atası qızına yalandan Savalanın getmək istədiyini söyləyəndə qızın üzünün ağarması, bu xəbərin zarafat olduğunu biləndə solğun çöhrəsinin açılıb qızarması, “qızın əllərinin asta-asta qalxıb oğlanın yaxalığını düzəltməsi” və s. səciyyəvi cizgilər kimi yadda qalır.

“Cokandanın təbəssümü” əsərində qadının övladına yazdığı məktubda gəlinlik donunu, nişan üzüyünü belə satıb qızına göndərmək istəməsini yazması ananın balasının xəsbəxtliyi üçün hər şeyə hazır olmasını göstərən maraqlı detaldır. Atası yaşında bir kişinin nalayiq hərəkətindən sonra Cokandanın üzündən təbəssümün, dodağından gülüşün silinməsi də poetik missiyalı səciyyəvi detaldır.

**Portret yaratmaq ustalığı və fikrin
bədii detallar vasitəsi ilə ifadəsi**

Əliağa Kürçaylı poeziyasında qəhrəmanların bədii portretini yaratmaq cəhdi onların daxili dünyasını açmaq vasitəsinə çevrilir. “Mənim atam”, “Kəndli balası”, “Bircəbacı”, “Kor”, “Nənəmin paltarları”, “Nənələr”, “Talış qızı”, “Qoca gördüm bu gün səhər”, “Kəndimizin gözəli”, “Sevirdim xurmayı hörüklərini” və s. şeirlərdə qəhrəmanların zahiri görkəmlərinin təsviri onların daxili dünyasını açmaq vasitəsinə çevrilmişdir.

Əliağa Kürçaylının yaradıcılığında valideynlərə məhəbbət motivləri güclüdür. Onun atalı-analı günlərinin yaddaşına həkk olunan cizgiləri sonralar poeziyada da öz bədii əksini tapmışdır. “Mənim atam” şeirinin qəhrəmanı müharibə dövrünün əsl kişilərinin ümumiləşmiş bədii obrazıdır. Qəhrəmanın zahiri görkəminin təsvirinə xüsusi önəm verən şair elə bil yaddaşındakıları oxuculara da göstərmək istəyir:

Hələ gəncliyindən alnı qırışdı,
Saçını ağarmış tellər bəzərdi.
İstili-bürkülü, qarlı-yağışlı
Muğan çöllərini atlı gəzərdi.

Şalvarı qalife, çəkməsi dizdən,
Günlüyü bir qarış papağı vardı.
Komissar boyunlu köynəyin üstdən
Dörd barmaq enində qayış vurardı.

“Yeni yol”, “Kommunist”, “Bakı fəhləsi”
Daim ağarardı yəhər qaşında.
Görəndə kiçicik söyüd kölgəsi
Açıb oxuyardı bir arx başında.

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.38)

Bu misraları oxuyanda adamın gözünün qarşısında o dövrün təsərrüfat rəhbərlərindən birinin bədii obrazı canlanır.

“Qırış alın”, “vaxtından əvvəl ağarmış tellər” qəhrəmanın qayğılarının, çəkdiyi əzab-əziyyətin səciyyəvi nişanəsidirsə, geyimi: “qalife şalvar”, “dizə qədər çəkmə”, “günlüyü bir qarış papaq”, “komissar boyunlu köynək”, üstündən vurulmuş “dörd barmaq enində qayıq” onun həyatda tutduğu mövqeyə, gördüyü işlərə çox uyğundur.

Muğanda ilk kolxoz yaradıb ona sədrlik edən insanın at belində gəzməsi, yəhərin qaşında “Yeni yol”, “Kommunist”, “Bakı fəhləsi” qəzetlərinin daim ağarması maraqlı detallar kimi onun daxili dünyası haqqında da müəyyən təsəvvür yaradır. “Cibdə quruyan bir parça çörək”, qidalanma zamanı istifadə olunan yemlik, quşəppəyi, göbələk müharibə dövrü insanların yaşam tərzinə çox uyğundur. Gecəsi-gündüzü əkin-biçində keçən, “Süfrəsi göy çəmən, yoncalı düzən” olan, öz sevimli övladlarının üzünü görməyə belə macalı olmayan, bəzən gecələr də evə gəlməyən, öz qısqanc arvadının dedi-qodusuna dözən bu insanın zəhməti yerdə qalmır:

İllər gəlib keçdi qaralı-ağlı,
Kəndimiz böyüdü, kolxoz boy atdı.
Atamın – gənc sədrin adıyla bağlı
Nə varsa, elimiz sevdi, yaşatdı.

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.40)

“Yuxuda ana görürəm” şeirində isə yuxu ana obrazını canlandırmaq vasitəsinə çevrilir. “Pərişan görkəm”, “nəmli gözlər” bu portretin ilk cizgiləridir. Sonra “damarı görünən taxta əllərlə oğul saçlarına çəkilən sığal”, övladının başında bəyaz tellər görəndə düşdüyü psixoloji vəziyyət, onun övladının başını dizinin üstünə qoyub məhəbbətlə layla çalması, köksünü ötürərək “can bala” deməsi, “titrək, meh-

riban səs” portreti daha da zənginləşdirir, onun daxili dünyası haqqında müəyyən təsəvvür yaradır.

“Oğluma” şeirində Ə.Kürçaylı kənd adamlarından birinin – əli qabar, alnı qırış, ağsaçlı Orucəli kişinin portretini yaratmağa çalışır. “Alnını yüz bahar, yüz qış öpən”, adi suçu olsa da “qışda od nəfəsi buzu əridən” bu insanı şair “düzlüyün, mərdliyin tunc heykəli” adlandırır.

Əliə Kürçaylı portret yaradılarkən qəhrəmanın geyiminin təsvirinə də xüsusi diqqət yetirir. Bu da təsadüfi deyildir. Çünki geyim də qəhrəman, onun həyat tərzi, zövqü haqqında ilkin təsəvvür yaradan vasitələrdəndir. “Nənəmin paltarı” şeirində oxuyuruq:

Nənəm don geyərdi topuğunadək,
Üstündən arxalıq, dizdən yuxarı.
Burnu şiş, dabanı nallı çəkələk
Gedəndə vurardı mahnı notları.

Saçları örtərdi kürəklərini,
Altından yanardı bafta zər kimi.
Bəzən tac edərdi hörüklərini,
Şalvar da geyərdi kişilər kimi.

(“Bütövlük”, s.218)

Qəhrəmanın portretinin cizgiləri, onun zahiri görkəmi, “kişilər kimi şalvar geyinməsi” detallı bu qadının xasiyyəti, yaşam tərzi haqqında ilkin təsəvvür formalaşdırır. Bir neçə bəndlik təsvirdən sonra şair yenidən əvvəlki bənddəki bəzi misraları təkrarlayıb, digər portret cizgisinə keçid eləyir və deyir ki, “O dəbçün geyməzdi fəqət bunları”:

Qolçağı qolunda, kəməri beldə:
Bunlar yadigardı öz nənəsindən.
İlan qabığından çıxan tək ildə
O bir yol çıxmazdı əlbəsəsindən.

(“Bütövlük”, s.219)

Burda portret cizgiləri: “topuğadək geyinilən don”, “dizdən yuxarı arxalıq”, “burnu şiş, dabanı nallı çəkələk”, “kürəkləri örtən saçlar”, “onun altında zər kimi yanan bafta” birləşərək qadının tam portretini göz önündə canlandırmağa imkan verir.

Digər bir məsələ də onunla bağlıdır ki, milli geyim milli xarakterin atributları kimi təqdim olunur və o, modabazlığa qarşı çevrilir. “Bunları mən geyinəndə sənin Avropan hardaydı, bala” sözləri qəhrəmanın daxili dünyası, onun səviyyəsi, dünya mədəniyyətindən xəbərdarlığı, bayağı geyimlərə, əsildən-soy-kökdən uzaqlaşmağa qarşı etirazı öz əksini tapmışdır. “İlan ildə bir yol qabığından çıxan kimi” indiki adamların tez-tez öz libaslarını dəyişmələri, təkcə milli geyimlərə yox, eyni zamanda mənəvi-əxlaqi dəyərlərə biganəlikləri, özgələrə uymaları həm lirik qəhrəmanı, həm də müəllifin özünü narahat edən problemlərdəndir.

“Bircəbacı” şeirinin qəhrəmanı gözəllik rəmzinə çevrilən, ağır müharibə illərində gözəlliyini və namusunu ləyaqətlə qoruyub saxlaya bilən bir Azərbaycan qızıdır. Çağırılmamış qonaq kimi gələn müharibə onun ürəyindən güllə kimi keçmişdir.

Şair Bircəbacının alnındakı qırışı tankların saldıdığı izə bənzədir. Ona elə gəlir ki, bu qızın saçları onun üstündə qışın bəyaz əli gəzdirdiyi üçün ağarmışdır. Əliağa Kürçaylı öz qəhrəmanının bədii portretini tamamlamaq üçün onu əzəmət, vüqar, dəyanət rəmzi hesab olunan palıd ağacı ilə müqayisə etmişdir:

Ad qazanıb – meşələrin vüqar tacı.
Sən bir palıd ağacısən, Bircəbacı!

(“Bütövlük”, s.182).

Şairin digər portret şeirlərində də bu üsuldan istifadə olunmuşdur. Məsələn, məşhur rus yazıçısı A.A.Fadeyevin

xatirəsinə yazdığı “Qoşa ağcaqayın” şeirində Əliağa Kürçaylı yazıcının portretini yaradarkən onu ağcaqayınla müqayisə edir. Gözləri ağcaqayın yarpağı kimi yaşıl, saçları ağcaqayın gövdəsi kimi bəyaz olan bu insanın salam verərkən baş əyməsini də şair özünəməxsus şəkildə mənalandırırdı.

“Lukoninin xatirəsinə” şeiri də Ə.Kürçaylının portret lirikasının maraqlı nümunəsi hesab oluna bilər. Burada da sənətkarın zahiri görünüşü onun daxili dünyasını əks etdirmək vasitəsinə çevrilmişdir. Lukoninin Bakıda, Şəkidə, Moskvadakı çıxışlarından maraqlı fraqmentləri əks etdirən şair şeirini bu misralarla bitirir:

“Əziz Kuzmiç, sən bunları xatirəyə çevirdin.”

“Yadelli kapitan”, “Yadelli dənizçi” şeirlərinin qəhrəmanlarının bədii portretini yaratmaq üçün də müəllif səciyəvi cizgilər tapmağa çalışır. Hərbi paltarlarını, zərli poqonlarını çıxaran dənizçi öz kimliyini gizləyə bilmir. Bir vaxt Almaniyadan – Rur hövzəsindən gəlib bizim sulara od yağdıran kapitanın qara papağında görünən “dənizçi kokardası” maraqla bədii detal kimi onun kimliyi haqqında ilk informasiya verən vasitəyə çevrilir.

Dodaqlarında “dənizçi qəlyanı közərən” bu insan sulara baxa-baxa öz dünənini, bir zaman sahillərində gəzdirdiyi bu şəhəri (Odessanı) viran etdiyini, nəhayət, məğlub olub geri qayıtdığını xatırlayır. Bu təsvirlərdən sonra müəllif yazır:

İndi nələr keçir, de, ürəyindən –
Dostluqmu, intiqam almaq fikrimi?
Axı qərq olarsan bu sulara sən
Gəlsən Vətənimə dünənki kimi.

(“Seçilmiş əsərləri”, 1969, s.141)

Adsız şeirlərindən birində Əliağa Kürçaylı “laklı çəkmə ayağında”, “zərli daraq əlində” güzgü qabağında dayanan, “qaməti çinara, sinəsi dağa” bənzəyən bir yeniyetmə qızın

portretini səciyyəvi cizgilərlə əks etdirir. Şair qızın zahiri görünüşünü rəssam dəqiqliyi ilə yaradandan sonra elə bil ki, yeni bir dünyanın başladığını müjdələyir: “Qız öz uşaqlığından ayrılır.”

Ən yaxşı cəhət odur ki, bu şeirdə portret statik deyil, canlıdır. Elə bil ki, oxucu bu yeniyetmə qızın saçlarına sancaq taxmasını, anasının sürməsindən gözüne çəkməsini, boyun-boğazına iki damcı ətir vurmasını, ürkək-ürkək dörd yanına baxıb otaqdan çıxmasını öz gözləri ilə görür. Bütün bu cizgilər portreti tamamlayır və qızın daxili dünyasında gedən təbəddülatdan xəbər verir.

Şairin “Güzgü qabağında” adlı digər bir şeirində də “öz ay camalıyla bəhsə girən”, “ay çöhrəsini süzüb xumarlanan”, “nəğmə deyə-deyə tumarlanan”, “yel vuranda telləri dağılıb üzünə rübənd olan” başqa bir qızın portreti yaradılmışdır. Qızın güzgüdə “Rafael lövhəsi” çəkməsi lirik qəhrəmanın heyranlığını göstərmək vasitəsinə çevrilmişdir. Şeirin maraqlı cəhətlərindən biri də onun başdan-ayağa qoşma formasında yazılması ilə əlaqədardır.

Məşhur rus rəssamı K.P.Brüllovun “Türk qızı” şəklinə baxarkən həyəcanlanan Ə.Kürçaylı rəsmdəkilərin hamısını təsvir etməklə yanaşı türk gözəlinin portretinə emosional elementlər də əlavə etməyi, öz heyranlığını də bədii söz vasitəsi ilə canlandırmağı bacarır.

O türk qızı başım üstə
Dirsəklənib yatağıma.
Qara saçı halə kimi
Dövrə vurub qulağıma.

Zər baftalı qara donu,
Allah necə tutur onu!
Əyilibdir yana boynu,
Kölgə düşüb buxağıma.

(“Bütövlük”, s.333)

Şeirdə bədii sözlə yaradılan hər cizgi portreti daha da canlı, görümlü edir. Onun geyimi, saçları, yana əyilən boynu, buxağına düşən kölgə, qaşlarının qara, gözlərinin badamı olması, yanağının qırmızılığı, dodağına qonan təbəsüm portretin zahiri görünüşü ilə daxili dünyası arasında tənəsüb yaradır.

Təsvir etdiyi gözələ özü də heyranlıqla baxan, hətta ona vurulan şair bir anlığa divardan asılanın portret olduğunu belə unudur və həmin rəsmə canlı insan kimi müraciət edir:

Türk gözəli, xoş gəlmisən
Kürçaylının otağına.

(“Bütövlük”, s.333)

“Əynindəki donun bəyaz” misrası ilə başlayan adsız şeirdə isə öz toyunda oynayan gözəlin mükəmməl portreti yaradılıb. Portretin əsas ştrixi ağ rəngdir: “bəyaz don”, “bəyaz örpək”, “ağ çəkmə”, “ağ əlcək”...

Təsvir olunur ki, bu geyim ağ camallı gəlinə çox yaraşır. Ağ həm də təzə həyatın başlanğıc rəmzidir. Şairə elə gəlir ki, təzə gələn yaz təzə gəlinin üstünə gilənarın ağ çiçəklərini silkələyib... Öz toyunda rəqs edən gözəlin qu quşuna bənzədilməsi də uğurlu portret cizgisidir. Gəlinin gələcək xoşbəxt həyatının rəngi də ağdır: “ağ bələk”, “ağ süfrə”, “yelkən”, “bəyaz qağayı”, “quzeydəki qar”, “üzüağ insan”, “gümüşü saçlar”... Bu ştrixlərin, təfərrüatların biri digərini tamamlayır və xoşbəxt bir insan ömrünü yazından qışına qədər izləmək imkanı yaradır.

“Kəndimizin gözəli” şeirinin qəhrəmanının portreti də canlıdır, koloritlidir. Sadə kənd qızının zahiri görkəmi onun daxili dünyası ilə əlaqəli şəkildə verilib və şair bunun üçün uyğun gələn epitetlərdən (“laləli yamac”, “əlvan bir şülək”), metaforalardan (“geydi göy çəmənini ayaqlarına”, “ucaboy

qovaqlar, yaşıl söyüdlər baş əydi obanın gözəl qızına”) istifadə edir:

Durdu, əl-üzünü yudu o, şehlə,
Geydi göy çəmənə ayaqlarına.
Saçını daradı qövsü-qüzehlə,
Bir cüt ulduz taxdı qulaqlarına.

Hardasa qalmışdı bir parça gecə –
Götürüb sürmə tək çəkdi gözünə.
Qızıl dan yerini dərib gizlicə
Sürtdü yanağına, sürdü üzünə.

(“Bütövlük”, s.419)

Qızın portretini təbiət gözəllikləri fonunda vermək onun süni boyalardan uzaqlığını göstərmək vasitəsi kimi maraqlı doğurur.

“Saçlar” şeirində isə ön plana gözəlin saçlarının təsviri gətirilir. “Gözləri adi gözlər, qaşları adi qaşlar, saçları adi saçlar” olan qızı gözəllər gözəlinə çevirən məhəbbət imiş. “Adilik dumanında” azan lirik qəhrəmanın əlləri bircə dəfə o saçlara toxunmaqla elə bil dünya öz rəngini dəyişir.

Həyat həqiqətlərinin detallar vasitəsilə bədii həqiqətə çevrilməsi də Əliqası Kürçaylı poeziyasına xas olan cəhətlər sırasındadır. Məsələn, “Kəndimiz” şeirindəki bu misralara fikir verək:

Burda ağ qovağın budaqlarını
Kim belə naşı tək əhəngləyibdir?
Sıxdım gövdəsinə dodaqlarımı,
Mənim kənd həsrətim onu əyibdir.

(“Bütövlük”, s.22)

Qovağın budaqlarının əyilməsini bu şəkildə mənalandırmaq, “mənim kənd həsrətim onu əyibdir” qənaətinə gəlmək orijinaldır, yenidir.

Yaxud, başqa bir nümunəyə, “Çörək” şeirinə nəzər salaq:

Çəngəli çörəklə aşxanalarda
Silib,
külqabına atan görmüşəm.

(“Bütövlük”, s.34)

Bu detal “çəngəlin çörəklə silinib külqabına atılması” ilk nəzərdə təmizkar təsiri bağışlayan, lakin müqəddəs nemətə, xalqın əsrlərin sınağından çıxmış inanclarına nankorcasına arxa çevirən yaramaz insanın daxili dünyasını açmaq vasitəsi kimi diqqəti cəlb edir.

“İzlər” şeiri də detal üstündə qurulmuşdur. Qarın üstünə düşən ayaq izlərinin günəş çıxan kimi əridiyini görə mütəəllif bu qənaətə gəlir ki, asan düşən izlərin pozulması da asan olur. Həyatda elə iz qoymaq lazımdır ki, onu pozmaq mümkün olmasın.

“Dəmirağac” şeirində “oda atanda yanmayan, suya atanda batan” bu nadir ağacı digərlərindən fərqləndirən cəhətlər səciyyəvi detallar vasitəsilə verilir:

Onun gövdəsinə mismarı da sən
Ya daşla, ya güzrlə, ya çəkiclə çal –
Batmaz zərrə qədər, ağır zərbədən
Əyilib geriye sıçrayar dərhal.

(“Bütövlük”, s.92)

Dəmirağacın bu özünəməxsus cəhətlərini təsvir edəndən sonra mütəəllifin gəldiyi nəticə, həyat həqiqətindən bədii həqiqət yaratmaq cəhdi də uğurludur:

Yurdumda ağac da dəmirləşibse,
Onun taleyindən arxayınam mən.

(“Bütövlük”, s.93)

“Anamın əlləri” şeirində ananın xörək hamıya çatsın deyə “toxam” deyib kənara durması, “ərinin cibinə bir dəfə də olsun əl salmaması” onun xarakterinin səciyyəvi cizgiləridir.

“Təzə ev” şeirində şair ata yurdunda təzə ev tikməsin-dən söhbət açır. Köhnə evdə yaşayanları, insanların yaşayış tərzini ümumi sözlərlə yox, detallarla açmağa üstünlük verən şairin bu misraları oxucunu düşündürür, ona çox mətləblərdən xəbər verir:

Yaşadılar həyatın dərini çəkə-çəkə,
Bayram töhfəsi oldu tapılmış yavan tikə.
Koma alçaq, təknə boş, ömr etdilər yarıac,
Tavandan lampa deyil asılardı ehtiyac.

(“Bütövlük”, s.176)

Bu misralardakı hər bir detal: “yavan tikənin bayram töhfəsinə dönməsi”, “alçaq koma”, “boş təknə”, “tavandan lampa yerinə ehtiyacın asılması”, “təndirin ağzını hörümçək torunun örtməsi”, “Ocağın odunun boz külə dönməsi” müəllif qayəsinin ifadəçisinə çevrilir, onun yaxasını uzun-uzadı ümumi sözlər söyləməkdən qurtarır.

“Kəndli balası” şeirindəki “Mən suya, torpağa yaxşı bələdəm, Bir damcı tər töksən, bir dünya verər” qənaəti də maraqlı detaldır.

“Nar ətri”, “Telefon budkasının döyülür pəncərəsi”, “Ayrılanda söylədin”, “Qaranquş” və s. şeirlərində də detallın maraqlı nümunələri ilə üzləşirik.

“Fəsillər” şeirində lalənin üstündəki qara xalı şairin baharın varlığını təsdiqləyən möhürə bənzətməsi də maraqlıdır. “Xan çinarın gövdəsini” misrası ilə başlayan adsız şeirdə kiminsə iki adın baş hərflərini yazdığını təsvir edən müəllif bu həyat hadisəsindən maraqlı, düşündürücü nəticə çıxarır:

Ey çinara bıçaq çəkən,
Tanımıram mən səni.
Ancaq adam öz eşqiçün
Yaralamaz kimsəni.

(“Bütövlük”, s.394)

“Sən ikicə həftəliyə” şeirindəki “Çay qoymuşam, nə rəngi var, nə ətri, dadı... Dibçəkdəki çiçəklər də bu gün açmadı” misraları həyat yoldaşı ikicə həftəliyə evdən gedən kişinin psixoloji durumunu açmaq vasitəsinə çevrilmişdir.

“Tarix dərsi” adlı şeirdə nimçəyə bir qaşiq sıyıq tökəndə ananın əlinin əsməsi müharibə dövründə ehtiyac içində yaşayan insanların, “Sənin güllü örpəyin” şeirində sevdiyi qızı ilk dəfə güllü örpəkdə görəndə insanın həyəcanla qızın həmin örpəyi yenə örtəcəyi günü gözləməsi lirik qəhrəmanın daxili dünyasını açmaq baxımından maraqlı detaldır.

Əliağa Kürçaylının yaradıcılıq nümunələri, onun müxtəlif mövzulu şeirləri, poemaları, tərcümə əsərləri Azərbaycan ədəbiyyatının mənzərəsini əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşdirmişdir. Məzmun və forma vəhdəti Əliağa Kürçaylının poetik üslubu üçün ən səciyyəvi cəhətlərdən biridir.

NƏTİCƏ

İkinci dünya müharibəsindən, XX əsrin əllinci illərindən sonra ədəbiyyata gələn Azərbaycan şairi Əliağa Kürçaylı çox bənzərsiz, özünəməxsus poetik üsluba malik bir şair olmuşdur. Uşaqlığı Kür sahilindəki Kürqaraqaşlı kəndində keçən, müharibənin bütün ağrı-acılarını dadan, təsərrüfat işlərində böyüklərə kömək edən Əliağanın xarakteri zəhmətə məhəbbət zəminində formalaşmış, ilk şeirlərini yazıb çap etdirən bu cavanın əsərləri ədəbi ictimaiyyətin diqqətini cəlb etmiş, xalq şairi Səməd Vurğunun xüsusi qayğı və diqqəti nəticəsində Əliağa şəhərdə fəhlə gənclər məktəbini bitirmiş, Bakıda və Moskvada ali təhsilini davam etdirmiş, dünyanın görkəmli sənətkarlarının əsərləri ilə yaxından tanışlıq onun istedadının yeni zəmində çiçəklənməsinə şərait yaratmışdır. Ədəbiyyata həyatdan gəlməsi, sonra ali təhsil alması həm onun xarakterini formalaşdırmış, həm də bədii yaradıcılığına xüsusi istiqamət vermişdir. Mükəmməl ali təhsil, gərgin axtarışlar, mütaliə şairin sənətə estetik münasibətinin formalaşmasına səbəb olmuş, onu həvəskarlıqdan peşəkarlıq səviyyəsinə ucaltmışdır. Bu nəzəri hazırlıq həm onun əsərlərinin mövzu və problematikasına, həm də bədii formasına əhəmiyyətli dərəcədə öz təsirini göstərə bilmişdir. Şair həm mövzu seçərkən, həm də əsərinə bədii forma axtararkən sənətə peşəkar münasibət onun köməyinə gəlmişdir.

Əliağa Kürçaylı həmişə əsərlərində görüb duyduğu, dövrəsində olan adamları, eləcə də özünü bir insan, sənətkar kimi narahat eləyən problemlərin bədii həllini verməyə çalışmışdır. Müharibə illərinin ağrı-acıları, çətin sınaq, məhrumiyyət illərinin bədii əksi onun lirik qəhrəmanının daxili dünyasını açmaq vasitəsinə çevrilmişdir. Vətən təbiətinin əsrarəngiz gözəlliklərinin bədii əksi, dünyanın

digər ölkələrinin mənzərələri ilə Azərbaycanın dilbər guşələrinin müqayisəli şəkildə təsviri və tərənnümü onun poeziyasına bir canlılıq, həyatilik gətirmişdir. Şairin hər bir mənzərəyə, hadisəyə öz xalqının mənəvi-əxlaqi dəyərləri, mənafeyi nöqtəyi-nəzərindən yanaşması onun istənilən mövzuda yazdığı əsərlərə də təsirsiz qalmamışdır. Əliəğa Kürçaylı təkcə Azərbaycan təbiətini deyil, onun sadə insanların həyatını, arzu və düşüncələrini, ağrı və əzablarını xarakterik bədii detallar, ştrixlər vasitəsi ilə əks etdirməyi bacarmış, xalqın taleyüklü problemləri həmişə onun diqqət mərkəzində olmuşdur. Şairin ümumi təsvirlərdən qaçması, tərənnümlə yanaşı bədii obrazlar yaratmağa cəhd göstərməsi onun poetik üslubuna yeni bir çalar gətirmişdir. Əliəğa Kürçaylının poeziyasında Kür, Araz, Xəzər, Muğan, çinar, palıd, alabaxta, bülbül, yarpaq, daş və s. təkcə tərənnüm obyektini deyil, həm də bədii obrazdır. Şairin fəsillərin təsvirinə həsr olunan şeirləri onun peyzaj lirikasının gözəl nümunələri hesab oluna bilər.

İnsanlıq düşündürən, onu qayğılandıran, duyğulandıran elə bir problem yoxdur ki, Əliəğa Kürçaylının poeziyasının mövzusuna çevrilməsin. Əvvəllər dövrün diqtəsi ilə Leninə, partiyaya, sosialist əməyinin tərənnümünə şeirlər həsr edən şair püxtələşdikcə onu xalqın azadlığı, ikiyə bölünmüş Azərbaycanın birliyi ideyası daha çox düşündürmüşdür. Ə.Kürçaylı lirik şeirin sayılıb-seçilən nümayəndələrindən biri olmuşdur. Təsədüfi deyil ki, bu istedadlı şairin sevgi şeirlərinin əksəriyyətinə mahnılar bəstələnmişdir. Müqəddəs sevgi duyğularının böyük səmimiyyət və yüksək peşəkarcılıqla bədii əksi onun poetik əsərlərinə oxucu, dinləyici marağının artmasına səbəb olmuşdur.

Ə.Kürçaylının poetik üslubu folklor, klassik və dünya ədəbiyyatı zəminində formalaşmış inkişaf etmişdir. Folklor motivləri, xalqın düşüncə və fikrini ifadə tərzini onun şeirlərinin ruhuna, mayasına hopmuşdur. Həyat hadisələrini sadə,

aydın, lakonik şəkildə təsvir etməklə yanaşı, onları aforistik ifadələrlə mənalandırmaq bacarığı Əliağa Kürçaylıya xalq yaradıcılığından yadigar qalmışdır. Klassik ədəbiyyatdan sözü bədii təsvir vasitələri ilə ifadə etmək, məna dərinliyinə, lirik qəhrəmanın xarakterinin psixoloji qatlarını açmağa xüsusi önəm vermək ustalığı, dünya ədəbiyyatından hadisələrə qlobal yanaşma prinsipini əxz edən şair daim insanları düşündürən problemləri bədii təsvir obyektinə çevirməyə çalışmışdır.

Əliağa Kürçaylı poeziyasının bədii strukturu, forması da öz mayasını həmin qaynaqlardan götürmüşdür. Şairin həm heca, həm də klassik əruz vəznin qayda-qanunlarını mükəmməl bilməsi, qoşma, gəraylı, qitə, sonet janrlarında insanları düşündürən problemləri eyni dərəcədə əks etdirməyi bacarması bu istedadlı şairin ənənədən məharətlə bəhrələnmə səriştəsinin göstəriciləridir. Lakin Əliağa müəllimin müxtəlif çeşidli, rəngarəng bədii strukturlu onlarca şeirləri göstərir ki, o, heç də ənənənin qulu olmamış, ondan yaradıcı şəkildə bəhrələnərək gözəl poeziya nümunələri yarada bilmişdir. Onun yeni fikirləri, düşüncələri ənənəvi forma libasında belə təzədir, tərəvətlidir.

Bəzi şeirlərin xatirə, bəzilərinin səyahət, bəzilərinin düşüncələr, bəzilərinin monoloq, bəzilərinin dialoq formasında təqdimatı da Əliağa Kürçaylı poeziyasının üslubu üçün səciyyəvi cəhətlərdir. Onun şeirlərində yüksək bədii ustalıqla təsvir və tərənnüm məqsəd yox, vasitədir. Ona görə ki, çox zaman bu təsvir və tərənnüm əsas fəlsəfi fikrin daha qabarıq, təsirli şəkildə çatdırılmasına xidmət edir. Şairin şeirlərində peyzaj, portret, detallar, rəngarəng məcazlar, epitetlər, təşbehlər, metaforalar, metonimiyalar, təzadlar, mübaligələr canlı bir orqanzmin elementləri kimi bir-birinə elə qaynayıb-qovuşub ki, onları bədii mətndən ayırıb təhlil etməyə bəzən heç adamın əli də gəlmir.

Əliağa Kürçalı yaradıcılığı üçün ən aparıcı janrlardan biri də poemadır. Şair bu janrın imkanlarından, həm Azərbaycan, həm də ümumsovet poema ənənələrindən bəhrələnməyə çalışaraq müxtəlif bədii strukturlu poemalar yazmışdır. Onun “Adi adam” əsəri poema-müraciət, “İmzasız məktublar”, “Cokandanın təbəssümü” əsərləri poema-məktub, “Uşaqlıq” əsəri isə poema-xatirə formasında yazılmışdır.

Bu əsərlərin hər birinin seçilən janrın strukturuna uyğunluğu müşahidə edilsə də, müxtəlif tipli poemalarda belə Əliağa Kürçaylının bütün yaradıcılığına məxsus üslubi məqamlar: sadəlik, aydınlıq, lakonizm, sözlün, hadisənin poetik mənalandırılması, folklordan, Azərbaycan və dünya ədəbiyyatından bəhrələnmə meylləri özünü göstərməkdədir.

Şairin “Muğan axşamları”, “Ana”, “Qəzəb”, “Daş hasar”, “Kənd işıqları” kimi müxtəlif mövzu və problematikalı, müxtəlif strukturlu əsərlərinin hamısı mükəmməl sənət nümunələri hesab edilməsələr belə, onların da şairin yaradıcılıq bioqrafiyasında özünəməxsus yeri və rolu olmuşdur.

Əgər bu əsərləri yaza-yaza şairin qələmi püxtələşməsəydi o, “Sınaq”, “Zamanın hökmü”, “Sən kimsən”, “İnsan həsrəti”, “Durnalar Cənuba uçur” və s. kimi sanballı poemalar yarada bilməzdi.

Ən yaxşı cəhət ondan ibarətdir ki, müəllifin poemalarının mövzusu onun yaşayıb-yaratdığı həyatdan götürülmüşdür. Onun poemalarının bədii konfliktinin real həyatı ziddiyyətlər üzərində qurulması, müəllifin əsasən adi, sıradan, lakin ləyaqətli, namuslu insanların xarakterini açmağa çalışması müsbət cəhət kimi dəyərləndirilməlidir.

Epik poemaların süjeti həyatdan götürülmüş adi, lakin qəhrəmanların daxili dünyasını açmağa, onların hərəkət və davranışlarını dəyərləndirməyə imkan verən səciyyəvi hadisələr üzərində qurulması Əliağa Kürçaylının poemalarının məziyyətlərini artıran amilə çevrilmişdir. Hətta epik əsər-

lərdə belə qəhrəmanların daxili dünyasını açmaq üçün lirik ünsürlərdən, təbiət təsvirlərindən istifadə olunması da təqdirəlayiq cəhətlərdəndir.

Əksər poemalardakı hadisələrdən sonra müəllifin fəsil-ləri, hətta bəzən poemanın özünü belə qoşmalarla bitirməsi də maraqlı bədii faktlar sırasındadır. Elə bil ki, müəllif təsvir etdiyi hadisəyə əsrlərin sınağından çıxmış bədii formadan istifadə etməklə yekun vurmaq istəmişdir. Ənənədən qay-naqlanan əxlaqi mülahizələrin ənənəvi bir bədii formada çatdırılması da müəllifin məramından xəbər verir və onun bədii üslubunun aparıcı cəhətlərindən birinə çevrilir.

Əliğa Kürçaylının lirik poemalarda qəhrəmanların xarakterini düşüncələr, hiss və duyğular fonunda əks etdirmək daha səciyyəvidir. Bu tipli poemalarda da şair öz üslubuna sadıq qalır. Sadəlik, aydınlıq, yığcamlıq və obraz-lılıq onun bütün yaradıcılıq nümunələri üçün səciyyəvidir.

Əliğa Kürçaylının tərcümə əsərləri də onun yaradıcı-lığında xüsusi yer tutur. Onun dilimizə ustalıqla, sevgi ilə çevirdiyi əsərləri tərcümə ədəbiyyatımızın inciləri sırasına daxil etmək mümkündür.

Özündən sonra zəngin ədəbi irs qoyub gedən Əliğa Kürçaylının müxtəlif janrlı əsərləri tədqiqata zəngin material verdiyi üçün ümid edirik ki, gələcəyin ədəbiyyatşünasları onun yaradıcılıq yolunun araşdırılmasına xüsusi önəm verəcəklər.

MƏQALƏLƏR

“Amerika uşaq ədəbiyyatı”

Vaxtilə tanınmış və zəhmətkeş ədəbiyyatşünaslar: filologiya elmləri doktoru, professor Şahin Xəlilli və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Səadət Əliyevanın “Britaniya uşaq ədəbiyyatı” (2018) adlı sanballı monoqrafiyalarının redaktoru və ön söz müəllifi, “Robert Börnş” (2019), “Britaniya uşaq folkloru” (2021) kitablarının isə rəyçisi olmuşam. Elə buna görə də həyatlarını dünya ədəbiyyatının tədqiqinə, təbliğinə, eləcə də tədrisinə həsr edən bu zəhmətkeş alimlərin, pedaqoqların uzunmüddətli gərgin axtarışlarının, zəhmətinin hesabına araya-ərsəyə gələn yeni bir sanballı kitabın – “Amerika uşaq ədəbiyyatı” (2024) dərs vəsaitinin redaktoru və ön söz müəllifi olmaq təklifini də məmnuniyyətlə qəbul etdim. Əvvəlki kitablarda olduğu kimi bu kitabda da uşaq ədəbiyyatı haqqında zəngin informasiyalar toplanmışdır. Müəlliflərin bu sahədə gördükləri sistemli işin davamı kimi diqqətimi cəlb edən kitab Amerika uşaq ədəbiyyatı haqqında dolğun elmi təsəvvür yaradır.

Mənim üçün bu kitabı oxumaq bir də o mənada maraqlı gəldi ki, orta məktəbin birinci sinfindən son sinfinə qədər Amerikada təhsil alan nəvələrimin oxuduqları əsərləri ömrümün ixtiyar çağında mən də oxudum, onların timsalında bu ədəbiyyatın yeni nəslin formalaşmasına təsirini götür-qoy elədim. Yadıma hələ balaca vaxtlarımdan kitabxanaya gedən, yaş səviyyələrinə uyğun çoxlu kitablar götürüb evə gətirən, oxuyan, özləri üçün qeydlər aparan nəvələrimin uşaq illəri düşdü. O vaxt, nəvələrim Amerikada ibtidai sinifdə oxuyanda belə bir şeir yazmışdım.

Uzaq Amerikadan
Nəvəm məktub göndərib.
Elə bil ki, ömrümü
Gülüstana döndərib.

Yazır ki, heç bilirsən
Burda nə çox nağıl var?
Yollarımı gözləyir
Yazılmamış nağıllar.

Hər ağac bir xatirə,
Hər qaya bir yazıdı.
Ay baba, Amerika
Nağıllar dünyasıdı...

Baxıb sizi anıram
Göydə aya, ulduza.
Sən ki nağıl sevənsən,
Tez ol, gəl yanımıza!

– Adiləşən ömrümü,
Fateh, gülzara döndər.
Orda nağıl çoxdusa,
Bir az yaz mənə göndər!

– Vətəni düşünəndə
Qəribliyimiz itir.
Pəncərəmin önündə
Hər gecə nağıl bitir.

Ay baba, gəl, nə olar,
Gəl bizi gör gözünlə!
Burdakı nağılları
Yığıb apar özünlə...

Nəvələrimin istəyi ilə demək olar ki, hər il Amerikaya gedirdim. Dil bilməsəm də, onların kitabxanadan alıb gətirdikləri kitabları mən də vərəqləyirdim. Hətta nəvələrimlə birlikdə “Universal city”də “Harri Potter” filminin çəkildiyi qəsri də ziyarət eləmişdim. Bu haqda “Bitdilicənin Amerika

səfəri” nağıl-povestimdə də yazmışdım. Amerika yazıçıları-nın uşaq əsərlərində bizim folklorun izlərini də görmüş, mü-qayisələr aparmışdım...

İllər quş kimi uçub getdi. Bu il də Amerikaya səfər elə-yəndə nəvələrimin həm fizioloji, həm də mənəvi baxımdan böyümələrinin şahidi oldum. Təbii ki, onların inkişafında, mənən böyümlərində digər səbəblərlə birlikdə Amerika uşaq ədəbiyyatının da rolu az deyildi. Nümunə gətirdiyim şeiri 2014-cü ildə nəvəmlə söhbət əsasında qələmə almışdım. Bu il isə nəvəmlə söhbət başqa çalarlı belə bir şeirin yaran-masına səbəb oldu. “Fatehlə təzə söhbət”ə zamanın təsiri aydınca sezilməkdədi:

– Deyirdin Amerika,
Nağıllarla doludu.
Fateh, yoxsa sozalıb
Burda nağıl buludu?

Daha yağış yerinə
Nağıl yağdıra bilmir.
Sevdiyin heç bir nağıl
İndi xoşuna gəlmir...

Yadımdamı, nağılla
Bir vaxt alardın nəfəs?
İndi dinləməyə də
Səndə qalmayıb həvəs.

De görüm bu nə işdi,
Sanki olan olmayıb.
Elə bil buralarda
Daha nağıl qalmayıb.

– Yox, baba, elə deyil,
Daha mən böyümüşəm.
İndi qalın kitablar
Oxumaq olub peşəm.

Nağıl çəmənzarında

Elmi əsərlər bitib...
Mənim uşaqlığım
Nağıllar çıxıb gedib...

Bu şeirləri ona görə nümunə gətirdim ki, on illik bir zaman məsafəsində Amerika uşaq ədəbiyyatının “uşaqları necə böyütməsi” haqqında əyani təsəvvür yarada bilim.

Bəli, doğrudan da, Amerika nağıllar dünyasıdır. Onun təbii sərvətləri kimi folkloru da, ədəbiyyatı da zəngindir. Dünya gör-götür dünyası olduğu üçün yeni nəsillər öz ədəbiyyatımızı yox, eyni zamanda bütün dünya ədəbiyyatını oxumaqla mənəvi zənginləşmə, kamilləşmə yolu keçməlidir. Bu baxımdan yanaşdıqda “Amerika uşaq ədəbiyyatı” kitabı olduqca faydalı bir vəsait kimi diqqətimi cəlb elədi.

İstər məlumat səciyyəli ön söz, istər vaxtilə Amerikanın prezidenti olmuş Franklin Ruzveltin fikri, istər Amerika ədəbiyyatının təşəkkülü, istərsə də Amerika hindularının tarixi ilə bağlı fikir və mülahizələr bu ölkədə uşaq ədəbiyyatının yarandığı mühit haqqında ilkin təsəvvür yaradır.

Sonra bəzi müəlliflər haqqında yığcam məlumat və onların əsərlərindən poetik nümunələrin verilməsi də o dövrün uşaq poeziyasının mövzu və problematikası, ritmi haqqında müəyyən təsəvvür yaradır. Yerli sakinlərin layla, şeir və əfsanələrinə həsr olunan birinci fəsilin bir hindu laylası ilə başlaması Amerika uşaq ədəbiyyatının haradan qaynaqlanmasını göstərmək baxımından maraqlıdır. Şimali, Cənubi Amerika və yeni dünya hindularının əfsanələrindən nümunələr verilməsi ilkin qaynaqlar haqqında fikir formalaşdırmaq baxımından maraqlıdır. İkinci fəsil bütünlükdə Amerika uşaq poeziyasına, üçüncü fəsil uşaq nəsrinə, dördüncü fəsil isə səhnə əsərlərinə həsr olunub. Folklordan qaynaqlanan poeziya, nəsr, dram nümunələri, onun görkəmli nümayəndələrinin həyat və yaradıcılıqları haqqında yığcam məlumat, əsərlərindən seçmələrin verilməsi Amerika uşaq ədəbiyyatının ümumi mənzərəsi haqqında dolğun təsəvvür

yaratmaq baxımından əhəmiyyətlidir. O mənada ki, həm tələbələr, həm də oxucular bu yazılardan lazımı səviyyədə bəhrələyə biləcəklər.

Məlumdur ki, Amerika çoxmillətli bir ölkədir. Ona görə də buranın yeni nəslinin xarakterinin eyni əxlaqi dəyərlər əsasında formalaşdırılması gələcəkdə vətəndaş həmrəyliyi üçün təminatı üçün olduqca vacib və aktualdır. Bu mənada uşaq ədəbiyyatına diqqət bütün dövrlər üçün prioritet məsələdir.

Kitabda verilən ədəbi nümunələri dilimizə tərcümə edən qələm sahiblərinin zəhmətini də xüsusi dəyərləndirmək lazımdır. Rəsul Rza, Zenal Cabbarzadə, Tofiq Mahmud, Sabir Mustafa, Zeydulla Ağayev, Fikrət Əhmədov və başqalarının tərcümələri sayəsində Azərbaycan oxucusu Amerika uşaq ədəbiyyatının bəzi nümunələri ilə tanış olmaq imkanı qazanmışdır.

Yeri gəlmişkən onu da qeyd edək ki, dərs vəsaitini gözəlləşdirən ən önəmli cəhətlərdən biri müəlliflərdən birinin – Şahin Xəlillinin şair-tərcüməçi olması ilə əlaqəlidir. Kitabda Şahin müəllimin tərcümələrindən daha çox istifadə olunmuşdur. Ayrı-ayrı müəlliflərin qələmindən çıxan poetik mətnlərin orijinaldan tərcüməsi və lazımı məqamda istifadə olunması dərs vəsaitinin orijinallığını təmin edən bir vasitəyə çevrilmişdir.

Dünyanın hər yerində milliyyətindən, irqindən asılı olmayaraq uşaqlar bir-birlərinə bənzəyirlər. Elə buna görə də uşaq tərbiyəsində, insanın insan kimi formalaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edən uşaq ədəbiyyatının yaranması, ayrı-ayrı dillərə tərcüməsi, zaman-zaman öz missiyasını yerinə yetirməsi, tədqiqi, tədrisi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İnsanın ümumbəşəri dəyərlər əsasında formalaşması gələcəkdə yaranan problemlərdən yaxa qurtarmaq vasitəsinə çevrilə bilər. Ona görə ki, bütün problemlər uşaq böyüyəndən sonra başlayır.

Bu mənada dünya uşaq ədəbiyyatının dünyanın bir sıra aparıcı universitetlərində tədrisi uşaq ədəbiyyatının təlim-tərbiyədə, yeni insanın şəxsiyyətinin formalaşmasında son dərəcə vacib amil olması ilə birbaşa əlaqəlidir.

Uşaq ədəbiyyatı həm həyata təzə qədəm qoyan insanların ilkin biliklərə yiyələnməsində, onların fantaziyasının inkişafında, dünyagörüşlərinin formalaşmasında mühüm rol oynayır, həm də dünyanın elmi dərki üçün zəmin hazırlayır.

Bu baxımdan yanaşdıqda “Amerika uşaq ədəbiyyatı” adlı dərs vəsaiti çox faydalıdır. Bu kitabı oxuyanlar ümumdünya uşaq ədəbiyyatının aparıcı qollarından biri olan Amerika uşaq ədəbiyyatı, onun görkəmli nümayəndələri haqqında son dərəcə faydalı məlumat əldə edə biləcəklər.

5 sentyabr 2024

**GÖZƏLLİKLƏR AXTARIŞINDA, YAXUD
SÖZÜNDƏN NUR YAĞAN ŞAİR**

Məmməd Aslanla ilk dəfə görüşümüzü yaxşı xatırlamasam da, o, mənim ən çox ünsiyyətdə olduğum, zarafatlaşdığım qələm sahiblərindən biri idi. Məmməd müəllim Bakıya, Sumqayıta özü ilə Kəlbəcər ab-havası gətirmişdi. “Azərbaycan təbiəti” jurnalında məsul katib işləyəndə yanına tez-tez gedib gəlirdim. Otağına girəndə adam özünü sözüün həqiqi mənasında əsrarəngiz təbiətin qoynunda hiss eləyirdi. Burada o qədər bənzərsiz dekorativ gül-çiçək, sarmaşlıq var idi ki... Özü də şairlikdən başqa həm də rəssamlıq səriştəsi olan Məmməd Aslan bu gülləri otağa uyğun şəkildə elə yerbəyer eləmişdi ki, adam özünü lap nağıllar dünyasında hiss eləyirdi. Məmməd müəllim təkcə öz otağına yox, elə bil “Azərbaycan” nəşriyyatına da yeni bir ab-hava gətirmişdi.

1978-ci ildə Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun aspiranturasına qəbul olunmuşdum. Dissertasiya mövzusunda jurnal məqalələri çap etdirməyə ehtiyac var idi. Ağıma gəldi ki, təbiət mövzusunda yazılan poemalar haqqında bir məqalə yazıb çap etdirim. Qasım Qasımzadənin “Meşə nəfəs alırdı” poeması barədə bir məqalə yazıb Məmməd Aslanın yanına apardım. Dedi ki, məqalənin adı jurnalımıza uyğun gəlmir, gərək elə bir ad tapaq ki, həm jurnala uyğun gəlsin, həm də məqalənin məzmununa xələl gətirməsin. Diqqətlə oxumağa başladı və birdən üzünə xəfif bir təbəssüm qondu. Məqalədəki “qıfılsız xəzinə” ifadəsinin altından qoşa xətt çəkdi və onu məqalə başlığı elədi. Yazı çap olunandan sonra Məmməd müəllimlə ünsiyyətimiz yeni bir məcraya yönəldi. Şeirələrini oxuduqca, söhbətlərini dinlədikcə gördüm ki, elə Məmməd Aslanın sinəsində, yadda-

şında da zəngin bir folklor xəzinəsi var imiş. Ancaq bu xəzinə qıfılsız yox, qıfıllı idi. Məmməd müəllim xoşuna gəlməyən adamları ünsiyyətdə olmaz, onunla ürək söhbəti eləməz, zarafatlaşmazdı...

1981-ci ildə nəşriyyata gedəndə yolum birinci mərtəbədəki kitab mağazasına düşdü. Kitablardan arasında Məmməd Aslanın təzəcə çap olunan “Ürək möhlət verəydi” kitabını gördüm və aldım. Kitab əlimdə Məmməd Aslanın otağına qalxdım. Hal-əhvaldan, onu təbrik eləyəndən sonra kitabı verdim ki, üstünə avtoqraf yazsın. Şairin üzünə yenə də xəfif bir təbəssüm qondu və kitabın ilk səhifəsində verilən şəklinin altında belə bir avtoqraf yazdı: *“Özü kitab alıb məndən xətt yadigarı istəyən şair qardaşım Rafiq Yusifoğlu, nə yazım ki, sənin səmimiyyətini, paklığını, qürurunu, başabaş ər oğlu ərliyini orda əks etdirə bilim?! Məmməd Aslan. 27.XI.81.”*

Tale elə gətirdi ki, 1985-ci ildə məni “Göyərçin” jurnalına işə qəbul elədilər. Əvvəl şöbə müdiri, sonra məsul katib vəzifəsində işlədim. Redaksiyalarımız ayrı olsa da, tez-tez Məmməd Aslanla görüşür, söhbətləşir, zarafatlaşırıdıq. Hərdən gəlirdi, birlikdə Sumqayıta qayıdırdıq.

Bir dəfə qərara gəldik ki, işdən sonra redaksiyada Tofiq Mahmudun 60 illik yubileyini qeyd eləyək. Tofiq müəllim iki dostunu dəvət eləmişdi, qalanların hamısı öz əməkdaşlarımız: Hikmət Ziya, mən, Arif Hüseynov, Tahirə İsgəndərova, bir də redaksiyamıza tez-tez gəlib-gedən adamlar idi: Hüseyn Abbaszadə, Sabir Əhmədov, Məmməd Araz, Xalidə Həslova, Nəriman Süleymanov, Əlirza Balayev, Altay Hacıyev, Emin Mahmudov, Əhməd Əsgər və Etibar Aslanov. Birdən gözləmədiyimiz halda qapı açıldı və Məmməd Aslanla Ağəddin Mansurzadə hay-küylə içəri girib məni soruşdular. Otaqdakı adamları görüb duruxdular.

Biləndə ki, Tofiq Mahmudun yubileyini qeyd eləyirik, üzrxahlıq edib getmək istədilər, dedilər ki, biz gəlmişdik ki, Rafiqin maşını ilə Sumqayıta qayıdaq. Tofiq Mahmud onları getməyə qoymadı. Dedi ki, elə yaxşı oldu ki, gəldiniz. Məclis təzədən qızıqırdı, sağlıqlar, zarafatlar bir-birini əvəz elədi. Yaxşı ki, o günlərdən bir neçə xatirə şəklimiz yadigar qalıb.

Bizim redaksiyamızda iki dəst Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası var idi. Biri baş redaktor Tofiq Mahmudun, o biri isə məsul katibin – mənim otağında. Məmməd Aslan bunu görəndə Tofiq Mahmuda deyib ki, o dəstlərdən birini mənə verin. Tofiq müəllim vermək istəməyib, deyib ki, o kitab Rafiqə də lazım olur, yəqin ki, verməyəcək. Məmməd müəllim növbəti dəfə gəlib məni soruşub, zarafatla deyib ki, hanı o məsuliyyətsiz məsul katib? Tofiq müəllim qaş-qabağımı töküb etiraz eləyəndə ki, yox, səhvin var, Rafiq məsuliyyətli adamdı, o gülüb və deyib ki, Rafiq mənim dostumdu, zarafatla belə deyirəm. Sonra mən gəlib çıxdım. Məmməd müəllim dedi ki, iki dəst ensiklopediyanı neyləyirsiniz e, onsuz da içində bir fərli şey yoxdu, ən çox ermənilərdən yazıblar. Mən dedim ki, ay Məmməd müəllim, içində bir şey yoxdusa, bu kitabları bizdən niyə israrla almaq istəyirsiniz?

Tofiq müəllim şaqqanaq çəkib güldü, Məmməd Aslan da ona qoşuldu. Sonra qılığımıza girdi, dedi ki, bu kitabları məndən Türkiyədə yaşayan bir dostum xahiş eləyib, onu ver, əvəzində sənə çoxlu kitablar gətirəcəm. Mən çar-naçar razılaşdım. Məmməd müəllim kitabları apardı, ancaq insafən deyim ki, mənə də vəd elədiyi bəzi kitabları hədiyyə elədi...

Sonra Məmməd İsmayıl teleşirkətin sədri olanda Məmməd Aslanı “Ekran-Efir” qəzetinə baş redaktor vəzifəsinə

apardı. Nizami Xudiyev də Az.TV-nin sədri olanda məni Xəbərler Baş redaksiyasında “Elm, mədəniyyət, İncəsənət” şöbəsinə müdir təyin elədi. Necə deyərlər, Məmməd Aslanla bir işdə ayrılan yollarımız digər işdə yenidən birləşdi. Şirkətin avtobusu ilə birlikdə Sumqayıtdan Bakıya, Bakıdan Sumqayıta gedib gələr, yol boyu söhbətləşərdik. Ceyranbatan meşəsində ağacları kəsmişdilər. Mən sədrdən icazəsiz gəlib onu çəkdim və “Xəbərler”də verdim. Süjet əks-səda verdi. Ağacəkmə kompaniyası başladı və həmin hadisələri də çəkməyi mənə həvalə elədilər. Sonradan hər Sumqayıtdan Bakıya gedəndə təzə ağacları göstərən Məmməd Aslan zarafatla deyirdi ki, bax bura Rafiq Yusifoğlu meşəsidə...

Məmməd Aslan təkcə folklorun yox, həm də klassik ədəbiyyatımızın gözəl bilicisi idi. Mənim Məhəmməd Füzuliyə həsr olunan “Qəm karvanı” poemam əsasında televiziya tamaşası hazırlananda çox sevinmiş, bu haqda “Ekran-Efir”də maraqlı bir məqalə də yazmışdı...

İkimiz də televiziyaadan ayrıldıqdan sonra da arabir görüşər, söhbətləşərdik. Şəriqli dostlarımız – Kərim Məmmədov, Ağəddin Mansurzadə ilə arabir Sumqayıtda görüşər, ötən günləri xatırlayar, zarafatlaşardıq. Televiziyada işləyən oğlumu – Gündüzü çox tərifləyərdi. Deyər ki, kimin nə həddi var ona bir söz deyər. Əsl kişi oğlu kişidi... Ancaq adını çəkmək istəmədiyim bir nəfərin namərdliyi onu yandırır yaxardı...

Məmməd Aslan haqqın tərəfdarı idi. Haqq onun üçün dostluqdan da uca idi. Qarlı bir gündə metroda rastlaşdıqımız, birlikdə sözləşib Yazıçılar Birliyinə getməyimiz, Anar müəllimin otağında özü orada olmayan Sabir Sarvanı özü orda olan dostlarımızdan birlikdə necə müdafiə eləməyimizin təfərrüatı indi də yadımdadır...

Bir dəfə Sumqayıtdakı evində onun ziyarətinə getmişdim. Bir az nasazlamışdı. Evindəki səliqə-səhman diqqətimi cəlb elədi... Bir az təəccübləndim də... Axı o tək yaşayırdı... Xeyli söhbətləşdik, dərdləşdik. Ayrılanda mənə bir neçə kitab da hədiyyə elədi...

Sonuncu görüşümüz isə nəşriyyatın dəhlizində oldu. Zarafatlaşdıq. Jurnalın vəziyyətini soruşdu. Dedim ki, indi mətbuat reanimasiyada sistem altında yatan xəstəni xatırladır. Sistemdən ayrılan kimi ölümə məhkumdu... Sözlərim çox xoşuna gəldi. Harasa getməli idi. Dedi ki, görüşüb söhbətləşərik... Ancaq bir də görüşmək bizə qismət olmadı...

Onsuz darıxanda daxili dünyasının bədii aynasına dönən kitablarını vərəqləyir, şeirlərini oxuyuram. Yaxşı ki, Məmməd Aslanın düşüncələrinin bir qismi onun həm uşaqlar, həm böyüklər üçün nəzərdə tutulan şeirlərinə, hekayələrinə, publisistik yazılarına hopub.

“Dağ ürəyi” (1969), “Səsimə səs ver” (1978), “Ürək möhlət verəydi” (1980), “Ömrün yarı yaşında. (1986), “Saxla izimi dünya” (1989) kitablarında toplanan şeirlərdə Məmməd Aslanın zəngin, bənzərsiz poetik düşüncələri öz əksini tapıb. Burada yurd həsrətli vətən, təbiət, sevgi şeirləri ayrı-ayrı poetik biçimdə diqqətimizi cəlb edir. Müəllifin bayatı, gəraylı, qoşma formalı şeirlərində folklor motivləri, ənənəyə bağlılıq çox güclüdür.

İlk kitabında gedən ilk şeir – “Çiçək dənizi” adamı ofsunlayır:

Əlvən gül dənizi, çiçək dənizi,
Ətirli dalğalar dizimdən mənim.
Getməz bu yerlərin göyçək dənizi
Ürəyimdən mənim, gözümdən mənim.

Yönəldim bulağa, bir qurtum içim,
Cığır fərşə dönüb, gül əlçim-əlçim,

Bəs necə tapdayım, bəs necə keçim,
Min naxış pozular izimdən mənim.

Yamacı çağırdım, dağı səslədim,
Cavab gələr deyə ümid bəslədim.
Bir coşub-çağlayan nəğmə istədim,
Küləklər çıxmadı sözümdən mənim.

Qurşağı çəmənə sancılıb göyün,
Çiçəklər füsunkar, quşlar ərköyün,
Ürəyim yaylaqda itibdi bu gün
Xəbərilməyib özümdən mənim.

Bu misraları oxuyanda istər-istəməz Məmməd Aslanın sevdiyi, sitayiş elədiyi Məhəmməd Füzulinin bir misrasını xatırlayıram: “Heyrət, ey büt, surətin gördükdə lal eylər məni.”

Məmməd Aslanın əksər şeirləri elə bil ki, heyrət məqamında araya-ərsəyə gələn poetik mətnlərdir.

Bu, körpəlik beşiyim,
Mənim dağım, dərəmdi.
Zirvəsinə baş əyim,
Uludu, möhtərəmdi.

Bir tifildim, aləmdim,
Çiçəyinə bələndim.
Bulağından bal əmdim,
Mənim şəhdim, şirəmdi.

Ürəyim axır çayda,
Uyuyur bu laylayda.
Dəlidağ özü boyda
Kəklikotum, zirəmdi.

Ölçüsü bayatı, qafiyələnməsi gəraylı formasında olan, dil və ifadə gözəlliyi ilə zəngin 10 bəndlik şeir bu misralarla bitir:

Yenə çiçək fəslidi,
Hava gül nəfəslidi,
Bu dağlar – Xan Əslidi,
Məmməd – Yanıq Kərəmdi.

Kəlbəcər dağlarının füsunkar gözəlliyini rəssam dəqiq-
liyi ilə əks etdirən Məmməd Aslanın bütün şeirlərinin lirik
qəhrəmanı elə şairin özüdür. Şairin digər kitablarında gedən
təbiət şeirlərini də oxuduqca adam istər-istəməz hər şeyi
unudur, lirik qəhrəmanın yol qoldaşına çevrilir, təbiəti onun
gözüylə görür, onunla birlikdə duyğulanır, həyəcanlanır. Bu
baxımdan Məmməd Aslanın əksər şeirləri sirayətədidir,
cazibədardır. Peyzaj detallarının dəqiqliyi, dil, ifadə
gözəlliyi şeirlərin həm bədii dəyərini, həm də təsir gücünü
zeyli dərəcədə artıran vasitəyə çevrilir.

Sənə pənah gətirmişəm, Dəlidağ,
Dərgahında mən xəstəyəm, sən – həkim.
Məni görüb nə tökmüsən qaş-qabaq,
Gəldiyimi xəbər verib sənə kim?

Məmməd Aslan ənənəvi janrlara yenilik cizgiləri qat-
mağı bacaran bir qələm sahibi idi. Məsələn, onun bayatı
ritmli, hər misrası 7 hecalı şeirlərinin bir qisminin gəraylı
kimi təqdimi maraqlı doğurur. Bayatı ilə gəraylının sintezi
şeyrin ritminə, ahəngdarlığına əhəmiyyətli dərəcədə təsir
edən bir vasitəyə çevrilir. “Nazim yangısı” şeirində olduğu
kimi:

Özüm baxdım: nəhs gəldi,
Falıma bax, qaraçı.
Avand işim tərs gəldi,
Halıma bax, qaraçı.

Dərddi, mənəm – sirdaşıq,
Yaşayırıq calğışıq.
Kələf kimi dolaşıq
Yoluma bax, qaraçı.

Misralar bir-birini əvəz elədikcə Nazim Hikmətin portreti göz önündə canlanır. “Dolu döymüş ağac”, “baltalanmış ceviz”, “dərya daşdıran gözlər” və s. bu portreti tamamlayan səciyyəvi cizgilərdir.

Şeir belə bitir:

Oddan-alovdan betər
Ayrılıq məni ütər.
Qəbrim üstə qəm bitər,
Gülümə bax, qaraçı.

“Qarşı yaxa məmləkət”.
Bu torpağa mən həsrət,
Vətənsiz öldü Hikmət,
Ölümə bax, qaraçı...

Bu misraları yazanda Məmməd Aslanın heç ağına da gəlməzdi ki, “vətənsiz” ölmək, Kəlbəcərdə yox, Zaqatalada dünyasını dəyişmək, Masazırda dəfn olunmaq var imiş qismətində...

Məmməd Aslan ənənəvi formada yeni söz deməyi bacaran bir şair idi. Bu baxımdan onun 20 Yanvar hadisələri zamanı qələmə aldığı “Ağla, qərənfil, ağla” şeiri çox səciyyəvidir:

Sinələr güllə-güllə,
Qan axır, dönür gülə.
Qərənfillər ağlayır,
Düşməyə gülə-gülə.
Ağla, qərənfil, ağla!

Qərənfillər qoşadı,
İkisi baş-başadı.
Sizdən qalan günləri
Qərənfillər yaşadı.
Ağla, qərənfil, ağla!

Qərənfil - şəhid qanı,
Ağla, qərənfil, ağla!

Ağla, inlət meydanı,
Ağla, qərənfil, ağla!

Məmməd Aslan uşaqlar üçün də gözəl şeirlər, poemalar, mənzum nağıllar, hekayələr yazan istedadlı bir qələm sahibi idi. “Böyürtkən böyrü tikan” (1972), “Səhəri kim açır”(1972), “Dəvə niyə gövşəyir” (1980) kitablarına Məmməd Aslanın uşaq şeirləri, “Durnalar lələk salır” (1982) kitabına isə balacalar üçün yazılmış tərbiyəvi əhəmiyyətli nəsr əsərləri daxil edilmişdir.

Məmməd Aslan həm də çox güclü bir publisist idi. “Bizdən sonra nə qalır” (1979) kitabında toplanan yazılar göstərir ki, onun publisistikası da əslində mayasında, cövhərində poetik ovqat olan yaradıcılıq nümunələridir.

Məmməd Aslanın Türkiyə səfərindən sonra yazılan “Ərzurumun gədiyinə varanda” (1985) kitabını oxucular çox böyük maraqla qarşılamışdılar. Bu kitab əslində qadagılar dövründə Azərbaycan oxucusu üçün türk dünyasına açılan ilk pəncərə kimi maraqlı doğurdu.

Müstəqillik illərində Türkiyəyə müntəzəm gediş-gəliş Məmməd Aslanın yaradıcılığına yeni bir istiqamət verirdi. Şairin türk şeirindən, o cümlədən Yunis İmrədən, Aşıq Veysəldən elədiyi tərcümələr, uyğunlaşdırmalar dili bir, qanı bir, dini bir insanların yaxınlaşmasına kömək edən bir vasitəyə çevrilirdi.

Bir soy ki bir daşa baş qoysa əgər,
O daş millət üçün səcdəgah olar!
Kök özünü sevsə, Haqq onu sevər!
Bir soyun ayarı tam agah olar.

Qaya sədəsi var başın yasında:
Baş, daşın üstündə heykələ dönər!
Orxon-Yeniseyin daş-qayasında
Hələ Türklüyümün nəbzi döyünər.

“Nur içində nur”, “Allahın rəsulu”, “Bir sultan yaşardı Sultantəpədə” kitablarında Məmməd Aslanın türk dünyasına, islam əxlaqına bağlılığı aydınca sezilməkdədir. Şairin bu mövzuda olan əsərlərini oxuyanda belə qənaətə gəlirik ki, istedadlı qələm sahibi həm də iman sahibi olanda onun yazdıqlarının dəyəri də qat-qat artır.

Məmməd Aslanın bütün şeirləri istər mövzu və problematikasına, istərsə də bədii sənətkarlıq məziyyətlərinə görə diqqəti cəlb edir. Sevinirəm ki, onun yaradıcılığı əsasında yazılan fəlsəfə doktorluğu dissertasiyası mənim elmi rəhbərliyim altında araya-ərsəyə gəlib. Ümid eləyirəm ki, gələcək tədqiqatçılar da Məmməd Aslanın yaradıcılıq yolunu başqa istiqamətlərdə elmi araşdırmaya cəlb edəcəklər. Çünki şairin müxtəlif janrlı yaradıcılıq nümunələri tədqiqata zəngin material verir.

1939-cu ildə gözəlliklər diyarı Kəlbəcərdə dünyaya göz açan Məmməd Aslan 2015-ci ildə yurdumuzun başqa bir gözəlliklər diyarında – Zaqatalada gözlərini əbədi yumdu. Gözəllik aşıqı olan Məmməd Aslan ömrünün sonuna qədər gözəlliklər axtarışında idi. Elə bil ki, Kəlbəcərə dönə bilməyən Məmməd Aslan yurdumuzun başqa guşələrində olan gözəllikləri görüb lentə almaqla təskinlik tapırdı.

Özündən sonra təkə bədii əsərlər yox, misli-bərabəri olmayan verilişlər yadigar qoyub getdi Məmməd müəllim. Şairdən yadigar qalan o lentlərə baxanda Məmməd Aslan “əlvan gül dənizi, çiçək dənizi”ndə sehrli bir adanı xatırladır. Elə gözəl, elə şirin, elə obrazlı bir dillə təbiəti təqdim eləyirdi ki, onun heyranlığı istər-istəməz tamaşaçılara da sirayət eləyirdi.

Verilişinin adı “Dərədən-təpədən” idi. Azərbaycanda elə bir dərə, təpə, dağ, yamac yox idi ki, Məmməd Aslanın ayağı ora dəyməsin. Bənövşəli, nərgizli, laləli, süsənli yamaclar, yaylaqlar onun təqdimatında öz gözəlliyini bir-

on qat artırırdı elə bil. Gah uca dağları, gah gül-çiçəkli yamaqları, çəmənləri, gah şlalələri, gah qılıyla axan çayları həm şeirlərinin, bədii-publisistik yazılarının, həm də kameranın yaddaşına hopdururdu. Ayrı-ayrı fəsillərdə təbiətin rənglərinin dəyişməsi də Məmməd Aslanın nəzərindən qaçmırdı. Onun qar yağa-yağa çəkdiyi verilişi indi də yaxşı xatırlayıram.

Məmməd Aslan peşəkar operator deyildi, ancaq təbiət gözəlliklərindən zövq almaq, kimsənin görə bilmədiyini görüb göstərmək, təqdim etmək bacarığı onu bu sahədə də peşəkarlar sırasına qaldırmışdı.

“Şöhrət” ordenli Əməkdar mədəniyyət işçisi Məmməd Aslan Azərbaycan ədəbiyyatının həm yaradıcısı, həm də yorulmaz təbliğatçısı idi.

Onun əsərlərinin dili olduqca saf və koloritli idi. Çünki Məmməd Aslan zəngin bir folklor mühitində dünyaya göz açan, dilini, ədəbiyyatını, incəsənətini sevən bir təəssübkeş qələm sahibi idi...

Folklorumuzu, klassik ədəbiyyatımızı, dilimizin inceliklərini, mənə çalarlarını mükəmməl bilən, iman sahibi olan, sözə böyük dəyər verən, “sözündən nur yağan” şair ömrünün ixtiyar çağında, 2014-cü ildə yazırdı:

Vəzincə ən yüngül, mənaca ağır:
Söz dünyaya sığmaz; tək ağla sığır.
İqlimlər dəyişir sözün zəhmindən:
Sözdən şaxta düşür; sözdən nur yağır...

Ruhu şad olsun sözə, sənətə həmişə böyük dəyər verən, ömrünü şam kimi gilə-gilə şeir-sənət yolunda əridən Məmməd Aslanın!

18-19.11.2024

Manevr.az. 21.X1-2024

Dəlidağ.az. 21.X1-2024

DÖVRÜN NƏBZİNİ TUTMAĞA ÇALIŞAN ŞAİR

Dünyasını gözlənilmədən dəyişən elə yaradıcı insanlar var ki, adam onların mənəvi ömrünü xatirələr vasitəsilə bir az da olsa uzatmağa ehtiyac hiss edir. Bənzərsiz şair, vicdanlı, güzəştəz redaktor, gözəl insan Ələkbər Salahzadə (1941-2013) məhz belə qələm adamlarından idi. Ara-sıra şeirlərini oxusam da, “Beş yarpaq” kitabını vərəqləsəm də, Ələkbər müəllimlə şəxsi tanışlığım onun “Gənclik” nəşriyyatında redaktor işlədiyi vaxtlara təsadüf edir. 1971-ci ildə əsgərliyə getməmişdən əvvəl nəşriyyata iki qovluq təqdim eləmişdim. Biri böyüklər, o birisi uşaqlar üçün olan şeirlər. Geri qayıdanda uşaq şeirlərimə Mir Mehdi Seyidzadənin, böyüklər üçün şeirlər kitabımın əlyazmasına isə filologiya elmləri doktoru Məsud Əlioğlunun müsbət rəy yazması məni çox sevindirmişdi. Ancaq kitablarımın heç biri plana salınmamışdı hələ. Nəşriyyat redaktoru Ələkbər Salahzadə ilə görüşüb söhbətləşəndə mənə dedi ki, sənin “Arzu” adlı bir şeirini Rəsul Rza mənə verib ki, onu almanaxa daxil edim. Əvvəlcə təəccübləndim. Sonra yadıma düşdü ki, əsgərlikdə olanda məktubla həm Əli Vəliyevə, həm də Rəsul Rzaya şeirlər göndərmişdim. Əli müəllim həmin şeirlərdən bir neçəsini “Azərbaycan gəncləri” qəzetində çap etdirmişdi. Rəsul müəllimdən isə bir xəbər çıxmamışdı. Sən demə o da cavan bir şairin yazılarına biganə qalmayıbmış...

Ələkbər müəllimlə bir az söhbətləşdik. Qovluğumu axtarıb tapdı. Dedi ki, şeirlərini oxumasam, bir söz deyə bilmərəm. Vaxt təyin elədi. Əvvəlcə qovluğun üstünə karan-daşla 1 aprel sözü yazdı. Qımışdığı on nəzərindən yayınmadı. Üzündə çox güclə seziləcək bir təbəssüm yarandı və 1 rəqəmini pozub yerində 2 yazdı. O vaxt müəllifləri al-

datmaq, get-gələ salmaq nəşriyyat işçiləri üçün adi bir hal idi. Ancaq Ələkbər müəllimin dəqiqliyi, qovluğun içindəki şeirlərdən 47-sini seçib çap üçün hazırlaması məni çox sevindirdi. Ancaq yenə də ilk kitabımı nəşriyyatın tematik planına daxil eləmədilər. Qərara gəldilər ki, beş şairin kitabında gedəcək şeirləri bir kitabda nəşr eləsinlər. Elə də oldu. Ancaq Ələkbər müəllimin seçdiyi 47 şeirdən cəmi 17 dənəsini çap elədilər “Sübh şəfəqləri” (1978) kitabında. O qədər ədəbiyyata dəxli olmayan adamların yazılarını nəyinsə qarşılığında doldurmuşdular ki, o kitaba, lazımı səviyyədə sevinə də bilmədik.

Ələkbər müəllim də bundan çox narazı qalmışdı... Kitabın çapından iki il əvvəl, 1976-cı ildə Ələkbər Salahzadə nəşriyyatdan ayrılmışdı. Bədii ədəbiyyatın təbliği bürosunda direktor müavini vəzifəsində əmək fəaliyyətini davam etdirirdi. O vaxt büronun direktoru gözəl şairimiz Fikrət Sadıq idi. Bütün qələm adamları kimi mən də onların idarəsinə tez-tez gedib-gəlirdim. Bizi ara-sıra ayrı-ayrı təşkilatlara, rayonlara yaradıcılıq ezamiyyətinə göndərirdilər.

Ələkbər Salahzadə “Ulduz” jurnalına baş redaktor təyin olunandan sonra onunla əlaqələrimiz daha da gücləndi. Arasıra mənim şeirlərimi, Lorkadan tərcümələrimi verirdi. Ancaq ədəbi proseslə bağlı məqalələrimi sistemli şəkildə çap eləyirdi. O vaxt mən doktorluq dissertasiyası müdafiəsi ərəfəsində olduğumdan jurnal məqalələrimin sayı nə qədər çox olsa, bir o qədər yaxşı idi. Bunu bilən Ələkbər müəllim mənim yazılarımın önündə yaşıl işıq yandırmışdı...

Sonradan “Qobustan” jurnalında işləyəndə də tez-tez görüşür, söhbətləşirdik. Digər mətbuat orqanlarında çap olunan yazılarım haqda xoş sözlər deməyi də unutmurdu Ələkbər müəllim. Sıx-sıx olmasa da, başqa tədbirlərdə də arabir görüşür, söhbətləşir, bir süfrə arxasında əyləşirdik...

Ələkbər Salahzadə çox sakit, təmkinli, dürüst bir insan idi. Adamla söhbət eləyəndə belə onun nə isə başqa bir şey haqda düşünməsi aydınca sezilirdi... Nə yaxşı ki, bu düşüncələr ara-sıra onun bənzərsiz şeirləri vasitəsilə üzə çıxırdı...

Bir adamdı,
adi, adi, adi adam
dilinə batmaz birdən,
lap olsun adı - Adəm!

Bir adamdı, hər dəryada ada adam,
hər fəryada tel-tel əsən,
dara düşən dosta-yara
fəda adam.

Bir adamdı,
adidən adi adam.
Yan-yörəsində
iydə də çiçəkləyən,
qanqal da bitib qalan
vadi, vadi,
vadi adam...

2001-ci ildə yazılan “Vadi adam” adlı bu şeirdə elə bil ki, Ələkbər Salahzadənin öz portretinin səciyyəvi cizgiləri öz əksini tapmışdı.

Ələkbər Salahzadə 1962-ci ildə yazdığı “Boy” adlı şeirində boyunun balaca olmasından gileylənsə də, yaşlıları ilə müqayisədə ədəbi yaradıcılıq yolunda tez “boy atmışdı”, 1968-ci ildə “Beş yarpaq” adlı ilk kitabı çap olunmuşdu. Özü də bu kitab o vaxtlar “Gənc şairin ilk kitabı” seriyasından çap olunan digər kitabların hamısından fərqlənirdi, daha “hündürboylu” idi...

Kitabın annotasiyasında yazılırdı: “Ələkbər Salahzadənin bu ilk kitabında həmişə axtarışda olan bir gənc şairin nikbin səsi vardır.

Fikrin bütün genişliyi ilə düşünən, yeniliyin, aktuallığın üzünə hər vaxt cəsarətlə baxan sovet poeziyası Ələkbər üçün tükənməz bir xəzinədir. Gənc şair bu xəzinəyə bir seyrçi kimi baxmır, varis kimi baxır, ondan öyrənir. Doğrudur, Ə.Salahzadə bəzən sevdiyi şairlərin təsiri altına düşür; məsələn, onun “Voleybol” şeirində V.Mayakovskinin, “Əl” şeirində isə A.Voznesenskinin təsiri duyulur. Bununla belə, kitaba daxil edilmiş şeirlər dövrün nəbzini tutmağa çalışan gənc şairin öz düşüncələrinin məhsuludur.

Nəşriyyatımız ümid edir ki, özünün bundan sonrakı axtarışları ilə Ə.Salahzadə şeirin daha geniş yoluna çıxacaq, qaynar sovet həyatımızın nəbzini daha yaxşı tutmağa çalışacaqdır.”

Zaman keçdikcə Ələkbər Salahzadə bu ümidləri doğrultdu. Onun “Beş yarpaq” kitabından sonra şairin bir-birinin ardınca “Od hevkəli” (1970), “Gözlər baxır dünyaya” (1979), “Xatirə çiçəyi” (1982), “Yerimiz bir, göyümüz bir” (1986), “Od odası” (1989) və sair şeir kitabları çap olundu. Bu kitablarda gedən şeirlər və poemalar öz orijinallığı, bənzərsizliyi ilə diqqəti cəlb edirdi.

Ələkbər Salahzadə ömrünün son illərində uşaq ədəbiyyatı ilə ciddi şəkildə məşğul olmağa başladı. “Beşik” nəşriyyatı bir-birinin ardınca onun “İtən karandaşların nağılı”, “Alma gəmirən qurdun nağılı”, “Oxatan kirpinin nağılı”, “Pələng olmaq istəyən pişik”, “Kim nəyə bənzəyir”, “Məşədən küsən ayı”, “Taladakı tənha ağacın nağılı”, “Dost axtaran çəpişin nağılı”, “Dağa çıxan bağanın nağılı”, “Lovğa xoruz”, “Ayının sualı”, “Qobustan” kitablarını nəfis tərtibatla nəşr elədi. Bu kitabların yazılmasında da, nəşrində də tanınmış yazıçı İsmayıl Qarayevin oğlu Qoşqar Qarayevin əməyini də xüsusi dəyərləndirməyi, xatırlatmağı lazım bilirik. Kaş indi də öz manfeyindən çox gələcək nəslin

milli dəyərlər ruhunda tərbiyəsinə önəm verən, istedadlı yazıçıları yazıb-yaratmağa həvəsləndirən belə nəşirlərimiz olaydı... Onlar unutmaydılar ki, ömür əbədi deyil, Ələkbər Salahzadə demişkən:

Bir də gördün beşikdi adam,
bir də gördün bəbədi.
Bir də gördün uşaqdı adam,
bir də gördün babadı.
Bir də gördün oğuldu adam,
bir də gördün atadı.
Bir də gördün yox oldu adam,
bir də gördün fotodu.
Bir də gördün oddu adam,
bir də gördün ot oldu.
Bir də gördün adamdı adam,
bir də gördün ad oldu

Ələkbər ədəbiyyata həvəskar kimi yox, peşəkar kimi gəlirdi ki, bu da onun ali filoloji təhsili ilə birbaşa əlaqəli idi. Elə bil ki, o, ədəbiyyata doğulduğu kənddən yox, oxuyub-öyrəndiyi şairlərin əsərlərindən, ədəbiyyatdan gəlirdi. Təkcə bədii forma yox, mövzular da ədəbiyyatdan gəlmə idi. Qlobal problemlərin bədii əksi ön planda idi. O, kosmodromdan, aydan, marsdan, yer kürəsindən, qitələrdən, okeanlardan, dənizlərdən, Xrosimadan, Afrikadan, Vyetnamdan, Promoteydən, Edison dan, Rafaeldən, Nerondan, Eysebiodan, Lermontovdan, Petefidən, İrji Volkerdən, Yesenindən, Mayakovskidən, Lorkadan, Pablo Nerudadan yazır, elə bil ki, ədəbiyyata, sənətə onların prizmasından baxmağa çalışırdı. Bu dünyaviliyə arabir millilik çaları da qatılırdı, Füzulinin, Sarı Aşığın, Müşfiqin, Cəfər Cabbarlının, Niyazinin, Səttar Bəhlulzadənin, Qara Qarayevin, Bülbülün adı da çəkilirdi arabir. Millilik, azərbaycançılıq,

türkçülük ümumi dünyadan, ümumi fəsillərdən, ümumi dağlardan söhbət açan şairin şeirlərinin zahiri yox, daxili qatında idi.

Bir vaxt beynəlmiləl mövzularda əsərlər yazan şair ömrünün ixtiyar çağında dərk elədi ki:

Yaxını sınađıq, dostu tanıdıq,
sözüm, kimimiz var Vətəndən ayrı?
Yenə öz odumuz, öz ocağımız,
közüm, kimimiz var Vətəndən ayrı?

İtməz vaxt içində yaxın uzağım,
Midiya sorağım, Qəbələ çağım...
O taylı-bu taylı təkmisən, dağım,
düzüm, kimimiz var Vətəndən ayrı?

Çayım, dənizin var, qayan var, daşım,
qüllə zirvələrdə çatılan qaşım.
Şahdağda taxtamı çıxmısan, qışım,
yazım, kimimiz var Vətəndən ayrı?

Naxçıvan nağıldan çıxa qarşına!
Tikil Qarabağın hər qarışına!
Yumulma bu yurdun bir qırışına,
Gözüm, kimimiz var Vətəndən ayrı?

Yaxınım, uzağa niyə yollanım,
yapma saqqalımı özüm yolanım...
Dünyanın yiyəsi çıxar yalanım,
düzüm, kimimiz var Vətəndən ayrı?

Zərdüşt məşəlimiz, Babək odumuz,
Nizami, Füzuli ulu adımız!
Cavanşir, Xətai qol-qanadımız,
Nəsimi zirvəmiz, Sabir qatımız...
bizim kimimiz var Vətəndən ayrı?

Ələkbər Salahzadənin şeirlərinin yazılma, çap olunma xronologiyasını izləyəndə belə bir qənaətə gəlmişik ki, onun

yaradıcılıq yolunda başqa şairlərdə olduğu kimi ilkinlikdən peşəkarlığa yüksəlmədən çox peşəkarlıqdan ilkinliyə qayıtma meyli daha qabarıq nəzərə çarpır. Özü də şair ilkinliyə, uşaqılıq illərinin keçdiyi məkana, folklor mühitinə naşı, əli hələ təzə qələm tutan gənc şairin yox, peşəkar bir yaradıcı insanın gözü ilə baxmağı bacarır. Bədii dəyərləndirmənin bu prizmadan aparılması onun şeirlərində aydınca sezilir. Peşəkarlıqla ömrün ilkinlik çağının, yaddaşa hopan xatirələrin sintezi qəribə poetik assosiasiyalar yaradır.

1941-ci ildə doğulub, “dava havasında yaşa dolan” Ələkbər Salahzadə ömrü boyu dünyanın düzəlməyini gözlədi, ancaq özü demişkən, ömrünün sonunda belə o günü görə bilmədi:

Gözlədim –
Bu dünya düzələ bəlkə,
Otuzumda düzəlmədi.
Otuz yazı otuz qışa
Uduzdum da düzəlmədi...
Döz, dedim,
Bu dünya bəlkə düzələ;
Yolum boyu düz getməyə
Bir yerində düzəlmədi.
Qırkımda düzəlmədi,
Qırx birimdə düzəlmədi.
Yüz dedim,
Bircə gün düzələ bəlkə,
Düz ilə, doğruyla düz gələ bəlkə;
əyildi ki, əyildi,
əllimdə də düzəlmədi.
Bildim, bala, düzəlmədi,
Qaldım, baba, düzəlmədi,
Öldüm, dədə, düzəlmədi!..

Ə.Salahzadə bənzərsiz bənzətmələri ilə diqqəti cəlb edib həmişə. Məsələn, Niaziyə həsr elədiyi şeirdə onun

əlindəki dirijor çubuğunu Koroğlunun qılıncına bənzətməsi mənalıdır:

Şimşək kimi
sıyılır
bir alqışdan
Koroğlunun qılıncı!
Bir ürəyin qanından,
bir əlin torpağından
qalxır
titrək bir çubuq -
dirijor çubuğu.
Bir insan rişə-rişə,
bir insan əsəb-əsəb,
bir insan dalğa-dalğa
axır çubuğa;
yaşamağa başlayır çubuq!

Yaxud, “Müşfiq” şeirində Müşfiqi “qan içində çabalayan üfüq”ə, “adından od şaxələnen misra-misra şəfəq”ə, “səhralığa tuş gələn çay”a, “gərildikcə qırılan yay”a və s. bənzədir. Şairin “Qan” adlı bir şeiri var, 20 yanvar hadisələrinə həsr olunub. Ancaq tamamilə fərqli yanaşma, fərqli mənalandırma var bu şeirdə.

Vətən oğul deyəndə
onlar düşəcək yada.
Mən ölmədim,
sən ölmədin,
onlar öldü.
Bəlkə bəxt
onların üzünə güldü?
Necə gəldi o gecə!
O gecə o gün gəldi.
Vətənin damarına
onların qanı uyğun gəldi!...

Ə.Salahzadənin müxtəlif mövzulu şeirlərindəki “tənginəfəs gecə”, “günəş lampalı ev”, “Sünbül saçlı tarla”, “Du-

man çalmalı dağlar”, “Mürgülü tablolar”, “Dipdiri, dumduru bir söz”, “misra daşqını”, “Əli-qolu sarıqlı yol”, “Çiçəkli yuxular”, “Yaralı qaban gecə”, “Çörək ətirli tüstü”, “Bomboz qəzəb”, “Heysiz gecə” və sair bu kimi poetik siq-lətli epitetlər poetik ovqatın ümumi mənzərəni tamamlayan, cilalayan bədii vasitələr kimi maraq doğurur.

Şairin şeirlərində maraqlı bənzətmələr də az deyil. Məsələn: “Meşəyə əli baltalı canavar girsə, maral kimi buynuz-buynuz verən ağaclar maral tək yerindən qopub qaça bilməyəcək” (“Adsız şeir”) misraları təşbehdirsə, “Qalxdı, xeyli qalxdı, yazın, yayın yedəyində, ağaclar yorulub qaldı bir dağın ətəyində” (“Xınalıq yolunda ağaclar”) misraları metaforadırsa, “Qaranlığı yırtıb sahilə çıxırdı qayıq” misrası metonimiyadır.

Ə.Salahzadə ümumiyyətlə dilin incəliklərindən, onun məcazi mənə qatlarından məharətlə istifadə etməyi bacaran şairlərimizdəndir.

Ələkbər Salahzadənin şeirlərində maraqlı peyzajlar yaradılmışdır. Onun şeirlərindəki təbiət mənzərələri canlıdır, görümlüdür, sirayətədidir. Bu tipli şeirlərdə təsvirdən, tərənnümdən çox bədii mənalandırma ön planda dayanır. Məsələn: “Yayın tərkində qızıl payızın yarpaq-yarpaq yellənməsi” (“Pirismayıl yaylağı); “Axşamın yelpik-yelpik bir əlinin qovağın saçında gəlməsi”, “Bir neçə iri ulduzun xoruzlana-xoruzlana axşamın hündür qülləsinə qalxması”, “Qaranlığın quyruğunu qısıb qaçması, ay doğanda işıqlarının qaranlığı biçən qayçı”ya bənzəməsi (“Kənd axşamı”) və s. poetik biçimli peyzaj cizgiləridir. Bu cür bədii mənalandırma vasitəsilə yaradılan lövhələr Ələkbər Salahzadənin digər mövzulu şeirləri üçün də səciyyəvidir.

Onun şeirlərində predmet, dağ, kənd, çay və sair bədii söz vasitəsilə obrazlaşdırılır. Bu baxımdan “Qarışqalar”,

“Günəbaxan”, “Okean gəməsi”, “Təkə”, “Qaşqa öküz”, “Duman”, “Külək yallı il”, “Yuyunmaq istəyən dəniz”, “Yol üstə bir palıd”, “Ot”, “Qəbələ”, “Yerə baxan ulduzlar” və s. şeirlər bədii təhlilə zəngin material verir.

Şairin şeirlərində yazın (“Yazqabağı”, “Yaz yağışı”, “Yaz yallısı”), yayın (“Yay”, “Yaylaq səhəri”, “Yayın cırhacırında”), payızın (“Payız çağı”, “Payız”, “Payız tablosu”), qışın (“Qar”, “O qar”, “Kırşələr”) maraqlı, şablonlardan uzaq cizgilərlə təsviri səciyyəvidir.

Ələkbər Salahzadə səciyyəvi cizgilərlə bədii portret yaratmağı bacaran şairlərimizdəndir. Bu baxımdan onun “Səttar Bəhlulzadə”, “Promotey”, “Niyazi”, “Cəfər Cabbarlı”, “Bülbül”, “Tank” (Həzi Aslanova həsr olunub) şeirlərində qəhrəmanların zahiri görünüşləri ilə daxili dünyalarının vəhdətdə verilməsi bədii portretin mükəmməlliyinə zəmin yaradıb. “Dağda gördüyüm oğlan”, “Umudun oğlanları” şeirlərində uşaqların, ”Təsbeh”, “Qoca” şeirində isə yaşlı insanların bir-birindən fərqlənən maraqlı bədii portretləri diqqəti cəlb edir. “Qaşqa öküz” şeirində öküzün sahibinin portreti ikicə misra ilə göz önündə canlanır:

Papağı ot tayasıdır,
Tüstülənir qəlyanı da.

Şairin demək olar ki, bütün əsərlərinə özünün də portretinin müəyyən cizgiləri bu və ya digər şəkildə səpələnmişdir. Bu əsərlərin hamısını oxuyandan sonra istər-istəməz onun ədəbi portreti gözümüz önündə dolğunlaşır.

Bu axşam mən qəribəm;
qəribədən qəribə.
Səhər sanki Şərqdə idim,
indi də üzü Qərbə.

Sozalmışam, saralmışam,
bənzəyirəm qüruba.
Bir obayam - yazı solmuş,
payıza qər q bir oba.
Xəyalları sınıq, qırıq,
İçimdə bir xaraba.
Atrarı atıb getmiş
arabayam, araba.
Bu axşam - həm qəribəm,
həm də bir az qəribə;
Səhər üzü gündoğana,
axşam isə qüruba...

Ələkbər Salahzadə modern şeirin yaradıcılarından olsa da, onun yazılarında folklor motivləri aydınca sezilir. Folklor ruhu onun şeirlərinin daxili qatındadır. Ancaq ilk nəzərdə gözə çarpan xalq ifadələrindən də şairin istifadə elməsi təsadüfi səciyyə daşımır. Onun şeirlərinin, poemalarının ruhunda bir nağıl ovqatı var. "Allahın qarı, yağışı" şeirini şair nağıl adlandırır. "Qız qalası", "Nənəm haqqında nağıllar", "Sünbül əfsanəsi", "Qızıl xoruzun nağılı", "Çay əfsanəsi", "Ulduz əfsanəsi", "Dağ əfsanəsi", "Ağac nağılı", "Könlü balıq istəyən", "Dəmirağac əfsanəsi", "Əllərin nağılı", "Nağıl", "Saqqallı uşaqların nağılı" və s. kimi şeirlərin həm zahiri, həm də daxili qatında bir folklor əhvali-ruhiyyəsi var, xalq düşüncə tərzinin közərtilləri görünməkdədir.

"Dəmir verib, mis istəyib, Üz verib astar istəyib" ; "Cin atına mindirirlər yazıq Alı dayım", "Qa deməmiş qu gələcək" və sair bu kimi xalq deyimlərindən yeri gəldikcə istifadə Ələkbər Salahzadənin ədəbi üslubunun folklor mühitində formalaşmasından xəbər verən cizgilər kimi diqqəti cəlb edir.

Bədii mənalandırma Ə.Salahzadənin fərdi yaradıcılıq üslubunun əsas cizgilərindəndir:

Buludsuz göyü göy bilmə,
yüz boyanın firçasıdı.
Soyuq deyib ögey bilmə,
Yurdun uçan parçasıdı. (“Bulud”)

Onun ayrı-ayrı vaxtlarda yazdığı şeirlərdəki maraqlı ifadələr, obrazlı deyimlər ulduzlar kimi sayrışır, şeirlərin, poemaların cazibədarlığını artıran vasitəyə çevrilir. Məsələn: “Ayağı yalın olsam, lap geyərəm yolları”, “Gərək olan arzuma bürüyərəm yolları” (“Yollar çıxsın qarşıma”); “Kəndimizə bağlandığım cığırları qırıb, qaçıb yüyürmüşəm şəhərə”, “Mən də şəh əvəzi batırıram ayaqlarımı şəhli ot əvəzi küçələrin sükutuna” (“Adsız şeir”); “Qanadlara qondu axşam, yordu-yordu quşları. Yarpaqlara qondu axşam silkələyin ağacları.” (“Axşam”); “Qələmimin ucundan süzülüb söz-söz, misra-misra yağır varaq səhralara, düşür beyinlərə, səpilir yaşadığım bu günlərə” (“Payız çağı”); “Böyüyürük, oyuncaqlar əlimizdən can qurtarır.”, “Saçımızdan buxarlanır o sığallar, oxşamalar” (“Böyüyürük, böyüyürük”); “Masüstü çıraqlar kimi əyilmişəm dünyanın üzərinə” (“Adsız şeir”); “Qızılı bir yuxudur payız, yuxulu bir nağıldı payız” (“Payız”); “Ot çalınır, otçalanlar bir orkestr, bir havanı tutub gedir. Bir çiçəyin harayını bir vıyıldı udub gedir”, “Elə bil qu nəğməsinə oxuyur ot. Günəş göydən dəryazları oxa tutur. Yanıq otlar sırasında itib gedən kol-kosu yuxu tutur” (“Otçalanlar”)...

Ələkbər Salahzadənin şeirlərində, poemalarında bu tipli misralar, obrazlı deyimlər o qədərdir ki...

Ə.Salahzadənin poemaları onun yaradıcılıq bioqrafiyasında mühüm yer tutan əsərlərdir. “Fevral 1966”, “Nağıl”,

“Qayaların xatirəsi”, “Kürə”, “Yeddi para kənd nağılı”, “Tarla”, “Göygöl”, “Fatma xalanın xalısı” əsərləri göstərir ki, Ə.Salahzadə ədəbiyyat tariximizdə zəngin ənənəsi olan janrının da maraqlı, bənzərsiz nümunələrini yarada bilmişdir. Bu əsərlər ənənəvi poemalardan fərqlənir və onların xüsusi tədqiqata ehtiyacı var. Struktur yeniliyindən əlavə, bu əsərlərdə də Ələkbər Salahzadənin bədii üslubu üçün səciyyəvi deyim tərz, bənzətmələr aparıcı yer tutur.

Yaradıcılığa başladığı ilk gündən ömrünün sonuna qədər dövrün nəbzini tutmağa, istər folklordan, istər dünya, istərsə də klassik Azərbaycan poeziyasından bəhrələnməklə orijinal əsərlər yaratmağa çalışan Ələkbər Salahzadə öz istəyinə nail olmağı bacaran, ədəbiyyat tariximizdə özünəməxsus yeri olan şairimizdən biridir.

Həmişə özünü axtaran, zəngin bir yaradıcılıq yolu keçən şair hələ 1967-ci ildə yazdığı “Yol” adlı şeirində “məndən cənubacan, qərbəcən, şimalacan, şərqəcən”, “məndən Ayacan, məndən Marsacan”, “məndən atamacan, məndən özüməcən, məndən sonumacan, məndən arzumacan nə qədər məsafə var” sualının cavabını axtarırdı.

Ümid edirik ki, nəzəri hazırlıqlı, poetik duyumlu gənc tədqiqatçılar, gələcəyin ədəbiyyat tarixçiləri Ələkbər Salahzadənin bədii təhlilə zəngin material verən müxtəlif ədəbi janrlı əsərlərinə istinadən bu sualların dolğun elmi cavabını tapacaqlar.

Ruhu şad olsun əziz dostumuzun!

9.10.2024

“525-ci qəzet”. 14.12.24

SƏSİ SİMFONİYAYA ÇEVİRMƏYİ BACARAN ŞAİR VƏ YA NƏRGİZLİ DÜNYANIN NƏĞMƏKARI

Səyavuş Sərxanlı (1943-2005) 23 oktyabr 1969-cu il tarixdə mənə hədiyyə elədiyi “Qayıt” (1968) adlı ilk kitabının avtoqrafında yazırdı: “Ömür ən qısa, ən ani bir səmdir! Bu səsi haraya, simfoniyaya çevirməyə bacaran Sənə – ən xoş arzularla.” – Əslində bu sözü istedadlı şairin, bənzərsiz publisistin, tərcüməçinin özünə də aid etmək olar. Ona görə ki, Səyavuş əli qələm tutan gündən ömrünün sonuna qədər həyatın səslərini haraya, simfoniyaya çevirməyə çalışsan, özündən sonra zəngin ədəbi irs qoyub gedən bir qələm sahibidir.

Şəmkir rayonunun Morul kəndində dünyaya göz açan, orta məktəbi qızıl medalla, universitetin jurnalistika fakültəsini əla qiymətlərlə başa vuran Səyavuş Sərxanlı ilə “Ulduz” jurnalının redaksiyasında tanış olmuşdum. O vaxt bütün yaradıcı gənclər çap olunmaq arzusu ilə redaksiyaya gəlib-gedirdilər. Hamı çap oluna bilməsə də, yaradıcı insanlarla – Məmməd Arazla, Tofiq Bayramla, İsi Məlikzadə ilə, jurnalın baş redaktoru Cabir Novruzla söhbətlər bizə əhəmiyyətli dərəcədə öz təsirini göstərməkdə idi. Bilirdik ki, Səyavuş Sərxanlıya şəxsi tanışlığımızdan 5-6 il əvvəl, daha dəqiq desək 1961-ci ildə Nəbi Xəzri uğurlu yol yazıbmiş, onun iki şeirini kiçik təqdimat yazısı ilə birlikdə “Azərbaycan gəncləri” qəzetində çap etdiribmiş. Səyavuş o vaxt şeirləri çap olunmayan yox, tez-tez çap olunan gənc qələm sahiblərinin sırasında idi. Hətta “Gənclik” nəşriyyatında onun “Qayıt” adlı kitabı da nəşr olunmuşdu. O vaxt biz tələbələr qərara gəldik ki, qaldığımız tələbə yataqxanasında Səyavuş Sərxanlıyla bir görüş keçirək. Həmin görüş

elə mənə avtoqraf yazdığı gündə baş tutdu. Tofiq Bayram, eləcə də biz cavanlar çıxış elədik. Sonra sözü Səyavuşa verdilər. O, danışdı, “Yenə sizi gördüm” şeirini oxudu:

Gün çıxır –
Dumanla qalxır savaşa,
Dağların kürkünü istiləndirir.
Dağlar qocalar tək verib baş-başa
Sanki qəlyanını tüstüləndirir.

Burdan ordu keçib, burdan cəng keçib,
Ümmanla göz yaşı töküüb dərələr.
Elə bil dağlardan bir nəhəng keçib –
Ayağı altında çöküb dərələr.

...Şəlalə atlı tək çəkər yüyəni,
Təpələr – bir yorgun piyada kimi.
Dağlar təbiətin sağlıq deyəni,
Qaldırır Günəşi piyalə kimi...

Şeir oxunduqca təbiətin gözəl mənzərələrinin detallı təsviri doğma torpaqdan aralanıb yataqxana küncünə sığınan kənd uşaqlarını həyəcanlandırırdı. Şairin bənzətmələri filologiya fakültəsində oxuyan tələbələrin daha çox xoşuna gəlirdi...

Sonra “Yarpaqlar tökülür” şeiri səsləndi:

Səfər paltarını geydi son bahar,
Yolları, izləri bəzədi meşə.
Maral buynuzuna döndü ağaclar,
Maral sürüsünə bənzədi meşə.

Budaqlar qüssəyə, çənə büründü,
Yarpaqlar dəydikcə qanad yerinə.
Tənha yuvalar da nöqtəyə döndü
Quşların sonuncu nəğmələrinə.

Şeir davam elədikcə obrazlı misralar, bənzətmələr dinləyiciləri əfsunlayırdı: “Bir ana durna tək çırpınan qovaq, Dəyişir qocalmış lələklərini”; “Budaqlar çırpdıqca yarpaqlarını, Arxlar yarpaqladı budaqlar kimi”; “Tökülür üstümə yarpaq leysanı, Duyğu leysanına qəlbimə yağır”...

Səyavuş Sərxanlının peyzaj lirikasına ustadı Nəbi Xəzrinin təbiət şeirlərinin təsiri duyulsa da, əslində Səyavuş bənzərsiz şair idi. Ona görə ki, həmişə öz gördüklərini, duyduqlarını yazırdı...

Sonralar Səyavuşun bir-birinin ardınca kitabları çap olunmağa başladı. “Dünya sevənlərindir” (“Gənclik”, 1971), “Anamın səsi gəlir”, (“Gənclik”, 1978), “Mənim nərgizli dünyam” (“Gənclik”, 1980), “Duz-çörək” (“Yazıçı”, 1986) adlı şeir kitablarında onun qələmindən süzülən rəngarəng mövzulu poetik nümunələr toplandı.

“Yazıçı” nəşriyyatı onun “Yormaz bu yollar məni”, “Yaxın, uzaq ellərdə” və s. adlı publisistika kitablarını çap eləyib. 2003-cü ildə “Yeni nəsil” nəşriyyatında nəşr edilən “Məni soruşan olsa” kitabında isə seçmə şeirləri ilə bərabər müəllifin məqalələri, esseləri toplanıb. Müxtəlif janrlı bütün əsərlərin hamısında “səsi haraya, simfoniyaya çevirməyə çalışan” Səyavuşun daxili dünyası, həyata, insanlara, hadisələrə münasibəti bu və ya digər dərəcədə öz əksini tapıb.

Obrazlı deyim tərz, hadisələrə, mənzərələrə, insan hissələrinə, düşüncələrinə poetik don biçmə məharəti Səyavuş Sərxanlının bütün şeirləri üçün xas olan aparıcı cəhətdir. Hələ 1979-cu ildə yazılan “Bakı-Moskva reysi” adlı şeirdəki bu misralar şairin məramı, arzusu, istəyi haqqında az söz demir:

Bayram tonqalıdı sinəmin içi,
Yanır pərvanələr şəfəqlərində.
Fikrim Bakını da adlayıb keçib,
Çırpınır Təbrizin üfüqlərində.

Ey ürək, deyirəm sökülsün yaxan,
Sənə kim dedi ki, rahat ol, uyu?
Görsənə, gözümdən gözünə axan
Arazın suyudur, Arazın suyu.

Ümidlər, inamlar verir səs-səsə,
Bayram tonqalları tutur cahanı.
Dünya paytaxtından baxıram ərzə,
Mən bütöv görürəm Azərbaycanı.

S.Sərxanlı nədən yazırsa yazsın, onun şeirlərinin hamısında öz bədii portretinin səciyyəvi cizgilərini tapmaq elə də çətin deyil. Bu baxımdan “Ağrı” şeiri daha çox diqqəti cəlb edir. Öz ad günündə düşüncələrə dalan, keçdiyi ömür yolunu saf-çürük edən, atasını xatırlayan şair o günlərə xatirə prizmasından baxır, dəyər verir, özünü yol qırağındakı tozlu daşa, yuvası dağılan qərib quşa bənzədir. “Yerin, göyün susması”, “ölümün arabir kəndə baş çəkməsi” metaforik ifadələri, “payız yarpağı tək ürəyim əsir” təşbehi, “fağır duman”, “farağət atəş”, “ufuldayan günəş”, “tövşüyən çay”, “qərib axşam” epitetləri portreti canlandıran vasitəyə çevrilir.

Səyavuşu yaxından tanıyan qələm dostları təkcə onun boy-buxununu, mərdi-mərdanə sifətini, açıq alını, arxaya daranan saçlarını, təmiz, səliqəli geyimini yox, həm də onun hərəkətlərini, mimikasını, təbəssümünü yaxşı xatırlayırlar. Şaqraq gülüş Səyavuşun portretinin ən əsas cizgisi idi desəm, onu yaxından tanıyanlar fikrimi təsdiqləyərlər. Şairin “Güləyən adam” şeirində onun öz bədii portretinin mükməlliyi göz önündə dayanır. Özü də bu portret statik deyil, hərəkətlidir, canlıdır. Şeiri oxuyanda elə bil dostlarla zarafatlaşanda şaqqanaq çəkib gülən Səyavuşun özünü görürəm:

Gülə bilir, qoy o gülsün,
Ayrı şeydir gülə bilmək istedadı.
Qoy o gülsün, o güləndə
nağıllaşır ömrün dadı...

Şeiri oxuduqca bütün “zülmərin, zalımların”, “vaxtsız gələn ölümlərin”, “ütüklərin, sümsüklərin” acığına şaqqanaq çəkib gülən, “ayqır kimi kişnəyən”, gülə-gülə hönkürən lirik qəhrəmanın bədii obrazı canlanır göz önündə.

Səyavuş Sərxanlının şeirlərində payız, ağac, yarpaq, gül-çiçək, kəpənək obrazlaşır, şairin ədəbi məramının ifadəçisinə çevrilir. “Mənim nərgizli dünyam”, “Toxumlar torpağı dimdikləyirlər”, “Kəpənək günü”, “Yağışlar, ağaclar” və s. bu kimi şerlərdə təsvirlər canlıdır, hərarətlidir.

İtaliyaya səfər zamanı yazılan “Rafaello Karra” adlı əsəri heyrətamiz mahnını dinləyəndə həyəcanlanan şairin – lirik qəhrəmanın düşüncələrini, həyəcanlarını əks etdirmək baxımından maraq doğurur:

Dərd çəkməyə bəs etməzmi bir bənövşə?
Dünya durur, məhəbbət də hələ durur.
Qızıl-qızıl alovlardan yanan meşə
Dilim-dilim həsrətlərdi elə durur.

Bir durnanın lələyindən qopan şölə
Bir şairin naləsiydi, dindi getdi.
Bir qayanın sinəsində bitən lələ
Bir yaddaşın çırağıydı, söndü getdi.

“Tənha gəmi”, “Qoca tramvay” və s. bu kimi şerlərdə adi predmet bədii obraza çevrilir.

S,Sərxanlının mövzusunda asılı olmayaraq bütün şeirlərinin lirik qəhrəmanı həssas, kövrək, vətənpərvər, öz uşaqlığına, keçmişinə, valideynlərinə, ailəsinə, övladlarına, dostlarına bağlı bir insandır. Bu, onun şeirlərindəki təsvir

olunan hadisəyə münasibətində də açıq-aydın görünməkdədir.

S.Sərxanlının şeir, sənət haqqında düşüncələri də diqqəti cəlb edir, onun sənətə estetik münasibətini, ədəbi zövqünü müəyyən etmək baxımından maraq doğurur. “Vurğun Moskvada” adlı şeirində kürsüdə çıxış edən Səməd Vurğunun barmaqlarını tufəng lüləsinə bənzədən S.Sərxanlı yazır:

İnsanlar içində şair bir ada,
O, gözən, yeriyən torpaq kimidir.
Şair ürəyindən qopan hər səda
Səngərdə ucalan bayraq kimidir.

O, yer günəşidir, yanar, közərər,
Atəşə qonşu ol, desinlər varsan.
Şairə toxunma, toxunsan əgər,
Sən öz tarixini yaralayarsan.

Torpaq da öyünər bu təmiz adla,
Şairsiz bir elin yediyi qəmdir.
Xalq uçar tarixə qoşa qanadla,
Biri süngüdürsə, biri qələmdir.

Şeirin son misralarında Səməd Vurğunun qalxıb-enən yumruğunu mərmiyə, kənardə yanıb tüstülənən “Kazbek”i isə döyüşdə vurulan top lüləsinə bənzədən Səyavuş Sərxanlı portreti səciyyəvi cizgilərlə tamamlayır.

Şairin şeirlərinin janrı da ənənəyə söykənir. Onun bəyati, gəraylı, qoşma formalı şeirləri az deyil. Hətta poema adlandırdığı “Analı dağlar” əsərinin əksər bölmələri bəyati, gəraylı, qoşma formasındadır. Onlar poemanın hissələri olsalar belə, hər biri ayrıca bir şeirdi...

Yeri gəlmişkən onu da deyək ki, S.Sərxanlının yaradıcılığında poema da əsas janrlardan biri hesab oluna bilər.

Onun “Sahilsiz gün”, “Üzü bəri baxan dağlar”, “Atlant”, “Bir görüşün çiçəkləri” adlı poemaları da daxil edilib kitablarına. “Sahilsiz gün” əsərinin mərkəzində Puşkinlə Dantesin duel səhnəsinin təsviri əsas olsa da, müəllifin bu hadisələr fonunda şair, şeir, sənət, insanlıq, sevgi, namus, mərdlik, kişilik və sair bu kimi əxlaqi məsələlərə poetik münasibəti əsərin bədii dəyərini xeyli dərəcədə artıran vasitəyə çevrilir. Özünü sinəsinə məktub qoyub asan Dantesin qızınının sözləri şair ölümsüzlüyünün bədii sözlə ifadəsinə xidmət edir:

Sinəsində kağız var,
Bircə barmaqdı o da.
Puşkinimin qatili
Atam imiş... Əlvida!”
Senator çökdü birdən,
Od бүрүdü canını.
Düz iyirmi il əvvəl
Şeirə atılan güllə
Tapdı öz ünvanını.

“Bir görüşün çiçəkləri” poemasının proloqu, epiloqu olsa belə, iyirmi bir hissədən ibarət olan “fəsil”lərin hər biri ayrıca bir şeirdi. Elə bil ki, əsər poema yox, şeirlər silsiləsidir. Bu sözü elə Səyavuşun həcmcə digərlərindən fərqli olan “Üzü bəri baxan dağlar” əsərinə də aid eləyə bilərik. Bölmələrdən əlavə, əsas hadisəyə yardımçı olan beş haşiyədən istifadə, hər haşiyənin özünün belə bir neçə hissədən ibarət olması diqqəti cəlb edir. Bu baxımdan “Üzü bəri baxan dağlar”ı şərti olaraq haşiyələr poeması da adlandırmaq olar. Məzmunca bir-birini tamamlayan ayrı-ayrı şeirlərin, haşiyələrin hər biri müstəqil bədii parçadır.

S.Sərxanlı bədii təsvir və ifadə vasitələrindən gen-bol istifadə edən şairlərimizdəndi. Onun demək olar ki, bütün

şeir və poemalarında poetik missiyalı epitetlərdən, metaforalardan, təşbehlərdən, bədii suallardan, anafora və epiforadan gen-böl istifadə olunub. Bütün bunlar həm fikrin obrazlı şəkildə ifadəsinə, həm də bədii dəyərin artırılmasına xidmət edir.

“Dalğa gəlir kişnəyərək ağ yalmanlı bir at kimi” (“Dənizə gedən yol”); “Tüstülər də minib qar xizəkləri Çıxıblar baharın axtarışına”, “Üşüyən fikirlər dolur başıma” (“Fikirli qış, nağıllı qar”); “Üfüqdə zərli bir kəpənək kimi Səhər qanadını gərrib durmuşdu” (“Kəpənək günü”); “Yetim qalan gitara sancılmışdı bu yasın qara gəlmiş döşünə durna lələyi kimi” (“Fəxri qarovulda nəgmələr”); “Gülüş qanadında uçur evimiz” (“Sonbeşik qadını”); “Gecə-gündüz qar yağır, ay çıxıb göydən baxır”, “Ağ maral gözü kimi açıldı ağ bir səhər”, “Tabut şamları kimi yanır ağcaqayınlar”, “Ulduzlar tökülürdü çöldə göz yaşı kimi” (“Sahilsiz gün”); “Göylərin güləyən gözü günəşsə, Yerlərin ağlayan gözündü ana”, “Səpər sovqatını bağça-bağ kimi, Günəşdi evlərin yaxasında o. Qocalıb əssə də bir yarpaq kimi Dağdı dünyamızın arxasında o” (“Ana”); “Dünya üfüq boyu, ekvator boyu, Əməllər yol boyu çiçəkləyirdi. Başını göylərin dizinə qoyub, Atalar – heykəllər çiçəkləyirdi” (“Qılınc işığı, söz yaraşığı”); “Öz ağ xalatında gur işıq kimi Ölümün gözünü qamaşdırır o”, “Həyatdan məzara gedən yolların Cilovü həkimin əllərindədi”, “Qəbristan yolları bir tabut kimi Yüklənir həkimin çiyinlərinə” (“Həkim haqqında düşüncələr”); “Çaylar bulaqların əlindən tutub, Aparır okean dərsi keçməyə” (“Şeir sorağında yandı ömür-gün”); “Əyri qılınc kimi ana torpağa Araz Savalanın əlindən düşüb” (“Torpaq axtarıram”) və sair bu kimi misralar, poetik missiyalı sətirlər şeirlərin, poemaların bədii dəyərini artırır. Bədii mənalandırma bacarığı şairi ümumi sözlərlə təsvirdən,

nəzmçilikdən uzaqlaşdırır, həm şeirlərin məna dəyərini, həm mənzərələrin, portretlərin görümlülüyünü, ifadəliliyini, həm də bədii sənətkarlıq elementlərini artıran vasitəyə çevrilir.

S.Sərxanlı ixtisasca jurnalistdir, ömrünün böyük bir hissəsi mətbuatda keçmişdir. Öz peşəsinə dərin rəğbətini olması onun “Jurnalist” adlı şeirində öz poetik əksini tapmışdır.

Keçər yüz obanı, gəzər yüz eli,
Bir xəyir xəbər tək o hər yerdədir.
Narahat qəlbinin döyüntüləri
Səslərə dönübdür, qəzətlərdədir.

Bu misralarla başlayan şeir bu bəndlə bitirdi. Şair jurnalist haqqında düşüncələrini belə tamamlayırdı:

Yaşayır, çırpınır min-min diləklə,
Deməyin yanğısı bircə anlıqdır.
Bu böyük günlərdə böyük ürəklə
Duymaq da, yazmaq da qəhrəmanlıqdır.

Jurnalist Səyavuş Sərxanlının narahat qəlbinin döyüntüləri bir qədər ayrı biçimdə onun bənzərsiz, şairanə publisist yazılarına hopmuşdur. Şair Səyavuş Sərxanlı öz istedadlı qələm dostları ilə eyni cərgədə dayansa da, publisist Səyavuş Sərxanlı çox öndə idi, bəlkə də şəriksiz birinci idi. Jurnalist Səyavuşla şair Səyavuşun qaynayıb-qarışması, “yoğrulub təzədən yapılması”, “sintezi” publisist Səyavuşun ədəbi uğurlarının rəhninə çevrilmişdi.

Çoxşaxəli yaradıcılıq yolu keçən S.Sərxanlı həm də məhsuldar bir tərcüməçi kimi fəaliyyət göstərirdi. O, Zəki Nurinin “Qovaqlı sahillər”, Muətdin Çarınovun “Dağlı sevgisi”, “Ömrün şirin günləri” (şeirlər və poema), A.Aripovun “Bir cüt qara göz” (şeirlər və poema) kitablarını,

Nodar Dumbadze. “Əbədiyyət qanunu” romanını ustalıqla dilimizə tərcümə eləmişdi.

Ümid edirik ki, Səyavuş Sərxanlının yaradıcıq yolu gələcəkdə ayrı-ayrı tədqiqat işlərinin predmetinə çevriləcək, onun əsərlərinin elmi məziyyətləri zəngin ədəbi faktlar, poetik nümunələr əsasında üzə çıxarılaçaqdır.

Yaradıcı insanın uğuru, şan-şöhrəti üçün təkə istedad kifayət eləmir, bəxt, tale, “naxışı gətirmək” də öz işini görür. Səyavuş Sərxanlı yaşdlarının çoxundan istedadlı olsa da, onun ədəbi prosesdə yavaş-yavaş arxa plana keçməsi, fəxri adlar, mükafatlar veriləndə yada düşməməsi, dünyasını dəyişəndən sonra xatırlanmaması, unudulması da elə bil ki, tale-qismət işidi. Ancaq Səyavuş unudulası qələm sahibi deyildi axı...

Əslində bu məqaləni yazmağım da həmin düşüncədən qaynaqlanır...

Sidq ürəklə arzulayıram ki, “səsi haraya, simfoniyaya çevirməyi bacaran” “nərgizli dünyanın şairi”nin – Səyavuş Sərxanlının ruhu şad olsun!

07-09.11.2024

525.az. 14.01.2025

HAQQA KÖNÜL VERƏN ŞAİR

1990-cı ildə İstanbulda “Tərcüman” nəşriyyatı tərəfindən nəşr edilən dörd cildlik “Türklərin altın kitabı”nın bir dəstini mənə hədiyyə edən Abbas Abdulla kitabın birinci cildinin üstündə belə bir avtoqraf yazmışdı: “Əzizim Rafiq bəy, Tanrı sənə yar olsun!”

Elə hesab eləyirəm ki, mənim, eləcə də baş redaktoru olduğum “Göyərçin” jurnalının uğurlarında tanınmış şair, ədəbiyyatşünas, tərcüməçi, publisist, naşir, diplomat, sadə, təvazökar, zarafatçı bir insan olan Abbas Abdullanın bu xeyir-duasının da az-çox rolu olub. Həmişə mənə deyirdi ki, bəlkə də sənin özün bunun fərqlində deyilsən, ancaq “Göyərçin”i hamıdan əvvəl latın qrafikalı əlifba ilə nəşr etməyə başlamağımız xalqa, eləcə də türk dünyasına böyük xidmətdir. Abbas müəllim həmin kitabları mənə o məqsədlə vermişdi ki, jurnalın gələcək nəşrlərində oradakı mətnlərdən istifadə edim. Elədim də. “Göyərçin”də “Türk dünyasının böyük oğulları” rubrikası altında silsilə yazılar da çap elədim...

Vaxtilə İstanbulda Azərbaycanın baş konsulu vəzifəsində çalışan Abbas Abdullanı türk dünyasının birliyi, turançılıq ideyaları həmişə düşündürür, qayğılandırır. Deyirdi ki, bütün uğurlarımız bu birlikdən asılıdır. Abbas Abdulla 44 günlük müharibədən sonra qazandığımız parlaq zəfərin sevincini yaşaya bilməsə də, ümid eləyirəm ki, onun ruhu şaddır. Türk dilli ölkələrin bir-birinə yaxınlaşması, ittifaq qurması indi bütün bizi istəməyənlərin kürkünə birə salıb...

Abbas Abdulla ilə hələ tələbə vaxtından tanış idim. O qədər “Ulduz” jurnalının redaksiyasına gedib-gəlirdim ki, bir otaqda əyləşən yaradıcı adamların da hamısı ilə dostlaşmışdıq. Mən əvvəlcə əsasən ayrı-ayrı vaxtlarda şeir şöbəsinə

rəhbərlik edən Məmməd Arazın, Tofiq Bayramın, İsa İsmayilzadənin yanına gedib gəlirdim. Abbas Abdulla da onlarla bir otaqda əyləşər, tez-tez zarafatları, atmacaları ilə söhbətə qoşular, maraqlı, səmimi bir ab-hava yaratmağın vasitəçisi olardı. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti baş redaktorunun müavini olanda, “Ulduz” jurnalına rəhbərlik eləyəndə də Abbas Abdulla elə öz ampulasında idi: sadə, şən, zarafatçı, mehriban...

Bir dəfə Ədəbiyyat İnstitutunda onunla rastlaşanda bir həmyerlisi olan elmlər doktorundan gileyəndi. Dedi ki, mızıldanır, kitabıma ön söz yazmağı ləngidir. Dedim ki, ay kişi, gör sən nəyin dərdini çəkisən e? Sən həmin adamdan qat-qat səviyyəlisən. Nəyinə lazımdı onun ön sözü? Güldü. Sözüm çox xoşuna gəldi. Dedi ki, bax sənin xətrini ona görə çox istəyirəm e. Düşündüyünü çəkinmədən deməyi bacarırsan.

Sonrlar Yazıçılar Birliyində işləyən vaxtlarda da onunla görüşərdik. Mən ADPU-da işləyən vaxt ara-sıra metroda rastlaşar, söhbətləşər, zarafatlaşar, bir-birimizə təzə lətifələr danışardıq...

Abbas Abdulla istər yaşca, istər ədəbi təcrübəcə mənədən böyük olsa da, heç vaxt bunu hiss etdirməzdi. O qədər sadə, təvazökar idi ki... Adam həmişə ondan müsbət enerji alırdı elə bil.

Heyf ki, indi Abbas Abdulla dünyada yoxdur. Ancaq nə yaxış ki, yazdığı şeirlər, poemalar, elədiyi tərcümələr, Azərbaycan Ukrayna ədəbi əlaqələri ilə bağlı monoqrafiyası özündən sonra bizə yadigar qalıb.

Abbas Abdulla (1940-2019) zəngin bir ömür və yaradıcılıq yolu keçən, istər ədəbiyyatda, istərsə də xalqımızın ictimai-siyasi həyatında özünəməxsus izi olan bir adam idi. Uzun illər ədəbi mətbuatda rəhbər vəzifələrdə çalışmış,

Azərbaycanın İstanbuldakı baş konsulu (1992-1997) vəzifəsində işləmişdi. 1984-cü ildə ona Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adı verilmişdi. Həmin il Ukraynada Maksim Rılski adına ədəbi mükafata layiq görülmüşdü. Zəhmətkeş bir qələm sahibi olan Abbas Abdullanın “Əməkdə fərqlənməyə görə” (1980) medalı ilə təltif olunması da təsadüfi deyildi.

1957-ci ildə “Öyün, Vətənim” adlı ilk şeiri Tiflisdə nəşr edilən “Şərqin şafəqi” qəzetində çap olunandan sonra Abbas Abdulla şeir-sənət yolunu seçmiş, bu yolda xeyli uğurlar qazanmışdı. Ali filoloji təhsil alan Abbas Abdulla Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutun aspirantı olmuş (1964-1966), ədəbi əlaqələrlə bağlı tədqiqat işi üzərində işləmiş, Kiyevdə Şevçenko adına Ədəbiyyat İnstitutunda təcrübə keçmişdir.

Rəhbər vəzifədə işləməsi, baş redaktor, konsul olması onu fərdi yaradıcılıqdan bir qədər uzaqlaşdırsa da, Abbas müəllim daim yaradıcılıqla məşğul olmuş, şeir, tərcümə kitabları araya-ərsəyə gətirə bilmişdi. Onun ədəbi irsi Ata yurdu (1970), Ağlı-qaralı dünya (1980), “Üzü dan yerinə” (1984), “Sonsuzluğa gedən karvan” (1988) və s. şeir kitablarında öz əksini tapmışdır.

“Azərbaycan-Ukrayna ədəbi əlaqələri” (1982) elmi monoqrafiyası Abbas müəllimin gərgin elmi axtarışları nəticəsində araya-ərsəyə gələn bir maraqlı, faktlarla zəngin tədqiqat əsəridir.

Abbas Abdulla həm də zəhmətkeş, səriştəli bir tərcüməçi idi. O, İ.Draçın “Könlümün harayı” (1968), V.Leqkobitin “Hərə bir şəkil çəkir (1972), İ.P.Kotlyarevskinin “Natalka Poltavka” (1973), M.F.Rılskinin “Yanğı” (1977), M.Şapovalın “Son görüş” (1978), T.Şevçenkounun “Fikirlərim, düşüncələrim” (1979), Lesya Ukrainkanın

“Su pərisi” (1982) kitablarını dilimizə ustalıqla tərcümə eləyib nəşr etdirmişdi. Bu kitablarda toplanan şeir və poemalar orijinalda olan əsərlər təsiri bağışlayırdı. Bundan başqa Abbas Abdulla Ukrayna şairlərinin şeirlərindən ibarət “Bayraq və günəş (1978)”, “Körpülər” (1979) adlı şeir kitablarının da tərcüməçisi idi. Azərbaycan oxucusu məhz A.Abdullanın tərcümələri vasitəsi ilə müasir Ukrayna şairlərinin əsərləri ilə tanış olurdu. Ümumiyyətlə, Azərbaycan Ukrayna ədəbi əlaqələrinin həm yaranmasında, həm də tədqiqində Abbas Abdullanın müstəsna xidmətləri var idi.

Borçalının Kəpənəkçi kəndində dünyaya göz açan, sonra ömrü boyu Bakıda yaşayan, “dünyanın hər yerinə yol Bakıdan başlayır, o dünyaya da”, – deyən Abbas Abdulla harda olursa-olsun – istər Kiyevdə, istər Moskvada, istərsə də İstanbulda həmişə öz yurdunun, el-obasının, mənsub olduğu xalqın, onun dilinin, ədəbiyyatının, mədəniyyətinin təmsilçisinə çevrilib. Əhatəsində olduğu adamlara dilimizi, ədəbiyyatımızı, adət-ənənələrimizi sevdirməyi bacarıb.

“Kimliyim” adlı şeirində Abbas Abdulla elə bil ki, öz portretinin zahiri yox, alt qatı haqqında onu tanımayanlara məlumat verirdi:

Yazı masam həm də yemək masam.
Dünyanın barı-bərəkəti masamın üstündə.
Bu barı-bərəkəti yeməyə həvəsim yox,
Yalnızca qəm yeyirəm.
Evimdə qələbəlik-
Qarım, cocuqlarım,
Qohum-əqrəbalarım,
Gəlib-gedən müsafirlərim...
Amma mən günü-gündən təkləşirəm, –
Haqqa qovuşmağa...
Dağlar arxasında
Kişnəyə-kişnəyə qalıb köhlənim.
Ağlamanın məni sevənlər,

Ağlamasın bacılarım,
Dünyadan gedişim
Dünyaya gəlişim ola bilər.

“Dünyadan gedişim dünyaya gəlişim ola bilər” inamı, ümidi idi həyatdan, dünyanın əyiş-üyüş işlərindən bezən şairin gələcəyə inamını artıran. Onun şeirləri halallıq mayası ilə yoğrulmuşdu.

Çocuqkən qoştum əməyə,
Varmadım haram yeməyə,
Xalqa yalan söyləməyə
Üzüm varsa, gözüm çıxsın.

Ölüm-qalım bazarında
Can bu gündə, göz yarında.
Fani dünyanın varında
Gözüm varsa, gözüm çıxsın.

Abbas Abdulla xalq ruhunda yazılan hecalı şeirlərin də, dünya poeziyasından bəhrələnən sərbəst şairin də maraqlı nümunələrini yarada bilən şair idi. Şairin bayatı, qoşma, gəraylı kimi ənənəvi janrlarda yazılan əsərlərinin mayasında belə müasir insanın düşüncə tərzini aydınca sezilirdi.

Bu çala Ortaçala
Orta yurd, orta çala.
Yar könlümün sazını
Götürüb orda çala.

Bu oba Sadaxlıdı
Sevinc-qəm ortaxlıdı,-
Bir yar sevdim, sevindim,
Gördüm ki, adaxlıdı.

Bu oba Ayortadı,
Köhlənin ha yortadı-
Vədə verdin gəlmədin,

Gün keçdi, ay ortadı.
Bu kənd Kəpənəkçidi,
Girmə, bağlar içidi.
Bura babam məskəni,
Özgələri nəçidi?!

Doğulduğu, boya-başa çatdığı doğma yurdu unuda bilməyən, onun zəngin folklor ənənələrinə öz poeziyasında yeni çalar verməyə çalışan Abbas Abdulla üçün bədii forma yox, milliliyimizdən qaynaqlanan yeni fikir daha çox önəmli idi. O, dilin incəliklərindən yaradıcı şəkildə bəhrələnməyi bacaran istedadlı bir qələm sahibi idi.

Haqsızlıqla, torpaqlarımızın işğalı ilə, xalqımızın başına gətirilən oyunlarla barışa bilməyən Abbas Abdulla bəzən pessimizmə qapılsa da, onun şeirləri soydaşlarımızın əhvali-ruhiyyəsini göstərmək baxımından səciyyəvi idi.

Bu nə sayaq dünyadır?
Çox baş-ayaq dünyadır...
O dünya haqq dünyadır,
Bu dünyayla, işim yox.

Haqsızlıqla barışa bilməyən, “bu nə sayaq dünyadır?” – deyən ömrü boyu haqqa, ədalətə könül verən, yazılarında həmişə haqq-ədalət carçısı kimi çıxış edən Abbas Abdulla inanırdı ki, gec-tez biz öz torpaqlarımızı azad eləyəcəyik. Ancaq təəssüf ki, “Erməni məsələsi və ya oğru elə bağırır doğrunun bağı yarılr” kitabının müəllifi Abbas Abdulla 44 günlük zəfər sevincini yaşayanlar sırasında ola bilmədi. Ancaq biz inanırıq ki, indi azadlıq təşnəsi olan şair dostumuzun ruhu şaddır.

10-13.11.2024

525-ci qəzet. 31.01.25

UŞAQ ƏDƏBİYYATI XƏZİNƏSİ

Sumqayıt şəhər Mərkəzi Kitabxanasında “Göyərçin” jurnalının keçdiyi şərəfli yaradıcılıq yolunun biblioqrafik göstəricilərinin hazırlanması məni çox məmnun etdi. Ağılma gələn ilk fikir bu oldu ki, doğrudan da, zər qədrini zərgər bilmiş. Ən əvvəl biblioqrafiyanın sevgi ilə, xüsusi səriştə ilə, yeni qaydalara uyğun şəkildə tərtibi diqqətimi cəlb elədi. Böyük zəhmət bahasına araya-ərsəyə gələn bu kitab Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişaf yolunun mənzərəsini göz önündə canlandırır. Bəri başdan bu ağır işin çətinliklərini öz üzərinə götürən kitabxananın bütün əməkdaşlarına, xüsusən bu sahədə saç-birçək ağardan Yeganə Əhmədovaya jurnalımızın yaradıcı kollektivi, oxucuları adından öz dərin təşəkkürümü bildirirəm.

Məlumdur ki, yeni nəslin tərbiyəsində uşaq ədəbiyyatının rolu danılmazdır. Maarifçi ziyalılarımız uşaqların oxusu üçün nəzərdə tutulan əsərlər yaratmaq üçün ilk təşəbbüs göstərərəkən anlayırdılar ki, yenicə yaranan bu nümunələri oxuculara çatdırmaq vacibdir. Bunun üçün isə uşaq mətbuatının təşəkkülünə böyük ehtiyac duyulurdu. Elə buna görə də XX əsrin əvvəllərində ”Dəbistan” (1906-1908), ”Rəhbər” (1906-1907), ”Məktəb” (1911-1920) adlı jurnallar nəşr olunmağa başladı. Bu jurnalların ömrü, fəaliyyət dövrü o qədər böyük olmasa da, uşaq ədəbiyyatının ilk nümunələrinin yaranıb oxuculara çatdırılması məhz həmin mətbuat orqanlarının səmərəli fəaliyyəti ilə birbaşa əlaqəlidir.

Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulandan sonra sosialist ideyalarını təbliğ etmək məqsədilə ”Pioner” jurnalı və ”Azərbaycan pioneri” qəzetləri fəaliyyətə başladı. Orta yaşlı uşaqlar üçün bədii əsərlərin yaranmasında həmin mətbuat orqanlarının rolu danılmazdır. Tanınmış uşaq yazıçılarından Eynulla Ağayev, Zeynal Cabbarzadə, Əmrah Əmrahov, Hüseyn Abbaszadə, Nəriman Süleymanov, Hik-

mət Ziya, Emin Mahmudov, Əliağa Yasinzadə və başqalarının səmərəli fəaliyyəti minnətdarlıq hissi ilə xatırlanmalıdır. Müstəqillik illərində "Pioner" "Günəş", "Azərbaycan pioneri" isə "Savalan" adı ilə öz fəaliyyətini davam etdirməkdədir.

1958-ci ildə uşaq mətbuatı ailəsinə yeni bir jurnal daxil oldu: "Göyərçin". Jurnalın ilk sayı tanınmış Azərbaycan şairi Əhməd Cəmilin "Göyərçin" adlı şeiri ilə açılırdı və bu şeir müəyyən mənada oxuculara jurnalın məramı, gələcək fəaliyyətinin istiqamətləri haqqında ilkin poetik məlumat verirdi.

Göyərçinim, ağ quşum,
Gəl qoşa uçaq, quşum!
Bakının göylərindən,
Xəzərin üzərindən
Gəl uçaq uzaqlara,
Qoşulaq uşaqlara.
Hər zəmidən bir sünbül,
Hər bağçadan çiçək, gül
Toplayıb qucaq-qucaq,
Gəl uçaq, uçaq, uçaq!
Gəl dağdan-dağa qonaq,
Ellərə qonaq olaq.
Sevək hər dost eli biz,
Öyrənək hər dili biz.
Gəzək aranı, dağı,
Qalayaq hər sübh çağı
Bir dağ başında ocaq,
Gəl uçaq, uçaq, uçaq!
Uçaq günə, aya biz,
Qoy olsun bələdçimiz
Bilik, hünər və ağıl.
Qoşaq min nəğmə, nəğil.
Qanad ala qüləkdən.
Sirdaş olaq ürəkdən
Yerlə, göylə, dənizlə.
Hər yeni nəğməmizlə
Uşaqları dindirək,
Elləri sevindirək..

Gəl uçaq, uçaq, uçaq,
Ulduzlara yol açaq!

”Hər dost eli sevmək”, ”Hər dili öyrənmək”, ”Bilik, hünər, ağıl sahibi olmaq”, ”Ulduzlara yol açmaq” o dövr uşaq və yeniyetmələrinin qarşısına qoyulan başlıca tələblərdən idi və jurnal da öz fəaliyyətində bu cəhətləri mütləq nəzərə almalı idi.

Jurnalın ilk sayında Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının klassiklərindən biri olan Abdulla Şaiqin oxuculara müraciəti verilmişdi: ”Mənim əziz balalarım! Təzə ildən sizin üçün ”Göyərçin” adlı jurnal buraxılır. Mən bunu eşidəndə çox sevindim. Ona görə sevindim ki, bu jurnalda yazıçılarımızın maraqlı şeir, hekayə və nağılları dərc olunacaq, siz də onları həvəslə oxuyacaqsınız. Bu jurnal sizə xalqımızın yeni il hədiyyəsidir. Mənim göyərçin balalarım! Siz bizim azad vətənimizin yaraşığısınız. Xalqımız sizi çox sevir. Siz də doğma vətənimizi ürəkdən sevin. Ata-analarımızın sözünə qulaq asın. Dəcəllik etməyin. Bağçada, məktəbdə müəllimlərinizi incitməyin. Yoldaşlarınızla mehriban dolanın. Mənim sevimli balalarım! Sizi təzə ilin gəlməsi və təzə jurnalın buraxılması münasibətilə təbrik edirəm. Xoşbəxt olun. Sizin Abdulla Şaiq.”

”Göyərçin” Azərbaycan uşaq mətbuatı sırasında özünəməxsus yeri və rolu olan, ən uzun ömürlü, ”Əlifba”dan sonra ikinci dərslik adlandırılan ədəbi-bədii jurnaldır. Onun səhifələrində Azərbaycan və dünya uşaq ədəbiyyatının ən gözəl nümunələri dərc olunmuşdur. İnamla demək olar ki, ”Göyərçin” zəngin uşaq ədəbiyyatı xəzinəsidir. Nəinki jurnalın cildlənilib qorunan nüsxələrinə, elə təkcə bu göstərici kitabına nəzər salanda bu əvəssiz mənəvi sərvətin ümumi mənzərəsi aydın şəkildə göz önündə canlanır.

Çəkdikləri əməyin bəhrələri göz önündə olsa da, çox zaman böyük fədakarlıqla bu işləri görən adamların

adları unudulur. Ona görə jurnalın bir-birini əvəz eləyən, estafeti bir-birindən qəbul edib həmin işi ləyaqətlə davam etdirən yaradıcı insanları haqqında yığcam da olsa məlumat vermək yerinə düşərdi.

Ayrı-ayrı vaxtlarda bir sıra görkəmli qələm sahibləri "Göyərçin" jurnalının baş redaktoru vəzifəsində çalışmışlar. Jurnalın ilk redaktoru tanınmış yazıçı, Əməkdar incəsənət xadimi Yusif Əzimzadə olmuş, 1958-ci ilin yanvar ayından 1964-cü ilədək bu vəzifədə çalışmışdır. Xalq yazıçısı Hüseyn Abbaszadə (1964-1966; 1972-1975), tanınmış yazıçı Xalidə Hasilova (1966-1972), tanınmış şair Tofiq Mahmud (1976-1997) uzun illər jurnalın fəaliyyətinə rəhbərlik etmişlər. Mən (Rafiq Yusifoğlu) isə bu estafeti 1997-ci ilin may ayının 15-dən qəbul etmişəm və bu günə kimi həmin jurnalın baş redaktoru vəzifəsində çalışmağım, məndən əvvəlki baş redaktorların ənənələrini davam etdirməyimlə qürur duyuram.

1958-ci ildə, hələ ibtidai sinifdə oxuyarkən ucqar bir dağ kəndində, Qubadlının Çardaxlı kəndində "Göyərçin" in ilk nömrəsini necə acgözlüklə, maraqla oxumağımı indi də yaxşı xatırlayıram. O vaxt heç ağılıma da gəlməzdi ki, gələcəkdə bu jurnalın müəlliflərindən biri, jurnalın şöbə müdiri, məsul katibi, nəhayət, baş redaktoru olacam.

Müxtəlif vaxtlarda Əbülfəz Hüseyni, Xəlil Rza, Hikmət Ziya, Həbibə, Bayram Həsənov, Cahangir Məmmədov, Vaqif İbrahim, Tahirə İsgəndərova və başqaları "Göyərçin" in redaksiyasında ayrı-ayrı vəzifələrdə çalışmışlar.

Ölkəmizin tanınmış qələm sahiblərindən Abdulla Şaiq, Mirzə İbrahimov, Süleyman Rəhimov, Mehdi Hüseyn, Əli Vəliyev, Rəsul Rza, Süleyman Rüstəm, Məmməd Rahim, Əhməd Cəmil, İlyas Əfəndiyev, Mir-

varid Dilbazi, Nigar Rəfibəyli, Mikayıl Rzaquluzadə, Mirmehdi Seyidzadə, Əzizə Cəfərzadə, Hüseyn Abbaszadə, İsmayıl Şıxlı, Bayram Bayramov, Qılman İlkin, Gülhüseyn Hüseynoğlu, Balaş Azəroğlu, Mədinə Gülgün, Bəxtiyar Vahabzadə, Nəbi Xəzri, Qasım Qasımzadə, Teymur Elçin, Xanımana Əlibəyli, Salam Qədirzadə, Nəriman Həsənzadə, Əli Kərim, Məmməd Araz, Xəlil Rza Ulutürk, Anar, Elçin, Əlibala Hacızadə, Mövlud Süleymanlı, İlyas Tapdıq, Məstan Günər, Zahid Xəlil və başqaları “Göyərçin” jurnalının səhifələrində öz yazıları ilə daim çıxış etmişlər.

“Göyərçin”in qoşa qanadlarından biri də rəsm olmuşdur. Ölkəmizin ən görkəmli rəssamlarının əsərləri jurnalımızın daha gözəl çap olunmasına zəmin yaratmış, balalarımızın estetik zövqünün formalaşmasında mühüm rol oynamışdır.

Xalq rəssamları Yusif Hüseynov, Rafiq Mehdiyev, Arif Hüseynov, tanınmış uşaq rəssamı Rəşid Əmirov ayrı-ayrı vaxtlarda “Göyərçin”in bədii redaktoru vəzifəsində çalışmışlar. “Göyərçin”də əsərləri çap olunan rəssamların əksəriyyəti görkəmli fırça ustaları olmuşlar. Davud Kazımov, Rasim Babayev, Tofiq Cavadov, Toğrul Nərimanbəyov, Elmas Hüseynov, Arif Əzizov, Hacıəmi Atakişiyev, Oqtay Quliyev, Ənvər Qarayev, Nailə Cəfərova, İlqar Mehdiyev, Nərgiz Məmmədova, Vəfa Allahyarova, Mətanət Aslanova, Orxan Hüseynov, Aytən Şirzadova, Leyla Salamova, Kübra Əkbərova və başqalarının rəsmləri ayrı-ayrı vaxtlarda jurnalımızın daha gözəl nəşrinə zəmin yaratmışdır. Bu proses indi də davam etməkdədir.

Uzun illərdən bəridir ki, dərsliklərin, metodiki vasaitlərin, oxu kitablarının, almanaxların, antologiyaların hazırlanmasında “Göyərçin”dən ilkin mənbə kimi istifadə olunur. Jurnalın uzun illərdən bəri ayrı-ayrı nəsil-

ləri təmsil edən Azərbaycan uşaqlarının təlim-tərbiyəsində xüsusi rolu danılmazdır. Hikmət Ziya təsadüfi demirdi ki, “Göyərçin” qartallar yetişdirir.

Əməkdar incəsənət xadimi, bəstəkar Nailə Mirməmmədlinin mənim sözlərimə bəstələdiyi “Göyərçin” mahnısı elə bil ki, jurnalımızın himnidir.

Ömrün boyu ucalmısan,
Ləyaqətlə yaşamısan.
Qanadında sən ellərə
Sevinc, fərəh daşımısan.

Hey qanad çal, üstümüzə
Şeir, hikmət, nağıl yağsın.
Gəlişinlə ömrümüzə,
Günümüzə günəş doğsun.

Körpələrin ürəyinə
Cıdır salan “Göyərçin”im.
Azərbaycan göylərində
Qanad çalan “Göyərçin”im.

Şərəfli bir ömür yolu keçən, bu yolu indi də ləyaqətlə davam etdirən “Göyərçin” in Azərbaycanın mətbuat salnaməsində özünəməxsus yeri və rolu vardır. Müstəqillik illərində “Göyərçin”in mövzu və problematikası tamamilə dəyişmişdir. Bunu böyük zəhmət bahasına araya-ərsəyə gətirilən bu bibliqrafik göstərici də bir daha təsdiq edir. Ümid edirik ki, gələcəyin tədqiqatçıları, kitabxana işçiləri, müəllimlər bu dəyərli vəsaitdən bəhrələnmə biləcəklər. Necə deyərlər, bu kitab şərəfli bir yol keçən “Göyərçin”in yol xəritəsidir.

MÜSAHİBƏLƏR

**“Mən təkcə öyrətmirəm,
tələbələrimdən də öyrənirəm”**

MÜSAHİBƏ

“Yaxşı müəllimin şagirdinin də nəticələri yüksək olur”

Əsl ziyalının, pedaqoqun, alimin, yaradıcı şəxsiyyətin ömür və yaradıcılıq yolu həmişə nəsillərə nümunə olub. Yeni nəslin təlim-tərbiyəsində, mənəvi, əxlaqi tərəqqisində belə insanların rolu danılmazdır. Həyat fəaliyyəti ilə yaradıcılığı vəhdət təşkil edən belə ziyalılardan biri də görkəmli şair, alim, Əməkdar mədəniyyət işçisi, filologiya elmləri doktoru, professor Rafiq Yusifoğludur. Zəngin həyat, elmi-pedaqoji və ədəbi təcrübəsi olan Rafiq Yusifoğlu söhbətə maraqlı fikir və mülahizələri ilə xüsusi rəng qatdı.

**“Azərbaycan müəllimi” ilk oxuduğum
qəzetlər sırasındadır”**

– İlk olaraq xüsusi vurğulayım ki, “Azərbaycan müəllimi” mənim ilk oxuduğum qəzetlər sırasındadır. Ona görə ki, mən müəllim ailəsində doğulmuşam. Atam da, anam da, hələ üstəlik babam da müəllim olub... Onların abunə olduqları qəzetləri, jurnalları hələ uşaq vaxtından mən də oxuyurdum.

– **Bəlkə, elə ona görə müəllimlik sənətini seçmisiniz?**

– Elədir. Orta məktəbi bitirən kimi indiki Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin filologiya fakültəsinə qəbul olunmuşam. Ancaq o vaxt heç düşünməzdim ki, nə vaxtsa bu universitetin professoru olacağam. Universitetin 100 illik yubileyi münasibətilə çap olunan “ADPU-nun professor-

ları”, “ADPU-nun 100 məşhur məzunu” kitablarında mənim haqqımda da oçerklər veriləcək, yubiley medalı alanlar sırasında olacağam.

– **Bu münasibətlə sizi təbrik edirik.**

– Çox sağ olun. Əlbəttə, bunların hamısı tale işidi. Ali məktəbi bitirəndən sonra bir müddət Sumqayıt şəhərində müəllim işləmişəm. Sonra Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun aspiranturasına qəbul olunmuşam. 1984-cü ildə “Azərbaycan sovet poemasının inkişaf problemləri” mövzusunda namizədlik, 2006-cı ildə isə “XX əsr Azərbaycan poemasının sənətkarlıq xüsusiyyətləri” mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişəm. “Göyərçin” jurnalında şöbə müdiri, məsul katib, Azərbaycan Dövlət Televiziya-sının Xəbərlər Baş redaksiyasında “Elm, mədəniyyət, incəsənət” şöbəsinin müdiri vəzifələrində çalışmışam. “Göyərçin” jurnalının baş redaktoru işləyəndə də müəllimlik fəaliyyətimi dayandırmamışam. Sumqayıt Dövlət Universiteti yaranan ilk gündən orada pədaqoji fəaliyyətlə məşğulam, Azərbaycan və xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrasının professoruyam.

– **“Tələbələrime öyrətməkdən zövq alıram”**

– **Rafiq müəllim, 53 ildir ki, müəllimlik fəaliyyəti ilə məşğulsunuz. Yetişdirdiyiniz tələbələrin sayı-hesabı yoxdur...**

– Bir işi sevgi ilə görəndə insan yorğunluq hiss eləmir. Həmişə ədəbiyyatşünaslıq elminin nəzəri əsaslarını, bədii sözün mahiyyətini, ədəbi proses və onun qanunauyğunluqlarını tələbələrime öyrətməkdən zövq alıram.

– **Siz çoxlu fənn proqramları hazırlamısınız...**

– “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları”, “Müasir ədəbi proses və ədəbi tənqid”, “Uşaq ədəbiyyatı”, “Ədəbi-nəzəri fikrin inkişaf mərhələləri” dərslük və dərslər vəsaitlərinin, eləcə də “Azərbaycan poeması: axtarışlar və perspektivlər”, “Azərbaycan poemasının sənətkarlıq xüsusiyyətləri” kimi monoq-

rafiyaların, ədəbi-nəzəri məqalələrdən ibarət bir neçə kitabın müəllifiyəm. Elmi kadrların hazırlanmasında da xidmətlərim var. Rəhbərliyim altında xeyli dissertasiya işləri müdafiə olunub. Çoxlu sayda elmlər doktorluğu, fəlsəfə doktorluğu dissertasiyalarının rəsmi opponenti olmuşam.

“Öyrətmək üçün öyrənməli, axtarışlar aparmalısan”

Əslində elmi-pedaqoji fəaliyyət bir-birindən ayrılmazdır. Öyrətmək üçün öyrənməli, axtarışlar aparmalısan. Mən təkcə öyrətmirəm, həm tələbələrimdən, magistrantlarımdan, həm də hər hansı bir mövzuda tədqiqat aparıb elmi qənaətlərə gələnlərdən də nəsə öyrənirəm.

– Rafiq müəllim, yaradıcılığınızın ən aparıcı qolu poeziyadır...

– Bəli, doğrudan da, mənim yaradıcılığımın aparıcı qolu poeziyadır. Hələ uşaqlıqdan şeir yazıram. Yaradıcılıq stajım müəllimlik, nəşirlik stajımdan 4 il çoxdur. Orta məktəbdə oxuyanda ilk şeirlərim çap olunmağa başlayıb. İlk sənət müəllimim ana babam, vaxtilə “Molla Nəsrəddin” jurnalında “İstiot” təxəllüsü ilə şeirləri çap olunan, Əməkdar müəllim Nuşirəvan Kərimov olub. Sonralar sənətin sirlərini müəllimlərim İsmayıl Şıxlı və Əhəd Hüseynovdan, elmi rəhbərim Qasım Qasımzadədən öyrənməkdə davam etmişəm. Əslində məni şair, müəllim, alim, nəşir eləyən ürəyimdəki sevgidir. Şeirlərimin birində təsadüfi yazmamışdım ki, Ulu Tanrım, baş əyirəm qarşında, mənə sevmək istedadı veribsən... Bəli, sevə bilməyin özü də bir istedadır...

“Seçilmiş əsərləri”min 7 cildinə vaxtilə “Ocaq yeri”, “Qəm karvanı”, “Həsrət köçü”, “Təzə sevdalara doğru”, “Ayrılığın qəm hasarı”, “Həsrət sazağı”, “Sevdalı sabahlar”, “Dəniz, sən və mən”, “Eşqin qarlı yollarında”, “Arzular kəhkəşanı”, “Könül səltənəti”, “Üçüncü qərinə”, “Sevdalı ömür yaşadım”, “Zəfər dastanı” kitablarında gedən lirik şeirlər, “Qəm karvanı” poeması daxil edilib.

“Şeir duyumu mənim tədqiqat publisistik yazılarıma xüsusi çalar qatıb”

– **Görünür elmi yaradıcılığımıza da təsirsiz ötüşmür.**

– Mən müəllimliyəmdə də, alimliyəmdə də, jurnalistliyəmdə də birinci növbədə şairəm. Bu şairlik, şeir duyumu mənim həm tədqiqat, həm nəsr, həm də publisistik yazılarıma xüsusi bir çalar gətirib həmişə. Professor Xeyrulla Məmmədov mənim “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları” kitabımı oxuyandan sonra təbrik eləyib demişdi ki, Rafiq, sən bu kitabın digər dərsləklərə bənzəmir. Bilirsən bu nə ilə bağlıdır? Sən həm gözəl şair, həm gözəl şeir tədqiqatçısı, həm də tələbələrin sevdiyi müəllimsən.

– **Sizin yaradıcılığınızda uşaq ədəbiyyatı aparıcı yer tutur. Dərsləklərdə xeyli sayda şeirləriniz var...**

“Bənövşə bəndə düşə” şeirim ilk dəfə dərsliyə salındı”

– İlk uşaq şeirlərimi “Pioner” jurnalında Zeynal Cabbarzadə dərc eləyib. Uşaqlar üçün nəzərdə tutulan ilk kitabıma Mir Mehdi Seyidzadə rəy verib. Folklor motivləri əsasında yazılan “Bənövşə, bəndə düşə” adlı şeirimi isə ilk dəfə dərsliyə salan professor Yəhya Kərimov olub. İndi dərsləklərə düşən şeir, hekayə və nağıllarımın biblioqrafik göstəricisi dörd yüzə yaxındır. Hətta sözlərimə yazılan bir neçə mahnı da notla birlikdə musiqi dərsləklərinə salınıb. Uşaqlar üçün xeyli sayda kitabım nəşr edilib: “Yurdum-yuvam”, “Ətirli düymələr”, “Aylı cığır”, “Çiçək yağışı”, “Daha uşaq deyiləm”, “Böyük arzuya gedən yol”, “Zamanın qatırı”, “Bulud fayton”, “Nağıl qapısı”, “Cəh-cəh”, “Sirlisəhrli qrammatika” və s. “Seçilmiş əsərləri”min üç cildinə - 8 və 10-cu cildlərə həmin kitablarda gedən uşaq şeirlərimi daxil etmişəm.

– Uşaqlar üçün nəsr əsərləri də yazmışam. Son dörd cildə isə ədəbiyyatşünaslıqla bağlı əsərlərim – monoqrafiyalarım, dərsləklərim daxil edilib. Xatırladım ki, yeni prinsiplərlə yazılan ilk dərsləklərdən birinin də həmmüəllifi olmu-

şam. Birinci siniflər üçün “Ana dili” dərsləyinin, ikinci siniflər üçün “Azərbaycan dili” dərslə vəsaitinin hazırlanmasında da iştirak etmişəm.

– **Rafiq müəllim, bir ziyalı kimi yəqin ki, sertifikatlaşdırma prosesini diqqətlə izləyirsiniz. Fikirləriniz maraqlı olardı...**

– Azərbaycanda təhsilin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması məqsədilə müəllim-pedaqoq heyətinin inkişafı diqqət mərkəzindədir. Müəllimlərin sertifikatlaşdırılması prosesi də məhz buna xidmət edən metodlardan biridir. Onların sertifikatlaşdırmadan keçməsi müəllimin öz üzərində davamlı işləməsi, nəticəsini yaxşılaşdırması üçün ciddi stimula yaradır. Real faktdır ki, onlar tədris sahəsində mövcud olan yeni müsbət təcrübələri öyrənirlər. Ən əsas sertifikatlaşdırma nəticəsində savadlı, istedadlı müəllimin uğurlu işi sayəsində tədrisin də keyfiyyəti artır. Məlum məsələdir ki, yaxşı müəllimin yetişdirdiyi şagirdin nəticələri də yüksək olur. Müşahidələr göstərir ki, hazırda şagirdlərin məktəbə qəbulu zamanı valideynlər sertifikatlaşdırmada yüksək nəticəsi olan müəllimlərə daha çox üstünlük verirlər.

Statistikaya nəzər saldıqda aydın olur ki, müəllimlərin işə qəbulu üzrə müsabiqədə yüksək nəticə göstərmiş müəllimlərin hamısı sertifikatlaşdırmada uğurlu qazananlardır.

Şakir CƏFƏROV,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru.
“Azərbaycan müəllimi” qəzeti, 21 iyul
2024-cü il

**“GƏRƏK TƏMİZLƏYƏK DÜŞÜNCƏMİZİ”,
YAXUD NAĞILLAR ŞƏHƏRİ**

**“Ədəbiyyat və incəsənət” portalının və Azərbaycan Yazıçılar
Birliyi Sumqayıt bölməsinin birgə layihəsi olan “75 yaşlı
Sumqayıtın yazarları” layihəsindəyik.**

Müsaibimiz Azərbaycan Respublikasının Əməkdar mədəniyyət işçisi, tanınmış şair, ədəbiyyatşünas, filologiya elmləri doktoru, professor Rafiq Yusifoğludur. Layihəni AYB Sumqayıt bölməsinin sədri Gülnarə Cəmaləddin təqdim edir.

1.Necəsiniz, Rafiq müəllim?

– Şükürlər olsun! Hər şey normaldı, işlər öz axarında gedir. Şeirlərimin birində belə bir misra var idi ki, bundan da gözəl ömür olurmu? Həyatımdan da, ailəmdən, övladlarımdan, nəvələrimdən də, yaradıcılıq uğurlarımdan da çox razıyam. Şükürlər olsun ki, doğulduğum Qubadlıni Ali Baş Komandanımızla birlikdə ziyarət edə bildim, Şuşada Vaqif poeziya günlərində iştirak və çıxış elədim. Hər biri 512 səhifədən ibarət iyirmi cildlik “Seçilmiş əsərləri”nin 19 cildi nəşr edilən, adı ədəbiyyat tarixinə, Milli Ensiklopediyaya düşən, əsərləri dərsliklərə daxil edilən yaradıcı insan özünü necə hiss eləməli? Xoşbəxtəm ki, Şuşada 30 ildən sonra çalınan ilk zəng mərasimində birinci sinfə gedən bir uşaq mənim “Birinci zəng” şeirimini əzbər söylədi. Son bənd belə idi:

Vuruldu birinci zəng,
Ta bizim nə qəmimiz?
Biliklər ölkəsinə
Yola düşür gəmimiz...

**2. Qarşıdan şəhərimizin 75 illiyi gəlir. Keçmiş və bu
günkü Sumqayıt, hansı Sizə doğmadı?**

– İkisi də doğmadı. Keçmişin adamlarını bu günkü Sumqayıta gətirə, bu günün Sumqayıtını keçmişə apara bilsək, onlar bir-birini tamamlayar, daha gözəl, daha möhtəşəm olardı. Sumqayıtın qurub-yaradılmasında böyük əməyi olan, dünyasını dəyişən ləyaqətli insanlar bu günün çiçəklənən, gündən-günə gözəlləşən, təmiz havalı Sumqayıtını görəndə çox sevinər, qürur duyardılar. Ancaq təbii ki, bu, mümkün olan iş deyil. Nə keçmişini bu günə gətirmək, nə bu günü keçmişə qaytarmaq olar... Sumqayıt az bir vaxtda tarixi inkişaf yolu keçərək ölkənin ən gözəl şəhərlərindən birinə çevrilib. Özü də bu şəhəri digərlərindən fərqləndirən ən əsas cəhət orada bütün regionlardan olan insanların yaşamasıdır.

Hər eldən, hər obadan
Gələnə dedin balam.
Taleyimin şəhəri,
Mənim alınmaz qalam!

Gözəlləşən Sumqayıt,
Bizə şərəfsən, şansan.
Sən adi bir şəhər yox,
Böyük Azərbaycansan!

Qəhrəmanlar yurdusan,
Zəfər sənə yaraşır.
Sən Xəzərə bəzəksən,
Xəzər sənə yaraşır!

Həmişə Bakımızla
Adın çəkilir qoşa.
Mənim doğma şəhərim –
Sumqayıtım, min yaşa!

Hər gün gözəlləşirsən
Sahilində Xəzərin.
Şəhərlər arasında
Yoxdu sənin bənzərin!

Tələsirəm qoynuna,
Hara olsa səfərim.
Mənim əziz şəhərim,
Mənim doğma şəhərim!

Doğrudan da, 75 yaşı tamam olan Sumqayıt bənzərsiz şəhərdir. Dünyanın harasına gedirəmsə gedim, mən öz şəhərimə, öz evimə tələsirəm. Çünki dünyanın heç bir şəhəri mənim üçün Sumqayıt qədər doğma deyil...

3. Siz ömrünüzü ədəbiyyata, sözə həsr eləmişiniz. Ən əsası şeirin ibtidasını yazan və öyrədən insansınız. Sizcə, söz orbitinə bu qədər yürüş niyə yarandı?

– Dedikləriniz o mənada doğrudur ki, mən bütün həyatımı ədəbiyyatın yaranmasına, tədqiqinə, təbliğinə, tədrisinə həsr eləmişəm. 2003-cü ildə tanınmış, istedadlı şair Qəşəm Nəcəfzadənin “Ədalət” qəzetində mənimlə bir müsahibəsi çap olunmuşdu. Onun çoxsaylı suallarından birinə belə cavab vermişdim ki, mənə elə gəlir ki, ədəbiyyat mənim Leylim, mən isə onun Məcnunuyam. O ki, qaldı “sözün ibtidasını yazan və öyrədən” sözünə, bunu birmənalı qəbul edə bilmirəm. Sözün, şeirin ibtidai qaydalarını mən hələ ibtidai sinifdə oxuyanda bilirdim. Ona görə ki, mənim ana babam Nuşirəvan Kərimov mollanəsrəddinçi şair idi və “Molla Nəsrəddin” jurnalında onun “İstiot” təxəllüsü ilə şeirləri çap olunmuşdu. Şeirin ibtidai qaydalarını babam mənə hələ o vaxt öyrətmişdi. Sizin sualınız vaxtilə mənim tələbə yoldaşım olan görkəmli dilçi alim, Əməkdar elm xadimi Nizami Xudiyevin 2018-ci ildə çap olunan “Ömürdən səhifələr” kitabının 78-ci səhifəsində yazılan bu sözləri saldı: “İndi respublikanın tanınmış şairlərindən, həm də ədəbiyyatşünaslarından biri olan, filologiya elmləri doktoru, professor, Əməkdar mədəniyyət işçisi Rafiq Yusifoğlu yaş-

ca bizim hamımızdan kiçik idi, bizim kitablardan oxuyub öyrəndiklərimizi onun oxumadan, fitrətən bilməsi hamımızı heyrətləndirirdi.”

Təəssüf ki, indi yaradıcılıq təşkilatlarının üzvü, neçə-neçə qalın kitabların müəllifi olanların böyük əksəriyyətinin yazılarında Sizin dediyiniz o ibtidai qaydalara belə riayət olunmur. Dil, ifadə qüsurları adamı lap əsəbiləşdirir. Ancaq məsələnin başqa bir tərəfi də var. Əslində qaydaları bilməklə də iş bitmir. Böyük ədəbi uğurlar qazanmaq üçün birinci növbədə istedad, sonra zəhmət, mütaliə və ədəbi mühit lazımdır.

4. Sumqayıtda niyə bir nəfər də olsa Xalq şairi, Xalq yazıçısı yoxdu?

– Hər şeyin zamana ehtiyacı var. Arzu və ümid eləyirik ki, nə vaxtsa bu da olacaq. Ancaq əsas məsələ tək-cə fəxri adda, mükafatda deyil. Əsas məsələ xalqın ürəyindən xəbər verən əsərlər yazmaqdadı...

5. Axır zaman əlamətlərindən biri də yazanların çoxalacağına işarət edir. Nizami, Füzuli, Nəsimi planetinin sakini olmaq yazanlara bu qədərmi asan gəlir?

– Əslində bütün dövrlərdə belə olub. “Şeirdən ucalıq umma dünyada” deyən Nizami də, “Bir dövrdəyəm ki, nəzm olub xar” deyən Füzuli də, adi insanların başa düşmədiyi, dərisi dabanından soyulan Nəsimi də öz zamanələrindən gileyli olublar həmişə... “Məndən olsa şeir yazanlara ən ağır cəza verərdim” deyən böyük Mirzə Cəlili də həmin problem narahət edirdi. Yaradıcı insanların dəlillərlə ruh qohumluğu var bir az. Heç kəsə qadağa qoya bilməzsən ki, yazmasın. Hamı elə bilir ki, ondan yaxşı yazan yoxdu. Pis cəhət odur ki, bu cür cızmaqaralar yeni nəslin ədəbi zövqünü korlayır. Narahatçılığa isə o mənada əsas yoxdur ki, zaman hər şeyi yerbəyər eləyəcək onsuz da...

Pandemiya dövründə yazılan “Gərək təmizləyək düşüncəmizi” adlı şeirimdə bu və ya buna bənzər digər problemlərlə bağlı düşüncələrimi əks etdirməyə çalışmışdım. Elə bilirəm ki, sualınızın cavabı həmin şeirdə bu və ya digər şəkildə öz əksini tapıb.

İnsan tək yaşamaq çıxıb yadından
Bu bəşər övladı lap ağ eləyir...
Biri yarasaya, biri siçana
Biri də ilana barmaq eləyir...

Hamı yadırğayıb əkib-biçməyi,
Hamı top düzəldir, bomba düzəldir...
Biri hara gəlmiş soxur burnunu,
Biri döş qabardır, omba düzəldir...

Deyirəm bəlkə də bu bir sınaqdı,
Bu virus məlhəmdə yaramız üçün?
Axı nə şeydi ki, iman dəyişmək,
Cinsini dəyişən yaramaz üçün?

Göydən daş yağmazmı dolu yerinə
Meydan oxuyanda bəndə göylərə?
Əgər belə getsə, robot gəlinlər
Ərə veriləcək robot bəylərə...

Calaq olunubdur yaxşı yamana,
Öküzü kəl edər gönü dəyişmək?!
Həsrətlik meyvənin ləziz tamına,
İndi dəbə minib geni dəyişmək...

Qutab bişirən də kitab çıxardır,
Ucu tamadalar məclisdə coşur.
Alim də, çoban da, qarpızatan da
İndi şeir yazır, nəğmələr qoşur...

Hamı şan-şöhrətə salıbdır meyil,
Bu ana təbiət lap cana doyub...
Dünyanı bu günə viruslar deyil,
Dünyanı bu günə adamlar qoyub...

Qiyamət gözləyir bizi qabaqda,
Toya getməlidir bu virus hələ...
Allahın işinə qarışanları
Tanrı girinc edib bir virus ilə...

Gəl, koronavirus, dönüm gözüne,
Etdin lovğaların dilini gödək...
Bəlkə indi gələ ağı başına,
Hərə öz işinin dalınca gedə...

Bizi bu günlərə salan nə olub? –
Edilən günahı düşünməliyik.
Evdə qalmaqla iş bitmir hələ,
Biz evdə sabahı düşünməliyik...

Qayıdıb bu yolu təzədən keçək?
Bizə dərs olmadı Nuhun gəmisini
Təkcə bu çirklənmiş dünyamızı yox,
Gərək təmizləyək düşüncəmizi! –
Bəlkə xilas edə düşüncə bizi...

6. Sumqayıt və Siz?

– Mən Sumqayıta 1966-cı ildə gəlmişəm. Qohumlarım: əmim, bibim, bibim oğlanları bu şəhərdə yaşayıb işlədiklərinə görə tələbə olanda belə, 1966-cı ildən 1970-ci ilə qədər mən də Sumqayıtda yaşamışam, hər gün Bakıya dərsə gedib-gəlmişəm. Əsasən elektrik qatarı ilə. Şəhərə gəldiyim gündən Sumqayıt ədəbi mühitinin içində olmuşam. Ali məktəbi bitirən kimi əmək fəaliyyətinə Sumqayıtda başlamışam. Əvvəlcə 1 nömrəli tikinti trestinin 5 nömrəli yataqxanasında tərbiyəçi müəllim, sonra 10, 13, 23 nömrəli məktəbdə müəllim işləmişəm. Sumqayıtın filologiya üzrə ilk aspirantı, ilk filologiya elmləri namizədi, ilk filologiya elmləri doktoru, ilk professoru, ilk Əməkdar mədəniyyət işçisi olmuşam. Azərbaycan Yazıçılar Birliyi qəbul komissiyasının, AMEA-Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda, eləcə də Folklor İnstitutunda fəaliyyət göstərən

Dissertasiya Şuralarının ilk sumqayıtlı üzvü kimi də Sumqayıtın qələm adımlarına, müdafiə eləyən alimlərə yardımçı olmağım danılmaz faktlar sırasındadır. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin 100 illiyi münasibətilə nəşr edilən “ADPU-nun 100 məşhur məzunu” kitabında Sumqayıtı təmsil edən yeganə insan, yubiley medalına layiq görülən yeganə şəxs mənəm. Ümumtəhsil məktəblərinin birinci sinifləri üçün kurrikulum əsasında yazılan ilk “Ana dili” dərsliyinin də aparıcı müəllifiyəm. Yeri gəlmişkən onu da xatırladım ki, ölkə mətbuatının ilk sumqayıtlı baş redaktoru kimi də adım tarixə düşüb. 1997-ci ildən “Göyərçin” jurnalının baş redaktoruyam. Bu ilklərin davamlı olacağına da ümidim var hələ...

Əslində elə mən də Sumqayıtla yaşıdam. Sumqayıtın 75 yaşının tamamından bir ay on bir gün sonra mənim də 75 yaşım tamam olacaq. Bu 75 illik ömrün nə az, nə azacıq, düz 58 ili Sumqayıtda keçib. 1985-ci ildən “Göyərçin” jurnalında əmək fəaliyyətimi davam etdirsəm də, orda şöbə müdiri, məsul katib, baş radaktor, Azərbaycan Dövlət Televiziyasında şöbə müdiri, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində professor işləyəndə belə pedaqoji fəaliyyətimi Sumqayıtda da davam etdirmişəm, Sumqayıt Dövlət Universitetinin formalaşmasında əlimdən gələni əsirgəməmişəm. İndi həmin universitetin filologiya fakültəsində çalışanların böyük əksəriyyətinin müəllimi, bir qisminin elmi rəhbəri, bir qisminin rəsmi opponenti olmuşam. Həmin universitetin tələbələri üçün yazdığım “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları”, “Müasir ədəbi proses və ədəbi tənqid”, “Uşaq ədəbiyyatı” dərsliklərindən, eləcə də “Ədəbi-nəzəri fikrin inkişaf mərhələləri”, “Azərbaycan poemasının sənətkarlıq xüsusiyyətləri” adlı dərslərindən xeyli vaxtdır ki, ölkənin bütün ali məktəblərində istifadə olunur.

7. Sizə elə gəlmirmi ki, dünyada çox şey əvvəlki mahiyyətini itirir. Allahın kölgəsi olmayan yerdə yaşamaq mümkündürmü?

– Xeyir, elə gəlmir. Mən xaraktercə nikbin adamam, gileyilməyi sevmirəm. Yaxşı bilirəm ki, hər dövrün öz qayğıları, öz problemləri, öz meyarları var. Hər şeyi əlahəzrət zaman diqtə edir, tənzimləyir. Əslində Allahın kölgəsi həmişə bizim üstümüzdədi... Bunu dərk eləyəndə var, dərk eləməyəndə. Allahın nəzarəti altında zaman bütün problemləri özü həll edir. Ancaq insanların da bu və ya digər şəkildə ona köməyi istisna deyil.

8. Şəhər rəhbərliyinin ədəbiyyata diqqətindən razısınızmı?

– Bəli. Zakir müəllim bələdiyyə sədri olanda belə yaratıcı adamlar üçün əlindən gələn köməyi əsirgəməirdi. Sumqayıt yazıçılarının əsərlərindən ibarət neçə almanaxın nəşrində onun maddi və mənəvi dəstəyini unutmaq olmaz. Məhz Zakir Fərəcovun qayğısı və diqqəti sayəsində şəhərimizin ən gözəl binalarından biri Poeziya evi kimi fəaliyyətə başladı. Burada o qədər sanballı tədbirlər keçirilib ki...

9. Sizə o illərə qayıtmaq imkanı verilsəydi, yenə də bu şəhəri seçərdinizmi?

– Əvvəla, o illərə qayıtmaq mümkün deyil. Digər tərəfdən, hər şey taleyin işidi... Bir şeirimdən belə bir misra yadıma düşdü: “Biz öz taleyimizin ağası deyilik ha!”

10. AYB Sumqayıt bölməsinin işi Sizi qane edirmi?

– Bəli, edir. Vaxtilə Sumqayıtda SSRİ Yazıçılar İttifaqının yeddi üzvü var idi: Kuzma Xromov, Vaqif İbrahim, Əsrəf Veysəlli, Zülfüqar Qodmanlı, Ağəddin Mansurzadə, Məmməd Namaz və mən – Rafiq Yusifoğlu. İndi maşallah, üzvlərin sayı səksəni keçib. AYB Sumqayıt bölməsinin yaranması isə birbaşa rəhmətlik Sabir Sarvanın adı ilə bağlıdır.

İstər onun vaxtında, istərsə də ondan sonrakı dövrlərdə bölmə xeyli iş görüb, kitablar, almanaxlar nəşr edilib, ədəbi gecələr, müzakirələr, kitab təqdimatları keçirilib, yubileylər qeyd olunub.

11. Hər şeyə Qərb düşüncəsi ilə yanaşan bəzi gənclər klassik irsə və keçmişimizə qarşı niyə bu qədər qərəzli və qəzəblidirlər?

– Yadıma dissertasiya müdafiələrindən birində elmi şura üzvü kimi çıxışında dediyim bir sözü saldım. Tədqiqat işində müasir poeziyamıza dünya nəzəri terminləri, ədəbi meyarları ilə dəyər vermək istəyi o qədər güclü idi ki, ona görə söylədim ki, niyə biz müasir ədəbi prosesimizdə “yağın yağ, ayranın ayran olmasını” yoxlamaq üçün milli yaradıcılıq nehrəməzə mütləq Avropa qaşığı uzatmalıyıq?

Əlbəttə, dünya gör-götür dünyasıdır. Dünya ədəbiyyatından da, klassik ədəbiyyatımızdan da öyrənmək ədəbi uğurların rəhninə çevrilə bilər. Hətta keçmişdən də ibrət dərsi götürməliyik. Həyatın da, ədəbiyyatın da tarixi təkcə uğurlardan ibarət deyil axı! Keçmişə dəyərləndirərkən həmin mühiti mütləq nəzərə almaq lazımdır. O yerdə ki, qərəz, qəzəb at oynadır, orda real, ədalətli fikir söyləmək sadəcə mümkünsüzdür.

12. Ədəbiyyatımızda ümumi mənzərə?

– Əslində bütün dövrlərdə ədəbi mənzərəni yaradan ictimai həyatdı. O mənada ki, ədəbiyyat həyatın bədii əksidi. Ədəbi prosesin bir tərəfində ictimai mühit, digər tərəfində yaradıcı insan, o biri tərəfində isə oxucu dayanır. Böyük əsərlər, böyük ixtiralar insanların nəyəsə ehtiyacı olanda yaranır... Oxucu biganəliyi baxımından ümumi mənzərə məni qane etməsə belə, ədəbiyyatımızın bu günü ilə bağlı bədgüman da deyiləm...

14. Güzgüdəki adama sözüünüz?

– Güzgünün həm görünən, həm də görünməyən tərəfi var... Görünən tərəfdə zahiri görünüşümüz, portretimiz, görünməyən tərəfdə isə daxili dünyamız var. Bu daxili dünya həm üzün cizgiləri, mimika, təbəssüm, dodaqların səyriməsi, gözlərin yol çəkməsi, həm də düşüncələrimiz vasitəsilə təzahür edir. Mahiyyət və təzahürün qarşılıqlı dialektikası... Güzgünün bizi göstərən üzü o biri dünyanın qapısıdı elə bil. Güzgünün o biri üzündə isə axirət dünyamız var. Allahdan başqa kimsənin görə bilmədiyi sirlə, sehrli bir dünya...

Güzdən bir adam baxıb,
Elə bil bizi izləyir.
O güzgünün arxasında
Görən bizi nə gözləyir?

Güzdə gördüyüm adam,
Dikilib gözün gözümə.
Sənin üzünə baxanda
Yazığım gəlir özümə.

Dodağın niyə səyriyir?
Baxışların nə qəmlidi!
Niyə üzünə qəm çöküb,
Niyə gözlərin nəmlidi?!

Bu qədər yaxın olsaq da,
Duyuram ki, çox uzağıq.
Üz-üzə dayansaq belə,
İkimiz də yalnızığıq...

Bəbəklərinə baxanda
Vəlvələ düşür canıma.
Mən güzgüyə necə girim? –
Sən ordan çıx, gəl yanıma!

Güzgüdə gördüyüm adam,
Bu dünyaya heyrətimdən!
Mənmi sənin surətinəm,
Sənmi mənim surətimdən?

Güzgüdə gördüyüm adam,
Biz tuta bilsək əl-ələ,
Yer qopar öz mehvərindən,
Dünyada qopar vəlvələ.

Dərk eləmirəm özümü,
Mən nə qədər əzab çəkim?!
Keçib güzgü arxasına
Səninlə haqq-hesab çəkim?!

Güzgüdə gördüyüm adam,
Bir gün cana doyacağam,
Güzgüyə baxmayıb, səni
Yana-yana qoyacağam...

Sinəmə ayna çıxanda
Biz kamala dolduq bəlkə?!
O güzgünün arxasında
Eyni adam olduq bəlkə?!

15. 75 yaşlı gənc şəhərə arzularınız?

– 1978-ci ildə uşaqlar üçün yazılan “Sumqayıtın nağılı” adlı bir şeirim var. 1981-ci ildə “Gənclik” nəşriyyatının çap elədiyi “Ulduz” adlı almanax həmin şeirlə açılırdı:

Ata, mənə nağıl danış,
Kitabda olan olmasın.
Ata, mənə nağıl danış,
İçində yalan olmasın.

Belə dedi oğlum mənə,
Onun sözünü xoşladım.

Dirsəklənib pəncərəyə
Belə bir nağıl başladım:

Biri var idi,
Biri yox idi,
Bu gördüyün binaların,
Küçələrin biri yox idi...

Bu misralarla başlayan uzun şeirdə ata Sumqayıtın keçmişindən, onun necə şəhərə dönməsindən nağılvəri bir dillə danışandan sonra üzünü oğluna tutub deyirdi:

Gözəlləşir şəhərimiz,
Ürəyimiz dönür dağa.
Bu nağılın ardını da
Böyüyüb siz yazarsınız
Əlinizlə bu torpağa...

“Kitabda olmayan”, zəhmətkeş insanların əlləri ilə yazılan nağıl isə bu gün də davam eləyir. Nəsillər bir-birini əvəz etdikcə bu nağıllar şəhəri də gündən-günə gözəlləşir... Arzum budur ki, 75 yaşı tamam olan Sumqayıt ağıllı, intellektual səviyyəli, mədəni, Azərbaycanımızı bütün dünyada tanıتماğa qadir ləyaqətli insanların dogma şəhərinə çevrilsin. Sumqayıtı və sumqayıtlıları şərəfli yubiley münasibətilə təbrik etməkdən məmnunluq duyuram...

Söhbətləşdi: **Gülnarə Cəmaləddin**

(24.09.2024)

Portalda nəşr tarixi, 2 oktyabr 2024

POEZİYA

2023-2025-ci illər

ATA OCAĞINI AXTARIR GÖZÜM

Atamın xatirəsinə

Məni soraqlayan dost, tanışa
Bir vaxt deyərdilər:
– O, evdə yoxdu.
Ürəyim az qalır dərddən alışa,
İndi xarabadı,
o ev də yoxdu...

Ata ocağını axtarır gözüm,
Havalı başıma dünya dar olub.
Dönüb dəf üzünə elə Dəf düzü –
Hər yan cilalanıb, haphamar olub.

Vecimə də deyil qorxunc minalar,
İçimdə bir dəli fırtına qopub.
Burda cərgələnən uca binalar
Göyəmi çəkilib, yerəmi hopub?

Arzular, istəklər qaldı yarıda,
Köhnə yaramızı təzələdilər.
Ata evimizin divarını da
Üyüdü, üyüdü toz elədilər...

Dərd mənə dünyanı dar eləyibdir,
Didərgin insanlar gör nələr çəkib?

O toz gözümüzü kor eləyibdir,
O toz ümidlərin üstünə çöküb...

Dörd yanı öpərək baxışlarımla,
Ötən gəncliyimi tapmaq istərəm.
O tozu yoğurub göz yaşlarımla
Xəyali bir koma yapmaq istərəm.

Yad ocaq qəlbimi çətin isidə,
Ruhuma güc verən haqqın səsid.
Ata evimizin xərəbəsi də
Necə əziz idi, müqəddəs idi...

Çatmır doğmalara daha ünümüz,
Bülbüllər yerində yarasa ötdü.
Evimiz toz oldu, xoşbəxt günümüz
Onun qanadında harasa getdi...

Zamanın cəhrəsi ömrü əyirdi,
Bircə dogma daxma,
bir oda yoxdu.
Bir vaxt xərəbəmiz gəl-gəl deyirdi,
İndi göyə uçub,
heç o da yoxdu...

08.09.2023

Məhəbbətin sönməsinə ümid eləmə,
Susan qəlbin dinməsinə ümid eləmə.
İtilən geri dönür bəzən həyatda,
Uşaqlığın dönməsinə ümid eləmə...

2024

**ELƏ BAĞLIYAM Kİ,
BU DOĞMA YURDA**

Gəzdim bu dünyanı mən addım-addım, –
Ömür yollarında
səfər baş qatır...
Nə qədər bulağın suyunu daddım,
Qısaq bulağının
suyu başqadır.

Misralar gül açar şair izində,
Demə yaratmağa həvəsi yoxdu...
Çox çaylar görmüşəm bu yer üzündə,
Ancaq Bərgüşadın əvəzi yoxdu...

Dağ dağa oxşayır, dərə dərəyə,
Dənizin dənizə bənzəri vardır.
Baxdım heyranlıqla çox mənzərəyə,
Çox şükür, bu elin Xəzəri vardır...

Burda ayrı cürdü göl də, dəniz də,
Elə bağlıyam ki, bu doğma yurda,
Sanıram fərqlidir göylərimiz də,
Ayrı cür sayrışır ulduzlar burda...

Onsuz ürəyim də döyünən deyil,
Əvəz olmayan ruzidi vətən.
Dünya ayrı cürdü burda elə bil,
Həyat eşqimizin duzudu vətən...

17.05.2024

**DÜNYANIN DƏYİŞMƏZ
QANUNU VARDIR**

Onsuz da uzundu dünyanın işi
Nə canlar gedərək, nə canlar gəlir.
Deyinə-deyinə gedir qocalar,
Öyünə-öyünə cavanlar gəlir...

Kim nəyi itirdi, kim nə qazandı? –
Qocalar...
Arzuya qəlibdi onlar? –
Cavanlar sanır ki,
hər şey asandı,
Elə bilirlər ki,
qalibdi onlar...

Həmişə bəşəri ümid yaşadıb,
Dünyanı yolundan saxlamaq olmaz...
Gedənin dalınca qara daş atıb,
Gələnin yolunu bağlamaq olmaz...

Hələ qarşıdadır çovğun, qar, dolu...
Ömür yollarında hələ nələr var?!
Payızda bitsə də baharın yolu,
Yaxşı ki, solmayan xatirələr var...

Həyat tez dil tapır müdriklər ilə,
Kainat nədanın başına dardır.
Fəsillər, nəsillər dəyişsə belə,
Dünyanın dəyişməz qanunu vardır...

18.05.2024

YAŞAMAQ EŞQİNİN ABİDƏLƏRİ

Güllü yamaclardan çiçək dərəndə
Xoşbəxt sanmasınmı insan özünü?
Sıldırım üstündə qala görəndə
Heyrətə gəlmişəm ömrüm uzununu.

Məbədlər ucaltmaq deyilmiş asan,
Gözüm qalaların bürcündə qalıb.
Hər an düşünmüşəm görəsən insan
Bu gücü, qüvvəni haradan alıb?

Heç kimdən, heç kəsdən etmirəm giley,
Susuram bir xoşbəxt anın xətrinə.
Varmı bu dünyada candan əziz şey,
Nələr etməmişik canın xətrinə?

Nələrə qadirmiş həyatın gücü? –
Ömür yollarında çox şimşək çaxıb.
İnsan sağ-salamat yaşamaq üçün
Həmişə dəridən, qabıqdan çıxıb...

Çətinə düşəndə əl açıb göyə,
Hamı istəyib ki, salamat qala.
İnsan öz canını qorusun deyə
Dağların başında ucaldıb qala...

Gözəllik məkanı olub dağ, dərə –
Gələn çiçəklərin qoxusu imiş...
İnsan qollarına sonsuz güc verən
Canını qorumaq qorxusu imiş...

Bizdən uzaq olsun bütün bəlalər,
Xoş anlar həyatın qadir səsidir...
Əl çatmaz, quş qonmaz uca qalalar
Yaşamaq eşqinin abidəsidir...

19.05.2024

DÜNYANIN İQLİMİ

Artıb yer üzünün dərdi-mərəzi,
Boyverməz dəryalar olubdur dayaz.
Elə bil pozulub mizan-tərəzi,
Nə qışımız qışdı, nə yazımız yaz.

Qədrini bilmirik yer kürəmizin,
Göyə buraxırıq tüstünü, hisi...
Suyu zəhər olub çayın, dənizin,
Saralıb dünyanın bəti-bənizi..

Oğullar azalır, qızlar qarıyır,
Tamah çoxaldıqca, iman sozalır.
Bulaqlar quruyur, çaylar quruyur,
Dünyanın üzünün suyu azalır...

Çiçəklər tərk edir yamacı, düzü,
Qayıtmaq istəmir quş da yuvaya.
Tüstünün əlindən buludlar bezib,
Ciyər həsrət qalıb təmiz havaya...

Dərdlərin əlində acizlik hələ,
Qurtula bilmirik dərdədən, yaradan...
Tufanla, sel ilə, zəlzələ ilə.
Xəbər dar eləyur bizi Yaradan...

Qiyamət öndədir, bu nədir hələ?
Dünyanın üzünə qaranlıq çökür.
Arabir iqlimi dəyişmək ilə
Tanrı bəndələri sınağa çəkir.

Napakdan ayırıb təmizi, pakı
Bəşər haqq uğrunda döyüşə bəlkə?
İqlim paytaxtına çevrilən Bakı
Dünyada iqlimi dəyişə bəlkə?

Niyə son qoymuruq hər bə, davaya?
Yetməzmi bu qədər ağrı-acılar?
Anamız dünyanın təmiz havaya,
Bəşərin saflığa ehtiyacı var...

11.11.2024

Ürəklər əsəndə bir nənə kimi,
Sübh yeli oyadır eşqin közünü.
Qəlbi yaralılar pərvanə kimi
Şeir məşəlinə çırpır özünü...

Sevdalı ürəklər olsa da çat-çat,
Xoş söz təşnəliyi ləngidir bir az.
Elə bil ütülüb göynəyən qanad,
Könül yangısını səngidir bir az...

26.09.2024

**DƏRDİ OLMAYANLAR
ŞEİR OXUMUR**

Yaranı duz kimi göynətsə belə,
Elə düşünmə ki, yağıdır şeir.
Sevən ürəklərin nuru, işığı,
Şair ürəyinin yağıdır şeir.

Çətin ki, sağala könül dağları,
Hey köks ötürürük gəzib dağları,
Xiffətlə yoğrulən ötən çağları
Gözlərdən sel edib axıdır şeir...

Hər söz vərəq üstə həsrət toxumu,
Daş qəlb çilikləyib sevgi oxumu,
Dərdi olmayanlar şeir oxumur,
Ölən sevgilərə ağıdır şeir.

Hicran nəhrləri düşsə araya,
Körpüyə çevrilib yetir haraya,
Bəzən məlhəm olur əski yaraya,
Bəzən ürəkləri ağrıdır şeir.

İztirab çəkənin göynəyir içi,
Gözünün önündən eh, nələr keçir?!
Əli bu dünyadan üzülən üçün
Şirin təsəllidir, nağıldır şeir...

Sevgisiz bir ömür de, nəyə dəyər?
Ürək zillət çəkər, alışar ciyər,
İçində bir zərrə nur olsa əgər,
Həsrət buludunu dağıdır şeir...

20.09.2024

TƏSKİNLİK

Hamıya qismət olmur, əzizim, yağlı kökə,
Gör arzular, xəyallar bizi salıb nə kökə? –
Kasıb lotereyaya xərclədiyi pul ilə
Özünə gün-güzaran qura bilərdi bəlkə?

Evimizin içində əsir soyuq küləklər,
Nanə yarpağı olur sinələrdə ürəklər.
Ehtiyac baş üstündə çevriləndə qılınca,
Bitib tükənmək bilmir qəlbə arzu - diləklər...

Ümid çiçəklərimiz saralmayıb, solmayıb,
Kama çata bilməyən kamala da dolmayıb.
Var-dövlət zənginləri gör salıbdır nə günə? –
Yazıqların qəlbində bir arzu da qalmayıb.

Biz xəyalən uçuruq hər gün günəşə, aya,
Sevdaı qəlbimizdə çevrilir arzu çaya.
Kasıbın arzuları bitib-tükənməz olur,
Varlığın nəyi yoxdu onu da arzulaya?

04.09.2024

SÜKUT

Uğurlarım hamısı sükutla qarşılır,
Yas kölgəsi görürəm bədxahların üzündə...
Qəm dəryasına batıb ağzına su alanlar, –
Sükut adaya dönüb paxıllıq dənizində...

2024

DÜNYANI DƏRK ELƏMƏK

Zaman öz işindədi, çox yaralar göz tutub,
Bəxtəvər günlərimiz olub şirin xatirə.
Keçmiş qalib arxada, gələcəyə üz tutub,
Gedirik doğmaları biz itirə-itirə...

Nakam qalan arzular inləyir için-için,
Bir vaxt ayılıriq ki, ömür keçib yarıdan...
Dostlarsız, doğmalarsız dünyanı görmək üçün
Bizə möhlət veribdir elə bil ki, Yaradan...

Gündüzə döndərən var neçə zülmət gecəni,
Ömrü gözəlləşdirən qəlbin ülvyyətididi,
Dünya duyur elə bil qəlbimizdən keçəni, –
Yolu aydın eləyən yolçunun niyyətididi.

Yeni nəsillər gəlir, dünya boş qalmaqacaq,
Sanma yaxşını-pisi zaman ələyə bilmir.
Biz naşükür deyilik, bu günə şükür, ancaq
Gələnlər gedənləri əvəz ələyə bilmir...

Xoşbəxt günlərin ömrü qısa olur elə bil,
Ağrı, əzab yolları nədənsə olmur kəsə!
Dünyanı tərək eləmək elə də çətin deyil,
Dünyanı dərk eləmək qismət olmur hər kəsə...

24.12.2024

**ÜNVANIMA ÇEVRİLİBDİR
XƏZƏR DƏNİZİ**

Gün qalxanda yurdumuzun üfüqlərindən
Baş vurmuşam Xəzərimin ləpələrinə.
Yarışaraq al günəşin şəfəqlərindən
Mirvarilər axtarmışam üzüb dərinə...

Bəzən küskün taleyimə yağış yağanda
Dəniz ağlar ürəyimi kiridə bilib.
Xəzərimin sularından günəş doğanda
İçimdəki zülməti də əridə bilib...

Məni tənha qoymayıbdır sevdalı Xəzər,
Şərik olub sevincimə, həyəcanıma.
Xəzri kimi görüşünə ürəyim əsər, –
Elə bil ki, dəniz eşqi hopub canıma...

Vurulmuşam al günəşin ilkin zərinə,
Üfüqləri seyr etmişəm coşqun nəzərlə...
Dostluğumuz nə az, nə çox – iki qərinə!
Biz qaynayıb qarışmışıq mavi Xəzərlə...

Sübh şəfəqi təbəssümdü onun üzündə
Bircə gün də yaşamazdı Xəzər sevgisiz...
İllər ötüb, aylar keçib mənim köksümdə
Dalğalanan dəniz olub Xəzər sevgisi...

Onu tənha qoymamışam boranda, qarda.
Kim görüb ki, ona oxşar, bənzər dənizi?!
Məni harda itirsəniz taparsız orda, –
Ünvanıma çevrilibdir Xəzər dənizi...

Şükür olsun, pis keçməyib gün-güzaran da,
Qoy dənizdən gələn hava canıma gəlsin!
Məni görmək istəyənlər dan qızarıanda
Cilvələnen Xəzərimin yanına gəlsin!

11.10.2024

AĞACIN YARPAQ BORCU

Dərədə, tərədə payız at çapır,
Küləyin yolunu bağlayır meşə.
Yarpaq göz yaşı tək budaqdan qopur,
Sanki gildir-gildir ağlayır meşə.

Qopan yarpaqların yeri göynəyər,
Kirpik budaqlarda yaş puçur-puçur.
Xəzəllər çevrilib sarıköynəyə
Hansı baharınsa dalınca uçur.

Bu yerin, bu göyün mənası dərin,
Hər kolun dibində bir hikmət yatır.
Ağac lüt qalsa da, anamız yerin
Xəzəl hesabına torpağı artır...

Budaqdan ayrılan sarı yarpağa
Yer dilənçi kimi açır ovcunu.
Ona həyat verən ana torpağa
Xəzəllə qaytarır ağac borcunu...

03.12.2024

HARA TƏLƏSİRSƏN

Sevinc də qıسادı, dərd də, qüssə də,
Kimsə poza bilməz yazılan əmri.
Tələsik axsa da, möhkəm əssə də,
Qıسادır selin də, yelin də ömrü...

Baxmaqla göz doymaz cilvəli gölə,
Gözəllik acıdı bəşər, – bilirsən.
İş bitmir qaçhaqaç, qovhaqov ilə,
“Tələsən təndirə düşər”, – bilirsən...

Qışda dünyamızın üzü yazadı,
Çəmənlər möhtacdı yağışa, qara...
Gözəlliyə baxmaq ömrü uzadır,
Hara tələsirsən, axı sən hara?

Güllərin ətrini ciyərinə çək,
Xoşbəxt kəpənəklər gör necə uçur?!
Gözəllik önündə əssə də ürək,
Payıza dirənir yayın son ucu...

Yamyaşıl yarpaqlar olacaq xəzəl,
Sönəcək göylərdə nur saçan fişəng.
Gülmü dərəcəksən bu güldən gözəl?
Günmü görəcəksən bu gündən qəşəng?

Mürgülü hissləri yuxudan oyat,
Taleyin bələnsin ala, qumaşa!
Geri dönməyəcək bir də bu həyat,
Neçə ki, fürsət var zövq al, sev, yaşa!

01.12.2024

**QU DESƏN QULAQLAR
BATIRAN SÜKUT**

Uğurun artdıqca, oxlov udacaq
Necə dost sandığın batacaq qəmə.
Pambıqla baş kəsən görmüşdük, ancaq
Sükutla baş kəsən var imiş demə...

Güvəndiyim dağlar dalıb sükuta,
Ürək istəməsə söz demək olmur.
Hamının ümidi qalıb sükuta.
Ancaq həqiqəti gizləmək olmur...

Bu sükut dənizdə adaya dönüb,
Bu sükut qoynunda dağ uda bilər.
Şimşəklər bir qızıl sədaya dönüb,
Həsəd buludunu dağıda bilər...

Bir yağış yağar ki, zəfər yağışı,
Qara kötükləri yuyub aparar...
Pəzar bu sükutu ümid alqışı,
Bir acı həqiqət haray qoparar...

Yelkənə çevrilər bəyaz bir bulud,
Günəş saf qızılın əyarı imiş.
Qu desən qulaqlar batıran sükut,
Mənim kimliyimin meyarı imiş...

Necə simsar olsun ürəyi buzla
İnsan düşüncəsi, insan amalı?
Susun, əziz dostlar, sükutunuzla
Mənim uğurumdan intiqam alın...

02.11.2024

ŞEİRİMİ

Məhəbbət təşnəsi olanlar duyar
Qırxıncı qarını döyən şeirimi.
Mizraba dönərək sevən qəlblərin
Sarı simlərinə dəyən şeirimi...

Dirənib boynuma həsrət ülgücü,
Yanıb göynəyirəm mən için-için,
Qınama ətrini qoxlamaq üçün
Gülün budağını əyən şeirimi.

Çiçəyin gözündə mürgüləyir şəh,
Yuxudan oyadır onu sərin meh,
Tanı yad yanında əyninə zireh,
Dost yanında ləçək geyən şeirimi...

Nə olsun ki, ömür üzü qışadır,
İnsanı həmişə ümid yaşadır,
Özgələr duymasa, daha yaxşıdır,
Ən gizli sözləri deyən şeirimi.

Sevdalı ürəyim bilməz vaxt-vədə,
Onu yoldan etməz bir qorxu, hədə,
Bəyi bəy bəyənər, gədəni gədə,
Sənə kim deyir ki, bəyən şeirimi?

13.12.2024

Çox uca dağlara qar ələmişəm,
Çox mənəm deyəni xar ələmişəm.
Məni qısqanan var qələm-kağıza,
Kimin meydanını dar ələmişəm?

2024

SƏNƏT YOLU

Aqıl səsini kəsdikcə,
Cahil keçib başa çıxır.
Haqq-ədalət axtaranın
Ümidləri boşa çıxır.

Tər tökürəm puçur-puçur,
Nadanın dodağı qaçır.
Hara istəyirsə uçur, –
Gərək deyil quşa cığır.

Yeridikcə addım-addım,
Tikan ağrısını daddım,
Hara üz tuturam tutum,
Yolum dağa-daşa çıxır.

De, nə qədər köks ötürüm?
Kədər yükünü götürüm?
Mənimki belə gətirib, –
Gərək salım daşa cığır...

15.11.2024

SONRA BİLƏR

Niyyəti saf olmayanlar
Tufanları yara bilər?
Qəlbində inam olanlar
Filləri də yora bilər.

Saf qəlb bilməz duzaq, hiylə,
Əkdiyın gülləri iylə!
İnsan halal zəhmətiylə
Şahlıq taxtı qura bilər.

Tapdalama duz-çörəyi,
Sədaqət – ömrün bəzəyi,
Xəyanət şüşə ürəyi
Çilikləyib qıra bilər...

Səs verən olsa səsinə,
İman hopsa nəfəsinə,
Güc gələ bilsən nəfsinə
Qarşında kim dura bilər?

Qəlb itirməz sağlığını,
Qar itirməz ağılığını,
Dağ itirməz dağlığını,
Onu duman sara bilər.

Rafiq, itirmə səbrini,
Namərdlərin qaz qəbrini,
El-oba sənin qədrini
İndi bilməz, sonra bilər...

08.12.2024

DAĞ VƏ TƏPƏ

Mən ucaltığım söz dağı,
Olubdur sənə göz dağı...
Dərddən xəbis ürəyinin,
Ay yazıq, çıxıb cızdağı...

Belə olmaz, insafa gəl,
Dibimi qazma, ay təpəl,
Mən dağam, uçsam, ay təpə,
Altımda qalarsan axı?!

11.12.2024

MƏN KİMƏM

Soruşursan:

– Sən kimsən?

– Haqqın dayağıyam mən.

Gecələr yol göstərən

Durna ırağıyam mən.

Qoynu güllü, çiçəkli,

Başı çənli, çisəkli,

İldırımlı, şimşəkli

Bir sənət dağıyam mən!

Qanad verir eşq mənə,

Qıcayan var diş mənə,

Dosta dostam, düşmənə

Hər an göz dağıyam mən.

Ahım əridər daşı,

Ruhum yaz edər qışı,

Mərdə könül sirdaşı,

Namərdə yağıyam mən.

Yağışdan çıxdım günə,

Gəldim imana-dinə,

Qövsü-qüzehə dönən

Vətən bayrağıyam mən...

21.09.2024

İMAN NURU

Dönəcəyəm yurduma,
Mənim fikrim qətidi.
Yolu aydın eləyən
Yolçunun niyyətidi...

El-oba, yurd sevgisi
Ürəyimi isidər.
Yoluma nur saçmağa
İman nuru bəs edər...

2024

SƏCDƏ

Qəlbimdəki sonsuz həvəs
Asan eləyir çətini.
İman işığı əridir,
Ürəyimin zülmətini...

Bu dünyanı dərk edəndən
Yaşayıram yaza-yaza.
Başım enib canamaza,
Qələmim bəyaz kağıza...

Dikbaşlıq bizə yaraşmaz,
Qızınmırıq yar oduna. –
Qələmim də özüm kimi
Səcdə edir Yaradana!

29.12.2024

HAQQ OĞLU

Haqqı yoxdu nadanın
Haqq üzünə çıxmağa.
Doğru yoldan qayıtma,
Baş qoşma hər axmağa.
Hər bulaq qadir deyil
Çaya dönüb axmağa...
Hazır ol lazım gəlsə,
Şimşək kimi çaxmağa;
Soluxan çəmənlərə
Yağış kimi yağmağa;
Sevimli dünyamıza
Məhəbbətlə baxmağa...
Haqq oğlusan, haqqın var,
Haqqa qahmar çıxmağa...

14.06.2024

Sən bu həyat yollarında
Adamları yaxşı sına!
Yaman qoymayıb qovuşa,
Sarı Aşığı Yaxşısına...
İmkan vermə, yamanların
Qarşısında yaxşı sına.
Qoru qəlbi təmizləri,
Dayan haqqın tərəfində,
Yamanına yaman söylə,
Yaxşı söylə yaxşısına.

15.07.2024

MƏNİM ŞEİRLƏRİM

Mənim şeirlərim –
Səhrada qurulan
tənha çadır. –
Səmum yeli əsəndə
köməksizlərin
imdadına çatır...
Mənim şeirlərim
qızılgül kimidi;
ətri xeyirxahların
ürəyinə dolur,
tikanları bədxahların
gözünə batır...

14.04.2024

İLLƏRİN YOLAYRICINDA

Bir ayağım iyirmi beşdə,
O biri iyirmi dördədir.
Həyatın isti-soyuğu
Hələ qəlbimi pörtədir.

Yenə sərgərdan qalmışam
İllərin yol ayrıcında.
Təzə arzular sayrışır
Kırpıqlərimin ucunda...

Haqqı tapdayan şər ilə
Bitməyibdir hələ davam.
Çox şükür ki, yaşayırıq,
Davam edir ömür,
davam!

01.01.2025

DOĞMA YERLƏRDƏ DÜŞÜNCƏLƏR

KÖÇ ŞUŞAYA QAYIDIR

Şad xəbər ürəyimdə
Xoş duyğular oyadır.
Şükür olsun Allaha,
Köç Şuşaya qayıdır.

Yurdumuzdan yağının
Kəsilibdir ayağı.
Sevinir Cıdır düzü,
Sevinir Üçmıx dağı...
Bax bu həmin sıldırım,
Bax bu həmin qayadır,
Köç Şuşaya qayıdır.

Neçə bəxtəvər insan
Öz yurduna tələsir.
Sevincdən adamların
Qəlbi yarpaq tək əsir.
Sanmayın bu yuxudur,
Sanmayın bu rüyadır, –
Köç Şuşaya qayıdır.

Biz hamımız borcluyuq
Qələbəyə, zəfərə.
Təmiz bir hava gəlib
İndi qədim şəhərə.
Ürəkdə təzə-təzə
Xoş arzular boy atır.
Köç Şuşaya qayıdır.

Elə bil ki, sevinir
Yamacımız, dağımız...
Zirvədə dalğalanır
Üçrəngli bayrağımız,
Yönümüz şəfəq saçıan
Ulduzadır, ayadır. –
Köç Şuşaya qayıdır...

01.06.2024

YOLUMUZ ŞUŞAYADI

Dağlar qoynunda Şuşa
Mənim heyrət qalamdı. –
Uzanır Zəfər yolu,
Yollar dolam-dolamdı...

Bəxti açılib Kirsin,
Düşmənlər yerə girsin!
Hönkürən dərdli könül
Çox çətin ki, kirisin...

Daşaltıdan baxıram
Qayalı sıldırığa.
Şuşaya qalxan gərək
Çevrilsin ildırığa...

Dirənsəm də yoxuşa,
Qəlbim təsəlli tapır.
Fikrim Cıdır düzündə
Cövlan edir,
at çapır...

Dolanmasan sən əgər
Bu dağların başına,
Heç vaxt çata bilməzsən
Burda mənzil başına...

Maşınımız şütüyür,
Yolumuz Şuşayadı,
Doğma tək qəbul etməz
Heç zaman Şuşa yadı...

17.07.2024

SƏSİM ŞUŞADAN GƏLİR

Şuşaya qayıdıram,
Əllərim tir-tir əsir.
Ürəyim doğma yurdu
Görüşünə tələsir...

Həsrətlə göz dikmişəm
Dərələrə, dağlara.
Xəyalən qayıdıram
Ötən şirin çağlara...

Ümid çiçəkləriylə
Bəzənib sağım, solum.
Ötüb gedən illərin
Üstündən keçir yolum...

Elə bil ki, sevinir
Doğma ağaclar, kollar.
Qibləgahım Şuşaya
Aparır bizi yollar...

Topxana meşəsində
Topa dönüb hər ağac...
Çiçəklərlə bəzənib
İndi bütün yal-yamac...

Sevinir Cıdır düzü,
Sevinir Üçmıx dağı.
Xarı bülbüllər olub
Çəmənlərin çırağı...

Köksümdə tir-tir əsən
Yarpağa dönüb ürək.
Ciyərimə məlhəmdi
Vətən qoxulu külək...

Nə dərdim? –
Bu sübh yeli –
Nəsim Şuşadan gəlir.
Şükür olsun Allaha,
Səsim Şuşadan gəlir...

17.07.2024

ŞUŞADA SÜBH GƏZİNTİSİ

Şuşada gəzə-gəzə
Köks ötürürəm hərdən.
Xatirələr boylanır
Uçuq pəncərələrdən...

Təzə Şuşa rəng qatır
Başımdakı havaya.
Uçuq evlər bənzəyir
Quşu uçan yuvaya...

Qabağa gedə-gedə
Geriyə qayıdıram.
Mürgülü keçmişimi
Yuxudan oyadıram...

Yaralı xatirələr
Mənim qəlbimi üzür...
Sanki Şuşa böyüyüb,
Kiçilib Cıdır düzü...

Evlər sahıbsız qalıb
Rahat yata bilmirəm.
Mən daha bu məkanda
At oynada bilmirəm...

18.07.2024.

Şuşa

XARİBÜLBÜL HEYKƏLLƏRİ

İllər öncə
yamacda dizimi yerə qoyub,
bir Xarıbülbul çiçəyini
qoxlamışdım...
O ətri bu vaxta qədər
yaddaşımda saxlamışdım.
İndi arzularım
təptəzə olsa da,
yaralarım köhnədi...
Yenə də
Xarıbülbul həsrəti
içimi göyüm-göyüm
göynədir...

Dünyanın hər yerində
təbiət möcüzələr yaradır,
ancaq heç harda
bu çiçəyin bənzəri yoxdu...
İndi azad Şuşada
Xarıbülbül heykəlləri
Xarıbülbüllərin
özündən çoxdu...
Həsərət ayazında
üşüyən qəlbim kimi
gecənin ayazında üşüyən
heykəllər bumbuzdu,
soyuqdu.
Ancaq təəssüf ki,
əzəmətli Xarıbülbül
heykəllərində
bir zaman qəlbimi titrədən
zərif bur Xarıbülbülün
qüdrəti yoxdu...

19.07.2024.

Şuşa

– Nə görmüsən o şəhərdə,
Dağlar oğlu, dağlara gəl,
Ürəyimiz çat-çat olub,
Məlhəm elə dağlara gəl.

– Daha ömür gün keçibdir.
Bəlkə də son nəfəsimdi.
Qoyun dağlar sizə qalsın,
Bu dəniz mənim bəsimdi...

20.07.2024

**BİZSİZ QALAN
BƏRGÜŞAD**

Bizsiz məharətini
Bərgüşad işə salıb. –
O, öz sahillərində
Keçilməz meşə salıb.

Dağların göz yaşı tək
Gecə-gündüz hey, axıb.
Qədəmi hara dəyib,
Orda gül-çiçək qalxıb.

Bu yerdə bağbanlığı
Səpinçi külək edib.
Çay yamyaşıl kol-kosu
Özünə bələk edib.

Qoymayıb ki, çaylaqda
Bir ağac da quruya...
Çalışıb ki, özünü
Yad nəzərdən qoruya,
Bəd nəzərdən qoruya...

16.10.2024

**BİZSİZ DAĞLAR,
BULAQLAR**

Yara göz önündədi,
Dərdin dəvası çatmır.
Bizsiz qalan dağların
Sanki havası çatmır.

Ucalığına baxma,
Səngər həzin, kövrəkdi.
Ona da can verməyə,
Doğma nəfəs gərəkdi...

Bulaqlar da quruyub,
Doğmalarsız diyarda.
Pıçıltıyla deyiblər:
Harda, qaldınız, harda?

Qəribsəyən çeşmələr
Bizsiz çətin keçinə.
Görüb içəni yoxdu,
Bulaqlar da quruyub,
Çəkilib öz içinə...

Yolumuzu gözləyir,
Qərib ırmaqlar, dağlar,
Doğma hənir eşitcək,
Çağlayacaq bulaqlar...

16.10.2024

YAY YAĞIŞI

Yayın cırhacırında
Qəflətən yağış yağdı.
Bir-birinə qovuşan
Damlalar sel tək axdı...

Bu yağışın yanında
Yaz yağışı yalandı...
Kökü quru ağaclar
Alovlara qalandı...

Kim şərək ola bilər
Onun həyəcanına? –
Yağış hopa bilmədi
Yerin təşnə canına...

Gün yay boyu istəyib
Onu toza döndərə...
Bu yağış təbiəti
Çətin yaza döndərə...

Yay yağışı məlhəmdi
Çat-cat olan torpağa...
Ancaq o neyləyəcək
Bir saralmış yarpağa?

21.07.2024

Bıçınçılar yatmışdı
Biz gedəndə əkinə...
Bələd olduq dünyanın
Çox “cık”inə, “bik”inə...
Ömür boyu yaşadıq
Biz çəkinə-çəkinə,
Yüngüllər üzə çıxıb,
Kimdi baxan çəkinə?
Abır-həyadır elə
Bizi qoyan bu günə.
Dik budaqlar baş əyir
Öz əslinə, kökünə.
Yaşlandıqca, adamın
Birə düşür kürkünə.
Ayaqlar tab eləmir
Düşüncənin yükünə...

2024

ÖMRÜN UCALIĞINDA

Ocaq səni isitməz ki, isitməz, –
Neçə ilin soyuğu var canında.
Üşüdürsə qəlbi həsrət sazağı,
Damarında buz bağlayar qanın da...

Qılınc kimi şaxta qəlbi deşəndə,
Qırov düşər, çiçək qalar gülşəndə? –
Qocalıqla qış üst-üstə düşəndə
Yalan şeydi Sibir onun yanında...

18.12.2024

Nəfsinin dalınca getmə,
Əzizim, haqqa yaxın dur!
Qəlbində iman olanlar
Ulu Tanrıya yaxındır...
Bu dünyanın işlərindən
Kim baş açə bilib axı? –
Nə varsa bu yer üzündə
Hər şey, hər şey Allahındır.
Haqqın adını çağırıdım
Dağlar səs verdi səsime.
Bir ilahi nur qarışdı
Gəzmək, görmək həvəsimə...
Çağlayıb axan bulağın
Suyundan içib duruldum,
Yamaclardan əsən külək
Ətir qatdı nəfəsimə...

05.12.2024

**QIYAMƏT
UZAQDA DEYİL**

Dünya niyə istiləşir? –
Cavab tapmırıq suala.
Qorxuruq buzlar əriyə,
Yerin üzünü su ala.

Niyə müdriklər birləşib
Çalmır həyəcan təbili?
Hər nazımıza yer dözüür,
Nə ağzı var, nə də dili.

Yağır mərmilər, bombalar
Günahsız kəslər qırılır...
Qatillərin əlləriylə
Təzə bir mizan qurulur.

Hər gün, hər ay unudulur
Əslimiz də, kökümüz də.
Dağılır şəhərlər, kəndlər
Heç tərənmir tükümüz də.

Anaların, bacıların
Dağ çəkilir ürəyinə.
Bu qədər soyuq olarmı
İnsan insan taleyinə?

Qiyamət uzaqda deyil,
Gündüz-gecə istiləşir...
Biz ki bu qədər soyuğuq
Dünya necə istiləşir?

23.XI.2024

FÜRSƏT VARKƏN

Fürsət varkən şükür elə
Allahın ömür payına!
Dəyər ver bu qısa ömrün
Hər gününə, hər ayına.

Eli düşün hər güləndə,
Qədrini bil hər gülün də,
Ağ atlı mələk gələndə
Kim yetəcək harayına?

Boşuna getməsin illər,
İşləsin yaradan əllər,
Hörülsün yaxşı əməllər
Sənin ömür sarayına...

El mərdi-namərdi seçir,
İllər ötür, ömür keçir,
Elə bil qış kəfən biçir
Uca dağların boyuna...

Bərq vurur, deyil qar almaz,
Yayda çəməndə qar olmaz,
Bəyöz saç bir də qaralmaz
Dünya yaşıla boyana...

Hamı bizə gəlir kələk,
Bilmirik ağlayaq, gülək?!
Əzəl gündən çərxi-fələk
Bizi salıbdır oyuna.

Qəsdı nədi kor dumanın?
Upuzun ömür umanın?
Bəşər övladı zamanın
Önündə çətin dayana...

Nəsil dəyişir, ağlama,
İşi sabaha saxlama,
Bu dünyaya bel bağlama,
Yatan bəxt çətin oyana...

Yaşamaq olmaz bu sayaq,
Oturub günləri sayaq?
Yaradan olarmı dayaq
Ayaq altını oyana?

Kədər sevinclə qoşadı,
Ömrümüz üzü qışadı,
Tutaq ki, lap yüz yaşadın,
Yol varmı yüzdən o yana?

19.11.2024

Quş tək uçub gedən vaxt
bizi çətin gözləyə. –
Gileylənmə heç zaman
sən öz qocalığından.
Heç ehtiyac da qalmır
böyüdücü gözlüyə, –
Hər şey aydın görünür
ömrün ucalığından...

29.02.2024

ANALAR

Anasız dünyamızda
Arzular viran olar.
Şimşək kimi çaxanın
Həyatı bir an olar,
Müqəddəsdə analar,
Unudulmaz analar.
Dünyadan köçsələr də,
Onlar hər an anılar...

16.10.2024

QIROV

Yenə hava soyudu,
Dağlara qırov düşdü.
Ürəyim qan ağladı,
Dərdlərə girov düşdüm.

Elə bil ki, qar yağıb,
Çəmənələrə, düzlərə.
Hər tərəf bəmbəyazdı,
Kədər qonub üzlərə.

Qırov qar deyil ancaq,
Çəməndə donan şəhdi...
Ağacların başına
Çəkilən bəyaz zehdi...

Hələ qış uzaqdadı,
Narahatlıq hədərdi...
Çünki qırovun ömrü
Gün çıxana qədərdir...

2024

AD GÜNÜ

Deyirsən: – Bu dünyada
Beş-üç günlük qonağıq.
Niyə qeyd eləmirsən
Ad gününü sən axı?

– Qocaldıq,
keçmiş qalıb,
Yaddaşın umuduna.
Nə ad günü, əzizim,
Adını unudana?

05.12.2024

HUŞSUZLUQ

Huşsuzluq canımı sıxıb,
Heç kim məni yada salmır...
Köhnələr yadımdan çıxıb,
Təzələr yadımda qalmır...

2024

Bir kimsə baş açmaz
zamanın işindən,
Dəyişir fəsillər,
dəyişir nəsillər.
Nə deyə bilirəm,
nə susa bilirəm, –
Dilimin ucunda
gizlənilib nə sirlər!
Alimin qədrini nə bilər
məmurilər –

hazıra-nəzirlər?
Təskinlik tapıram
elin bir sözüylə:
Həqiqət üzülməz,
həqiqət nəzilər...

02.12.2024

Külək kimi əsirlər,
Bu nəfsinə əsirlər.

Çatmır öz ünvanına
Verdiyimiz nəzirlər...
Gündən-günə yurdumda
Artır yetim-yesirlər...

Hasarlar göyə qalxır,
Daralır mühasirə.
Aqillərə cahillər
Oxuyur mühazirə...

Gözdən tük qopartmağa
Fürsət, məqam gəzirlər.
Cahilə qahmar çıxıb,
Aqilləri əzirlər...

Külək kimi əsirlər,
Bu nəfsinə əsirlər...

03.12.2024

**YER ALTINDAN
GƏLƏN SƏDA**

Varlığımı salıb oda
Yer altından gələn səda:

– Dünyamızı dəyişmişik,
Gümanımız yox sabaha.
Yorğanımız, döşəyimiz
Qara torpaq olub daha...

Hər şeyin var əsli, kökü,
Fındıq dönüb badam olmaz.
Hər qadından anam olmaz,
Hər kişidən atam olmaz.

Arı güldən gülə qonur,
Yer altında adam donur,
Gözümüzdə bir də o nur,
Ağzımızda o tam olmaz...

Qüssə gördüm mən üzündə,
Yuva salıb çən üzündə,
Coşqun həyat dənizində
Bir də sevgi adam olmaz.

Arabir düşsək də yada,
Çevrilmişik burda yada,
Dönmüşük çiçəyə, ota,
Daha bizdən adam olmaz...

19.12.2024

DÜNYANIN AĞRILI SÖHBƏTİ

Dünyagörmüş bir insanın
gəldiyi bu qənaətlər
dəqiqdi, qətidi:
Dünyanın ən səmimi,
ən ağırlı söhbəti
insanın özünün özüylə olan
söhbətidi...
Bu zaman adam
heç kimdən çəkinmir,
heç nəyi vecinə almır.
Burda gizli, örtülü
heç nə qalmır...
Ürəyin dərinliyində
nə qədər ağrı,
nə qədər izzirab var...
Burda üz-üzə dayanıb
adamın aldığı gizli həzzlər,
çəkdiyi gizli izzirablar...
Burda hakim vicdandı,
burda sevincə
üstün gəlir kədər.
Burda güzəşt yoxdu
zərrə qədər...

13.10.2024

İBRƏT DƏRSLİYİ

Keçmişdə sevinc az,
Qan-qada boldu.
Tarix – bəşəriyyətin keçdiyi
ağrılı, əzablı yoldu...
Tarix –
ömrünü başa vuran keçmişdi,
Zaman isə
yayından ayrılan oxdu...
Hər şey, hər şey
irəliyə can atır,
geriyə isə yol yoxdu...
Ancaq “keçmiş
keçmişdə qaldı” – demə,
düşünmə ki,
mütləq ona
kəfən toxumalısan.
Unutma ki,
Tarix ibrət dərsliyidi,
Gələcəkdə
səhv eləməmək üçün
onu dönə-dönə oxumalısan...

21.09.2024

KEÇMİŞ, BU GÜN, SABAH

Səni duymayanlar arasında
tənha qalanda
Xəyallar başını qatır,
Xatirələr səni basır köksünə...
Elə adam var ki,
yaxından tanıdıqca,

ona hörmətin artır,
eləsi də var ki, əksinə...
Sabaha ümidi olmayanların
Özləri bu gündə olsalar da,
Xəyalları keçmişdədi.
Yalnız müdrik olanlar
dərək eləyirlər ki,
Bu gün,
gələcək,
keçmiş nədi...
Ötən günləri xatırlayıb,
sabahı düşünüb,
vaxtını itirmə,
unutma ki,
ömür əbədi deyil,
Keçmişə bir daha
dönə bilməzsən,
Sabah olmaya da bilər,
Bu günün qədrini bil....

29.09.2024

YAXŞILIQ AÇARDI

Adamın içini
doğrayır ağrılar,
Artdıqca dünyada
xəbislər, oğrular. –
Onları görəndə
utanıb kiridim. –
Yəqin ki, oğrudan
qorunmaq istəyi
Yaradıb qıfılı, kilidi?!
Dünyada hər dərdə
bir əlac tapılar,

Pislərin üzünə
açılmaz qapılar...
Çox paslı qıfillar,
çox bağlı qapılar
açmağı bacardım...
Düz deyib babalar,
düz deyib atalar:
– Yaxşılıq açardı...

01.10.2024

Dünyanın sirlərindən
agah olmaq istəyən insan
elə bil ac arıdır.
Söz –
hikmət xəzinəsinin
açarıdır.

Bütün xəzinələrin,
məbədlərin
açarıdı sevgi...
Qəlbində
kin-küdurət saxlama,
Zülm eləmə özünə. –
Allahın yaratdıqlarını
sidq ürəklə sev ki,
Bütün gözəlliklərin
qapısı, pəncərəsi
taybatay açılsın üzünə...

13.04.2024

Min ildi,
milyon ildi
sellər, sular
dağın, dərənin
torpağını, daşını yuyub
dənizlərə, okeanlara aparır...
Bəlkə elə buna görə
okeanlar, dənizlər
tez-tez qabarır?
Cavab tapmaqda
acizəm bu suala –
Qorxuram əvvəl-axır
dünyanın üzünü
yenidən su ala...

08.04. 2024

PAYIZ DÜŞÜNCƏLƏRİ

Yarpaqlar uçuşduqca
elə bil mən də üşənirəm –
Olanları, keçənləri
düşünürəm...
Şimşəklər çaxdıqca
ağrılı xatirələr
sayrışır gözümdə...
Yarpaqları titrəyən
ağaca bənzəyirəm
elə mən özüm də...
Xiyabanda gəzə-gəzə
uzaq-uzaq üfüqlərə
dikilir gözlərim...
Xəzan yarpaqları kimi
yerə tökülür

titrək ayaq izlərim...
Ləpirlərim də xəzəllər kimi
hazırdı qanad açmağa...
Zamanın küləklərinə qoşulub
harasa uçmağa...

16.10.2024

Başımız işə-gücə
o qədər qarışıb ki,
Elə bil bu dünyada
heç nə, heç nə
gözümüzü oxşamır,
ürəyimizə yatmır.
Hikmət nuru beynimizi,
Sevgi nuru ürəyimizi
qəflət yuxusundan oyatmır.
Bu da bir həyatmı? –
Ömrümüz boyu işləyirik,
Yaşamağa vaxtımız çatmır...

2024

Dünyanın zən zərif,
ən sevdalı sözləri
Mənim qələmimin
içindədi...
Ancaq o qələm
mənə laqeyd
olanların üstündən
xətt çəkmək gücündədi...

2024

Bir doğma
dəyər min yada! –
Doğmasını itirən ürəyin
bitişməz çatı var.
Heç nə əvəzsiz
qalmır dünyada –
Pisliyin cəzası,
Yaxşılığın mükafatı var...

18.05.2024

BELƏ GETSƏ

Çoxaldıqca musiqidə
xaric səslər,
şəirdə xaric sözlər,
Vətən qürbətə bənzəyər,
Yolumuzu xaric gözlər...
Elə bil gündən-günə
bu doğma diyarda
bizim üçün doğma
hava, su çatmır.
Elə bil bu xaric səslər,
bu xaric sözlər içində
adamın havası çatmır. –
Gündən-günə yad nəfəslə
dolur daxilimiz,
gündən-günə boşalır
doğma daxilımız...
Belə getsə,
üzə çıxacaq paxırımız, –
necə olacaq bizim axırımız?

19.10.2024

NAĞILLAR BİTƏNDƏ

Həqiqətə bu qədər göz yumub,
uyduqca, inandıqca nağıllara,
hələ çox çətinliklər
çıxacaq qarşımıza...
Nağıllar bitəndə,
sona çatanda
Göydən üç alma yerinə
üç daş düşəcək başımıza...

19.10.2024

MÜHARİBƏ

Müharibə özüylə
Fəlakət gətirib –
kimi atasını, kimi balasını,
kimi sevgilisini,
kimi ayağını, kimi qolunu,
kimi də yaddaşını itirib...
Ancaq onun kimliyindən
xəbər verir
yaddaşını itirən əsgərin
əlində yellənən
üçrəngli bayraq...
Gözlərini açıb,
bəxtəvər-bəxtəvər gülümsəyir
qanımızla yoğrulan ana torpaq...
Həsrət qaldığımız doğma yerləri
göz yaşlarımızla sulayırıq,
köksümüzü ötürə-ötürə...
Təskinliyimiz isə budur ki,
Anamız Vətəni tapmışıq
Hər şeyimizi itirə-itirə...

20.10.2024

Müharibə başlayanda
hamı bir oldu,
Hamı dedi ki,
öncə Vətəndi.
Müharibə bitdi,
Hamı ayrıldı,
nədəndi? –
Yenə həmə-n-həməndi.

Bəndə nə bilir ki,
Cənnət nədi,
Cəhənnəm nədi?
Hamı deyir ki,
şəhidlər cənnətdədi,
Heç deyən yoxdu ki,
şəhid anaları
cəhənnəmdədi...

Şəhid anasının
nələr çəkdiyini
Təskinlik verən
nə bilir ki?
Deyirsən ki,
əlimdən gələni
eləməyə hazırım, –
Əlindən nə gəlir ki?

2024

ƏDALƏTİN, HAQQIN ZİYASI

Sağ olun ki, varsınız. Sağ olun ki, adını müəllim qoyan, amma öz mənafeğini güdən bəzi ziyalılardan fərqli olaraq bu keşməkeşli həyatda öz simanızı qoruya bildiniz. İlk növbədə özünüz üçün. Sonra isə bu dünyada hələ də ədalətə və maarifin ziyasına, işığına inanan sizin bəzi şagirdləriniz - bizim üçün.

Tarix Nəzərli

Bilənlər bilir ki,
Həmişə tamah buludlarından
qoruya bilmişəm
ümid ulduzları bərq vuran
təmiz səmamı.
Həyatın keşməkeşli yollarında
Heç zaman dəyişməmişəm
mən öz simamı.
Həmişə qəlbindəki iman nurundan
güc alanlardan olmuşam.
Adını təmizə çaxıranlardan yox,
adını təmiz saxlamağı
bacaranlardan olmuşam...
Halalq mayası qatmışam
şeirimin hər sözünə, hər sətrinə.
Kimsənin önündə əyilməmişəm
Kiminsə, nəyinsə xətrinə...
Nə yaxşı ki, hələ də
boyun əyməyənlər var,
bu məkrli dünyanın
hiyləsinə, riyasına.
Nə yaxşı ki,
hələ də inananlar var
ədalətin, haqqın ziyasına....

25.10.2024

Aldanma
təmənnalı adamın
tərifinə, xoş sözüne, –
hamısı rəngdir, boyadır.
İnsan sədaqəti,
etibarlılığı ilə ucalır,
boy atır...
Unutma ki,
Səni həyata bağlayan adama
xəyanət eləsən,
cəhənnəmə dönəcək həyatın...

29.10.2024

ACI HƏQİQƏT

Kökü quruyan ağaca
nə qədər su versən də,
təzədən boy ata bilərmi?
Əbədi yuxuya gedən insanı
Kimsə yuxudan
oyada bilərmi?
Həyat –
yaydan ayrılan bir oxdu,
Onun da geriyə yolu yoxdu. –
Çaya axan su
yenidən bulağa,
Dənizə axan su
yenidən çaya
qayıda bilərmi?

16.11.2024

Ay aman, üstümüzə
bu külək hardan əsdi?
Havayıdan müəllimə
maaş vermək əbədi.
Dərsə gedən nə gəzir,
təhsilin adı qalıb,
Məktəbləri bağlayın,
nazirlik qalsa bədi...

05.12.2024

MEYMUN VƏ İNSAN

Meymun meymunluğuyla
Fəxr etməyə haqlıdır.
Bilirsiniz heç bunlar
Nə səbəblə bağlıdır? –

Meymun olan adamla
Rastlaşsaq da hər yanda,
Adama dönən meymun
Olmayıb bu cahanda...

Alma armuda dönməz,
Fındıqdan badam olmaz.
Adam dönər meymuna,
Meymundan adam olmaz...

06.02.2024

Əlində ağac yoxdusa,
Dostluq eləmə it ilə.
Qismətinə bıçaq düşüb,
Zəhmət çək, onu itilə, –
Nə kəsmək olar küt ilə?!

BİZ İNSANIQ

Pərvanə qorxsax əgər
qanadı ütölməkdən,
Özünü qoruyardı
alova dürtölməkdən...
Boyun əyməsək belə
bu acı həqiqətə,
Bəzən işiq sevgisi
bizi salır zölmətə...
Ümid odunun külü
olsa da göz dağımız,
Arzuların yolunda
çıxsax da cızdağımız,
Haqqın təntənəsinə
inanmışıq həmişə,
Biz insanıq, möhtacıq,
Haqq nuruna, günəşə...

25.09.2024

Üstümüzə yağax qarı
Sinəmiz əridir hələ.
Şükür olsun Yaradana
Üzümüz bəridir hələ...

20.09.2024

Kim güclüsə, haqlıdı,
məzlum xəyala dalıb,
İnsanlıq günəşinin
üzünü bulud alıb.
Zalımlar at oynadır,
ac uşaqlar qan qusur, –
Dünyada ədalətin
quruca adı qalıb...

Aqıl elmə nəfəs verir,
Cahil aqilə dərs verir...

Onlara baxanlar çasır:
Ay haray, başından aşır,

Cahilin cahi-cəlalı,
Aqilin dərdi-mələli...

26.09.2024

Həyat amansızdı, bəzən
ürəkdən keçən alınmır.
Baxan çoxdu, həqiqəti
ancaq hamı görə bilmir.
Quş quru budağa qonub,
deyir: Yarpağın olummu? –
Ağac nə qədər çalışır,
ona cavab verə bilmir...

16.09.2024

Xəbər varmı min bir əzab
Görüb yaşa dolanlardan?

Qönçələr dərs almadımı
Əvvəl axır solanlardan?

Qalmadı əsər-əlamət,
Zənginlərdən, kalanlardan.

Qoca dünya xəbərdardı,
Gedənlərdən, qalanlardan.

Həqiqət sıyrılib çıxdı
Bər-bəzəkli yalanlardan.

Həyat özü qisas aldı
Qəlbi, gönü qalınlardan. –

Çox yaşayıb qocaldım ki,
İbrət alım olanlardan...

16.07.2024

SAHİBSİZ İTLƏR

Hara gedək bilmirəm
Bu itlərin əlindən?
Neyləyək boşa çıxan
Ümidlərin əlindən?

Biz onları görürük
Baxsaq da hansı tinə. –
Sahibsiz itlər dönüb
Şəhərin sahibinə...

İtə qahmar çıxanın
Baş açan var işindən?
Bizi kim qurtaracaq
Ac itlərin dişindən?

Toxunmazlıq hüququ
Adamın yox, itindi.
İtlərin arasında
Adam olmaq çətindi...

2024

Rahatlığımız itdi,
Hara baxırsan, itdi...

Yaxşı kimdi, yaman kimdi? –
Ölçü itib, meyar itib,
Çəmənləri çayır basıb,
Gül yerində tikan bitib...

Yazıq kişi düşmən olub,
Arvadıyla, uşağıyla. –
Qiyətlər çömçəylə artır,
Maaşlar çay qaşığıyla...

Sel axır üzü aşağı,
Yel adamı dağa çəkir.
Ulu Yaradan hərəni
Bir cürə sınağa çəkir...

06.07.2024

Kim baş aç a bilib axı
Fələyin fitnə-felindən?
Nə qədər günahsız insan
Didərgin düşüb elindən.
Dünya ritmini dəyişib,
Xeyir-şər qarışıq düşüb,
Sərçə də köçəri olub,
Bu qarğaların əlindən...

14.10.2024

Dünya heç vaxt boş qalmır,
tez-tez boşalıb-dolur,
Gah dumana, gah əlvan
şəfəqlərə bürünür...
Dağlardan baxan zaman
dərələr dərin olur,
Dərələrdən baxanda
dağlar uca görünür...

13.04.2024

Gözə dolan tozdan tüstü yaxşıdı,
Qışın şaxtasından isti yaxşıdı.
Dünyadan getməyə tələsmə hələ –
Torpağın altından üstü yaxşıdı.

14.04.2024

AMERİKA DƏFTƏRİNDƏN

Təyyarəmiz İstanbuldan
havaya qalxıb,
üzü Los Ancelesə doğru uçur...
Xəyallar qönçə-qönçə,
arzular puçur-puçur...
Təyarəmiz sehrlı bir
qayçı kimi biçir
İllərin, ayların
həsrət dumanını...
Ürəyimiz əsə-əsə gözləyirik
nəvələrimizlə görüşmək anını...
Yer ilə təyyarə arasında
qalın bir pərdəyə
dönüb buludlar...
Elə bizim də gözümüzdə
sevinc yağışları,
elə bizim də üzümüzdə
bulud var...
Təyyarəmiz göydə uça-uça
aramızdakı hicran
məsafəsini əritdi...
Təyyarəmiz elə bil
yerdən qopan
iri bir qaya parçasıdı –
meteoritdi...

Çox şükür,
Bulud dalğaları yara-yara
Göylərin yeddinci qatından
yerə enirik...
Bizə əl eləyən
nəvələrimizi görəndə
Bəxtəvərlər-bəxtəvərinə
dönürük...

24.07.2024.
Los Angeles

Canlılar içində
nadirdi insan,
Hər şeyə
qadirdi insan...
Görəsən bu güc,
bu qüvvət
haradan dolub
onun daxilinə?
Bir okeanın
üstündən uçub,
Gəlib çıxdıq
o biri okeanın
sahilinə!

24.07.2024.
Los Angeles

AZADLIQ

Görəsən yer üzündə
ürəyin istəyən kimi
yaşamağın
əvəzi var?
Ancaq ürəyin içində belə
gözəgörünməz bir
mizan-tərəzi var...
Bütün dövrlərdə
hamının arzusu olub
Azad insan,
Azad ölkə,
Azad diyar...
Ancaq köləni kölə,
Azadı azad duyar...
Bu dünyada əsrlər boyu
az xalq, az adam
söyləyə bilib ki,
mən müstəqiləm,
azadam.
Əslində təbiətin,
bəşəriyyətin taleyi
Gözəgörünməz bir qüvvə,
Gözəgörünməz
bir əllə yazılıdı,
Bu dünyada
hamı hamıdan,
Hər şey
hər şeydən asılıdı...

Əslində azadlığın yolu
dünyanı dərk etməkdən,
kamala dolmaqdan başlayır...
Əslində azadlığın yolu
insan olmaqdan başlayır...

26.07.2024.

Los Angeles

UCADAN BAXMAQ ÜÇÜN

Ucadan baxanda
hər şey aydınca
görünür.
Ürəyin sevinc
nuruna bürünür.
İmanın kamil olmasa,
Mələklər mərtəbəsinə
Qalxa bilməzsən.
Ucalmasan,
Ucadan baxa bilməzsən.
İçindəki iman nurundan
Güc almağı bacarmalısan.
Ucadan baxmaq üçün
ucalmağı bacarmalısan.

26.07.2024.

Los Angeles

ŞƏHƏR İÇİNDƏ ŞƏHƏR

Gölməçələr uzanır
Bayona çayı boyu.
Göz oxşayan mənzərə
Adamı heyran qoyur.

Hər tərəf yaşıllıqdı,
Burda qış da baharmış.
Kol-kosun arasında
Bir ayrı dünya varmış.

Sahildə yanot gəzir,
Göllərdə quşlar üzür.
Bu gözəl mənzərəyə
Baxanın gülür üzü...

Bizi görüb hürkdülər,
Oy quşlar, nə qədərmiş!
Bura şəhər içində
Ayrıca bir şəhərmiş...

27.07.2024.

Los Angeles

QORUQ

Bu dərə tamam bələnib,
Otun, çiçəyin ətrinə.
Bataqlığı qoruyurlar
Su quşlarının xətrinə...

Təccüblənmə, sən burda
Rast gəlsən dadlı moruğa.
Quşlar perikməsin deyə
Bataqlıq dönüb qoruğa...

27.07.2024.
Los Angeles

SAKİT OKEANA BAX

Sakit okeana bax,
Meydan oxuyur dağa.
Ancaq taqəti yoxdu
Uca zirvəyə qalxa...
Qayalara çırpılıb
Ovulur dalğa-dalğa...
Sudan qalxan dumanın
Bənzəri vardır aha.
Sakit okeana bax,
Əlacı yoxdur daha.
Dağlardı məcbur edən
Onu sakit durmağa...

28.07.2024.
Palos Verdes

YAŞIL ZOLAQ

Sanki yaşıl meşəni
Əyninə geyinib dağ...
Yel əsdikcə titrəyir
Hər çubuq, hər bir budaq.

Suları hədələyir
Elə bil yaşıl barmaq.
Okeanın içinə
Uzanır yaşıl zolaq.
Bəlkə də buna görə
Bu yerlərin adını
Qoyublar Yaşıl Zolaq?

28.07.2024.

Palos Verdes

BARIŞMAĞA

Göz həmişə hazırdı
Qaş ilə barışmağa.
Sevən ürək məhkumdu
Baş ilə barışmağa.

Ağ buludda su yoxdu,
Hava yaman soyuqdu,
Yazın istəyi yoxdu
Qış ilə barışmağa...

Tutulub göyün üzü,
Yağışdır göyün sözü,
Varmı kəsəyin üzü
Daş ilə barışmağa?

Ayrılıq tək acı yox,
Bu dərddin əlacı yox,
Qurunun illacı yox
Yaş ilə barışmağa...

Səhrada tənha qumuq,
Şirəsi itən tumuq,
Əvvəl-axır məhkumuq
Yaş ilə barışmağa...

28.07.2024.

Venis

ŞƏLALƏ

Öyünürdü şəlalə:
– Bir az da gəlin yaxın!
Gözünüzü dörd açıb,
Gözəlliyimə baxın!

Sularım bəmbəyazdı,
Görün düşürəm hardan?
Elə bil səda gəldi
Axan sakit sulardan:

– Sən də bizim tək susan,
Lovğalanırsan nədən?
Düşdüyün hündür dağdı
Səni şəlalə edən...

28.07.2024.

Santo Ynez

SEL VƏ ÇAY

Kiçik çayları
Sellər daşdırır.
Çaylar daşanda
Selin önündə
Nə ağac durur,
Nə də daş durur...

Nəhəng ağaclar
Kökündən aşır.
Sular aparır
Qayanı, daşı...

Bizi çaşdırır
Qorxunc mənzərə...
İpiri daşlar
Dönüb təkərə,

Sanki fırlanıb
Aparır çayı.
Sahillərindən
Qoparır çayı...

Elə ki, durur
Sel çaya arxa.
Az qalır sular
Yamaca qalxa...

Səllərin ömrü
Qısadır, ancaq
Qoyduğu qorxunc
Mənzərəyə bax!

O çıxıb gedib,
Ancaq çay qalıb.
İpiri daşlar,
Aşan ağaclar
Səldən pay qalıb.

Sel gedib, çayın
Gücü yox daha...
Təqəti yoxdu
Kükürəyə, axa.

Sel dura bilmir
Ta ona arxa. –
Kiçik dağ çayı
Bənzəyir arxa.

Sısqə suları
Selmiş daşdıran.
Günahsız çayı
Oymuş çəşdıran...

29.07.2024.
Santo Ynez

Həyat eşqindən
Güc alıram mən,
Ancaq günbəgün
Qocalıram mən.
Bəzən ayaqlar
Baxmır sözümə.
Belə deyirəm
Hərdən özümə:
– Gərək azaldım
Hər il yükümü. –
Həm işlərimi,
Həm də çəkimi...

29.07.2024.
Venis

DAĞ ÇAYI

Dağın köksündən
Çıxan bulaqlar.
Axaraq çaya
Dönür, uşaqlar.

Vaxtı da yoxdur
Bir nəfəs dərə,
Çayın yolunu
Gözləyir dərə...

Hər şeyə olur
Bir əvvəl-axır.
Dağ çayı dağdan
Dənizə axır...

29.07.2024.
Venis

ADDAMAC

Axır balaca bir çay
Dağdan üzü aşağı...
Çəkir özünə sarı
O, böyüyü, uşağı...

Dərə boyu uzanan
Kiçik, balaca cığır
Yamaclardan enərək,
Çayın üstünə çıxır.

Ayağımızı daşın
Üstünə qoya-qoya,
Rahatca adlayırıq
Biz bu taydan o taya...

Çayın hər sahilində
Gör nə qədər ağac var.
Çayı adlamaq üçün
Yaxşı ki, addamac var...

29.07.2024.

Venis

Düşmüşəm küçələrə
Hey gəzirəm səhərdən.
Elə bil adam yoxdu
Belə nəhəng şəhərdə...

Bu sakitlik, bu sükut
Qəribədir necə də...
Hamı iş-gücündədi,
Gəzən yoxdu küçədə...

30.07.2024.

Los Anceles -Mar Vista

DÜNYA OYUNCAQ OLUB

Ömür boyu biz fillər qulağında yatmışıq,
Heç zaman üzməmişik düşüncələr selində.
Uşaqların başını oyuncaqla qatmışıq,
Dünya oyuncaq olub uşaq-muşaq əlində...

30.07.2024.

Los Anceles – Venis

QƏRİB KİMİYƏM

Zaman sifətimə salsa da qırış,
Uşaqlıq dünyamdan qopa bilmirəm.
Gəzsəm də dünyanı mən qarış-qarış,
Heç harda rahatlıq tapa bilmirəm.

Qüssə əskik olmur niyə üzümdən?
Niyə kədər dönüb can sirdaşına?
Bilmirəm nə işdi, darıxıram mən
Getsəm də dünyanın hansı başına...

Dənizin qoynunda üzürəm hərdən,
Qəm yükü daşıyan nəhəng gəmiyəm.
Sanki yer oğluna yer yoxdu yerdə,
Elə göylərdə də qərib kimiyəm...

30.07.2024.

Los Anceles - Venis

Uşaqlar dünyaya
gəldikləri gündən
böyüklərin öyrətdiyi
həyat tərzinə alışırlar.
Onların başını o qədər
oyuncaqla qatırıq ki,
Böyüyəndə də
dünyanı oyuncaq kimi
oynatamağa çalışırlar...

30.07.2024.

Los Anceles – Venis

SÜRÜCÜSÜZ MAŞINLAR

Ay aman, bu şəhərdə
Gör nə qədər maşın var! –
Məni məəttəl qoyub
Sürücüsüz maşınlar...

Hey gedirlər yol boyu
Onlar canlı at kimi.
Çox dəqiq işləyirlər
Hamısı saat kimi...

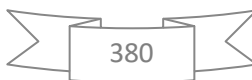
Yaxşı baş çıxarırlar
Küçə boyu axından.
Heç vaxt kənar çıxmırlar
Hərəkət zolağından.

Qırmızı işıq yansa,
Maşın dayansın gərək. –
Onlar pozmur qaydanı
Bəzi sürücülər tək...

Xariqələr yaradan
Zəkanın gücü olub. –
İnsan robot düzəldib,
Robot sürücü olub...

31.07.2024.

Los Angeles - Venis

QARABAQARA

Dəyişirəm yerimi
Heç yorulдум demirəm.
Gah nəhəng okeanda,
Gah dənizdə çimirəm.
Gəzirəm bu dünyanı
Qəlbimdə həyat eşqi.
Görmür bu həqiqəti
Bəlkə mənim tək heç kim? –
Gah enirəm dərəyə,
Gah qalxıram dağlara.
Ancaq çəşib qalmışam,
Mən gedirəmsə hara,
Qocalıq da dalımca
Gəlir qarabaqara...

31.07.2024.

Los Angeles – Venis

DƏYİŞİB ZƏMANƏ

Dəyişib zəmanə,
İnsanlar dəyişib.
İdarə taxtında
Gör kimlər əyləşib?!
Hər şeyin meyarı
pul olub,
İnsan öz nəfsinə
qul olub...

01.08.2024.

Los Angeles – Venis

Gücün çatmaz hönkürən
Qəlbimi kiritməyə, –
Üzrün günahdan betər.
Mənim ürəyimdəki
Zülməti əritməyə
İman işığı yetər...

01.08.2024.

Los Angeles – Venis

NƏ GƏZİR

Bizim bu yerlərə bələd olmayan,
Dumanda nə gəzir, çəndə nə gəzir?
“Vətənsiz yaşaya bilmərəm” – deyən,
Dubayda nə gəzir, Çində nə gəzir?

Çətinmi gedənə uğur diləmək?
Onsuz da kimsədən ummuram kömək,
Müşkülsə dünyünü hamar eləmək,
Taxtanın üstündə rəndə nə gəzir?

Etibar görmədim mən sizdə, “ey yar”,
Sənin sevgi şamın mənsiz də yanar,
Yazırsan: “Ürəyin mənsiz dayanar,” –
Mənim sevən qəlbim səndə nə gəzir?

Zaman çox adamı vurub dişinə,
Düşüncəsiz adam çətin düşünə,
Çox da lovğalanıb döymə döşünə,
Dünyada günahsız bəndə nə gəzir?

02.08.2024.

Los Angeles

**VƏTƏN HƏSRƏTİYLƏ
QƏLBİM DÖYÜNÜR**

Nə qədər görsəm də ögeyi, yadı,
Mən qala bilmərəm bəxtlə küsülü.
Burda su doğmadı, hava doğmadı, –
Elə bil göbəyim burda kəsilib...

Ağaclar, yarpaqlar, güllər, çiçəklər,
Buludlar, yağışlar mənə tanışdı.
Xoş ətir gətirir sərin küləklər,
Kəpənəklər, quşlar mənə tanışdı...

Gözəllik görəndə coşub-daşıram,
Təmiz hava ilə alıram nəfəs.
Ancaq adamlara baxıb çaşıram,
Nə tanış sifət var, nə də doğma səs...

Bu qərrib şəhərdə başım böyüyüb,
Qürbətdə nə məzlum olurmuş adam.
Vətən həsrətiylə qəlbim döyünür,
Mən burda hamıya ögeyəm, yadam.

Qara bulud kimi tez-tez doluram,
Bu həsrət, bu nisgil axı nədəndi?
Yerlərə baxanda qərrib oluram,
Göylərə baxanda hər yer vətəndi...

02.08.2024.

Los Anceles - Venis

Nə desən gözləmək olar,
Adamların fağırından...
Doğru yol seçə bilməyən
Tez-tez çıxır cığırından...

Qorxum yox dumandan, çəndən,
Nə baxırsan durub gəndən? –
Bu çaylar yaranan gündən
Qalmayıb öz axarından.

Zaman yaydan çıxan oxdu,
Müdrikin gözləri toxdu,
Dünyanın xəbəri yoxdu,
Gəlirindən, çıxarından...

Ömür bir həzin bayatı,
Ürəkdə arzu boy atır,
Kimsə baş açmaz həyatın
Əvvəlindən, axırından...

03.08.2024.

Los Angeles -Venis

Hey sına yır zaman bizi,
qayğılarla yüklənirik,
Sıralarımız pozulur,
azalırıq, təklənirik.
Gədə-güdəyə baxanda
əlimiz yerdən üzülür,
Abırlı gənclər görəndə
təzədən ürəklənirik...

Meydan sulasa gədələr,
Kişinin ömrü gödələr...

03.08.2024.

Los Anceles - Venis.

OKEANDAN ƏSƏN KÜLƏK

Dalğalanan nəhəng dəniz
Elə bil ki, köks ötürür.
Okeandan əsən külək
Təptəzə hava gətirir...

Səhər-səhər ətirli meh
Ciyərdə nəfəsdə, candı...
Okeandan əsən külək
Bütün dərdlərə dərmandı...

03.08.2024.

Los Anceles - Venis

DAĞLARIN DÖVRƏSİNDƏ

Dağların dövrəsində
Dəniz dönüb yumağa.
Gücü çatmır sahilin
Torpağını yumağa.
Uzanır silsilələr,
Söykək olub dağ dağa. –
Yüz dağ, min dağ bəs etməz
Bu boyda okeanın
Qarşısını almağa...

04.08.2024.

Los Anceles - Venis

TƏZADLI DÜNYA

Ay aman, bu şəhərdə
nə qədər göz oxşayan
villa var!
Ancaq dünyanı
dərک eləməkdən
çox uzaqdı qafillər...
Bir yanda boş qalıb
toz basan villalar,
bir yanda toz-torpaq içində
eşələnən səfillər...
Təzadlarla dolu
dünyanın özü də
elə güclünün gücsüzü
basıb yediyi
cəngəlliyə oxşayır.
İtlər var xan kefindədi,
adamlar var
it günündə yaşayır...

05.08.2024.

Los Anceles -Holivud.

VENİS KÖRPÜSÜNDƏ DÜÇÜNCƏLƏR

Sıra dağlar dayanıb
okeanla üz-üzə...
Dünyanın o başından
bu başına gəlmişəm –
Burda yaşamaq gözəl!

Okeanın içinə
uzanıb estakada.
Suların ortasında
yaranıb yarımada...
Okeanın içindən
şəhərə baxan zaman,
dağları görən zaman
Heyrətə gəlir adam...
Bu möhtəşəm mənzərə
nələri salmır yada? –
Allahın yaratdığı
bu bənzərsiz məkana
sanma ögeyəm, yadam...
Heyf ki, bu yerləri
qarış-qarış gəzməyə
olmayıbdır macalım...
Ötən xatirələrdən
istəsəm də güc alım,
Nə zirvəyə qalxmağa,
nə dərinə üzməyə
imkan vermir qocalıq...
Dayanıbdır üz-üzə
Dərinliklə ucalıq...

06.08.2024.

Los Anceles – Venis

Köhnə çəkməni də verməz
Simic ayağı yalına...
Damağı dadı itirib,
Zəhər tək gəlir bal ona.

Dərd üzünə salıb qırış,
İnsanları məndən soruş,
İncə baxış, incə duruş
Neyləyər gönü qalına?

Yol üstündə qəza, qədər...
Var-dövlət hədərmiş, hədər,
Həris var imiş nə qədər
Fani dünyanın malına!

Sevgisiz ürək qayadı,
Dünya bir şirin röyadı,
Kim dərk etmirsə həyatı
Vay halına!
Vay halına!

06.08. 2024.

Venis

HEYRƏT

Heyrətlə süzürəm mən göy üzündə
Gündüzlər günəşi, gecələr ayı.
Elə bil ki, deyil bu göy özündə, –
Yoxdur ulduzunun hesabı, sayı...

Göydəki ulduzlar biri-birinin
Görəsən yerini dar eləmirmi?
Niyə səssiz axır çayın dərini? –
İnsan təbiətdən ar eləmirmi?

Qaranlıq gecədə nurlu ulduzlar,
Qara gözlərimdə heyrət sayrışır.
Qarşımdan keçəndə sevdalı qızlar,
Ürəyim çırpınır, fikrim qarışır.

Göylərə baxanda qəlbim titrəyir,
Mələyə döndərir adamı ovsun...
Niyə hamar yolda adam büdrəyir? –
Suallar az qalır qəlbimi ovsun.

Dünya başdan-başa sirr qalasıdı,
Dəliyə döndərir adamı heyrət.
İnsan köç etsə də, sirr qalasıdı,
Nələrə qadirmiş ana təbiət?

Hə üçün ərimir zirvənin qarı,
Meşədə mamır var, dənizdə yosun?
Silsilə dağları, okeanları
Yaradan Tanrıya şükürlər olsun!

07.08.2024.

Los Anceles – Venis

DAĞLARIN BAŞINDA GÖLLƏR VAR İMİŞ

Bu sirr məlum deyil hələ heç kəsə,
Gözə görünməyən əllər var imiş...
Nəhəng okeanın önünü kəsən
Dağların başında göllər var imiş..

Gözəllik önündə titrəyir ürək,
Hər gədik başında şalalə çağlar.
Elə bil gölləri bir sini su tək
Başının üstünə qaldırıb dağlar...

İnsan bu yerlərə heyrətlə baxır,
İnsan bu hikməti haradan bilir?
Bəndənin əlindən nə gəlir axı? –
Dünyanın sirrini Yaradan bilir.

Görünən zirvələr deyil yaxında,
Bu bəşər övladı oyuna düşüb...
Təkcə okean yox, elə dağın da
Yekəsi bu yerin payına düşüb...

07.08.2024.

Los Angeles – Venis

**ÖLÜM-DİRİM
DAVASI**

Öldürür, zülm eləyir
Çox vaxt güclü gücsüzə. –
Ağıl işləməyəndə
Bəzən baxmır güc sözə...

Kəllərin buynuzları
Qılınc kimi itidir...
Ancaq aslan yanında
O, acizdir, mütidir.

Qalib gəlir həmişə
Kimin var fərəsəti.
Özünə inananlar
Əldən verməz fürsəti...

Yapışdımı, buraxmaz,
Dışındə qalıb şirə. –
Güclü kəl təslim olur
Özündən gücsüz şirə.

Aslan kəlin, maralın
Şirin canını alır.
Timsah da su içəndə
Şirin canını alır...

Xilas olmaq çətindi
Açgözlərin dışındən.
Fələk də baş çıxarmaz
Bu dünyanın işindən...

Canlıya can versə də
Bu yerlərin havası.
Dünya yaranan gündən
Bitib-tükənmək bilmir
Ölüm-dirim davası...

08.08.2024.

Los Anceles – Venis

VENİS QAYALIQLARI

Venis qayalıqları
Sahildə göz oxşayır.
Min ildi, milyon ildi
Onlar burda yaşayır.

Dalğalar döyəcləyir
Hey solunu, sağını.
Bu möhtəşəm qayalar
Bir-birinə sığınıb.

Qulaqlar kar olsa da,
Dalğaların səsindən...
Bu qayalar düşməyib,
Yaşamaq həvəsindən.

Düşünmə ki, onlara
Dalğalar qan uddurur...
Qaya olduqlarını
Onlara unutturur...

Milyon ildi okean
Bu daşlarla danışır.
Sanki dalğa əllərlə
Onları döyəcəyəm,
Min ilin mürgüsündən
Oyatmağa çalışır...

09.08.2024.

Los Anceles – Venis

Dostlar sıradan çıxıb,
Yalqızam, təklənmişəm.
Mənə təskinlik vermə,
Sanma ki, tükənmişəm.
Tapacağam özümə
Əvvəl-axır havadar.
Əyilmərəm, sınımmaram
Etsələr də ha vadar...
Dost əli axtaranın
Əli qalmaz havada...

09.08.2024.

Los Anceles – Venis

ÖZÜYERİYƏN

Şütüyəndə skuter
Az qalır əsə göy, yer...
Sürətlidi, rahatdı,
Elə bil köhlən atdı.
Mat-məəttəl qalmışam,
Nə tez mənzilə çatdım.

Güc vermək lazım deyil,
Yeriyir, özü gedir.
İstədiyimiz yerə
Aparıb bizi, gedir...

Skuter tez-tez çatır
Adamların dadına.
Özüyeriyən deyək
Bəlkə onun adına?!

09.08.2024.

Los Angeles – Venis

QARLI DAĞLAR

Tuş gəlib ömrün qışına,
Həmişə baharlı dağlar.
Yoxa çıxıb alaçıqlar,
Müflis olub varlı dağlar...

İllər ötür, insan köçür,
Xəyalımdan nələr keçir?
Buludları dəlib keçir
Ucalan vüqarlı dağlar.

Əvvəlkü gözəllik itib,
Cavanlığın ömrü bitib,
Sevdiklərim çıxıb gedib,
Yarsız qalıb yarlı dağlar...

Ürəyim qalanıb oda,
Sənli günlər düşüb yada,
Sırrımızı verməz yada
Bizim etibarlı dağlar...

Ümid dizə təpər verir,
Fərsiz olana fər verir,
Dan yerindən xəbər verir
İşıqlanan qarlı dağlar...

09.08.2024.

Los Anceles – Venis

OLUR

Bu özündən müştəbehlər
Niyə həmişə küt olur?
Adi bir məntiq önündə
Dedikləri şil-küt olur...

Babaları salıb yada,
Boyun əymərik hər yada,
Qızıl balıqsız dəryada
Kilkələr dönüb kit olur.

Zaman qıcayır dişini,
Ağlı olanlar düşünür,
Fələk görür öz işini
Zəngin də dönüb lüt olur.

Diş qıcayan ağsaqqala,
Əvvəl-axır axsaq qalar,
Gədələr dönür çaqqala,
Küçüklər hürüb it olur...

09.08.2024.

Los Anceles – Venis

**YAYLAĞA
BƏNZƏR ŞƏHƏR**

Yayın oğlan çağında
Özünü yaylaqda san.
Hollivudda istidi,
Venisdə elə bil ki,
Səpsərin yaylaqdasan...

Burda okean nəhəng,
Burda sular dərinli.
Hava mərkəzdə isti,
Sahildə çox sərinli...

Burda adam yayda da
Üşüyür axşam-səhər...
Havası çox təmizdi
Böyük olsa da şəhər.

İstidən töyşüyərsən
Əgər dırmansan dağa.
Okean sahilisə
Lap bənzəyir yaylağa...

10.08.2024.

Los Angeles – Venis

**OKEANLAR,
GƏMİLƏR**

Qonaq-qaralı olan
Dənizin nə qəmi var?
Gör qoynunda nə qədər
Yaraşıqlı gəmi var?!

Biri üzür harasa,
Biri geri qayıdır.
Baxanların qəlbində
Xoş duyğular oyadır...

Köksümüzün başında
Ürəyimiz atlanır,
Quşlara baxan zaman
Adam da qanadlanır...

Sahildə lövbər salan
Gəmilər kimi gözlər?
Bu gözəl mənzərəyə
Baxanda gülür gözlər...

10.08.2024.

Los Anceles – Venis

BALIQÇI QUŞLAR

Su quşları qida üçün
Dənizlərə salır meyil.
İti, uzun dimdiklərdən
Can qurtarmaq asan deyil...

Bərəkətlidir okean
Hamı üçün balıq çatır.
Onlar da balıq ovlayır –
Bu quşlar da balıqçısıdır?

11.08.2024.

Los Anceles – Marina Del Rey.

YOSUN PALTARLI DAŞLAR

Bu sahilə nə qədər
Heykələ bənzər daş var.
Adama gəl-gəl deyir
Yosun paltarlı daşlar...

Çılpaq qalmasın deyə
Bəlkə daş geyib yosun? –
Ancaq paltar geyməklə
Daş çətin adam olsun...

11.08.2024.

Los Anceles – Venis

İş insanın cövhəridir,
Yeri şumlayıb əkirsən.
Susuzdan yanan çöllərə
Çaylardan kanal çəkirsən.

Çiçək bitirən daşa bax,
Göylərdə uçan quşa bax,
Xoşdu insan tək yaşamaq,
Niyə qaş-qabaq tökürsən?

Bu qədər ah-fəğan nədir? –
Ömür çay tək axıb gedir,
Hamı sənə qibtə edir,
Sən nəyin dərdin çəkirsən?

12.08.2024.

Los Anceles – Venis

Təbiət möcüzədir,
baxanın ağıl çaşır.
Duyan üçün hər çiçək
bir hikmətdir, mənadır...
Bulaqlar qovuşanda
sular gurlaşıb daşır,
Çay dənizə, dənizlər
okeana can atır...

Heç nə yerində dayanmır,
bir əbədi axın varmış!
İnsanların arasında
uzaq varmış, yaxın varmış.
Bədxahların yuxusunu
qaçırır uğur mələyim,
Özüm xeyirxah olsam da,
nə qədər bədxahım varmış...

İstəsə də, pis iş gəlməz,
ay oğul, mərdin əlindən,
Təşnə qalsan da, su içmə
heç vaxt namərdin əlindən,

Gözə nur, ürəyə qüvvət
verməsəydi iman nuru,
Can qurtara bilərdimmi
bu qədər dərdin əlindən?

12.08.2024.

Los Angeles – Venis

Bu yerlərin gözəlliyini görəndə
İnsan quş kimi qanadlanır.
Bayona çayının
Sakit okeana qovuşduğu yerin
bir tərəfi padşahlar dənizi,
bir tərəfi isə
padşahlar çimərliyi adlanır...
Ora-bura üzən gəmilər
harasa azuqə, yük daşıyırlar.
Burda padşah görmədim,
ancaq gölməçələrdə
quşlar şah kimi yaşayırlar...
Ətrafındakı canlılar
rahat deyilsə,
İnsan necə rahat ola bilər?
Gecələr bu sahədə
ışıq da yandırmırlar ki,
birdən quşlar, heyvanlar
narahat ola bilər...

13.08.2024.

Los Angeles – Playa Del Rey

Ömrün qalan hissəsini də
ləyaqətlə yaşaya
bilmək üçün
ürəyindəki
həyat eşqinin ömrünü
uzatmalısan...
Qocalığın günbəgün
artan yükünü
daşıya bilmək üçün
Qayğılar yükünü
yavaş-yavaş azaltmalısan...

13.08.2024.

Los Angeles – Venis

QANLA, GÖZ YAŞI İLƏ YOĞRULAN QƏLƏBƏ

Bu qədər ağrıya,
bu qədər əzaba
insan istəsə də,
biganə qala bilmir. –
Şəhidlərin, qazilərin qanı,
anaların, bacıların
göz yaşı ilə
yoğrulub bu qələbə...
Əslində zəfər müjdəsi də
dərdə dərman ola bilmir, –
ürəkdəki çalın-çarpaz yaralar
sızıldayır, zoqquldayır,
göynəyir hələ də...
Hansı sehrlə məlhəmlə
sağalar bala dağı? –

Təskinlik verməkdən başqa
əlimizdən nə gəlir axı?
Şəhidlərin bir gilə
qanına dəyərmə
Onlara yazılan
bu qədər şeirlər,
dastanlar, nağıllar? –
Anaların cəhənnəm əzabı
çəkdiyini bilsəydilər,
şəhid olub
cənnətə getmək sevdasına
düşərdimi oğullar?!

13.08.2024.

Los Anceles – Venis

UCA DAĞLAR BOYUNCA

Nəhəng dağlar əyninə
Geyib yaşıl meşəni.
Yaradana həmd olsun
Belə gözəl guşəni!

Hələ fəth olunmamış
Zirvələr gör nə deyir?
Onlara tək günəşin
Şəfəq əlləri dəyir...

Sıra-sıra dağların
Biz yanından ötürük.
Gör haradan gəlmişdik,
Gör haraya gedirik?

Silsilə dağlar görən
Okeanlar üşənib,
Sakitcə bu dağların
Ayağına döşənib...

14.08.2024.
Los Angeles

SƏRHƏD TANIMAYAN DAĞLAR

Uca dağların başında
Düşüncələr dönür közə.
Ayaq dəyməyən zirvələr
Sanki yandıq verir bizə...

Zirvəyə çatmaq çətindi,
İşlər düşübdür düyünə.
Bir-birindən uca dağlar
Dayanıb çiyin-çiyinə...

Sıralanan dağlara bax,
Sanki dəvə karvanıdı...
Düşüncələr bu karvanın
Bələdçisi, sarvanıdı...

Bu dünyanın işlərindən
Baş açmaq deyildir asan.
Dağlar okean boyunca
Uzanıb gedir harasa...

Heç bilirsən bu zirvədə
Ürəyimdən nələr keçir? –
Bu dağlar sərhəd tanımır,
Ölkədən ölkəyə keçir...

14.08.2024.

San Bernardino

DAĞ DAĞA ARXALANIR

Söykək olur dağ-dağa,
Arxalanır dağ-dağa.
Görəndə ki, tək deyil,
Dağlar da qürrələnir,
Ürəyi dönür dağa...

14.08.2024.

San Bernardino

“OX UCU” GÖLÜ

Gör gəlib hara çıxmısan! –
Sözün varmı oxucuna?
Taleyin qismət elədi,
Gəlib çıxdın “Ox ucu”na...

Onu görəndə göz gülür, –
“Ox ucu” bir gözəl göldü...
Yoxdur heç harda bənzəri
Sanki mavi rəngli göldü...

Burda haraya baxırsan,
Gözəllikdən verir soraq.
Harda görmüşdün belə göl,
Harda görmüşdün belə dağ?

Sinəsinə ox sancılan
Dağ ağlayıb gildir-gildir. –
İl keçib, ay keçib, indi
Dağların göz yaşı göldür...

14.08.2024.

Leyk Errouhed

Bizim ellər düşüb yada,
Neçə gündü üzüm gülmür...
Heç qürbətdə gözəllik də
Məni ovundura bilmir.

Ox ucu məni ovladı,
Yaramı sular sarıdı. –
Mən də bir oxa dönmüşəm,
Üzüm vətənə sarıdı...

15.08.2024.

Leyk Errouhed

BU GÖL

Bu göl gözəlliyilə
Zirvələri bəzəyir.
Yuxarıdan baxanda
Ox ucuna bənzəyir...

“Ox ucu” söyləyirlər
Ona görə adına.
Onu bir yol görən
Tez-tez düşər yadına...

Burda dərələr dərin,
Burda dağlar ucadır.
Bu göl dağın əlində
Elə bil ki, xoñadır.

Bu xoñanın içində
Heç bilirsən nələr var?
Bu gölün dövrəsində
Villalar qatar-qatar...

Burda kiçik gəmilər,
Qayıqlar dəyir gözə.
Adamları gəzdirir
Bu göldə üzə-üzə...

Ağaclar güzgülənir
Bu gölün sularında.
Ay doğanda, çöhrəsi
Nurlanır suların da...

Gölün dibində balıq,
Üzündə ördək üzür...
Gözəlliyə baxanda,
Adamın gülür üzü...

15.08.2024.

Leyk Errouhed

DÖNƏR

Doğru sözün hər damlası
Birləşəndə çaya dönər.
Duyan olsa, şəhid şair
Təzədən dünyaya dönər...

Söz ucalar Aya, Marsa,
Üzü sevgi nuru qarsar,
Ürəkdə haqq nuru varsa,
Qışın üzü yaya dönər.

Dərd əlinə keçsə yaxa,
Məcnun tək düşərək dağa,
Qələm çevriləndə oxa,
Söz dartılan yaya dönər.

Göylərə dikib gözünü,
Axtarma həsrət közünü,
Gülüm, aldatma özünü,
Heç ulduz da aya dönər?

Riyadan ürək ağrılar,
Zaval yoxsa da doğruya!
Yalan sevgini doğrayan
Mişar olar, balta olar.

Zəhmətsiz yaranırmı bal?
Heç olarmı haram halal?
Unutma ki, verilən yal
Boyunda xaltaya dönər.

Ömür keçsə də yaradan,
Adam ölməz hər yaradan,
Əgər istəsə Yaradan
Yas çevrilib toya dönər...

17.08.2024.

Los Anceles – Venis

ALİMLƏR ŞEİR YAZANDA

Alimlər şeir yazanda
Elm çiliklənir, ovulur...
Sanki ilahi kəlmələr
Naşı ovçuya ov olur...

Yığdıqları xətir-hörmət
Misra-misra çözlənir...
Şeytan ilham pərisi tək
Yazıqlarla məzlənir...

Yaralanmış söz gülünün
Ləçəyində qan görünür...
Necə alim olduqları
Yazdıqlarından görünür...

17.08.2024.

Los Anceles – Venis

GÖY ÜZÜ

Adam var nə qədər göylə getsə də,
Dünyadan köçəndə izi də qalmır.
Uca Yaradandan nəsə ummağa
Bəzən heç adamın üzü də qalmır...

Mümkünmü göylərdə əbədi qalmaq?
Haradır görəsən yerin mərkəzi? –
Bulud yağış olub yerə səpilir,
Quşlar qonmaq üçün yerdə yer gəzir.

Xəyallar səmada dönür ilğıma,
Çox zaman heç olmur adam özündə.
Nə qədər uçsa da təyyarələrdə
Bəndəyə yer yoxdu göyün üzündə...

Bəzən yaradanı düşünən zaman
İnsan qanadlanır, atlanır döşü...
Ancaq çox sevinmə, kəmtər bəndənin
Tanrı məkanında axı nə işi?

19.08.2024.

Los Angeles – Venis

BAŞ DAŞLARI

Qəbristanda qəbirlər seçilir bir-birindən,
Biri çox balacadı, o biri çox böyükdü...
Seyr eləyib onları köks ötürdüm dərindən,
Hər məzarın üstündə baş daşı ağır yükdü...

Bu hüznü dünyanı gördüm, qəlbim ağrıdı,
Dünyanın işlərinə acı-acı mən güldüm. –
Günahı çox olanın baş daşı da ağrıdı,
Günahı az olanın baş daşı da yüngüldü...

Bu qədər bər-bəzəyin nə mənası var axı?
Ölünün nə xəbəri qranitdən, altundan?
Baş daşı, sinə daşı sanki qəbiri sıxır,
Fəğan, inilti gəlir elə bil yer altından...

21.08.2024.

Los Anceles – Venis

Dünyanın hər yerində
İnsan insan,
hava hava,
su sudur. –
Adamlar bir-birlərinə
nahaqdan ögey kimi baxırlar.
İnsanın, havanın, suyun
fərqlini yaradan budur:
birini mühit dəyişdirir,
birini külək,
birini isə keçdiyi süxurlar...

22.08.2024.

Los Anceles – Venis

**YOLUMUZ
GÜNDOĞANADI**

Xiffətdən bənizim sarı,
Nə vaxt gedəcəm vətənə?
Üzü gündoğana sarı
Uçsam, yetəcəm vətənə...

Göylərdən əli üzülən
Yerdə çətin ki, yer tapa. –
Ulu Tanrım son qoyacaq
Qəlbimdəki bu əzaba.

Yolumuz gündoğanadı,
Nur ilə dolacaq içim.
Vətən elə bir günəşdi
Qürbətdə üşüyən üçün...

23.08.2024.

Los Angeles – Venis

SEVGİ ŞEİRLƏRİ

Mənli günlərinə çevirdin arxa,
Səni uzaqlara apardı yellər...
Bir də gələcəkmi su gələn arxa?
Bir də dönəcəkmi geri o illər?

Qədərmi yazıdığı didərgin salan? –
Özünə yurd salıb çiçək qayada.
Bir də ləçəkləri saralıb solan
Bağa sevgi yazı çətin qayıda...

Dolub buludların qara gözləri,
Leysan başlayacaq, qaçaq qalaya.
Kül altda işaran həsrət közləri
Çətin ki, köksümdə ocaq qalaya.

Uydun bu dünyanın fitnə-felinə,
İlan ilanlığı tərgidə bilər?
Nəfəsin çevrilib səmum yelinə,
Məni qum gölündə qərq edə bilər.

Sağalmaz yaranın kökü dərinə
Qorxuram ümidlər puç ola bir də.
Çətin ki, qapqara ocaq yerində
Sevgi çiçəkləri açıla bir də.

Çayları geriyə qaytarmaq olmur,
Səlləri geriyə qaytarmaq olmur.
Ayları geriyə qaytarmaq olmur,
İlləri geriyə qaytarmaq olmur...

11.05.2024

Məndən sevgi şeiri istəyən gözəl,
Başı qarlı dağdan yazmı umursan?
Yarpağa dönərimi saralan xəzəl? –
Sən bu həqiqətə gözmü yumursan?

Qarsır həsrət odu yanaqlarını,
Kükrəyir sevilmək, sevmək həvəsin...
Mənim sinəmdəki buz dağlarını
Əridə bilərmə qaynar nəfəsin?

Ayağım yer tutmur, büdrəyirəm mən,
Məcrasından çıxan çaya dönmüsən.
Həsrət ayazında titrəyirəm mən, –
Sən qış gecəsində aya dönmüsən...

Sevgi tufanıyla qabarıb sinən,
Baxıram nur saçan həsrət gözlərə...
Ömür yollarında kömürə dönən
Ürək ay nuruyla çətin közərə...

29.02.2024

Sevgi çox adamın tutub gözünü,
Dumana dönmüşəm, çənə dönmüşəm.
Məni sevənləri ovlamaq üçün
Cələnün ucunda dənə dönmüşəm...

Hərdən çaxmağım var ildırım kimi,
Haqsızlıq görəndə çətin susam mən.
Tələyə salmışam axı mən kimi? –
Günahlar içində günahsızam mən...

07.09.2023

Sevinə-sevinə getmişdin bir vaxt,
Ağlaya-ağlaya gəlirsən indi.
Qaçmaq istəyirsən mənim dalımca,
Kimin kimliyini bilirsən indi...

Bir vaxt dik gedirdin, indi fağırısan,
Ağlama, bu yolu seçmişdin özün.
Həsrətlə getdiyim yola baxırsan
Ayaq izlərimi axtarır gözün...

Sevgi əzabına indi sinə gər,
Qızınmaq mümkündür mü közümə baxıb?
Üzümə baxsaydın sevgiyə əgər
İndi ağlamazdın izimə baxıb...

26.10.2024

TƏNHALIQ

Bəxtəvər anları vermişəm yelə,
Daşlar çilikləyib sevgi oxumu.
Adamlar içində olanda belə
Aydınca duyuram tənhalığımı...

Liman dağılıbsa, neyləsin gəmi?
Dəniz deyiləmsə, adam nə gəzir?
Özümlə danışa bildiyim kimi
Dərdləşə bildiyim adam nə gəzir?

26.10.2024

Dərman ona əsər etməz,
çox ağırdı yaram, çox!
Buludların arasından
günəş kimi, yarım, çıx!
Qoy əritsin təbəssümün
içimdəki zülməti,
Qəlbi bütöv olanların
eşqi qalmaz yarımçıq!

06.10.2024

GECƏ ÇİÇƏYİ

Sən gecə çiçəyisən,
Günəşin şəfəqlərindən
qaçırsan.
Ayın təbəssümünü görəni kimi
Qonçə yaxanı açırsan...
Ancaq ayın soyuq təbəssümü
Sənin gözlərindəki şahi
quruda bilmir...
Günəş isə dərindən divanədi,
Şəfəq əlləriylə
ləçəklərindən tuta bilmir,
Özgəyə olan sevgini
uda bilmir,
Səni unuda bilmir...

2024

**HƏSRƏT BUZLARI
ƏRİYƏNDƏ**

Özümdə-sözümdə olmuram,
Üzünü qəm buludu bürüyəndə.
Qar yağanda xoşuma gəlir,
Həsərət buzları əriyəndə...

26.09.2024

Hələ nə yaxşı ki,
səninlə mənim aramda
gizli bir sevgi pəncərəsi var,
Yoxsa evdə
havam çatmazdı...

Həmişə sadıq olmusan,
Xəyanət sənə yaraşmaz.
Gərək bəbli bəbin tənə,
Hər afət sənə yaraşmaz.
Bitdi bu eşqin nağılı,
Gileylənmə Yusifoğlu, –
Şikayət sənə yaraşmaz!

22.01.2024

Mənim ürəyim elə bil
sahilə atılmış
köhnə gəmidi,
Dənizə baxanda
qan ağlayır,
üzü gülmür daha...

Mənim sevgim
qış günəşi kimidi –
Sənin içində
sevgi toxumları
cücərdə bilmir daha...

01.10.2024

Məni bəxtəvər eləyib,
Yurdumun isti qucağı.
Ruhum üçün çox əzizdi
Onun hər küncü, bucağı.

Ürəyimi açım kimə?
Kövrək qəlbim bənddi himə,
Sanki dönüb sarı simə
Zəmidə sünbül saçağı...

Zirvələrə ələnib qar,
Yamacda uyuyur bahar,
Kimin ki, qəlbində eşq var
Heç zaman sönməz ocağı.

Laqeydə ögeyəm, yadam,
Gərək eşq həzzini dadam,
Xoşbəxt günlər görən adam
Unuda bilməz o çağı...

Cana gəldim nəfəsindən,
Qəlbim əsir su səsinədən,
Şairin yar busəsindən
Yoxdur ayrı umacağı...

11.12.2024

AY NUR SAÇANDA

Ay nur saçanda
Hissim oyanır.
Aya bax, Aya
Sanki o, yanır.

Bu solğun ziya
Kimə bəs edər? –
Üşüyən qəlbi
O nur isidər?

Ayın ziyası
Olsa da gözəl,
Döndərə bilmir
Kömürü közə...

İlahi nur var
Qara gözlərdə, –
Qəlbimi bəlkə
Onlar közərdə...

26.09.2024

Yenə pərvanələr
Oduna gəlirmi?
Məni öpdüyün gün
Yadına gəlirmi?
Tənhalıq zülməti
Qorxudanda səni,
Ötən xatirələr
Dadına gəlirmi?!

2024

Yazırsan ki, hələ də
mənim ürəyimdəsən. –
Çətin qərar tutasan
mənim ürəyimdə sən.
Bağışlaya bilmirəm
mən üzü dönükləri,
Günahından keçərdim,
bəlkə ürəyim desə...

11.04.2024

Olmadın həsrətə
qənim, sən, gülüm,
Pozdun dincliyimi
mənim, sən, gülüm.
Söylə, aramızdan
nə külək əsdi,
Bir zaman deyirdin
mənimsən, gülüm...

Duayla açılmır qapılar üzə,
Neyləsin biçarə bəndə qəfəsdə?
Qovuşa bilmirik bir-birimizə,
Sən də qəfəsdəsən, mən də qəfəsdə...

2023

Hələ təbəssüm var sənin üzündə,
Ayrılıq sənə də güc eləyəcək,
Neçə ki, sevgi var bu yer üzündə
Gözündə həsrətim gecələyəcək...

2023

QOŞMALAR

NƏ YAZIM

Kimi gecə sevir, kimisə gündüz,
Göyləri günəşli, ya aylı yazım?
Camaat təmtaraq sevir, çarə yox,
Nə yazsam, mən haylı, haraylı yazım...

Ümidini üzmə, gələcək bahar,
Əlvan don geyəcək yamaclar, dağlar,
Bizə nə deyərlər, dost var, düşmən var,
Xaraba kəndləri saraylı yazım...

Sənətdə qamətim dönüb hilala,
Qaynayıb qovuşub haram halala,
Bu yazdan yaz çıxmaz, dalıb xəyala,
Tərənnüm eləyək gəl ayrı yazı.

Yarpağı saraldıb xəzəl qondarım,
Məzmun heç, formanı gözəl qondarım,
Təcnis toqquşdurum, qəzəl qondarım,
Qoşma guppuldadım, gəraylı yazım?!...

28.XI.2024

OLANLAR

Ömrü boyu zillət çəkib həmişə
Sevdiyini itirib dul olanlar...
Bu dünyadan azalmır ki, azalmır,
Ata yəhər, ulağa çul olanlar...

El gözündən düşən bir də ucalmaz,
İnamını itirəndə güc olmaz,
Gözəllikdən zövq almağı bacarmaz,
Ömür boyu nəfsinə qul olanlar...

Köksünə çək çiçəklərin ətrini,
Bala döndər şeirinin hər sətirini,
Yusiföglu, bilməz sənin qədrini
İmanı da, dini də pul olanlar...

08.05.2024

Ömrün bu çağında, bu vədəsində
Bir odlu baxışla qəlbim isindi.
Köksümü dağladı həsrət sazağı,
Ayrılıq nəğməsi necə həzindi!

Bir zaman kiməsə uyub getmişdin,
Məni təkbaşına qoyub getmişdin,
Sevgi sevincindən doyub getmişdin
Niyə qayıtmısan, gülüm, bəs indi?

Yenə də əzablar durdu qəsdimə,
Közərib, boğuldum mən öz tüstümə,
Şair, hər gözəldən sevgi istəmə,
Səni bircə nəfər duysa, bəsindi...

26.10.2024

BİLİR

Ağzına gələn danışan kəsə,
Lovğalıq edənə camaat gülür.
Adam var düşübdür sözün sehrinə,
Adam var hər səsi muğamat bilir.

Qırışmal, qarışma elin işinə,
İnsan söz deyəndə gərək düşünə,
Nəslinlə öyünüb döymə döşünə,
Kimin kimliyini camaat bilir.

Duymağa çalışdın sən yeri, göyü,
Yazıb yaratmağa salmışan meyil,
Adam var düşünmək halında deyil,
Adam var həyatı bir şahmat bilir.

Hələ ki, bitməyib sevgi nağılı,
Məcnun tək gəzirsən sinəsi dağlı,
Sənin kimliyini, ay Yusifoglu,
Döğmə bilməsə də, neçə yad bilir...

05.11.2024

KİMİ

İllər boyu dost sandığım bu adam
Yaxşımı da tanıdırmış pis kimi.
Könüllərə işıq saçan lampamı
Macal tapıb qaraldırmış his kimi.

Saf insanın kimliyini danırmış,
Uğuruma için-için yanırmış,
Dağımızı kül təpəsi sanırmış,
İllər boyu dost sanmışıq biz kimi?

O, yalandan bülbül kimi ötürmüş,
Həsəd dostluq xalısını didirmiş,
Ürəyindən qara qanlar gedirmiş,
Uğurlarım göz deşirmiş biz kimi...

Yusifoglu, uyma fəğana, aha
Bəndələrə bel bağlama bir daha,
Əzəlki tək yenə güvən Allaha,
Yaradanın qarşısında biz kimik?

02.11.2024

YARADANIN HÜZURUNDA BİZ KİMİK

Qəlbimizə düşən iman işığı,
Ömrümüzə gərək imiş duz kimi...
Buz sandığım hey yanarmış halıma,
Od sandığım soyuq imiş buz kimi.

Bir-biriylə qol-boyundu baş, ağıl,
Çırpışdırma söz zəmindən başağı,
Dost libaslı xəbislərin işığı
Ömrümüzü qaraldırmış his kimi...

Qorxmursanmı yatan leysan oyana?
Sel önündə çör-çöp çətin dayana!
Adamları söz deməmiş duyanam, –
Bu vaxtacan aldadıbdır hiss kimi?

Sanırdım ki, o, ər oğlu ər imiş,
Güvəndiyim dağın qarı ərmiş,
Büdrəyəndə sevinənlər var imiş,
Uğurlarım göz deşirmiş biz kimi...

Min zəhmətlə gəlir axı bal dada!
Naxələflər bizi çətin aldada,
Kölgəmizi baltalayıb daldada, –
İllər boyu dost sanmışdıq biz kimi?

Bir çınqı od kül eləyər ormanı,
Yusiföglu, var hər dərdin dərmanı,
Özü verir əvvəl-axır fərmanı,
Yaradanın hüsurunda biz kimik?

27.XI.2024

TƏCNİSVARİ

Al günəşin həyat saçan nurunu
Duya bilməz gecəquşu – yarasa...
Boz səhrələr çevrilərdi gülşənə,
İlahi nur işimizə yarasa...

Pay ummadım hər gözəldən, sənəmdən,
Eşqin şəhdi-şirəsini sən əm də!
Səhər-axşam zoqquldayır sinəmdə, –
Ürəyimdə bir sağalmaz yarasan.

Qəlb ram olmur hər tumara, sığala,
Sevmək üçün gərək canın sağ ola,
İnanmıram köhnə yaram sağala,
Bu ağrıya dözmək olmur, yar, asan.

Təbəssümlə xoşbəxt etmə çatını,
Sən sicimə tay eləmə çatını,
Görmək üçün ürəyimin çatını,
Gərək onu öz əlinlə yarasan...

05.11.2024

**ŞÜKÜR OLSUN
BU TALEYİ YAZANA**

Qəlbi həsrət sazağında üşüyən
Can atsa da, ürəyində qızına,
Ömrün boyu pis niyyətlə baxmadın
Bir kimsənin gəlininə, qızına.

Hər günahın varmış öz haqq-hesabı,
Ömrün boyu çəkdin sevgi əzabı,
Gözəllərin ürəyinə yol tapıb,
Yol göstərdin öz yolunu azana!

Ümidlərin saralmadı, solmadı,
Bircə arzun ürəyində qalmadı,
Bir kimsədən umacağın olmadı,
Qane oldun bu dünyanın azına.

Həyatınla örnək oldun çoxuna,
Ömür verdin nə qədər saf toxuma,
Qoymadın ki, bir naşı əl toxuna
Sənin könül rübabına, sazına.

Haqq nuruymuş hər bir dərdin əlaçı,
Ürəyində lal arzular dil açıb,
Qönçələyən ümidlərin gül açıb,
Ömrün qışı dönüb ömrün yazına!

Dostlar gedib, sən qalmısan yalquzaq,
Yusifoglu, ömür qısa, yol uzaq,
Yaşamısan alınacağıq, üzüağ, –
Şükür olsun bu taleyi yazana!

03.01.2025

GƏRAYLILAR

Yer yoxdu el arasında
El üzünə ağ olana.
Tülkülük etmək yaraşmaz
İnsan kimi doğulana.

Boğdular çox istəyimi,
Bu sitəmlər bəs deyilmi?
Dünya bir məhbəs deyilmi
Ürəyi dustaq olana?

Bulanıq sular durular,
Nə vaxtsa məhşər qurular,
Nə qədər balta vurular,
Aman Allah, yıxılana?

Köksümdə dərd adası var,
Hər işin bir qaydası var,
Sarayın nə faydası var
Könül mülkü dağılana?

Son kəlməni göy deyəcək,
Yaram çoxmu göynəyəcək?
Axı məlhəm neyləyəcək
Sinəsində dağ olana?

Bir çiçək varmı solmayan?
Halal bir eşqə ol maya!
Qəlbində iman olmayan
Adam çətin ağıllana...

31.07.2023

Qısa ömür yollarında
Duman, çən, çisək var imiş.
Səmtini yüz yol dəyişən
Ünvansız külək var imiş.

Hər sözü könül dağlayan,
Addımbaşı sarsaqlayan,
Daşın halına ağlayan
Nə qədər kəsək var imiş...

Zəhər axırmış qanında,
Xəbislik varmış canında,
Ay aman, insan donunda
Nə qədər böcək var imiş...

Gəlir payızın nəfəsi,
Ayrılıq yelləri əsir,
Bağışlayırsan hər kəsi, –
Səndə də ürək var imiş...

02.10.2023

ÜŞÜYÜR

Dağlara qar yağıb yenə,
Baxıram, gözüm üşüyür.
Düşmüşəm bəyaz cığra,
Ayağım, dizim üşüyür...

Bu qar qocalıq çələngi,
Ağarıb ömrümün rəngi,
İstər tələs, istər ləngi,
Sozalan dözümlü üşüyür...

Buludlar yeri bəzəyir,
Bəyaz qar gülə bənzəyir,
Duman boz külə bənzəyir,
Ocaqda közüm üşüyür.

Gedirəm zirvəyə doğru,
Od tutub alışır bağrım,
Ürəyimdə nisgil, ağrı
Dilimdə sözüm üşüyür...

24.01.2024

OYNADIR

Zirvələrdən əsən külək
Dənizi, gölü oynadır.
Buludun yağış barmağı
Dərədə seli oynadır.

Ələnir həsrət yağışı,
Hamının tutmur naxışı,
Düyənin dilsiz baxışı
Dağ boyda kəli oynadır.

Nə faydası qeylü-qalın? –
Baxıb yana-yana qalın!
Bir yekəpər gönü qalın
Yüz incəbeli oynadır.

Qınaqlardan qorxan kimdi,
Əkən kimdi, doğan kimdi,
Ağıllıya baxan kimdi,
Bu millət dəli oynadır...

10.07.2023, Nabran

Nə var bizim əlimizdə? –
Tez-tez ağıl başdan çıxır.
Zaman görür öz işini,
Çox fikirlər huşdan çıxır.

Hər yetənə uymaq olmur,
Yaşamaqdan doymaq olmur,
Göylərdə iz qoymaq olmur, –
Gözləməyin quşdan cığır.

Üstümüzü çovğun alır,
Dərd qəlbə vicvicə salır,
Yamanlıq çilləyə qalır, –
Qoyun-quzu qışdan çıxır...

Göylərin yolları bağlı,
Olsan da sinəsi dağlı,
Gileyəlmə, Yusifoğlu,
Sənin işin daşdan çıxır...

11.04.2024

ÜÇ ALMA YERİNƏ

Bəzən dözmək çətin olur
Dünyanın dərdi-sərinə.
Dözdük yüz ağrı, əzaba,
Bir il oldu bir qərinə...

Həsətin qolları bağlı,
Sevənin olurmu ağılı?
Bitdi bu eşqin nağılı,
Çox üzüb getmə dərinə!

Çən-çisəkdə azdıq yolu,
Həsərətın boşaldı qolu,
Nağıl bitdi, düşdü dolu,
Göydən üç alma yerinə...

22.01.2024

Yolların bələnib nura
Şimşəklərin çaxışından,
Qorxum yoxdu bu dünyanın
Dolusundan, yağışından...

İçim duru, çölüm duru,
Qarşıda bir ömür durur,
Köksümə sığışmır qürur
Bu taleyin naxışından.

Oğluyam bu yurdun, elin,
Sevirəm çəmənı, çölü,
Zövq alıram çayın, selin
Qıjılıyla axışından.

Sevənin olarmı ağılı?
Bitərmi sevgi nağılı?
Məst olubdur Yusifoğlu
Gözəllərin baxışından...

21.04.2024

Dünyanı dərk eləyəndən
İlk sözüümüz minacatdı.
Qəlbim nələr istəmədi? –
Arzularım minə çatdı...

Düşdüm yolların ağına,
Dırmandım hikmət dağına,
Baş qoyub yar ayağına
Axır ki, murada çatdım.

Məcnun tək səhraya düşdüm,
Sevgi ocağında bişdim,
Qismətimə hicran düşdü,
Sevən ürəyim çat-çatdı...

Qəlbi daşmış o yarın da,
Mən keçmişdə, o yarında,
Şeir-sənət diyarında
Yoxsa yolum sona çatdı?

Yazdım, pozdum, fikrə getdim,
Yaralı bülbül tək ötdüm,
Əlimdən gələni etdim, –
Neynim, gücüm buna çatdı...

03.05.2024

VƏTƏN QOXULU ŞAİRƏM

Qəlbimdə yurd həsrəti var,
Sinəsi dağlı şairəm.
Xəyalım göydə uçsa da,
Torpağa bağlı şairəm.

Kəsilib yerdə səs-səmir,
Qəlbim ay nurunda çimir,
Gözlərimə getmir çimir,
Sanma yuxulu şairəm...

Diriykən kəfən geyənəm,
Çox dik gedəni əyənəm,
Sözün düzünü deyənəm,
Bir az qorxulu şairəm.

Həsərdən göynəyir içim,
İnləyirəm için-için,
Yurdsuzlar, qərİblər üçün
Vətən qoxulu şairəm...

08.05.2024

DEYİLƏM

Kasıb əllərində qabar,
Şah başında tac deyiləm...
Nə yaxşı ki, mən ovçuyam,
Qırqovul, turac deyiləm.

Yetər çiçəyə, gülə nəm,
Ehtiyac yoxdu dilənəm,
Mən azı da çox bilənəm,
Gözüm toxdu, ac deyiləm.

Ürəyim hərisdi qəmə,
Ancaq mənə loğman demə, –
Sözüm dönsə də məlhəmə,
Hər dərdə əlac deyiləm.

Simlər çəkilsə də tarım,
Kökdən düşməz könül tarım,
Şükür sənə, Uli Tanrım,
Kimsəyə möhtac deyiləm...

2024

Yamanların əli çatmaz
Yaxşılardan yaxasına...
Bu zülmələr, məşəqqətlər
Yetişməzmi daha sona?

Ürəklərə od salmışam,
Alınmaz qala almışam,
Həmişə heyran qalmışam
Mən insanın dühasına...

Havaydan qocalmadım,
Nə vaxt eldən güc almadım?
Haralara uçmadım
Mən zəhmətin bahasına?!

14.07.2024

VERİR

Allah yolçular xətrinə
Səhraya da ağac verir...
Daşlığa xınalı kəklik,
Düzəngaha turac verir.

İnsan kamil olsun gərək,
Danışmasın dürək-dürək,
Tanrım birinə saf ürək,
Birinə təxti-tac verir...

Gözlərini döyə-döyə,
Min-bir libas geyə-geyə,
Adam var haqq deyə-deyə
Haqsızlığa rəvac verir...

Əriməz zirvənin qarı,
Kökdən düşməz könül tarı,
Çox şükür ki, ulu Tanrı
Hər dərdə bir əlac verir...

14.07.2024

HALINA

Ağlayır yorğun ayaqlar
Havalı başın halına...
Zirvələrdə əriyən qar
Ağlayır qışın halına.

Zəhərə dönüb, hava, su,
Çatmır ürəyin havası,
Necə yanmayaq yuvası
Dağılan quşun halına?

Köksümü zə çəkilib dağ,
Bu dərdlərə dözərmimi dağ?
Yağış yağır, kəsəyə bax,
Ağlayır daşın halına...

06.07. 2024

OLMAZMI

Qarışqaya lağ edənin
Kədər yükü fil olmazmı?
Şikəsti ələ salanın
Bir gün özü şil olmazmı?

Boş-boş özünü öyənin,
Şair qəlbinə dəyənin,
Möminə rəzil deyənin
Özü də rəzil olmazmı?

Sən bizi bağışla, Allah! –
Əvvəl-axır haram pulla
Göylərə ucalan villa
Bir gün yanıb kül olmazmı?

Halallıq dünyaya dəyər!
Qoy el özü versin dəyər,
Yaradan istəsə əgər,
Tikan dönüb gül olmazmı?

13.11.2024

ARAMA, MƏNİ ARAMA

Çıx get işinin dalınca,
Duz səpmə əski yarama...
Məni yarı yolda qoyan
Dönə bilərmə yarım?

Çox dəmiri nəm çürüdüb,
Çox ürəyi qəm çürüdüb,
Yaxşını pislər əridib,
Halal qarışib harama...

İşindədi köhnə bazar,
Xəyanət dostluğu pozar,
Bu um-küsü, giley-güzar,
Yaraşır mənim harama?

Gözünə intizar çöküb,
Eşq sarayını kim söküb?
Sevinc tüldən pərdə çəkib
Kədərlə mənim arama.

Kibrit çəkmə kömürümə,
Haram qatma xəmirimə,
Qayıtma mənim ömrümə,
Arama, məni arama!

23.XI.2024

OLMAZMI

Əgər sussam, cinayətdə
Mənim də əlim olmazmı?
Zalıma kömək eləsəm,
Məzluma zülüm olmazmı?

İçimdə ildırım çaxır,
Göz yaşı qəlbimə axır,
Həqiqəti əvvəl-axır
Deməyə dilim olmazmı?

Tanımaq olmur insanı,
Sərçə qarğanı ley sanır,
Yağanda hiddət leysanı,
Kükrəyənlər selim olmazmı?

Mələk sanmışdım ilanı,
Qırx günmüş ömrü yalanın,
Ağası gülüm olanın
Başına külüm olmazmı?

İnsan dəyişsə zövqünü,
Könül itirər şövqünü,
Yalan mayalı sevginin
Son ucu ölüm olmazmı?

24.XI.2024

İLLƏR NƏ TEZ GƏLİB KEÇDİ

Qəfil hicran qəlbimizi
İki yerə bölüb keçdi.
Zamanın amansız oxu
Sinəmizi dəlib keçdi.

Buza döndü qanımız da,
Güc qalmadı canımızda,
Ömür seli yanımızdan
Şaqqanaqla gülüb keçdi...

Əsdikcə vədəsiz yellər,
Ağaclar başını yellər...
Dalımızca gələn sellər
İzimizi silib keçdi.

Doğmalar döndümü yada? –
Yusiföğlü düşmür yada,
Cavanlığı verdik bada, –
İllər nə tez gəlib keçdi?

26.12.2024

**GÖZ AÇIB
YUMANA QƏDƏR**

Fırlandıqca çərxi-fələk,
İş içində iş olacaq...
Dərd ürəyi dəlib keçən
Bir itiuc şiş olacaq.

Uysa, kömürə od uyar...
Duysa, dərdimi o duyar –
Salanda qəlbə odu yar,
Könlüm dönüb quş olacaq.

Mən yarpaq, o, əsən külək,
Tanrı bizə olsun kömək!
Köksümdən ayrılan ürək
Durnalara qoşulacaq...

Öləziyir yanan ocaq,
Düşünməyə yoxdu macal,
Biz göz açıb yumanacan
İş işdən keçmiş olacaq...

Dumanlıdır üzü göyün,
Kim bəxtimə vurub düyün?
Gələcək –
nə vaxtsa
Bu gün,
Bu günsə –
Keçmiş olacaq...

27.12.2024

**O VAXT DÜNYA
AYRI İDİ**

Arzular çiçək açanda
Uca zirvələr qar idi.
Niyə görüb duyduğunu
Adam deməyə ar edir?

Təpər var idi canında,
Eşq kükrəyirdi qanında,
Səni sevənlər yanında
Ömrün qışı bahar idi.

Hardan çıxdı qoca xortdan?
Dost olar çaqqaldan, qurddan?
Didərgin düşəndə yurddan
Dünya başına dar idi...

Onda ömür yarı idi,
Hamı könül yarı idi,
O vaxt dünya ayrı idi,
Qədirbilənlər var idi.

Bəsirət gözləri bağlı, –
Dostların çaşbıma ağı?
Gen dünyada Yusifoğlu
Kimin yerini dar edir?

01.01.2025

Ömür yolunda ayağım
Çox dəysə də yol daşına,
Qorxum olmayıb, dönmüşəm
Aqillərin yoldaşına.

Bu nə yol, nə çıxır imiş?
“Dostum” əcəb fağır imiş? –
Daşım yaman ağır imiş,
Düşürmüş hər gün başına.

Ağrılar qəlbini deşib,
Sözləri yerəmi düşüb?
Kürkünə birəmi düşüb,
Qalıb qaşına-qaşına?!

Həqiqətin yarı olan,
Könlü, eşqi duru olan,
Qəlbində haqq nuru olan
Cavab verərmiş qoşuna!

Yollar uzun mənzil uzaq,
Qursalar da, mənə duzaq,
Şükürlər olsun, üzü ağ
Gəlmişəm ömrün qışına...

21.01.2025

Neçə arzu qaldı mələr,
Qoşun çəkdi xatirələr,
Yada düşdü nələr, nələr? -
Ürəyimdə dərd inlədi.

Bu nə hücum, nə həmlədi?
Üzün nə yaman qəmlidi,
Kirpiklərin də nəmlidi,
Onlarla gül dərdin, nədi?

Ürəyin baxmır sözüne,
Zülm eləyirsən özünə,
Yuxu da getmir gözüne,
Yusifoğlu, dərdin nədi?

14.10.2024

Gah açılır, gah solur,
Güllər gəldi-gedərdi.
Yaylaq öz yerindədi,
Ellər gəldi-gedərdi.

Qəlbinə zülmət çökür,
Ürəyin xiffət çəkir,
Dağ havasına, şükür!
Yellər gəldi-gedərdi.

Nələr gəlmir ağıla,
Nə inci, nə də ağla,
Könlünü çaya bağla,
Sellər gəldi gedərdi...

14.10.2024

QƏZƏLLƏR

Leysan da yağa, səhrada dağ nanəsi bitməz.
Səpsən də toxum qoynuna, bir danəsi bitməz...

Həsət ürəyim bir yaralı bülbülə bənzər,
Yardan aralı sevgilinin naləsi bitməz...

Dillərdə gəzir söhbətimiz gör neçə ildir,
Onsuz da bizim sevginin əfsanəsi bitməz...

Naləm hamını bezdirib, aləm mənə düşmən,
Könlüm harayı bəs niyə Əfsanəyə yetməz?

17.05.2024

Niyə dövrən cahillərin artırır cah-cəlalını,
Aqillərə qismət edir dünyanın dərd-mələlini?

İnsaf elə, cəhd eləmə bənzətməyə, tay tutmağa
Billur kimi saf olana üzü, qəlbi boyalını...

Cəhalətin zülmətində bəxtəvərdir yarasalar,
Gör nə günə qoyub dövrən ürəyi saf ziyalını?

Zəmanəylə sövdələşən cahil yetir muradına,
Niyə həyat gerçək etmir aqillərin xəyalını?!

Qarğa kimi, quzğun kimi yığılana cuman çoxdu,
Gündə yüz yol yuyub sərir həyasızlar həyalını...

Ona zalım söyləməyə kimin dili dönərdi ki,
Harfaya möhtac etməsə dünya ağzı dualını?!

Ömrü boyu divan tutub, zülm eləyib şər xeyirə,
Niyə dövran qurban verir haramına halalını?

Yusifoğlu, dərd eləmə, olanları pərdələmə,
Azmi gördün göydə ayın sən bədrini, hilalını?!

29.09.2024

Bir qəzəl qondaracam mən bu qəzəlbazlar üçün,
Bir gözəl söz tapacammi bu gözəl qızlar üçün?

Məlhəm olmaq diləməz zərrə qədər yar yarama,
Eşq odu neyləsin axı ürəyi buzlar üçün?

Qəlbimin zülmətini kim əridər, nazlı sənəm? –
Darıxıbdır ürəyim bərq vuran ulduzlar üçün...

Yerə yoxdur gümanım, nur seli göydən gələcək, –
Ay təbəssümlə baxır hər gecə yalqızlar üçün...

Yusifoğlu Kərəm oldu deyəsən eşq oduna, –
Həsrətindən gecə-gündüz yanaram, sızlar içim...

10.10.2024

Ps.

Bezmirmi görən kəlməni “Divan” eləməkdən,
Qorxmurmu bu bədbəxt sözə divan eləməkdən?

DÖRDLÜKLƏR

Sevinərdik işimizə yarasa, –
Ancaq nuru sevə bilməz yarasa...
Bu həyatda ümidləri itənə
Çox çətin ki, dayaq ola, yar, əsa.

Nə qədər cavanın xocası mənəm,
İndi nəslimizin qocası mənəm.
Sönüb gur alovum, tüstülənirəm,
Dərd bir köhnə damdı, bacası mənəm.

Gəzmə Giləzidə, Yaşmada məni.
Hər gəldi-gedərə qoşma da, məni.
Qəzəl də yazaram, könlün istəsə,
Sına gəraylıda, qoşmada məni...

Hələ ki, yerim var yerdə, min şükür!
Enməyib gözümə pərdə, min şükür!
Haqqım yox qədərə üsyan etməyə,
Tanrının verdiyi dərdə min şükür!

Uca dağ görünür hər təpə sənə.
Küt qılınc neyləyər ər təpəsinə?
Saf sevgi, məhəbbət adi insanı
Ucaldar mələklər mərtəbəsinə...

11.07.2023

Ayrılıq qəlbimi dərdə bələdi,
Yolundan eləmə yola bələdi.
Gəmidə oturub gəmiçi ilə
Dava eləyənin sonu belədi...

2024

Ulu Tanrım məni belə yaradıb, –
Gözəlliyə məhəbbətlə baxıram.
Sən güləndə bir az batır yanağın, –
Qər q oluram o sehrli çuxura...

24.01.2024

Barmağın sığan altun üzük mü?
Oyuncaq olmusan ərin əlində.
Bizim tərəflərə Xeyir üzük mü,
Yaxamız qalıbdır Şərin əlində...

Tanıtma yaxanı fəğana, aha.
Pis əməllər edib, batma günaha,
Kim bilir, qarşıda nələr olacaq, –
Bu günün işini qoyma sabaha.

2024

Kirpikdən asılan damcıları
Həsrət odu selə döndərərmiş...
Qapqara kömürə bənzəyən saçları
İllər bomboz külə döndərərmiş...

06.10.2024

İncələrin ürəyində gül açar,
Kobudların çiçək solar əlində...
Söz qananlar cıqqırını çıxarmır,
Yaxam qalıb zırramalar əlində...

Kirpiyində bərq vuran
Nəm həmişə təzədi.
Ürəyimi göynədən
Qəm həmişə təzədi...

Sevincə sarı yol getdim,
Üstümə dərdlər yeridi.
Dünya qürbətdir elə bil,
O, həsrət çəkmək yeridi...

Deyirsən dincəl bir az,
Çoxlu işləmək olmaz.
Dayanmırsa dinc əlim,
Axı necə dincəlim?

Hərə bir cür cükküldəyir,
Hərə bir cürə banlayır.
Niyə bu adamlar sözü
Kəlləmayallaq anlayır?

Nadan üçün nə fərqi var,
Ya qara daş, ya dəfinə?
Mənası anlanmayan söz
Dönər loğaz hədəfinə...

El salacaq yada səni,
Unudacaq ya da səni.
Ancaq qədirbilən kəslər
Verməyəcək yada səni...

Biz bu həyat ocağında
Yanıb, yanıb kül oluruq,
Sonra cildimiz dəyişir,
Hamımız şəkil oluruq...

Quzu kəsım düşməne,
Hey qıcaıyr dıř mənə!
Döyüşlərə hazırım,
Mən sərvaxtdan düşmərəm!

Dünya sehrli dünyadı,
Gül çiçəkdən ötrü ölür.
Bütün bəşər övladları
Gül-çiçəkdən ötrü ölür.

13.04.2024

Boş-boş danışdın, yetər!
Üzrün günahdan betər!
Allahım mənimlədi,
Bircə dost mənə yetər..

16.07.2024

Bu ürəyi göynədən səs
Bağrıyanıq neydən gəlir...
Yağmasa, bulaq quruyar,
Yerin suyu göydən gəlir...

2024

Bizi gümrəh saxlayan
Arzular deyil hədə.ər.
Biz hamımız böyüyük
Arzularımız qədə.ər...

2024

Baş həsrətdi sığala,
Qəlb möhtacdı “sağ ola”.
Dərindi söz yarası,
İnanmıram sağala.

14.10.2024

Ürəyindən keçir ki,
Sən deyəni mən deyəm.
Nə qırsaqqız olmusan,
Əl çək da, ay mən deyən...

11.07.2023.

Nabran

Ürəkdə nisgil, ağrı,
Gədirəm sənə doğru.
Tikanlı kol-kos örtər
Dost gəlməyən cığırını...

İnsan çox dərdi udur,
Acı həqiqət budur:
İt kimi yaşayanlar
Adamı it tək tutur...

Qapıları aç, gəlir.
Dərdinə əlac gəlir.
Səni qovurğa kimi
Qovuran bir sac gəlir....

Ev dağılıb, kaha qalıb,
Gümanımız aha qalıb...
Bəndəyə etibar yoxdu,
İşimiz Allaha qalıb...

Dünya olub başa dar,
Şairi el yaşadar,
Evi şüşədən olan
Başqasına daş atar?

Mən qartalamsa,
Özünü ley san!
Yağışa şükür,
Dəhşətdi leysan...

Qane ola bilir aza,
Müdrük çətin yolu aza.
Gül-çiçəkdən yaza-yaza,
Qışını döndərər yaza...

Mən sənin görüşünə
Saat birdə gələrəm.
Əgər evdə olmasan
Gedib bir də gələrəm...

Qızılıgülün dəyərini
Bülbül bilər, dana bilməz...
Sıldırımında iz salmışıq,
Heç kəs bizi dana bilməz.

Səni əfsunlayıb
yadın dadımı?
Mənsiz ağladığın
Yadımdadı mı?

Mən dəli deyiləm ki,
Divanəyəm, divanə.
Könlüm səni istəyir,
Cırdana nə, Divə nə?

Qızdan, qadından danışır,
Eşqin dadından danışır.
Xalqın dilini bilməyən
Xalqın adından danışır...

Nə gözəldi qamətin,
Nə doğmadı oy, adın!
Ürəyində o yadın,
Bizə sevgi oyadı n.

Ana torpaq, yağının
gözlərinə biz çəkdim.
Düşməyə diz çökdürüb,
sonra sənə diz çökdüm.

Hər sözünün başında
Hiyləgər yalan durur.
Bu quyruq bulayanlar
Həm də su bulandırır...

Nələrə şahid olub? –
Tərtər gur, Tərtər dərin.
Şəhid məzarı üçün
Gülləri tər-tər dərin...

Bir də çətin yanasan,
Soyuyan kül kimisən.
Sən məzarın üstünə
Qoyulan gül kimisən

Külək var ki, toz qaldırır,
Külək var qaya aparır...
Kimini vaya aparır,
Kimini toya aparır.

Bizə rəhminiz gəlməsin,
Heç vaxt olmamışıq yazıq.
Ömrün qış çağında belə
Ruhu safıq, qəlbi yazıq...

Etibar qalmayıb
Bu gündən sabaha,
İnsanlar upucuz,
Od baha, su baha...

ÜÇLÜKLƏR

Quruyan ağacı
təzədən ha sula! –
Nə gələr hasilə?

Ağzı açılıb kaha tək,
Bu dörd heç vaxt ölən deyil,
Dünyanı tutub gedəcək.

İştahı yaman böyükdü,
Yeddi başlı əjdaha tək
Sevinci udub gedəcək...

Təpənin qonağı yeldi,
Dərənin qonağı seldi,
İgidin dayağı eldi...

İKİLİKLƏR

Sən təzə çiçəksən, mən qoca arı.
Bala dönəcəkmə bu eşqin barı?

Həç bilmir ki, niyə gedir,
Hamı, hamı küyə gedir...

Sevgi yağışları ilikdən keçir,
İynə ulduzu tək dəlikdən keçir..

Cəmiyyətin fəvqündə,
Şairin zövqündəsən..

Havayı xərclənən şahı,
Müflis edər bir gün şahı...

Ürək kövrək, ürək incə!
Hər şey olsun ürəyincə!

Zaman çapdı öz atını, yaş artdı,
Xatirələr gözlərimi yaşartdı...

İçimdə fırtına qopub,
Taleyimə dəniz hopub...

Kimə lazımdı bu qədər hədə?
Daha səbrimiz çatıb son həddə...

Asanmı gəlir bu sənə,
Həsərət qalmışam busənə...

UŞAQLAR ÜÇÜN

YEL VƏ YELPİK

Coşub daşır dalğalar,
Külək haray qoparır.
Tutub yelkən əlindən
Yel qayığı aparır.

Uçuşan yarpaqları
Uzaqlara göndərir.
Yamyaşıl budaqları
Yel yelpiyə döndərir.

Yelləndikcə ağaclar
Küləyin gücü artır.
Yırğalanan budaqlar
Küləyə külək qatır...

25.07.2023

GÜNƏŞ KÜÇƏSİ

Günəşə baxan zaman
Yaşamaq eşqim artır.
Günəş həyatımıza
Neçə-neçə rəng qatır...

Qorxum yoxdu dumandan,
Neyləyər günəşə çən?
Küçəmiz hey uzanır
Günəşdən günəşəcən...

Günəş bizim şəhərdə
Sehrli ocaq çatır.
O bizim küçəmizin
Bir tərəfindən çıxıb,
Bir tərəfində batır...

Günəşi seyr etməkdən
Nə usandım, nə doydum.
Küçəmizin adını
Günəş küçəsi qoydum...

30.07.2023

NURLU SƏHƏRLƏR

Zəfər bütün dərdlərə,
Ağrılara əlacdı.
Zəfərimiz qarşıda
Təzə üfüqlər açdı...

Gözlərin aydın, Vətən,
Toy-bayramdır Şuşada.
Ağdamın ağ günləri
Qarşıdadır, qarşıda...

Yeni həyat gətirib,
Laçınlılar Laçına.
Qanad açmaq istəyir,
Laçın dönüb laçına!

Qələbəmiz ürəkdə
Xoş duyğular oyadır.
Adamlar Zəngilana,
Füzuliyə qayıdır...

Ucalıq simvoludur,
Kəlbəcər, ulu Qoşqar.
Dünyanın harasında
Belə gözəl məkan var?

Düşməyə göz dağdır
Təzə kəndlər, şəhərlər...
Yolumuzu gözləyir,
Aydın, nurlu səhərlər!

HAVA LİMANI

Qələbə şimşəkləri
Biçir çəni, dumanı...
Yolumuzu gözləyir
Neçə hava limanı.

Vətən gözəlləşdikcə,
Biz də qanad açırıq.
Kəmərləri bağlayın,
Füzuliyə uçuruq,
Zəngilana uçuruq...

22.08.2023

TUNELLƏR

Dağlar, keçilməz dağlar –
Qayadır solum, sağım.
Rahat yol çəkmək üçün
Gərək biz ataq lağım...

Tunel çəkən mühəndis
Çox güvənir özünə.
O, dağın bu üzündən
Yol çəkir o üzünə...

Qayalar parçalanır
Ürəyinin odundan.
Kəlbəcərə yol açır
Uca dağlar altından...

Dünyaya göstərdik ki,
Biz nələrə qadirik?
Qələbə çalmaqda da,
Tikməkdə də nadirik...

22.08.2023

ANA TORPAQ YENİDƏN DÖNƏCƏKDİR GÜLŞƏNƏ

Dəmir yumruq ağırmış
Hər zopadan, kötəkdən.
Yaxşıca qisas aldıq
Biz arxalı köpəkdən.

Zəfərlə çıxı bildik
İllərin sınağından.
Torpağı azad etdik
Düşmənin tapdağından.

Qəlbimizi ağrıdır
Uçuq-sökük binalar.
Hər tində, hər addımda
Ölüm saçan mina var...

Torpaq nələr çəkməyib
Yağılının üzündən?
Onu təmizləyirik
Murdarların izindən.

Yeri xilas edirik
Ölüm saçan minadan.
Ehtiyatsız olsaydıq,
Qırılmışdı min adam.

Müqəddəs torpaqların
Keşiyində dururuq...
Xaraba şəhərləri
Biz təzədən qururuq.

Çaylarımızın suyu
Dönür nura, işığa...
Qızıl sünbül zəmillər
Çıxacaqdır qurşağa.

Düşmənlər qarşımızda
Olubdur qarabağır...
Zəngəzur yol gözləyir,
Azaddır Qarbağım...

Yurdumuza düşmənlər
Daha göz dikə bilməz.
Vətənin sərhədindən
Bir quş da səkə bilməz.

Düşmənin son ümidi
Saralacaq, solacaq.
Xəbislərin arzusu
Gözlərində qalacaq...

Yüz xəbis qurban olsun
Bir körpə gülüşünə.
Ana torpaq yenidən
Dönəcəkdir gülşənə...

23.08.2023

**AY TƏZƏ İL,
XOŞ GƏLMİSƏN**

Ay təzə il, xoş gəlmisən,
Yurduma - Azərbaycan!
Yad nəfəsdən təmizlənən
Torpağımız gəlib cana!

Qələbədir dərdə məlhəm,
Zəfərdir yurdun bəzəyi.
Arzularımız çin olub,
Gözlərin aydın, təzə il!

Bizim zəfər xəbərini
Küləklər hər yana yayıb.
Ötən illər sənin üçün
Min sovqat, pay hazırlayıb...

Həsərlə gözləyənlər var
Sənin yolunu hər yanda:
Azad Şuşada, Laçında,
Füzulidə, Zəngilanda...

Bayrağımız Xankəndində
Əzəmətlə dalğalanır.
Dostlar baxıb fərəhlənir,
Düşmənlər alışıb yanır.

Şəhid qanından rəng alıb,
Yurdumuzun üfüqləri...
Nur çiləyir Qarabağa
Bayrağımın şəfəqləri...

Dağım, düzüm təzələnib
Murdarların nəfəsindən.
Heç kəs bizi sala bilməz
Tikib-qurmaq həvəsindən...

Qara əlləri kəsmişik,
Qara yellər uzaqdadı.
Qarabağın ağ günləri
Hələ öndə, qabaqdadı...

Ay təzə il, gəlişinlə
Sevincimiz dönüb selə.
Nə zamandan həsrət idik
Sənin kimi təzə ilə...

15.10.2023

XANKƏNDİ – XAN ŞƏHƏRİ

Bayrağımın nurundan
Yarasalar üşəndi.
Düşmənlər ordumuzun
Ayağına düşəndi...

Zaman gördü işini
Axan sellər duruldu.
Çaylarımın saf suyu
İşıq oldu, nur oldu.

Vızıldaşır uzaqda
Qara milçək, mığmığa.
İgidlər nərə çəkdi,
Dağıldı dığa-mığa.

Şükür olsun Allaha
Xan kəndinə qayıtdı.
Öz qurub yaratdığı
Xankəndinə qayıtdı...

Təzə üfüqlər açdı
Ordumuzun zəfəri.
Xankəndi indən belə
Olacaq Xan şəhəri...

16.10.2023

AĞDƏRƏ

Hamı yaxşı tanıyır
Doğmasını yadını.
Bu yerlərə qaytardıq
Halal-hümbət adını.

Azad olan torpağa
Azad olan daşa bax!
Necə xoşdu dünyada
Öz adıyla yaşamaq!

Üçrəngli bayrağımı
Dağlar çox xoşlayacaq.
Ağdərənin ağ günü
Təzədən başlayacaq...

16.10.2023

XOCAVƏND

Düşmənin tapdağından
Xilas oldu neçə kənd.
İgidlər məskəniydi
Qədim, ulu Xocavənd.

Xanlar, bəylər yaşayan
Bu qədim, ulu Tuğa,
Zərrəcə yaraşmırdı
Naxələf dığa-mığa...

Mürgülü məbədləri
Biz oyatdıq yuxudan...
Xocavənd, gözün aydın,
Xilas oldun yağıdan...

Belə qədim məkan var
Dünyanın harasında?
Ruhlar şənlik eləyir
Azıx mağarasında...

2023

Düşmən olub qarabağır,
Türk elədi Qarabağı...
İndi dayanıb uzaqda,
Kirs dağında qara baxır...

2023

**GÖZÜN AYDIN,
QARABAĞ**

Biz pozduq Qarabağdan
Yağılarm izini.
Qələbə xəbərindən
Ürəyimiz isinir...

Düşməne qan uddurduq,
Uzun sözün qıyası,
Qiyamətə qalmadı
Xocalının qıyası.

İgidlər yağılarm
Gözlərinə mil çəkdi.
Əsgəran qalasına
Bayrağımız bəzəkdi...

Döyüşlərdə igidlər
Qazanmayıb az ad - san.
Gözün aydın, Qarabağ,
Sən azadsan, azadsan!

2023

BU VƏTƏNİN YOLUNDA

Uçurub dağıtmışığı
Yağılarm səddini.
Yurdumuzdan silmişik
Çaqqalların rəddini.
Biz hər şeyə qadirik,
Düşməni bilsin həddini...

Köksümə sığmır qürur,
Xalqım yaradır, qurur.
Milyonların ürəyi
Eyni ahənglə vurur...

Körpülər tikirik biz,
Tunellər qazırıq biz,
Torpaqdan yağılının
İzini pozuruq biz,
Bu vətənin yolunda
Hər şeyə hazırıq biz...

14.10.2024

**YURDUMUZA
YAZ GƏLİR**

Yurdumuza yaz gəlir,
Bu yaz bir başqa yazdı.
Qarabağ torpağında
Ordumuz tarix yazdı.

Baş qaldırır vüqarla
Yerdən xarıbülləllər.
Çoxdan gözləyirdilər
Bu baharı bülbüllər.

Boylanır aya sarı,
Günə sarı bülbüllər,
Zəfər nəğməsi ötür
İndi sarı bülbüllər.

08.01.2024

BAYRAM HƏDİYYƏSİ

Bu yaz başqa bir yazdı,
Müqəddəs torpaq azad.
Analar qəmlənsə də,
Şəhidlərin ruhu şad...

Qayalara yazılan
İgidlərin səsidir.
Zəfər onların xalqa
Bayram hədiyyəsidir...

08.01.2024

ZƏNGƏZUR

Əvvəl-axır üstümüzdən
Xata-bala sovuşacaq.
Şərqi Zəngəzurum, Qərbi
Zəngəzura qovuşacaq...

Çaylarımız gur olacaq,
Axıb, axıb durulacaq.
Şərqi, Qərbi Zəngəzurum
Əvvəl-axır bir olacaq...

2024

Sənin möhtəşəm olmağın
Düşməyə ağır zərbədi.
Mənim Şərqi Zəngəzurum,
Həmişə üzün qərbədi...

2024

TƏMİZLİK

Qaçdı yurdundan
Yolunu azan.
Qədim Şuşada
Səsləndi azan.

Yer-göy titrədi
İlahi səsdən.
Yurd təmizləndi
Murdar nəfəsdən.

Havamız təmiz,
Suyumuz təmiz.
Əslimiz təmiz,
Soyumuz təmiz.

Vətən eşqiylə
Döyünür ürək.
Bu təmizliyi
Qoruyaq gərək.

08.01.2024

BİZİM

Göz oxşayan şələlə,
Şəfalı bulaq bizim...
Barlı-bəhərli aran,
Səfalı yaylaq bizim.

Dağları salama dur,
Zirvələrdən daşır nur,
Paralanmış Zəngəzur,
Bütöv Qarabağ bizim.

Harda var bu mənərə?
Çəmən bələnib zərə,
Qoynu selli gen dərə,
Başı qarlı dağ bizim.

Arzulardı dillənən,
Bağçamızdı güllənən,
Xankəndində yellənən
Üçrəngli bayraq bizim.

Yağı bizə uduzdu,
Hər igid bir ulduzdu,
Halalca haqqımızdı
Xoşbəxt yaşamaq bizim...

08.01.2024

BİZİM ANA DİLİMİZ

Bizim ana dilimiz
Çox qədimdir, uludur.
Mənalarla doludur,
Hikmətlərlə doludur.

Anamın laylasıyla
Ruhuma hopub bu dil.
Onun şirinliyini
Unutmaq mümkün deyil...

Bu dil həyatım boyu
Ömrümə bəzək olub.
Bu dili unudanın
Arzusu gül tək solub.

Yadların pəncəsinə
Düşəndə obam, elim,
Bizim varlığımızı
Qoruyub ana dilim.

Nağıla, nəsihətə
Odur şirin dad verən.
Xalqımın varlığına
Dilimdir həyat verən.

Hamımıza əzizdir
Ana dili vətən tək.
Onu qoruyaq gərək,
Onu yaşadaq gərək...

Nə qədər ki, bu xalq var
Dilimiz yaşayacaq.
Dilimiz yaşadıqca,
Elimiz yaşayacaq.

31.03.2024

SƏRVƏT

Bu diyarın hüsnündən
Nə göz, nə ürək doyur.
Uca dağlar, dərələr
Baxanı heyran qoyur.

Təmiz hava gətirir
Əsən sərin küləklər.
Yamacların köksündə
Göz oxşayır çiçəklər.

Yurdumun hər yerində
Bulaqlar paqqıldayır,
Yer altından isti su
Qaynayır qayır-qayır...

Bu vətənin yolunda
Çalışırıq ürəkdən.
Biz enerji alırıq
Axan sudan, küləkdən.

Köksümüzdə çağlayır
Tikib-qurmaq həvəsi.
Bu diyarın, bu yurdun
Yox heç yerdə əvəzi.

Kim ki öz həyatını
Yaratmağa sərf etdi,
Bilir ki, havamız da,
Suyumuz da sərvətdi...

28.10.2024

HƏKİM GÜNƏŞ

Siz tay tutursunuz
Günəşə kimi?
Kim ucala bilər
Günəşə kimi?
Dərmanı ondadır
Bütün dərdlərin, –
Köməyə çağırın
Günəş həkimi...

11.04.2024

BİLİK

Bilik gücdür, qüvvətdir,
Elm sarsılmaz qüdrətdir,
Ha xərcləsən azalmaz, –
Tükənməyən sərvətdir.

OT SƏNİN, PENCƏR MƏNİM

Ay mənim təpəl quzum,
Qaç yanıma gəl, quzum.
Süddə qalmasın gözün,
Axı sən otuxmusan.
Bəs niyə otlamırsan,
Ac deyilsən? Toxmusan?
Dodaqlarına batan
Tikandanmı qorxmusan?
Ay mənim qumral quzum,
Ay mənim qaşqa quzum.
Yeməsən, dadlı otu
Yeyəcək başqa quzu...
Dur yanıma düş gedək
Allı-güllü çəmənə...
Yaz otu çox dadlıdı,
İnanmırsan sən mənə?
Bitib yalda, yamacda
Neçə dərdin dərmanı...
Elə bil ki, çağırır
Güllər deyir dər məni...
Yaşıl ot səninin olsun,
Nərgiz, nilufər mənim.
Bu yonca, o qırxbuğum –
Ot səninin, pencər mənim...

24.11.2023

ƏTİRLİ KÜLƏK

Gör nə qəşəng yel əsir,
Külək kəndə tələsir.

Dərələrdən keçir o,
Təpələrdən keçir o.
Dünyanın o başından,
Bu başına köçür o.

Qarşısına nə gəlsə,
Qanadına götürür.
Özü ilə ətirli,
Təmiz hava gətirir.

Bu adi külək deyil,
Səmtini seçib gəlir.
Çiçəkli yamaclardan,
Çöllərdən keçib gəlir...

13.04.2024

Gülləri əsdirən
Sehrli küləkdi.
Simləri titrədən
Mizrab yox, ürəkdi...

2024

HASAR VƏ FƏSİLLƏR

Kol dibindən bənövşələr
Boylanır günəşə sarı.
Hər fəslin öz boyası var:
Biri yaşıl, biri sarı...

Heç bir fəsil saya salmır
Çəkilən uca hasarı...
Yaz da, payız da ilk dəfə
Güzarımı bağa salır...

Hasar adamlar üçündü,
Fəsillərin nə vecinə. –
Onlar paraşütlə düşür
Elə bil bağın içinə...

13.04.2024

QIŞ VƏ YAZ

Qışda qar yağır,
Yazda ot qalxır.
Gah qar, gah otlar
Örtülür cığır.

İnsan hər şeyə
Diqqətlə baxır. –
Qış göydən gəlir,
Yaz yerdən çıxır...

13.07.2024

**YAŞIL VƏ
SARI YARPAQ**

Elə ki, tufan qopdu,
Elə ki, əsdi külək,
Budaqlardan ayrıldı
Yarpaqlar göz yaşı tək.

Yaşıl yarpaq dursa da
Sarı ilə yanaşı,
Rəngiyə öyünürdü,
Dumanlanırdı başı.

Sarı yarpaq dözmədi,
Söylədi acı-acı:
– Lovğalanma rənginlə,
Yarpaq yarpaqdı, bacı...

Öyünərək verirsen
Sən özünü önəmi?
Yaşıl, ya sarı rəngin
Varmı elə önəmi?

Budaqdan qopmuşuqsa,
Düşmüşüksə torpağa,
Fərq qoymaq çox yersizdi
Yaşıl, sarı yarpağa...

30.06.2024

**ÖYÜNƏN
SARI YARPAQ**

Sarı yarpaq öyünür:
– Bənzəyirəm günəşə...
Bu sadələvh yazığa
Axı nə desin meşə?

25.09.2024

QOZ VƏ QOZA

Bir az bənzəyir qoza,
Adı qalıbdır qoza.
Qoz qoz ağacındadı,
Palıdda olur qoza...

ƏZGİL

Meşədə gəz, gül,
Meyvəni üz, gül.
Dişinlə əz, gül –
Dadlımı əzgil?

2024

XARTUT

Xartut, xartut, a xartut!
Eləmə məni xar, tut!
Üst-başımı batırma,
Anamın işin artırma!

23.06.2024

QIZIL

Sarı rəngli metala
Baxanlar heyran qalıb.
Elə bil o, qızılı
Saçaqlardan rəng alıb.

Günəşlə qol-boyundu
Dünyanın üfüqləri.
Yerdə qızıla dönüb,
Günəşin şəfəqləri...

13.04.2024

CÜYÜR, MƏN VƏ AĞAC

Ay cüyürüm, cüyürüm,
Dalınca çox yüyürüm?

Niyə qorxursan məndən?
Dayanıb baxma gəndən.

Boyun çatmır ağaca,
Hamısı hündür, uca.

Bilirəm qarnın acdı,
Dostluq dərdə əlacdı.

Gəl mən əyim budağı,
Rahatca ye yarpağı...

18.09.2024

CÜYÜRÜN TƏŞƏKKÜRÜ

Talada cüyür görüb
Getdim bir az yaxına.
Buynuzu ilişibmiş
Bir ağac budağına.

Məni görüb qorxdı o,
Hey dartındı, döyükdü...
Özü kiçik olsa da,
Buynuzları böyükdü.

Çox əlləşdim, çalışdım,
Bəxtim üzümə güldü.
Axır ki, zavallını
Xilas eləyə bildim..

Çox şükür, son qoyuldu
Bu qədər əndişəyə.
Yazıq gücü gəldikcə
Qaçıb getdi meşəyə...

Elə bil ki, unatdı
O "sağ ol" deməyi də...
Qoy Allah özü dursun
Hamının köməyində.

Qollarım sıyrılsa da,
Xoşbəxt idim yamanca...
Hey ləzzətlə baxırdım
Cüyür qaçan yamaca.

Yadında qalib görən,
Əllərimin sığalı? –
Qəlbimdəki sevincmiş
Bəlkə onun “sağ olu”?!

30.06.2024

NƏ İSTƏYİR

– Çayları coşub daşdırır, –
Bu yaz bizdən nə istəyir?
İstisi bizi çaşdırır, –
Bu yay bizdən nə istəyir?

Yarpağı xəzəl ələyir, –
Payız bizdən nə istəyir?
Üstümüzə qar ələyir, –
Bu qış bizdən nə istəyir?

– Göz oxşayır nərgiz, süsən,
Lalələr çevrilir közə.
Çiçəkli, gülü yamaclar
Bağışlayır bahar bizə...

Həm həyat, həm təbiətdə
Öz yeri var od-alovun. –
Yayın istisi olmasa
Yetişərmi qarpız, qovun?

Doğrudur, payız gələndə
Yarpaqlar saralır, solur.
Ancaq yazda açan çiçək,
Payızda bol meyvə olur...

Qışın da öz aləmi var
Başı qarlı dağlara bax!
Girib qar yorğan altına
Dincələr anamız torpaq...

Qoca dünya işindədi,
Biri gəlir, biri gedir...
Yaz, yay, payız, qış il boyu
Bir-birini əvəz edir.

Elə meyvə var yaz, payız,
Elə meyvə var yay verir. –
Fəsillər heç nə istəmir,
Hamısı bizə pay verir...

13.07.2024

FATEHLƏ TƏZƏ SÖHBƏT

– Deyirdin Amerika,
Nağıllarla doludu.
Fateh, yoxsa sozalıb
Burda nağıl buludu?

Daha yağış yerinə
Nağıl yağdıra bilmir.
Sevdiyin heç bir nağıl
İndi xoşuna gəlmir...

Yadımdamı, nağılla
Bir vaxt alardın nəfəs?
İndi dinləməyə də
Səndə qalmayıb həvəs.

De görüm bu nə işdi,
Sanki olan olmayıb.
Elə bil buralarda
Daha nağıl qalmayıb.

– Yox, baba, elə deyil,
Daha mən böyümüşəm.
İndi qalın kitablar
Oxumaq olub peşəm.

Nağıl çəmənzarında
Elmi əsərlər bitib...
Mənim uşaqlığımla
Nağıllar çıxıb gedib...

16.07.2024

QANADLAR ALTINDA

Körpə quş fərəhindən
Bilmirdi ki, neyləsin.
İstəyirdi hamıya
Xoş xəbərlər söyləsin:

– Anam gördü acmışıq,
Cücü tapıb gətirdi. –
Üstümüzdə elə bil
Qanadları çətirdi.

Odur bizi qoruyan
Həm yağış, həm küləkdən.
Qanadları altında
Sevinirik ürəkdən.

Anasız neyləyərdik,
Anasız canlı olar? –
Nə yaxşı ki, dünyada
Ana qanadları var...

26.08.2024

**QURU AĞAC,
USTA VƏ İSGƏNƏ**

Səriştəli ustalar
Alətlərlə dost olar.

Nə iş desən yarıdar,
Xariqələr yaradar.

Bu isgənə, bu çəkiç,
Ürəyini sıxma heç.

Ustalar edər əlac,
Dərdinə, quru ağac.

Səndən heykəl düzəldər,
Baxan deyər: – Gözəldi...

Ancaq sevinmə hələ,
Düşmə naşı, xam ələ.

Naşı əldə isgənə,
Qoyar səni pis günə...

19.09.2024

PAYIZIN QAYÇISI

Yarpaqların hamısı
Sarı rəngə boyanıb.
Payız əlində qayçı
Yol üstündə dayanıb.

Ona baxıb yazıqlar
Qorxudan tir-tir əsir. –
Hər yarpaq öz canını
Qurtarmağa tələsir.

Külək təzə səs qatır
Meşənin ahənginə.
Günəş təzə rəng qatır
Yarpaqların rənginə...

Heç kəs tələsməsə də
Bu dünyadan köçməyə,
Kimsənin şansı yoxdu
Gələn yaza keçməyə...

25.09.2024

ÇİNƏDAN

– Bir ac quşam, ay uşaq,
Yerə dən səp, dənləyim.
Buğda üçün darıxıb,
Çinədanım – dənliyim...
– Çinədan nədi axı?
Salma məni çətinə.
– Çinədan – “quş mədə”si.
Başqa adı – pətənə...

06.10.2024

QƏDDİ DÜZƏLƏN GÜLLƏR

Pəncərə önünə
Düzülüb dibçəklər.
İşığa can atır
Həmişə çiçəklər.

Mən evdən gedəndə
Pərişan olurlar.
Güllərim xiffətdən
Sarılıb solurlar.

Uzağa getmirəm
Onların dərdindən.
Geriyə dönəndə
Bir gün nə gördüm mən? –

Susuzdan soluxub hamısı,
Başları əyilib aşağı.
Qurudub onların dibini
Günəşin zər saçan işığı.

Nə qayğı, nə işıq, nə də su
Gərəkdir aşmaya həddini.
Su verdim, güllərim dirçəldi –
Hamısı düzəltdi qəddini...

10.10.2024

YERLƏ GÖY ARASINDA

– Bezdik sənin əlindən,
Bəsdə yağdığım, yağış!
Qoy biz də çıxaq çölə,
Get öz evinə yığış...

– Yağmasam yaşamaram,
Mən yağışam, yağışam.
Hara gedim mən fəğir,
Evim var ki, yığışam?

– Bəs bulud evin deyil?
– Yox, buluddan ev olar?!
Damlılar isinəndə,
Buluda dönür buxar.

Elə ki, ağırlaşır
Göydə buludun yükü,
Suyu yağış eləyib,
Göydən aşağı tökür...

Bir-birinə qovuşan
Damlalar dönür selə.
Sənəin yaşadığın yer,
Mənim evimdir elə...

Gah torpağa hopuram,
Gah çaylara axıram.
Bir az dincəlib, yenə
Mən havaya qalxıram.

Çevrilirəm buluda,
Göydən yerə baxıram.
Gül-çiçək soluxanda,
Yağış olub yağıram...

Gün mənə gün verir ki,
Ev-eşiksiz qalmışam...
Yerlə göy arasında
Əsir-yesir olmuşam...

20.10.2024

MARAL TÜKÜNDƏN DÖŞƏK

Qarğaya bax, qarğaya,
Nə qorxur, nə çəkinir.
Dimdikləriylə yolur
Bir maralın tükünü.

Maralsa heç qımzanmır,
Sakitdi, xoşallanır,
Elə bil onun beli
Dimdiklə qaşovlanır...

Qarğa yolduğu tükü
Yuvasına daşıyır.
Yumşaq döşək düzəldib,
Orda rahat yaşayır...

Qarğa bir canlıni da
Yaxına qoymaz, qovar.
Hər quşa qismət olmaz
Maral tükündən yuva...

14.11.2024

CƏCİK

Qalıbdır cəcik,
Yeyilib alma.
Sən heç bunları
Vecinə alma!
Cəcikdən ayır,
Tumları götür.
Basdır torpağa,
Vaxt çox tez ötür...
Günəş, hava, su
Köməyə yetir,
Münbit torpağa
Nə səpsən bitir...
Əvvəl zəhmət çək,
Sonra bar götür...

02.12. 2024

TƏŞƏKKÜR

Laqeyd olan kəslərin
Dili hər an qıسادır.
Əsl insan hamıya
Kömək əli uzadır.

Yaxşılıq yaddan çıxırmır,
Aylar, illər ötüşür.
Xeyirxah adamlara
Təşəkkür payı düşür.

Uğur yoxdu, olmasa
İnsanların köməyi.
Hamı bacarmalıdı
Təşəkkür eləməyi...

İnsanı insan edən
Təmiz, doğru niyyətdi.
Təşəkkürün özü də
Elə mədəniyyətdi...

05.12.2024

QORXAQ DUMAN

Hər yanı örtüb duman,
Çöldə göz-gözü görmür.
Açsam da pəncərəni,
Duman içəri girmir...

Elə bil ki, çəkinir,
Dayanıb gəndən baxır.
Yəqin evimizdəki
İsti havadan qorxur...

12.12.2024

QAŞQA – TƏPƏL

Ora-bura tullanan
Bu qaşqa quzuya bax!
Elə bil ki, yapışıb,
Alnına bir topa ağ...

Qaşlarının üstündə
Sanki ağ xal var onun.
Bəlkə də qaşqa sözü
Qaş sözündən yaranıb?

El düşünüb danışır,
Hər sözdə bir məna var.
Təpəsi ağ buzova
Təpəl deyir adamlar.

Heç bir şey yayınmayıb,
Babaların gözündən.
Yaranıb qaşqa qaşdan,
Təpəl təpə sözündən...

12.12.2024

BUDAQDA SARIKÖYNƏK

Budaqda sarıköynək
Elə bildim xəzəldi.
Külək əsəndə o da
Uçub yola düzəldi...

Möcüzəmi yarandı,
Yarpaqlar da quş olub?
Onlar hara uçurlar
Bir-birinə qoşulub?

02.01.2025

BACIM VƏ YAYLIQ

Bacım güllü yaylığı
Heç vaxt qoymur gözündən.
Deyirəm: – Bacı, “yaylıq”
Yaranıb “yay” sözündən.

Dediklərim bu qızın
Çox gəlsə də xoşuna,
O, yaylığı yayda yox,
Qışda örtür başına...

05.01.2025

MƏZUNİYYƏT

Bir vaxt əskik olmazdı
Bura maşın selindən. –
Yol keçmək də olmurdu
Heç onların əlindən.

İndi körpü tikilir
Düz yolun o başında.
Çox şükür, küçəmizdə
Azalıbdır maşın da.

Kənar adamlar girmir
İndi bizim həyətə.
Elə bil ki, küçəmiz
Çıxıb məzuniyyətə...

14.01.2025

İPƏK YOLU

Bir-birinə calayıb
İpək yolu elləri.
Onu yuya bilməyib,
Zamanın gur selləri...

Dünyanın bu başından
O başına uzanıb.
Bu yolla kim gedibsə,
İtirməyib, qazanıb...

İnsanlar bir-biriylə
Sıx əlaqə saxlayıb.
Ünsiyyət insanları
Bir birinə bağlayıb.

Sellər-sular yusa da
Yolları altdan-altdan,
İpək yolu möhkəmmiş
Beton yoldan, asfaltdan...

Yağsa da üstümüzə
Gecə-gündüz qar, dolu,
Sel-su apara bilməz
Babalar salan yolu...

17.01.2025

ADAMLAR VƏ MAŞINLAR

Adamlar yatan zaman
Maşınlar da yatırlar.
Adamlar oyananda
Bu maşınlar şəhəri
Bir-birinə qatırlar...

Hamının yolu bağlı,
Hər yanda uzun tıxac,
Əsir-yesir olmuşuq,
Bu dərdə yoxmu əlac?

İşə gecikənlərin
Gözünə zülmət çökür.
Ağır yükün altında
Yollar əziyyət çəkir.

Mühərirlər hərəsi
Nə qədər at gücündə.
Onlar işləyir, ancaq
Adamlar mürɡü döyür
Maşınların içində...

18.01.2025

DAĞLARIN QAR SOVQATI

Uca-uca dağlara
Qar yağıb qalaq-qalaq. –
Başqa əlacımız yox,
Gərək dağlarda qalaq...

Vaxtında qayıtmağa
Tapa bilmədik macal.
Gərək Günəş boylanıb,
Qarlı yolları aç!

Zirvələrin ağılığı
Ağlımı alıb başdan.

Ancaq gileyim yoxdu
Zərəcə qarlı qışdan.

Buzu suya döndərən
Günəşin baxışdı.
Qar nə qədər çox yağsa,
Bir o qədər yaxşıdı.

Başı qarlı dağların
Elə faydası çoxdu...
O dağa dağ demərəm
Başında qarı yoxdu.

Əriyən qar su olub
Ana torpağa hopur.
Yerin altında belə
Su özünə yol tapır.

Qışda yağan bol qarı
Zirvə yaya saxlayır...
Dağın ətəklərində
Sellər, sular çağlayır..

Süxurda damcılarının
Sehrli yolu olur.
Başı qarlı dağların
Bulağı sulu olur.

Yamaclardan sızan su
Birləşib dönür çaya.
Çay dağın sovqatını
Aparır el-obaya...

27.01.2025

FİT VERƏN ÇAYDAN

Zəngli saat görmüşdük,
Bu da fit verən çaydan.
Su qaynadı, get dəmlə,
İçək məxməri çaydan...

29.01.2025

BALACA RƏSSAM

Rəssam olmaq istəyir
Bu kiçik qız – Tamaşa.
Bax onun əlindəki
Sehrli karandaşa. –
Çiçək şəkli çəkəndə,
Arabir gedir huşa.
Sanki qarlı düz üstə
Əlləri dönüb quşa.
Dayanıb bir kənarda
Mən etdikcə tamaşa,
Ağ kağız elə bil ki,
Dönür ala, qumaşa!
Günəş şəkli də çəkib,
O, qımışa-qımışa,
Deyir gün eynəyi tax,
Yoxsa gözün qamaşar...

02.02.2025

GÜNDÜZ VƏ GECƏ

Dünya sehrli dünyadı,
Səhra hara, çəmən hara?
Gündüz boş görünən göylər,
Gecə dönür çəmənзара...

BAĞBAN VƏ OĞRU

Bağban əkdiyi ağacın
Barını özgülər dərdi.
Bilmir kimdən kömək umsun,
Çoxdur bu yazığın dərdi.

Nə çox imiş havadarı,
Oğrunun qaşığı çatmadı.
Yazıq bağban qışqırsa da,
Səsi heç hara çatmadı.

Sinədən getməz bu ağrı,
Çox qınadılar fağırını,
Elə bağırdı ki, oğru,
Doğrunun bağırı çatladı...

03.02.2025

CÜYÜR VƏ BİZON

Cüyürün otunu yedi,
Nə deyək indi biz ona? –
Axı körpə bir heyvanın
Gücünü çatarmı bizona?

03.02.2025

HUŞSUZ BABA

Babasına baxanda
Gülmək tutur Muxtarı:
– Kişi gözündə eynək
Eynəyini axtarır...

2025

LOVĞA BEÇƏ

Hində toyuq-cücəni
Qəti almırdı vecə.
Xoruz olmayan yerdə
Xoruzlanırdı beçə.

Gəzişirdi həyətdə
Boynunu tutub dimdik,
Qonşudan xoruz gəlib,
Vurdu ona bir dimdik.

Gözlərinin önündə
Elə bil şimşək çaxdı.
Lələkləri boşaldı,
Pipiyindən qan axdı.

Fərə güldü: –Ay lovğa,
Söylə görüm necəsən?
Ları xoruz yanında
Sən balaca cücəsən...

03.02.2025

MUXƏŞƏR VƏ MÖVÜC

Nə desəm, düşünüb tap,
Sualıma ver cavab.
– Muxəşər?
– Axta zoğal.
– Mövüc? –
– Üzüm qurusu. –
Nəvəm gör nələr bilir? –
Onu Allah qorusun!

2025

**NƏ ƏKSƏK,
ONU BİÇƏRİK**

Gəzmək, görmək həvəsiylə
Uzun yolları ölçərik.
Böyüyüb, yaxşını pisdən,
Ağı qaradan seçərik.

Yaz bu eldə deyil qərib,
Çəmənlərə xalı sərrib.
Yamaclardan çiçək dərib,
Bulaqlardan su içərik.

Boy atıb, yaşa dolarıq,
Gənclərlə yaşid olarıq,
Çay üstə körpü salarıq,
Üstündən rahat keçərik.

Baxanda ana torpağa,
Ürəyimiz dönər dağa,
Zəmilər çıxar qurşağa, –
Nə əksək, onu biçərik...

03.02.2025

SEHRLİ PƏNCƏRƏ

Təzə bir telefon alıb
Mağazadan mənə atam.
İnsan nəyə qadir imiş? –
Lap heyrətə gəlir adam.

Açıb onun ekranına
Mən baxıram səhər-səhər.
Dünyanın hər tərəfindən
Anında tuturam xəbər.

Sanki bu sehrli güzgü
Uzağı eləyib yaxın.
Ləngər vuran okeana,
Cilvələnən gölə baxın...

Seyr edirəm heyran-heyran,
Bu nə gözəl mənzərədi!
Smartfonum elə bil ki,
Bir sehrli pəncərədi.

O pəncərədən baxanda
Çağlayan bulaq görürəm.
Kükreyib daşan dənizlər,
Başı qarlı dağ görürəm.

Məsafə uzaq olsa da,
Üz-üzəyəm babam ilə.
Şirin söhbət eləyirik,
Mənə doğma adam ilə...

Dediklərim həqiqətdi,
Yuxu deyil, xəyal deyil.
İnsan zəkası artdıqca
Dünya kiçilir elə bil.

İnternet uzaq olanı
Yaxın etmək gücündədi.
Elə bil ki, dünya mənim
Lap ovcumun içindədi...

04.02.2025

İLK KÖRPÜLƏR

İstəyirsən dünyanın
Hər yerini görəsən, –
Bu çayın o tayında
Nələr vardır görəsən?

Daha yaxşı, gözəldi
Bəlkə o tay bu taydan?
Ancaq necə keçəsən
Adam aparən çaydan?

Keçilməz dərələrdən
Axı necə keçəsən? –
Yaşamaqçün özünə
Gözəl bir yer seçəsən.

Yolların qarşısını
Kəsib coşan, daşan su. –
Bu istəkdən yaranıb,
Körpü tikmək arzusu.

İnsan oğlu bu haqda
Çox düşünüb, daşınıb.
Sonra da ilk körpünün
Qoyub təməl daşını...

İndi çaylar üstündə
Körpülər sıralanıb.
Ayırmaq mümkün deyil,
Qəlbləri bir olanı...

04.02.2025

ADAMLAR VƏ YARPAQLAR

Adamlar da
yarpaqlara bənzəyir,
Biri eli, biri
bağı bəzəyir...
Yaşılsansa,
yaşıl işıq yanacaq,
Qalx yuxarı,
yerin uca budaqdı,
Saraldınsa,
nə işin var ucada,
Düş aşağı,
sənin yerin toppaqdı.

2025

HALALLIQ

Qarışdırma heç zaman
Haramı halal ilə.
Halallıq yaxşı şeydi,
Haqqını halal elə!

ŞƏRİD

Yağış yağdı, sərdiyim
Paltarı açdım ipdən.
Damcılar asılıbdır
İndi ipdən – şəriddən.

2025

**BALACA
BƏSTƏKARLAR**

Bu sənət ocağına
Təzə düşən közük biz.
Üzeyirin, Müslümün
Davamçısı bizik, biz.

Su gələn arxa bir də
Gələr deyib babalar.
Yolumuza göz dikib,
Bizim ellər, obalar.

Heç zaman sönməyəcək
Yaratmaq həvəsimiz.
Eli heyran qoyacaq
Səsimiz, nəfəsimiz.

Yaranacaq yurdumda
Təzə-təzə bəstələr.
Onları dinləyəndə
Sağalacaq xəstələr...

Bu ilahi səslərə
Dünya heyran qalacaq..
İgid oğullarımız
Zəfər zəngi çalacaq...

Bizə xor baxanların
Ümidləri söncək.
Yurdumuz nəğməkarlar
Diyarına dönəcək.

YERALTI YOLLAR

Biz yağılar önündə
Sanma aciz qalmışıq.
Keçilməz sıldırımında
Zəfər yolu salmışıq.

Yolu kəsən dağları
Lağım atıb deşmişik.
Biz dağın bu üzündən
O üzünə keçmişik.

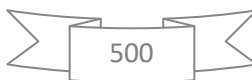
Saldığımız tunellər
Sehrli damar olub.
Hey şütüyür maşınlar,
Yollar haphamar olub...

Biz dağın bu üzündən
Yol salıb o üzünə,
İndi rahat gedirik
Kirsə, Cıdır düzünə...

05.02.2025

GÖYÜN YEDDİ QATINDAYIQ

İgidlər qarı düşmənin
Ürəyinə vurub yara.
Yağılar hay-şivən salıb,
Etsələr də dara-bara,
Ümidləri çıxıb boşa,
Arzuları gedib gora...

Qorxub şanlı ordumuzdan,
Əkiliblər yurdumuzdan.
Bayrağımız şəfəq saçıq,
Qarabağ bələnib nura.
Göyün yeddi qatındayıq,
Buludları yara-yara,
Təyyarəylə uçuruq biz,
Qarabağa, Zəngəzura...

05.02.2025

KİÇİKLƏR VƏ BÖYÜKLƏR

Bir az böyüksən deyə,
Körpələrə lağ etmə.
Sən də kiçik olmusan,
Lovğalanıb, ağ etmə!

Bir az ehtiyatlı ol,
Unutma, bədnəzər var.
Arazdan böyük Kür var,
Kürdən böyük Xəzər var.

Ancaq kiçik çeşmələr,
Çaylar olmasa əgər,
Nə Kür olar, nə Araz,
Nə də dalğalı Xəzər...

05.02.2025

BAMƏZƏ SÖHBƏT

– Göy neyləyir?
– Guruldayır.
– İt neyləyir?
– Mırıldayır.
– Quş neyləyir
– Pırıldayır.
– Su neyləyir?
– Şırıldayır... –
Söhbətimizi dinləyən
Dostum baxıb hırıldayır...

2025

NAĞILLAR

O qədər nağıl dinlədim,
O qədər nağıl oxudum:
“Biri var idi, biri yox idi...” –
Nağıldakı adamların
Birin gözünü ac idi,
Birin gözünü tox idi...
“Biri var idi, biri yox idi...” –
Göydən düşən üç almanın
Ortada biri yox idi...
Ona görə sanıram ki,
Bu nağıllar babaların,
Bu nağıllar nənələrin
Gördüyü şirin yuxudu...

05.02.2025

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR**Tədqiqat əsərləri, onların məziyyət və nöqsanları**

“Anar nəsrində tale və zaman kataklizmləri axarında dəyişən və dəyişməyən insan”.....	3
“Molla Nəsrəddin” jurnalı və klassik irs”.....	8
“Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbi tənqidinin ədəbi prosesdə rolu”.....	13
“Bəxtiyar Vahabzadənin poemaları”.....	17
“Mirzə İbrahimovun ədəbi-tənqidi görüşləri”.....	23
“Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında poema janrının inkişaf və xüsusiyyətləri.....	28
Mirzə Məhəmməd Axundovun həyat və yaradıcılıq yolu.....	33
Azərbaycan ədəbi tənqidinin tarixində sosialist realizminə elmi baxışlar.....	37
Xanımana Əlibəylinin yaradıcılığı.....	41
Müstəqillik dövrü Lənkəran ədəbi mühiti.....	45
60-80-ci illər Azərbaycan poeziyasında Nazim Hikmət ənənəsi.....	50
Azərbaycan maarifçi-realist nəsrində (1890-1920) islama münasibətin tipologiyası.....	54
Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında sosial psixoloji roman (Əlabbas, Azad Qaradərəli, Aslan Quliyev).....	60
Azərbaycan sərbəst şeirinin təşəkkülü, inkişaf mərhələləri və problemləri.....	64
Bəkir Nəbiyevin elmi-ədəbi irsi.....	70
Süleyman Vəliyevin yaradıcılığında tarix və müasirlik.....	71
Sədi Sani Qarabaği əsərlərinin tekstoloji-filoloji tədqiqi.....	73
Yaşar Qarayevin ədəbi-nəzəri görüşləri.....	76
Azərbaycan Aşıq yaradıcılığının regional xüsusiyyətləri (Ağbaba-Çıldır Aşıq mühiti).....	77
Xalq yazıçısı Elçinin dramaturgiyası.....	81
Azərbaycan jurnalistikasının müasir inkişaf meyilləri.....	83
Mustafa Çəmənlinin yaradıcılığı.....	86
Məmməd Aslanın poeziyası.....	89

Əliağa Kürçaylı poeziyasının ideya-bədii xüsusiyyətləri

Giriş.....	91
Ə.Kürçaylı poeziyasının mövzu və problematikası.....	93
Şairin sənətə estetik münasibəti.....	94
Xalqın taleyüklü problemlərinin bədii əksi.....	102

Vətən təbiətinin təsviri və tərənnümü.....	113
Ənənə və novatorluq.....	148
Folklor, klassik və dünya ədəbiyyatı ənənələrinə yaradıcı münasibət.....	150
Bədii forma axtarışları.....	162
Şairin fərdi yaradıcılıq üslubu.....	167
Bədii təsvir vasitələri.....	178
Epik-lirik janr və onun özünəməxsusluğu.....	191
Poema Kürçaylı poeziyasının aparıcı janrlarından biri kimi.....	192
Zaman və qəhrəman problemi.....	209
Peyzaj xarakter yaratmaq vasitəsi kimi.....	218
Portret yaratmaq ustalığı və fikrin bədii detallar vasitəsi ilə ifadəsi.....	227
Nəticə.....	238

Məqalələr

Amerika uşaq ədəbiyyatı.....	243
Gözəlliklər axtarışında, yaxud gözündən nur yağan şair.....	249
Dövrün nəbzini tutmağa çalışan şair.....	260
Səsi simfoniya çevirməyi bacaran şair.....	273
Həqiqətə könül verən şair.....	283
Uşaq ədəbiyyatı xəzinəsi.....	289

Müsahibələr

Mən təkcə öyrətmirəm, tələbələrimdən də öyrənirəm.....	295
“Gərək təmizləyək düşüncəmizi”, yaxud nağıllar şəhəri.....	300

Poeziya

Ata ocağını axtarır gözüm.....	312
“Məhəbbətin sönməsinə ümid eləmə”.....	313
Elə bağlıyam ki, bu doğma yurda.....	314
Dünyanın dəyişməz qanunu vardır.....	315
Yaşamaq eşqinin abidələri.....	316
Dünyanın iqlimi.....	317
“Ürəklər əsəndə bir nanə kimi”.....	318
Dərdi olmayanlar şeir oxumur.....	319
Təskinlik.....	320
Sükut.....	320
Dünyanı dərk eləmək.....	321

Ünvanıma çevrilibdir Xəzər dənizi.....	322
Ağacın yarpaq borcu.....	323
Hara tələsirsən.....	324
Qu desən qulaqlar batıran sükut.....	325
Şeirimi.....	326
“Çox uca dağlara qar ələmişəm”.....	326
Sənət yolu.....	327
Sonra bilər.....	327
Dağ və dərə.....	328
Mən kiməm.....	329
İman nuru.....	330
Səcdə.....	330
Haqq oğlu.....	331
“Sən bu həyat yollarında”.....	331
Mənim şeirlərim.....	332
İllərin yolayrıcında.....	332

Doğma yerlərdə düşüncələr

Köç Şuşaya qayıdır.....	333
Yolumuz Şuşayadı.....	334
Səsim Şuşadan gəlir.....	335
Şuşada sübh gəzintisi.....	336
Xarıbülbül heykəlləri.....	337
“Nə görmüsən o şəhərdə”.....	338
Bizsiz qalan Bərgüşad.....	339
Bizsiz dağlar, bulaqlar.....	339
Yay yağışı.....	340
Biçinçilər yatmışdı.....	341

Ömrün ucalığında

“Ocaq səni isitməz ki, isitməz”.....	342
“Nəfsinin dalınca getmə”.....	342
Qiyamət uzaqda deyil.....	343
Fürsət varkən.....	344
“Quş tək uçub gedən vaxt”.....	345
Analar.....	346
Qırov.....	346
Ad günü.....	347
Huşsuzluq.....	347

“Külək kimi əsirlər”.....	348
Yer altından gələn səda.....	349
Dünyanın ağırlı söhbəti.....	350
İbrət dərsləri.....	351
Keçmiş, bu gün, sabah.....	351
Yaxşılıq açardı.....	352
“Dünyanın sirlərindən”.....	353
“Bütün xəzinələrin”.....	353
“Min ildi”.....	354
Payız düşüncələri.....	354
“Başımız işə-gücə”.....	355
“Dünyanın ən zərif”.....	355
“Bir doğma”.....	356
Belə getsə.....	356
Nağıllar bitəndə.....	357
Müharibə.....	357
“Müharibə başlayanda”.....	358
“Bəndə bilir ki”.....	358
“Şəhid anasının”.....	358
Ədalətin, haqqın ziyası.....	359
“Aldanma”.....	360
Acı həqiqət.....	360
“Ay aman, üstümüzə”.....	361
Meymun və insan.....	361
“Əlində ağac yoxdusa”.....	362
Biz insanıq.....	362
“Üstümüzə yağan qarı”.....	362
“Kim güclüsə, haqlıdı”.....	363
“Aqıl elmə nəfəs verir”.....	363
“Həyat amansızdı bəzən”.....	363
“Xəbər varmı min bir əzab”.....	364
Sahibsiz itlər.....	364
“Yaxşı kimdi”.....	365
“Kim baş açə bilib axı”.....	366
“Dünya heç vaxt boş qalmır”.....	366
“Gözə dolan tozdan tüstü yaxşısı”.....	366

Amerika dəftərindən

“Təyyarəmiz İstanbuldan”.....	367
“Canlılar içində”.....	368

Azadlıq.....	369
Ucadan baxmaq üçün.....	370
Şəhər içində şəhər.....	371
Qoruq.....	371
Sakit okena bax.....	372
Yaşıl zolaq.....	372
Barışmağa.....	373
Şəlalə.....	374
Sel və çay.....	374
“Həyat eşqindən”.....	376
Dağ çayı.....	377
Addamac.....	377
“Düşmüşəm küçələrə”.....	378
Dünya oyuncaq olub.....	378
Qərib kimiyəm.....	379
“Uşaqlar dünyaya”.....	379
Sürücüsüz maşınlar.....	380
Qarabaqara.....	381
Dəyişib zəmanə.....	381
“Gücün çatmaz hönkürən”.....	382
Nə gəzir.....	382
Vətən həsrətiylə göynəyir içim.....	383
“Nə desən gözləmək olar”.....	384
“Hey sınaıyır zaman bizi”.....	384
“Meydan sulasa gədələr”.....	385
Okeandan əsən külək.....	385
Dağların dövrəsində.....	385
Təzadlı dünya.....	386
Venis körpüsündə düşüncələr.....	386
“Köhnə çəkməni də verməz”.....	388
Heyrət.....	389
Dağların başında göllər var imiş.....	390
Ölüm-dirim davası.....	391
Venis qayalıqları.....	392
“Dostlar sıradan çıxıb”.....	393
Özüyeriyən.....	393
Qarlı dağlar.....	394
Olur.....	395
Yaylağa bənzər şəhər.....	396
Okeanlar, gəmilər.....	397
Balıqçı quşlar.....	397

Yosun paltarlı daşlar.....	398
“İş insanın cövhəridi”.....	398
“Təbiət möcüzədir”.....	399
Heç nə yerində dayanmır.....	399
“İstəsə də, pis iş gəlməz”.....	399
“Bu yerlərin gözəlliyini görəndə”.....	400
“Ömrün qalan hissəsini də”.....	401
Qanla, göz yaşı ilə yoğrulmuş qələbə.....	401
Uca dağlar boyunca.....	402
Sərhəd tanımayan dağlar.....	403
Dağ dağa arxalanır.....	404
“Ox ucu” gölü.....	404
“Bizim ellər düşüb yada”.....	405
Bu göl.....	405
Dönər.....	407
Alimlər şeir yazanda.....	408
Göy üzü.....	409
Baş daşları.....	409
“Dünyanın hər yerində”.....	410
Yolumuz gündoğanadı.....	411

Sevgi şeirləri

“Mənli günlərinə çevirdin arxa”.....	412
“Məndən sevgi şeiri istəyənlər gözəl”.....	413
“Sevgi çox adamın tutub gözünü”.....	413
“Sevinə-sevinə getmişdin bir vaxt”.....	414
Tənhalıq.....	414
“Dərman əsər elməz”.....	415
Gecə çiçəyi.....	415
Həsrət buzları əriyəndə.....	416
“Hələ nə yaxşı ki”.....	416
“Həmişə sadıq olmusan”.....	416
“Mənim ürəyim elə bil”.....	416
“Məni bəxtəvər eləyib”.....	417
Ay nur saçanda.....	418
“Yenə pərvanələr”.....	418
“Yazırsan ki, hələ də”.....	419
“Olmadın həsrətə”.....	419
“Duayla açılmır qapılar üzə”.....	419
“Hələ təbəssüm var sənin üzündə”.....	419

Qoşmalar

Nə yazım.....	420
Olanlar.....	421
“Ömrün bu çağında, bu vədəsində”.....	421
Bilir.....	422
Kimi.....	422
Yaradanın hüsurunda biz kimik.....	423
Təcnisvari.....	424
Şükür olsun bu taleyi yazana.....	425

Gəraylılar

“Yer yoxdu el arasında”.....	426
“Qısa ömür yollarında”.....	427
Üşüyür.....	427
Oynadır.....	428
“Nə var bizim əlimizdə”.....	429
Üç alma yerinə.....	429
“Yolları bələniş nura”.....	430
“Dünyanı dərk eləyəndən”.....	431
Vətən qoxulu şairəm.....	431
Deyiləm.....	432
“Yamanların əli çatmaz”.....	433
Verir.....	433
Halına.....	434
Olmazmı.....	435
Arama məni, arama.....	435
Olmazmı.....	436
İllər nə tez gəlib keçdi.....	437
Göz açıb yumana qədər.....	438
O vaxt dünya ayrı idi.....	439
“Ömür yolunda ayağım”.....	440
“Neçə arzu qalib mələr”.....	441
“Gah açılır, gah solur”.....	441

Qəzəllər

“Leysan da yağa, səhrada dağ lələsi bitməz”.....	442
“Niyə dövrən cahillərin artırır cah-cəlalını”.....	442
“Bir qəzəl qondaracam mən bu qəzəlbazlar üçün”.....	443

Dörtlüklər.....	444
Üçlüklər.....	452
İkiliklər.....	453

Uşaq şeirləri

Yel və yelpik.....	454
Günəş küçəsi.....	454
Nurlu səhərlər.....	455
Hava limanı.....	456
Tunellər.....	456
Ana torpaq yenidən dönəcəkdir gülşənə.....	457
Ay təzə il, xoş gəlmisən.....	459
Xankəndi – xan şəhəri.....	460
Ağdərə.....	461
Xocavənd.....	462
“Düşmən olub qarabağır”.....	462
Gözün aydın, Qarabağ.....	463
Bu vətənin yolunda.....	463
Yurdumuza yaz gəlir.....	464
Bayram hədiyyəsi.....	465
Zəngəzur.....	465
“Sənin möhtəşəm olmağın”.....	465
Təmizlik.....	466
Bizim.....	466
Bizim ana dilimiz.....	467
Sərvət.....	468
Həkim günəş.....	469
Bilik.....	470
Ot sənin, pencər mənim.....	470
Ətirli külək.....	471
“Gülləri əsdirən”.....	471
Hasar və fəsilələr.....	472
Qış və yaz.....	472
Yaşıl və sarı yarpaq.....	473
Öyünən sarı yarpaq.....	474
Qoz və qoza.....	474
Əzgil.....	474
Xartut.....	474
Qızıl.....	475
Cüyür, mən və ağac.....	475

Cüyürün təşəkkürü.....	476
Nə istəyir.....	477
Fatehlə təzə söhbət.....	478
Qanadlar altında.....	479
Quru ağac, usta və isgənə.....	480
Payızın qayçıstı.....	481
Çinədan.....	481
Qəddi düzələn güllər.....	482
Yerlə göy arasında.....	483
Maral tükündən döşək.....	484
Cəcik.....	485
Təşəkkür.....	485
Qorxaq duman.....	486
Qaşqa-təpəl.....	486
Budaqda sarıköynək.....	487
Bacım və yaylıq.....	487
Məzuniyyət.....	488
İpək yolu.....	488
Adamlar və maşınlar.....	489
Dağların qar sovuqatı.....	490
Fit verən çaydan.....	492
Balaca rəssam.....	492
Gündüz və gecə.....	492
Bağban və oğru.....	493
Cüyür və bizon.....	493
Huşsuz baba.....	493
Lovğa beçə.....	494
Muxəşər və mövüc.....	494
Nə əksək, onu biçərik.....	495
Sehrlı pəncərə.....	495
İlk körpülər.....	497
Adamlar və yarpaqlar.....	498
Halallıq.....	498
Şərid.....	498
Balaca bəstəkarlar.....	499
Yeraltı yollar.....	500
Göyün yeddi qatındayq.....	500
Kiçiklər və böyükələr.....	501
Baməzə söhbət.....	502
Nağıllar.....	502

Rafiq Yusifoğlu

(Əliyev Rafiq Yusif oğlu)

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

XX cild

Bakı, ADPU nəşriyyatı, 2025

Rəssamlar: İlqar Tofiqoğlu

Kübra Əkbərova

Korrektor: F.Əliyeva

Arzu və təkliflərinizi bu ünvana göndərməyi xahiş edirik:

rafig_yusifoglu@mail.ru

*Çapa imzalanmış 04.03.2025-cü il
Kağız formatı 60x84^{1/16}, çap vərəqi 32
Sifariş 23, sayı 200*

*ADPU-nun nəşriyyatı
Bakı, Ü.Hacıbəyli küçəsi, 68
Tel: (+99412) 493-74-10
E-mail: poliqrafiya@mail.ru*